

NYIREGYHÁZA
SZABAD, KIVÁLTSÁGOLT VÁROS
TÖRTÉNETE.

IRTA :
LUKÁCS ÖDÖN,
NYIREGYHÁZAI EV. REF. LELKÉSZ,
FELSŐ-SZABOLCSI ESPERES.

Megrendelési ára 2 frt. — Bolti ára 3 frt.
A TISZTAJÖVEDELEM A NYIREGYHÁZAI EV. REF. EGYHÁZ
NŐNEVELÉSI CÉLJAIRA FORDITTATIK.

NYIREGYHÁZA,
NYOMATOTT JÓBA ELEK KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1886.

TEKINTETES

Pilisy László úrnak,

AZ IRODALOM és MŰVÉSZET MEMESKEBLŰ
PÁRTFOGÓJÁNAK

TISZTELETE ÉS BARÁTSÁGA JELEÜL

A SZERZŐ.

Bevezetés.

Egy várost látunk, mintegy szemünk előtt, amerikai hirtelenséggel virágzó állapotra emelkedni Magyarországon, hol a viszonyok századok óta esélyeknek s rázkódásoknak vannak alávetve, — hol egyes városok emelkedésére s kifejlődésére régi időtől kezdve rendkívüli helyzet s viszonyok kívántattak; egy várost látunk ifju életerővel lépni ki az életverseny terére, s elismeréssel kell figyelemmel kísérnünk, amint egyenként győzi le versenytársait; — amint néhány évtized alatt kezébe ragadja mindazon tisztességes eszközöket, melyek által a gyors fejlődés útján előre haladni lehet; — egy várost látunk, mely rövid idő alatt központja, lüktető szíve lesz Szabolcsvármegyének nem csak ipar, kereskedés, hanem közigazgatási s törvénykezési tekintetben is . . . és ez a város — Nyiregyháza, mely nemcsak 24,102 lakosával, szorgalmas, józan, munkás népével vonja magára figyelmünket, hanem azon jóra való törekvésével is, mely szerint ugy a közművelődési, mint az emberbaráti intézmények megal-

pitásánál és fejlesztésénél gyakran anyagi erejét majdnem meghaladó arányokban igyekszik magának meghódítani és biztosítani a jövőndőt.

E gyors fejlődés és emelkedés élénken felkölti a gondolkodó figyelmét Nyiregyháza multját illetőleg; s ama kérdés merül fel: nem bir-e e város e gyors fejlődéshez támpontot már a messze multban? És valóban, komoly kutatás után meggyőződünk a felől, hogy e város már a régi multban sem nyomtalan, amennyiben részint vidékén, részint magának a városnak területén olyatén régészeti nyomokra találunk, amelyek kétségtelenné teszik, hogy területünk már azon őskorban, amelyről évszámok szerint be nem számolhatunk, telep, lakott föld volt.

A mint azonban Nyiregyházának régészeti multjáról homályosak egészben véve adataink, úgy vagyunk vele történeti szempontból is.

Nem emlittetik a honfoglalás történetében, ahol pedig két vezérnek: Szabolcs-nak és Tass-nak alkotásai és működése beszéltetik el bőségesen, s ahol maig is beszélő, s a nagy hódítók nevét megörökítő, ezredéves helynevek emlittetnek fel. —

Sőt a későbbi dátumok sem vonják le egészben történeti tárgyannak: Nyiregyházának multjáról az ismeretlenség sötét fátyolát. Nem találkozunk vele sem krónikáinkban, sem a megye területére vonatkozó okmányainkban, melyeknek elseje pedig egész 1067-ig felnyulik; sőt a későbbi adatok is restek Nyiregy-

házáról oly képet tárni elénk, amelyből annak régi multját oly világításba helyezhetnők, hogy abból városunk régibb történetét, annak kül- és beléletét kifelé való hatását, kereskedelmét, helyrajzi fekvését stb. tüzetesen felismerni lehetne.

Mindamellett, eltelve a vármegye iránti tisztelettől, melynek Nyiregyháza az utóbbi időben fő- és székhelye lett, indittatva a város iránti buzgó ragaszkodástól, melynek immár Isten kedvező jóvoltából 16 éve, hogy egyik igénytelen polgára vagyok; vezéreltetve a hazaszeretettől, mely a legkisebb helységnek monografiájában is a cosmopolitismus ellen nyer óvszert és minden feltüntetett dátumában a haza szeretet oltártüze szükséges és kívánatos tápanyagot: Vállalkozni mertem és pedig a nehézségek teljes tudatában arra, hogy tolmácsolója legyek e város életének, melynek régi története a multak homályában teljesen elvész, daczára annak, hogy a nyomok egészen az ős multba vezetnek vissza; s amely ismeretlen nagy multjának ösztönszerű tudatában néhány évtized alatt nem csupán versenyre lépett a vármegye hagyományos székhelyével: Nagy-Kállóval, hanem azt diadalmasan le is győzte; s már most is az Szabolcsvármegyében, ami Franciaországban Páris.

Feltüntettem-e Nyiregyháza multját a miként akartam, vagy amint történetirói tisztemnél fogva kellett volna? Ennek eldöntését az olvasó közönség méltányos ítéletére bízom. Azonban, hogy mindazon forrásokat fölkerestem, amelyekről hittem, hogy csak

némi részben is bővítik helyi ismereteimet: nyugodtan mondhatom.

E szerény művemet és az erre fordított komoly gondot és lelkiismeretes, huzamos tanulmányt mintegy élő czáfolatul akarom oda állítani azon czélzatos irányzat ellen, mely váltig hangoztatja, hogy „csak az lehet jó és igaz polgára e városnak, aki itt született.“ Remélem, vajha úgy legyen! hogy e szerény mű is egyik indok legyen arra, hogy e város polgárai az őszinte testvéri szeretetben összeolvadván, egymást támogató kölcsönös jóakarattal s buzgósággal mozgítsák elő a város anyagi, szellemi jólétét, fejlődését, mivelődését, előhaladását! Hogy ne kérdezze itt azt senki, ki a bennszülött s ki nem? Hanem legyenek a jók becsülésével körülvéve azok, kik leginkább szivőkön viselik a város jól felfogott érdekeit! Legyen indítók arra, hogy e város, melyhez engemet is már annyi évek emléke s kegyeletos érzése fűz, óhajtott virágzásra emelkedjék, s tegye magát szerény, de ernyedetlen munkássága által becsültté s nélkülözhetlenné a megye t. közönsége előtt! —

Végre ezeknek előre bocsátásával kapcsolatban nyilvános hála és köszönettel kell adóznom e helyütt Főtisztelendő Székely István leleszi konventi jegyző urnak, ki több érdekes adathoz juttatni szives vala, Nagytiszteletű id. Kis Áron esperes urnak, ki a régi oklevelek tanulmányozásához irányt adott, Főtisztelendő Kandra Kabos, Tekintetes Géresi Kálmán, Tek. Szinnyei Gerzson, Tek. dr. Jeney Victor. Nagytiszteletű Dicsőffy

József, Főtisztelendő Foltin János uraknak, kik szíves kéréseimnek engedve, a kezök ügyében eső s általam kért adatokat hozzám lekötelező készséggel eljuttatták.

Fogadják egyenként és egyetemben szíves köszönetemet! —

Isten velünk. —

Irtam Nyiregyházán, január havában, az 1886-ik esztendőben.

LUKÁCS ÖDÖN.

Nyiregyháza város történetének felosztása.

Nyiregyháza város történetének felosztását a hazai történet nagy eseményei szerint alakítani nem lehetvén: azon mozgalmak s események szerint kell azt felosztanunk, melyek fejlődésére s változatos multjára közvetlen hatást gyakoroltak, s azon nagy birtokosokhoz kell fűznünk, kik időnként birták, s az országos események intézésében előkelő szerepet játszottak; így a mű első részét 5 könyvre osztom fel a következőleg:

I. RÉSZ.

Nyiregyháza város története.

I. KÖNYV.

Nyiregyháza a régészet s első történeti adatok világánál. rövid kitéréssel Szabolcs megye régészeti adataira s a honfoglalás történetére. — Legrégibb kor 1380-ig.

II. KÖNYV.

Báthory korszak. 1380—1600-ig.

III. KÖNYV.

Booskai, Betlen, Rákóczy korszak 1600—1753-ig.

Első virágzás és hanyatlás korszaka.

IV. KÖNYV.

Az új település és várossá alakulás kora, újkor 1753—1847-ig.

V. KÖNYV.

A város legújabb kora, mint második virágzás korszaka 1847-től a legújabb időkig.

FÜGGELÉK.

A jövő programja.

II. RÉSZ.

A nyiregyházai egyházak vázlatos története.

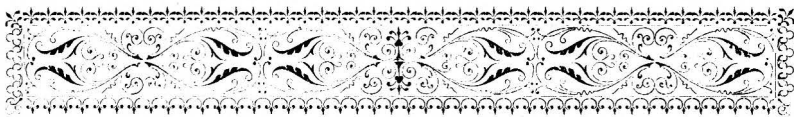
I. KÖNYV.

Az ev. ref. egyház története.

II. KÖNYV.

Az ág. ev., r. kath., g. kath. és zsidó egyház története.

I. RÉSZ.
NYIREGYHÁZA VÁROS TÖRTÉNETE.
I. KÖNYV.
Régészeti nyomok
1380-ig.

I. KÖNYV.

Régészeti nyomok. — Szabolcs és Nyiregyháza őslakói. — Szabolcs-vár. — Szabolcs meghódítása. — Nyiregyháza őskora. — Nézetek, sejtelmek. — Nyiregyháza első ismert birtokosa.

I. FEJEZET.

Régészeti nyomok.

A gondolkodó lelket ellenállhatlan varázserő vonja a múltba vissza, hogy felvonja a fátyolt, mely azon eseményeket takarja, melyek a régi korban lezajlottak azon a földön, melyen a késő ivadék magának nyugalmas és békés otthont talált, s kényelmesen élvezi az ismeretlen múlt lezajlott nagy eseményeiből származó áldásokat, a vallás, tudomány, műveltség áldásait.

„Kik éltek e lakó földön, minek előtte őseink a magyarok elfoglalták volna?” „A műveltség minő fokán állottak?” „Mennyire vihető vissza azon kor, midőn e talajt az első emberi lábnyomok érinték?” sat. . . Oly kérdések, melyek legtermészetesebben akkor merülnek fel, midőn egy város történetét akarjuk megírni. — Igen, a kutató lélek nem állapodhatik meg az írott okmányoknál. Kétségtelen tény, hogy az embiség életeseményeinek megméréséhez csekélyek a

történelem által ismert korszakok parányi arasza. — Hosszútörténet az, melyet a történelem előtti kor foglal magában, melyre némi fényt vetnek azon kezdetleges eszközök, melyek itt-ott az „öskonyhahulladékokból“ a „barlangokból“ és a földgyomrából előkerülnek.

A régiség buvárok az emberiség életében három főkorszakot különböztetnek meg: a kő, bronz, és vas korszakot.

A kőkorszakban ismét több kisebb korszakot vesznek fel, u. m. a „barlangi medve szakát“, midőn a kihalt nagy ragadozók és vastag bőrűek maradványaival találtnak az emberi csontvázak s durván kinagyolt kőeszközök. Ezen kor emberei hosszú fejű hatalmas alakok voltak. Az „irámgim szakát.“ Ezt jellemzi a hideg égallj követelte éjszaktáji barány (fauna), az élesre vert kőfegyver, kicsiny, vézna alaku, de magasabb értelmiségű emberfaj; és csak ezek után következnek a későbbi kőkorszakok, a Dán konyhahulladékok és sírkamrák, a régibb és újabb czölöp építmények, a régibb kőrakások és bronzkorszakok időközei, melyekben az ember már állatot szoktat kezéhez sat.

Az első, tehát a legrégibb korból igen kevés emlék került még eddig felszínre Szabolcsmegyéből, mindössze egy két ős állat csontja, mely állatok már egy időben éltek a barlangi korszak embereivel; s egy pár durván kinagyolt kőeszköz. Azonban a későbbi korszakokból már vannak leleteink. A turai határban ugyanis találtatott egy darab obsidián, mely már az emberi kéz némi nyomait viseli, egy másik nagy darab obsidián pedig, a kis-kállói határból került elő.

Szabolcsmegye területén eddig elé tudtunkkal 15 kőbalta találtatott, még pedig a tura i, szé k e ly i, pol g á r i, a n a r c s i, t h a s i, k i s - v á r d a i, k i s - k á l l ó i, n a g y - k á l l ó i, b e s e n y ő d i, határookban. Magának Dr. Jósa András szabolcsmegyei főorvos tisztelt barátomnak birtokában, ki a régészeti dolgokkal ép oly előszeretettel, mint alapos szakismerettel foglalkozik, ki ez adatokhoz is juttatni szives vala,- számos, érdekes kőbalta s egyéb régészeti lelet van.

Figyelemre méltó a p tr ü g y i lelkésznek régészeti gyűjteménye, mely legnagyobb részben helységének határában találtatott, s mely csekély utánjárás mellett napról napra gyarapodik. Nem csekély jelentőségű a bogáti határ sem régészeti tekintetben, honnan több érdekes régészeti lelet került már a debreczeni főiskola muzeumába.

Az anarcsi határban Czobel ottani földbirtokos ur talált 5 darab csiszolatlan kovakést, ezek közül két darab a nemzeti muzeumba küldetett, hol nagy örömmel fogadtatott, mivel ezeken kívül csak egy hasonló kovakés volt még ott, de nem voltak biztosak a felől, hogy hazai lelet volt-e az?

A szé k e ly i határban találtatott egy csiszolt kőbalta onixból.

Két igen érdekes temetkezési hely is fedeztetett fel a régi pogány korból, Dr. Jósa András és Rómer Flóris jelenlétében; ezek egyike, az anarcsi átkutatott. Tíz sír bontatott fel; a halottak felhuzott térdekkel baloldalra fordítva, arczczal keletfelé fordulva feküdtek, egyforma helyzetben, bal kezök a fej alá téve. Mindeniknek szájánál 5—6 kis cserépcsésze, ezenkívül az ülcson, vagy boka tájékán egy nagyobb cserép edény. Egynek mellén egy nagyobb kő, mely

ékszer lehetett. A másik temetkező hely a hugyaji határban találtatott. Az itt talált bronzbolgár a X-ik századra mutat.

A temetkezésnek eme modora mutatja, hogy itt a kőkorszakban már emberek éltek, s némi vallásos fogalmakkal bírtak; legalább a keletfelé fordulás, a szájhoz helyzet edények azt látszanak bizonyítani, hogy az illetők már a halhatatlanság homályos sejtelmétől vezéreltettek.

Az anarcsi temető egy mocsár partján lett felfedezve. Közel a csontvázak fekvő helyéhez egy csontból készült korcsolya is találtatott, mely bár eddig még biztosan meghatározva nincs, minden valószínűséggel írámszarvas csontból készült. — Így e temetkezési hely ideje a másodlagos kőkorszakra, vagyis az íramgím korszakra tehető.

Az elősoroltakon kívül, még más indok is van, mely bizonyítja, hogy Szabolcs és a Nyírség földje, már a történelmet megelőzőtt korban emberlakta föld volt; alig van itt ugyanis olyan tó, vagy tófenek, pedig az ilyen megyénkben százakra tehető, hol nagy mennyiségű obsidián szilánk ne találtatnék, ez azt mutatja, hogy ama régi emberek (minthogy ők köztudomásulag leginkább a vizek mellett, vagy vizek felett czölöp építményekben telepedtek meg, hol a fő élelmi forrás, a halászat gyakorolható volt), kőeszközeiket maguk készítették.

Be van bizonyítva továbbá, hogy a czölöp építmények korában az emberek már nemcsak halászat s vadászatból éltek, hanem olyan amilyen földműveléssel is foglalkoztak. Így Sweizben a meileni, moosseedorfi s wangeni tavi építmények maradványainál több vékányi égetett búzát találtak összecsomósodva,

találtak árpát, kölest¹⁾ sat. — Minő eszközökkel üzték a régi emberek a kezdetleges földmívelést? Ezt még nem sikerült a tudománynak megállapítani. Hihetőleg nem is lesz megállapítható soha, mivel ezen eszközök alighanem egyszerű fából készült kampók voltak, — mint arra ma is van példa némely míveletlen, vad népek között, — melyeket az eltűnt ezredévek vasfoga megemésztett. Azonban bármiként legyen is a dolog, az kétségtelen, hogy ezen eszközök rendkívül tökéletlenek voltak. Mi természetesebb tehát, minthogy a régi emberek a kezdetleges földmívelés idején leginkább oly helyeket kerestek, hol a laza könnyen felturkászható talaj a legkezdetlegesebb eszközök által is, kevés fáradsággal alkalmassá tétethetett a magtermelésre. Önként következik ebből, hogy a Nyír homokos lakó földje, már ama régi korban is a körülményekhez képest elég népes volt.

Megerősítik továbbá e feltevést a megye területéről előkerült nagymennyiségű bronz leletek. A rohodi határból oly sok bronz-sarló, kar és nyak perezek, palstabok, kelták, dárdák és bronz rögök kerültek elő, hogy egy Toulouse-ban kijött régészeti mű²⁾ a leletet, minden magyarországi bronz lelet között a legérdekesebbnek s legfontosabbnak tünteti fel. Ez mutatja azt is, hogy az itteni őslakók, bronz eszközeiket maguk készítették.

A Szabolcsmegye területéről előkerült számos bronz lelet részletes leírása e mű keretébe nem tartozhatik, azonban meg kell még itt említenem, mint szorosán történeti tárgyamhoz tartozót azt, hogy a mai Nyíregyházához közel a Fejértó felé vezető vasut vonal

¹⁾ Sir John Lubbock. Történelem előtti idők. I. k. 213. 1.

²⁾ Sajnálom, hogy e mű teljes czímét nem adhatom.

L. Ö.

második őrházánál pogánykorszakbeli temetőre akad-
tak véletlenül a földmivelők 1875-ben, hol aztán a
helybeli gymnasium egyik tanára Martinyi József a
gymnasiumi tanulókkal könnyű ásatás után több egy-
más mellé helyezett urnát talált, melyeknek fenekén
a hamvak alatt bronz eszközök találtattak (gyűrű,
karperecz sat.), melyek Hibján föld tulajdonos által a
nemzeti muzeumnak küldettek fel, egy pár hijján,
mely utóbbiak, a helybeli gymnasium muzeumában
őriztetnek.

Nevezetes, Nyiregyházához közel, az ugynevezett
„Ur“ vagy „Őrhalom„ egy emberi kezek által emelt
magas domb. Már 1853-ban felköltötte ez az érdeklő-
dők figyelmét. A „Magyarország és Erdély képekben“
czimű folyóirat a következőleg emlékezik meg erről:
„a nyiregyházai dombok, kivált Nagy-Kállóból jöve, a
rónaságból magas mestörséges (sírhalomú) domborula-
tokban emelkednek ki, mik régebben őrhalomok valá-
nak. Legmagasabb ezek közt a nyiregyházi „Ur“ (őr)
halom (eurhalom), mely strázsahalomnak is neveztetik.
E dombokon már mindenféle régiségeket találtak, mint
czifra cserepeket, csontvázakat, szagos mézgából készült
boglárokat, nyak és kard ékességeket. — Itt Benczur
Miklós közlése szerint, a város kapitány ezüst madarat
és pénzdarabokat talált egy halom tetején¹⁾ Találtat-
tak itt romai barbar utánzatú gyöngyök a vas korszakból.

A Nyiregyházához tartozó királyteleki határban
a „Rózsás“ mellett egy csinos bronz edény, fedéllel el-
látva került elő a földből.

Bent Nyiregyházán mindenfelé terjedelmes temet-
kező helyek nyomaira akadni; különösen a ref. uj

¹⁾ „Magyarország és Erdély képekben“ Pest. 1853. Emich. II. kötet
128-ik lap.

templom fundamentomának ásatása alkalmával igen sok urna találtatott égetetlen agyagból, melyek azonban a kiemelés alkalmával összetörték s hamvaknál egyebet nem tartalmaztak.

Már csak ezen adatok is igazolják, hogy e hely a messze multban már oly hely volt, hol időről időre tanyát, ör és tüzelő helyet találtak a különböző népek, amint zajlottak és hullámoztak, s a legyőzöttek helyét a győzők időről időre elfoglalták.

Lehetetlen, hogy e helyen fel ne elevenitsem azon eszmét, mely többek által, különösen Báró Vécsy József volt szabolcsmegyei főispán, Dr. Jósa András és mások által egy időben melegen felkaroltatott, már már valósított is, hogy a megye határában, szakértők vezetése mellett régészeti szempontból ásatások tétessenek. Ez pedig másként nem létesülhet, mintha az annyiszor megpendített „régészeti társulat“ megalakul. Minden tekintetben fontos eredményeket várhatnánk egy ily társulat életteljes működésétől. Magának a megyének története; melynek megírása már elvileg kimondatott, e nélkül csonka és hiányos maradna.

Szabolcsmegye közönségétől, mely minden jóra, nemesre annyi fogékonysággal bír, ezt méltán megvárhatjuk; s a kezdeményezésre s az eszme megvalósítására Dr. Jósa András urat tartjuk leghivatottabbnak.

II. FEJEZET.

Nyiregyháza és Szabolcsmegye ős lakói.

Minő nép volt az, mely Szabolcsmegyét, tehát e helyet is, melyet ma Nyiregyházának nevezünk, lakta őseink bejövetele előtt? Ez maig sincs teljesen felderítve.

Szirmay nézetét a „Váradí tüzes próba könyvre“ alapítva, azon nézetben van, hogy a Nyírséget Hismaeliták lakták;¹⁾ ugyan ő ezeket máshelyen Kazároknak²⁾ s a magyarral egy eredetű Török fajta népnek mondja.

E föld lakóiról Béla király névtelen jegyzője a következőket mondja: „E föld t. i. Magyarország előbb az Attila királyé volt, s annak halála után foglalták el a romai fejedelmek Pannonia földét a Dunáig, ahova pásztoraikat helyezték, a földet pedig, mely a Duna és Tisza között fekszik, Keán Bolgár ország nagy vezére, Szalán vezér ős apja foglalta el a ruthenok és Lengyelek határ széleig és oda Szlávokat és Bolgárokat telepített lakni. A földet pedig, mely a Tisza és Igfon erdeje között van, (Szabó Károly szerint ezen Igfon erdőn a Magyarországot Erdélytől elválasztó hegyláncz értendő), mely erdő Erdély felé fekszik, a Maros folyótól a Szamos folyóig Marót vezér foglalta magának, kinek unokáját a magyarok Mén Marótnak nevezték, mivel hogy több ágyast tart vala, s ugyan azon földön ugynevezett Kazár népek laktak“³⁾

Mindezekből azt a következtetést vonhatjuk el, hogy e vidéken a honfoglalás alkalmával a lakosság tulnyomó része Kazár volt, ezt látszik erősíteni a Nyíregyháza határ mellett levő „Császárszállás“, mely ép oly joggal vehető „Mansio Chazarnak“, mint ahogy „Császári“ „Chazarinak“, melyet Szirmay a „Kazárok“ emlékéért fentartó helynek állit.⁴⁾ Császári fekszik a nyír szélén Szatmármegyében. — Ugyan-

¹⁾ Szatmárvármegye története. II. rész. 7 lap.

²⁾ Szatmárvármegye története. I. rész. 3 lap.

³⁾ Béla király névtelen jegyzője. XI. Fejezet.

⁴⁾ Szatmárvármegye története. I. R. 3. l.

csak a magyarországi Kozárok, vagy Kazárok emlékét tartja fenn „Kozárd“ pusztá, hajdan népes hely Szatmárban, és „Kozár“ vár, ma falu belső Szolnokban, mely vidékeken Marót uralkodott.¹⁾

Ez azonban nem zárja ki, hogy más nemzetbeliek is ne lakhattak volna itt kisebb számmal; u. m. Szlovok, bolgárok, Besenyők, mint ahogy erről a ma is létező helynevek bárkit is meggyőzhetnek: p. o. mindjárt itt a szomszédban Oros, mely hajdan Wrus-nak iratott, Toth-Kálló, Kenéz, Nánás, Zaszty; a mai Nagyhalász helyén, a XI. században már apátság sat. — A Besenyők emléke fenmaradt Besenyőd községben; s azt hiszem Polgár a bolgárookra emlékeztet; sőt nem vélek csalódní, ha állítom, hogy a magyar „polgár“ szó (civis), a Bolgároktól veszi eredetét. —

Magának Nyiregyházának lakosai a honfoglalás előtt Kazárok voltak, mint ahogy erről a „Császárszállás“ helynévből kiindulva fennebb szoltunk s eléggé lakott helynek kellett lennie a legrégibb kortól, amennyiben a város területén különböző helyeken pogánykorbéli és pedig terjedelmes temetkezési helyek fedeztettek fel, s bebizonyított tény, hogy a kedvező fekvésű lakóhelyek, ha elpusztítva lettek is, kevés idő múlva ismét meg lettek szállva s népesülve. Már pedig Nyiregyháza területe, különösen az a rész, hol ma a ref. templom áll, védelmi tekintetben is kedvező fekvésű volt, amennyiben még e század elején is majd minden oldalról mocsárral volt körülvéve; határa pedig a baromtenyésztésre mindez ideig a legkedvezőbb talajok egyike.

¹⁾ Béla király névtelen jegyzője 18 lap. Szabó Károly 6-ik jegyzete.

III. FEJEZET.

Nyiregyháza Szabolcs utódja. — Szabolcs leírása. — A nyírség birtokba vétele.

Kétségtelen tény, hogy Szabolcs, bár ma csak kisdud falu, történeti nevezetességű hely, nem csak azért, mivel Szabolcs vezér itt pihent meg először megyénk területén; nem csak azért, mivel huzamos ideig főhelye volt az így nevezett vármegyének: hanem azért is, mivel e helyen nevezetes országgyűlések is tartattak, s az Árpádok korában, nem egyszer büszkélkedett ormai fölött a királyi zászló. Ennek az őstörténeti helynek mintegy hagyományosa, örököse Nyiregyháza, mint a megye székhelye. Méltó tehát, ha megemlékezünk itt röviden Szabolcs várról; megilleti ezt, már csak mint Nyiregyháza messze elődjét is a történetírói kegyelet; megérdemli, hogy Nyiregyháza történet írója elhagyatott ormára illeszsze az emlékezés koszorúját. A jelen meghajtsa magát a múlt előtt.

Szabolcs egy kis falu ma a megye éjszaknyugoti kiszögellésében a Tisza balpartján, Tokajhoz a hajdani „Himös udvarhoz“ közel. Nyugatról, délről és északról mint egy patkó veszi körül a falu (hajdan város) azt a bámulatos művű földvárat, melyet egykor Szabolcs, e megye ősi atyja építtetett a meghódított néppel. Északról közvetlen alljában kanyarog a holt Tisza; s itt, valamint a nyugoti oldalon a földvár körülbelől 12 öl magasra oly meredeken emelkedik fűvel benőtt oldalával még ma is, egy ezred év múlva, hogy e földből készült falon embernek fel és lejárni teljes lehetetlen; nincs rajta egy csuszamlás, földomlás, vagy vizmosás; nem árt neki az idők zivatara, mintha maga a romboló idő is kimélve járna e történeti emlék

ormai felett. Az északkeleti részét a lakosok ma már házi és szőlő kertnek használják; de még itt is, hol már az emberi mivelő kéz ássa, kapálja, bontogatja, oly meredek e földbástya, hogy alig lehet tetejére jutni. Egyedül dél felől lehet menni kényelmesen a földvár belsejébe, hol eredetileg is a bejárás volt, most a körülbelől 3—4000 □ öl belterületet a falu temetőnek használja, hol a hatalmas daliák régi dicsőségét regélő porok között csöndesen nyugosznak az utódok porló tetemei.

Valami elringató, andalító látvány az, mely e földvár bástya fokáról a szemlélő elé tárul. Északról nyugotnak félkör alakjában feküsznek a hegyalljai szőlő és erdő-koszoruzta hegyek, szelid regényes tekintetökkel. A hegyek alljában festői csoportozatokat képeznek a hegyalljai városok és falvak: Sárospatak, melyet a távlat majdnem a Sátor hegyek alljába vet, magasra nyuló tornyaival, avatag, mohos bástyaíval. Idébb Petráhó, Liszka, Keresztur, hol a hegyalljai hegyek egy merészebb kanyarulatot formálva a vulkanikus képződésű tokaji hegyben csúcslanak fel s végződnek, hogy aztán helyet engedjenek az alföld délibábos rónáinak; ez már oly közel van a Szabolcsi várhoz, hogy tiszta időben, jó szemmel meg lehet rajta különböztetni a szőlőmunkásokat.

A hegyek alljában kigyózik a szőke hullámu Bodrog, hajkait itt ott erdők árnyas koszorúi alá rejtve; idébb a hegyallja és a Nyírség között fekvő egyenes rónát bekerítve kanyarog a Tisza, susogó füzesek és erdők lombjai közt buvócskát játszva, s láttatni engedve olykor kigyózó ezüst szalagját. Királyi látvány, királyi panorama ez! Nem csoda, ha szerettek e helyen megmegpihenni dicső királyaink! . . . S mig a szem nem

tudva mintegy betelni a természet utánozhatatlan ecsete által alkotott eme bájos panoráma gyönyöreiből: a lelket körül zsongják a diadalmas multnak sejtelmes emlékei . . . A Tiszán átkelő Magyarok Szabolcs vezérlete alatt . . . Az erőteljes harci nép . . . A harci paripák lábai alatt megdobban a föld . . . A kopjás zászlókat vigan lebegteti a szellő, amint a diadaltól sugárzó vezér lábaihoz hordják a benszülöttek hódolatukat! . . . Aztán a mult sejtelmes emlékein elmerengő lélek, s a bűvös panoráma szemléletében kifáradt tekintet vissza szál a magas földbástya tövében szerényen meghuzódó házacskák füstölgő kéményeire, melyek közül csak itt-ott emelkedik ki egy két urilak, mint a Mudrány kastélya. A Szemere-féle ősi udvarház, (ma már ez sincs többé magyar kézen), melynek terrasse-áról gyönyörű kilátás nyílik a tokaji hegyre és a hegyallja egyrészt; a Dobozy, Törös, Vattay-féle urilakok. A falun túl délnek a nyírség és az alföld rónája terül el, egészen a véges végtelenig, feltüntetve itt-ott egy két falu sugár tornyait! . . . De hová ragadod lelkemet bűvös merengés, midőn történetet kell vala írnom, száraz és szenvedélytelen hangon? s ime virágkoszorúval övezem Szabolcs elhagyatott föld bástyáit! De menj nyájas olvasó! Tekintsd meg azt, tekintsd meg annak fokáról a gyönyörű panorámát s a te lelked is el fogja ragadni a bűvös merengés, ha szívedben magyar vér pezseg! . . .

Ez a ma már sokak által elfelejtett hely az, hol 892-ben Szabolcs vezér Árpád rendeletére ¹⁾ A tiszaládi ²⁾ révén minden ellenmondás nélkül átsz-

¹⁾ Budai F. polg. lexicon III. K. 273. l.

²⁾ A ládi rév (portus Ladeus) nem egyéb, mint a Tisza-ladányi rév. Régen e helyet nem Ladánynak, hanem csak Ládnak hívták. mint maig is Borsodban Salyó-Lád és Szendrő-Lád nevű helységeket. L. Szabó Károly a névtelen jegyzőhöz csatolt jegyzeteit. XX. Fejezet.

tatván, megszállott. Maga a földvár, melynek alaprajzát Hell Miksa, névtelen jegyzőnk első buvárlóinak egyike 1778-ban a helyszínén lerajzolta (mely alaprajz hátrahagyott kéziratai közt ma is meg van)¹⁾ kivite-
lében, tartósságában, mint fentemlitve volt, bámulatos. A tulajdonképen egyszerűnek látszó mű egy ezred év nyomait viseli magán, s még soká fog daczolni az idő vas fogával . . . s daczoljon is mint egyik eltörölhetetlen betűje a honfoglalás történetének.

Tulajdonképen Tas, Lél atyja és Szabolcs Előd atyja, kitől a Csák nemzetség származik, mint szintén Töhötöm, Harka atyja, Gyula és Zsombor nagy atyja, kiktől a Maglót nemzetség származik,²⁾ indultak ki e hódító hadjáratra.

A Tiszán lett átkelés után Szabolcs és Tas a Tiszamentén a Szamos vize felé kezdenek lovagolni, s Szabolcson a föld majd minden lakói nékiek önként meghódolának, s lábaikhoz borulva fiaikat túszoekul adák, nehogy valami bajok legyen, és színök elől futva alig néhányan menekülének meg, kik Mén Maróthoz érve tetteiket hírül vivék.³⁾ S miután Szabolcs a várat megépítteté s ott egy Ekölcs nevű nagy nemes vitéz alatt katonaságot hagyott: a sereg külön vált, Szabolcs és Tas, Lél atyja a Tisza partján nyomulának előre egészen a Szamosig. S Tas a mai Ecsed környékén nagy árkot hányatott és igen erős földvárat építtete, melyet először „Tas várának“ neveztek, most pedig „sárvárnak“ hívják.⁴⁾ S a lakosokat túszoekul vevén, azt

1) Szabó Károly „Magyar vezérek kora“ 69. l.

2) Béla névtelen jegyzője XX. Fejezet.

3) Béla névtelen jegyzője XX. Fejezet.

4) „Most“ t. i. a névtelen jegyző idejében. E várról Szirmay a következőket jegyzi fel „Szatmármegye történetében“: ez az ecsedi várhoz közel régi omladékokban mostan élő (1809) emberek emlékezetére csak

vitézekkel megrakva hagyák. Akkor Tas a meghódított nép kérelmére Vásárhelyt állittata, mely Vásárhelyre saját nevét adá, melyet maig is Tasvásárhelynek neveznek.¹⁾

Mig ezek eképen hódítottak, Töhötöm és fia Harka a Nyirnek tartottak s a Nyir erdejétől a Hómosó érig Zilajig jutának.²⁾ E hódító hadjárat a Nyiren keresztül Zilaj felé tartva Szabolestól, minden valószínűséggel érintette e helyet is, melyet ma Nyiregyházának nevezünk, amennyiben minden hadjárat a lakó földeken szokott keresztül vonulni a hadak „élésére“ való tekintetből; Nyiregyháza pedig, mint neve is mutatja, a Nyírséghez tartozott, mely a rajta levő roppant Nyir-erdőségektől vette nevezetét, mint magyar neve mutatja a magyaroktól, mely erdőség Nyiregyházán felül kezdődve, a Nyir-Bogát, Nyir-Mada, Nyir-Bakta, Nyir-Megyes (egészen le Csaholyig, Mérkig), Nyir-Bátor és Nyir-Béltek közötti nagytérseget borította, mintahogy ezen helynevekből, és az ezen helyek mellett még ez előtt egy félszázaddal létezett s kis részben ma is létező Nyirerdőségekből ezt biztosan megállapíthatjuk.

Valószínű, hogy a bennlakók meghódolván, vagy a diadalmosak rettentő hírére menekülván e helyről,

1794-ben mutatta meg magát legalább, amidőn a mód nélkül való szárazság miatt a nádas láp körülötte leszállott, s mai napig se vesztette el „Sárvár“ nevezetét.“ I. Rész.

¹⁾ „Tasvásárhely (Forum Tosu) a mai Tas helység Szabolcsban. csakugyan a Nyir és Tisza közt; vásárjának némi nyoma még a legújabb korban is meg volt (1836). A kisvárdai mart. l-sőre eső cserevásárban, melyben borjukat és rugott borjukat szoktak cserélni meddő tehenek és göbölőkért. E cserevásárt Tasról Kisvárdára a Várday család, mint mindkét helység földesura tette át.“ Szabó Károly Béla névtelenéhez csatolt jegyzete.

²⁾ Béla névtelen jegyzője XXII. Fejezet.

a magyarok e lakó földet mindjárt a honfoglalás alkalmával saját népökkel ültették meg, s erre nem csak Nyíregyháza — még akkor „Nyir“ — tős gyökeres magyar neve enged következtetést vonni, hanem a Nyíregyháza mellett levő Örhalom, ezen alkotásánál fogva a Szabolcsi várra emlékeztető magas domb is, mely mint egy a szabolcsi vár előőrse látszik előtérbe tolva, hogy a szabolcsi várban Ekölcs vezérlete alatt hagyott őrséget a netalán közeledő ellenségre az ezen egész vidéket uraló dombon felállított őrszeme által figyelmeztesse; — erősíti továbbá e feltevésünket az is, hogy e helynek mind gazdag legelői, mind az állattenyésztéshez alkalmas szikes tavai, továbbá dús erdőségei, lehetetlen hogy a barom tenyésztéssel is foglalkozó magyarok figyelmét le nem kötötték volna s így e helyen maguknak azonnal telepet, lakó földet ne foglaltak volna.

Különben ez az „Örhalom“, mely másként „Urhalmanak“ is neveztetik, többnek tűnik fel előttem egyszerű őrhelynél. Megnéztem több ízben ez örhalom környékét, s nekem úgy tűnik fel, hogy a körülte levő dombok mindegyikének alakulása nem természetes; már maga az feltűnő, hogy az Örhalom más magas dombszerű emelkedésre van rakva, a körülte levő kisebb dombok pedig mint egy szabályszerű s emberi kéz alkotta védek tűnnek fel. Én azt hiszem, hogy ez a régi kor szokása szerint való erősítvény, rendes tábor hely volt, s e helyen valaha az erdély felé tartó Tökhötöm sátrai is tarkállottak s zászlói is lobogtak.

IV. FEJEZET.

Nyiregyháza kora. — Elnevezése. —

Alig van valami érdekesebb, de egyszersmind nehezebb feladata a buvárkodónak, mint világot vetni azon korra, melyről irott okmányok nem léteznek, hol még a hagyomány se nyitja fel többé regelő ajkait; pusztán egyes helynevek s a messze mult kódébe burkolt emlékek vannak még fenn, mint a rég letűnt ősök alig észrevehető lábnymai.

Ily körülményekkel állunk szemben, midőn Nyiregyháza korát meghatározni akarjuk. — Az Árpádok korából fenn maradt okiratokban Nyiregyházának semmi nyoma, legalább ezen a néven nincs. Mig az 1067-ik év körül a „Zasty-i“ apátság alapittatik, a mai szabolcsmegyei Nagyhálasz környékén, Péter szabolcsmegyei főispán által¹⁾ kit Foltin ez apátság monografiájának szellemes írója az „Aba“ nemzetségből eredettnék, Kandra Kabos ellenben helyesebb történeti érzékkel s tanulmánynyal, a „Gut-Keled“ nemzetségből származottnak mond; mig ugyanezen alapítvány levélben Damarad (Dombrád) Bashalma (a mai Nyiregyháza határában) Wencsellő, Timár, Rakamaz, Zekeres (Ekeres Dombrád határában), Levelek sat emlittetik²⁾; mig említve van az az Árpád kori uj okmánytárban

¹⁾ L. Wenczel „Árpádkori uj okmánytár“ I. K. 24. l.

²⁾ „ do terram Wenselleu ad septem aratra cum quinque piscinis et VI. mansionibus libertinorum Do et terrem Wense sitam juxta terram Tymar, quem remanet Castro de Zabolchy, cum tribus aratris, duobus piscatoribus et cum piscina Ticcha ab hinc vadit ad Rakamaz ubi facit tres metas terraas . . . Do predium Damarad et in eo quatuor decim familias monasterio . . . Do predium Provod cum omnibus necessarys . . . Do et predium Suruk (Zsurk) cum Capella sancti Martini“ (Tehát akkor már Szt.-Márton kápolnája állott a mai Szent-Márton helyén Zsurk közelében Szerző.) „D. o. predium Levelyki sat. „Wenczel „Árpádkori uj okmánytár“ I k. 25. 26. l.

Dobos, Buys truch (Beszterecz) Megyer, Batur (Bátor) Iház ¹⁾ és számos más helyek; nem különben Tuzsér, Budunfelde, mely két utóbbi helységet V-ik István király Rajnald Comesnek adományoz 1270-ben („Item terras Tuser et Budunfelde vocatas, in Comitatu de Zabolch existentes.“ Wenczel XII. 131.): addig Nyiregyháza sehol említve nincs; sőt még a Kállay Leuke unokájának Jánosnak, Zsigmond király idejében kelt adomány levélében sincs szó Nyiregyházáról, holott ez adomány levélben, mely 1427-ben kél,²⁾ a Nyiregyháza körül létező helynevek mind említve vannak.

Már pedig Nyiregyháza, véleményem szerint, legalább is egy idejű a „Zasty-i“ apátsággal, s bár a honfoglalás százada és az azt követett pár század oly szegény irott okmányokban, hogy még a legelső történet buvárok is csak mintegy a sejtelem után tapogatózva indulhatnak el egyes helyek s helynevek felderítésében s meghatározásában: én megkísérlem állításomat a következőkben bizonyítani.

Említve volt elébb, hogy e hely a legrégibb időktől fogva megült hely volt, amint az ősnépek hullámzottak s a győzők a leggyőzötteket helyökből kiszorították, így alig tehető fel, hogy őseink e helynek kedvező fekvését, barom tenyésztésre alkalmas talaját fölismerve, mint lakó földet azonnal meg ne szállották volna. — Ehhez járul az, hogy a Nyírség, — melynek ma is sok tekintetben egyhangu, hogy ne mondjuk: itt ott sivatagszerű képe

¹⁾ Ez az „I ház“ mindig valahányszor olvasom, kísértetbe hoz, hogy Nyiregyházának vegyem, és csak ugyan ha leirási módját figyelembe veszem, nem tűnik fel előttem valószínűtlennek, hogy a régi okiratban „egynek“ olvastatott az „I.“ s így olvasandó volna „Egyháznak.“ — Szerző.

²⁾ Fejér Codex Tom. X. vol. VI. 874. lap.

egészen más volt egy ezred év előtt ős rengetegeivel, gazdag halas tavaival, vadászatra kínálkozó bölény-, szarvas-, és egyéb vad-falkáival, mint ma. Hogy kedves hely volt mutatja az, hogy sok ideig fejedelmek birták. A többek között Szt.-László király a „nyiri föld fejedelme“ mellék névvel említették¹⁾; Továbbá Nyiregyháza körül igen sok „villa“ alakult mindjárt a honfoglalás után, mint azt a következő helynevek mutatják: Bangateleke, Kistelek, Telekház, Áldottkútteleke, Zunior teleke, Sima teleke, Mándteleke (ma elrontva Mandának hivatik), Nyeresteleke, Pogánszer, Ekerithoteleke, Basteleke, Királyteleke, SzentPéterteleke sat. mely helynevek, mint tisztán magyar helynevek mutatják, hogy Nyiregyház környéke magyarok által lett hamarosan megszállva; — Végre Szabolcsmegye — hasonnevű városával, — hol 1092-ben László király országgyűlést tartatott, (mintegy Szabolcs elfoglalása két százados emlékeül), melynek szomszédságában már elébb 1067 körül egy nevezetes apátság (Zásty) állittatott fel. Péter szabolcsmegyei főispán által, — oly hely volt, hol nevezetes egyházi s politikai események zajlottak le, s több ízben mintegy góczpontjául szolgált a szervezkedésben és erőben gyarapodó magyar nemzetnek; — mint ezt majd Szabolcsmegye monografusának lesz feladata bővebben kifejteni. Nem lehet még csak feltenni se, hogy a Szabolcstól és Halásztól 2—3 geographiai mértföldre eső Nyiregyháza ne érintetett volna ezen nevezetes mozgalmak hullámainál, sőt mint alább bebizonyítani igyekszem, teljesen hiszem, hogy királyi birtok volt huzamos ideig történeti tárgyam.

¹⁾ Szirmay Szatmárvármegye története II, R. 7. lap.

A város nevének tüzetesebb figyelemre méltatása is mutatja annak igen régi korát és eredetét.

„Nyiregyháza“, „Ecclesia de Nyir“ összetett szó „Nyirből“ és „Egyházból;“ mely elnevezésből mást kiolvasni nem lehet, mint azt, hogy e hely a Nyírség egyháza volt, még pedig Sz.-István király azon intézkedése folytán jött létre, mely szerint törvénnyel elrendeltetik, hogy „minden tizhelység egyházat építsen és azt két házzal, ugyanannyi cseléddel, lóval, szekérrel, hat ökörrel, két tehénnel és 30 apró jószággal adományozza.“¹⁾

Az 1873-ban szétbontott Nyiregyházai ref. templomot én nem sokkal e törvény létrejötte után építettnek tartom. Ipolyi Arnold hirneves tudósunk személyesen megtekintette e templomot s hosszasan foglalkozik vele „Téglaépítészeti műemlékek Magyarországon“ című jeles értekezésében. Ő a templom korát meg nem határozza; annyit kétségtelennek állít, hogy „valamint a XIV-ik századnál nem régibb: úgy a reformatiót jóval megelőzte“²⁾ azonban ő is fölemlíti, hogy már neve is Nyiregyházának, melynél fogva kitűnőleg egyháznak neveztetik, mint többily nevű helységeinknél, úgy itt is nyilván arra mutat, hogy a vidéknek ősrégi egyháza lehetett.“³⁾ Foltin János a „Zasty apátság története“ című művében azt vélemez, hogy nevezett apátság üdvös működésének hatása alatt jött létre a megyében számos egyház és templom, így a nyiregyházai, szent-mártoni sat. Ipolyi a külső jelekből vette a templomot tudományos bírálat alá, a vakolat alá mint maga megjegyzi csak annyira tekinthetett, „amennyire a discretion meg-

¹⁾ Magyar országgyűlési törvénykönyv“ I. K. 15. lap.

²⁾ Ipolyi magyar történelmi tanulmányai“ 479. l.

³⁾ L. u. o.

engedhette.“ Másként volt a dolog a templom elbontása alkalmával; úgy belől, mint kívül nagy darab helyeken lebontottuk a meszelési igen vastag rétegeket, s a többször tisztelt tudós által említett színes tégláknak, azok elhelyezésének és rendezésének tüzetesen utánna néztünk, azonban az épület külsején és belsején egyaránt hiányzott valami tervszerű elrendezése a színes tégláknak, s a legbiztosabban megállapítható volt, hogy e különben elég régi templom más épület, vagy épületek anyagából volt újra építve, sőt az egész épület az igen kezdetleges építkezés nyomait viselte magán. Azonban sikerült még is egyet felfedezni, mit természetesen Ipolyi nem láthatott és ez az elbontott templom keleti boltozott részének körívén, mélyen a több százados meszelési rétegek alatt, a legalsó meszelés felett látható arabeszk festmény; az pedig történetileg megállapított igazság, hogy az e fajta festmények a IX—X században voltak divatos ékítések a ker. templomokban.¹⁾ Ez a körülmény kétséget kizárólag látszik igazolni amaz előbbi állításunkat, hogy Nyíregyháza, mint egyház legalább is egyidejű a Zastyi apátsággal.

A mi már a Foltin János véleményét illeti, hogy t. i. a nyíregyházai templom és egyház a Zastyi apátság hatása alatt alakult volna, — a következő szerény véleményt nyilvánítom. Az alapítvány levél szerint már a Zastyi apátság alapításakor Sz.-Mártonban Kápolna állott, hogy nem az volt a mostani templom, mely valóságos műemlék becsével bír, biztosan állítható; azt is könnyen meglehet állapítani, hogy a nyíregyházai régi kis templom és a szentmártoni ma is fennálló templom nem egy időben épültek. A nyir-

¹⁾ E festményeket Sütő József barátommal, ki akkor a régészettel nemes hévvel s nem csekély szakismerettel foglalkozott, — fedeztük fel. s nevezett barátom a festményeket azonnal le is rajzoltatta. Szerző.

egyházai elbontott templom sokkal kezdetlegesebb építkezés nyomait viselte magán. Ennek gót ablakainak szűk és egyenetlen nyílásai egészen különböztek a szentmártoni templom styllszerű s faragott kövekkel ékitett ablakaitól, s azon az ajtó boltozathoz használt darab kő, mely a szentmártoni templomban, mint régi mű emlék látható, egészen más, mint azon durván kinagyolt s mélyen elült küszöb és szemöldök kő, mely a befalazott sekrestye bejárásnál a nyiregyházai templom falában találtatott. Mindezen összehasonlítás kétségtelenné teszi előttem, hogy a nyiregyházai elbontott kis templom kora jóval megelőzte a szentmártoni templom építési korát; — ebből ismét az következik, hogy Nyiregyházának ősrégi helynek és egyháznak kell lenni. Önként merül itt fel azonban az a kérdés: mi lehet az oka, hogy Nyiregyháza ugyszintén Király teleke, Zunior teleke sat. az Árpád-kori eddig ismert okmányokban nem fordul elő?

Ezen körülmény nézetem szerint abban leli magyarázatát, hogy mint említve volt fennebb, e hely nagy pusztáival, erdőségeivel, halastavaival fejedelmi birtok volt, melyet nem csak „Királyteleke“, melyben maga a birtokos neve fenmaradt, nem csak „Királytava“ (a beszterecki határban) igazol, hanem egy igen nevezetes helynév is: „Igriczi“ vagy „Igricze“ közel Nyiregyházához, alig háromnegyed órányira, Pazonny mellett, hol e néven ma is egy nagy terjedelmű halastó ¹⁾ s környéke neveztetik.

Mivel egyetlen helynév se jelentőség nélküli, s mindnek megvan a maga, — habár sokszor ismeretlen — történeti jelentősége: nem vélünk csalódnai, ha

¹⁾ 1884-ben lecsapoltatott. Szerző.

állítjuk, hogy ez hajdan a királyi udvaroktól elmaradhatatlan „igriczek“ régi költők, dalnokok fejedelmi adománynyal biztosított birtoka volt; épen úgy, mint Borsodban Igriczi, s ezt a nevet tartotta meg mind e mai napig. A fennebb előadottakból ismét az foly, hogy mint királyi birtok nem adományoztatott, tehát az adománylevelekben elő se fordulhat Nyiregyháza neve; így nem csodálkozhatunk a felett se, ha a Zastyi-apátság alapítványlevelében sem említették, hol egyik határaul az adományozott birtoknak épen a nyiregyházai határ egyik végpontja az „acervus Basi“ (Rakott halom, Bashalma) jelöltetik meg, mint a „charti-bach“ (Hortobágy) felé vezető vonal egyik jelölő pontja.

Azon körülményből pedig, hogy az Árpádok korát követő században is csak a pápai tizedjegyzékben fordul elő Nyiregyháza, azon fontos következtetést vonom le, hogy az 1240-iki tatárdulás alkalmával, melynek ádáz dühe Szabolcsvármegyére is nagy mértékben kiterjedt, — Nyiregyháza nem vált gazdátlan birtokká, mint Szabolcsmegyének számos más községe, melyek adományozás alá kerültek, hanem megmaradt tovább is fejedelmi birtoknak, egészen 1380-ig, sőt részben tovább is; amenyiben a „Császár-szállás“ még 1600-ban is fejedelmi birtok volt, s az annak műveléséhez szükséges jobbágyság Nyiregyházán laktak, mint alább látni fogjuk.

Templomának régiségéből ítélve, azon állítást is megkoczkáztathatjuk, hogy Nyiregyháza a tatárdulás idején nem lett végkép megsemmisítve, ha figyelembe vesszük, hogy e hely, különösen az, hol az ősz Nyiregyháza állott, majdnem minden oldalról mocsárral volt körülvéve, mely míg az ellenség közeledését nehézzé, másrésről a védelmet könnyűvé tette, vagy legalább

a gyors menekülést s elrejtőzést előmozdította; így volt ez még egy pár századdal ezelőtt is, s hogy lehetett még a XIII-ik században, midőn a körülte levő erdők rengeteg koszorúja is védelmezhetette a zsenge korát élő falut az ellenséges szemektől, s hátvédet és menekülési helyet szolgáltatott számára. —

Hogy a Nyírség, mint fejedelmi birtok, különösen pedig a mai Nyíregyháza környéke, Királytelektől Eszlár, Szentmihály, Nánás Dorog és Kálló között, bele számítva a császárszállás nagy területét is. királyi ménesek és gulyák legelő helye lehetett, másrészt a Nyír roppant erdeje fejedelmi vadászó hely, azt nem csak ama pusztá feltevésre alapítom, hogy e vidék már a természetből is a baromlegelésre látszik alkotva lenni, amenyiben e vidék, mint egy második Hortobágy képe tárul elénk; hanem az „Ekerithó,“ „Baromlák“ féle elnevezések is erre látszanak emlékeztetni.

Ha már ezen feltevések és következtetések, melyek fennebb előadattak, megállhatnak, akkor állani kell annak is, hogy Nyíregyháza, akkor még „Nyír“ mihamar egyházzá, még pedig a Nyírség egyházává alakult s templommal kelle birnia. Elnevezését pedig a Magyarok bejövetelekor onnan vehette, hogy itt vette kezdetét a Nyír roppant erdeje, ez volt annak kulcsa, hogy úgy szóljak, s a Nyír belsejébe vezető ut nyitánya.

Ha azonban az eddig előadottak, csak sejtések s bizonyos körülmények összevetéséből elvont következtetések: az 1219-ik esztendőben már legalább a név írott okmányban is felmerül előttünk. A „váradi regestrum“ 7-ik §-ában „Nyír“, mint falu emlittetik,¹⁾ de csak azért, hogy tovább, mint egy századon keresztül ismét áttörhetlen fátyol alá rejtőzzék.

¹⁾ Jerney „Magyar nyelv-kincsek.“ 99. l.

E felett azonban csodálkoznunk nem lehet! Hiszen az 1240-ben az országot ért rettenetes romlás, a tatár dúlás, sokkal inkább elfoglalta a közfigyelmet, mint sem azon néhány figyelmes szemlélő, kik e szomorú korszak emlékét írásban hátrahagyták, kisszerű dolgokkal, egyes falvak eseményeivel kiválólag foglalkozhattak volna. Annyit azonban tudunk, hogy azon időben az ország megnéptelenedett, hogy különösen a Tisza és Duna között egyetlen helység se kerülhette el teljesen a csapást.

Azon korban, midőn a le nem mészárolt, az ellenség elől erdőkbe, mocsarakba, hegyek közé menekült lakosok, — örök gyalázatára az embertelen árulónak! — a tatárok zsoldjába szegődött honfitársaik által gonosz szándékkal vissza édesgettettek falvaikba, hogy a kegyetlen ellenség vérlázító gyilkosságainak újabb áldozatul essenek; azon korban, midőn dúvadak tanyája lett az ország és a minden élelem nélkül maradt lakosok egymást emészték fel: minden bizonynyal Nyiregyháza is sokat szenvedett. Azonban annyi bizonyos, hogy azon gazdátlanul maradt helységek s birtokok között, melyek később a tatárjárás után adományoztattak, midőn Béla király az ország rendezésére fordította főfigyelmét s összes királyi gondjait, sőt azután is jó ideig — Nyiregyháza nem említették, holott Szabolcsmegyében is számos ily hely adományoztatott, a többek között 1245-ben Timár, Gáva, Nagyfalú, Halász¹⁾ 1275-ben „Harang“²⁾ (Harangod); 1270-ben „Örvény.“ a borsovai³⁾ várispánsághoz tartozó P o z d u m

¹⁾ Wenczel VII. 187.

²⁾ Fejér VI. 2. 390. l.

³⁾ Borsova nevén neveztetik mai nap is a Szabolcs melletti Deme-cser mellett egy határrész. Ugyanott a régi vár nyomai maig is tisztán láthatók, s ez mai nap is „V á r n a k“ neveztetik.

(Pazony) és Eköles. 1284-ben¹⁾ mint üres és lakosoktól kifosztott hely. — Hasonló indokból 1293-ban Vencsellő.²⁾

Másodszor a pápai tizedjegyzékben találkozunk Nyiregyházával ismét „Nyr“ és „Nir“ leírással az 1333 évből, hol mint az egri dioecesis-hez tartozó Szabolcsi archidiakonatus egyik egyháza említettetik. — E regestrumban Szabolcsmegyének részben ma is létező számos egyháza van megnevezve.³⁾

Ha most már tüzetesebb figyelemre méltatjuk ez utóbbi tényt és a fennebb mondottakat, be kell látnunk, hogy Nyiregyháznak már jóval ez előtt léteznie kellett, mert hiszen egy szempillantás alatt nem nőhetett ki a földből, vagy nem repülhetett elő valami virág kelyhéből csak azért, hogy a pápai tizedjegyzékben mint „ecclesia de Nyir“ megnevezhető legyen, hanem alakulnia kellett először faluvá, azután egyházzá, és csak azután volt vehető tized fizetés alá is. Szerfelett sajnálom, hogy történeti tárgyamnak első alakulásáról adatai akadni nem birtam; de azt hiszem,

¹⁾ Árpádkori új okmánytár IX. 407 lap.

²⁾ Kandra Kabos „Szabolcsmegye első alakulása. 22. l.

³⁾ Lásd: „Regestrum decimarum Papalium sexennialium Dioecesis Agriensis de Annis 1333, 1334, 1335. — LXXI. és LXXXV. l. amott „eccl. de Nir“, emitt „de Nyr“ néven. Hogy ezen feljegyzés kétségtelenül Nyiregyházára vall, igazolja az, hogy a következő sorrendben említettetik: „Ibrani“, „Halaz“, „Kemeche“ (amott „Kemethe“) „Nyr“. „Wrus“ (amott „Urs“, ma Oros) „Napkur“, „Kálló majori“, „Kálló minori“, „Semjan“ (Ma Semjén) s e sorrendben fektésznek, Vannak e regestrumban oly egyházak, melyek már ma névleg is alig léteznek, mint Bojt, Ohat (a Hortobágy szélén) „Hene“ Bogdány mellett. „Hymus“, vagy „Hymes“. Ez bizonyosan a régi „Hymös udvar“ a mai Tokaj; bár Nyiregyháza határában is van egy rész, mely „Him“-nek neveztetik. sat.

1380 hogy erre adat nem is létezik; meg kell tehát elégednem a megdönthetlen ténnyel, hogy Nyiregyháza, habár kezdetben nem ezen a néven is, a legrégibb időktől létezett. 1380-ban találkozunk már Nyiregyháza első, okmányilag igazolt birtokosával Selezi Beke Lászlóval, ki a most említett évben Olazy, Zabolcs, Balsa, Nyiregyháza, Halásztelek és Pogtelek Szabolcsmegyei helységek birtokába igtattatik be. („Introductoriae et statutoriae pro Egregio Ladizlo de Selez, Superquibusdam possessionibus Olazy, Zabocs, Balsa, Nyiregyháza, Halásztelek et Pogtelek vocatis, in comitatu de Zabolcs existentibus.“ B. nro. 184. a. 1380.)

Az eredeti okmány szerint Szabolcsi Feldrycus fia György örökvallomást tesz („Fassio perennalis Georgii filii Feldryci de Zabouch“) a leleszi Konvent előtt nővérének és az ő férjének Selezi Beke Lászlónak érdekében, hogy miután Beke László Györgynek elzálogosított birtokait nagy mennyiségű tulajdon költségeivel nem csak visszaváltotta, hanem azokat megjavította, azoknak kilenczed részét, (nonam partem) nővérének Erzsébetnek és ennek férjének Beke Lászlónak ajándékozza.

Ezen okmányból ismét azt látjuk, hogy 1380 előtt Nyiregyházát a szabolcsi család bírta, s Beke László házasság útján lépett annak birtokába, hogy mely időtől? Ennek nyomára nem jöhettek; valamint Beke Lászlónkat se találom az eddig ismert Beke családok között. A Nagy Iván „Magyarország családai“ czimű könyvében a Beke családok között Selezi Beke nem fordul elő. — Különben a leleszi konvent tanúbizonysága szerint a Beke család ez időről több előnévvel előfordul, ugymint: Beke de Olazy, de Ved, de Kőbölkut, de Keresztur, de Monay.

¹⁾ Leleszi Conventi levéltár.

Budai Ferencz polgári lexiconában négy Beke emlittetik u. m. Beke ki Ottó királynak kísérője volt, mikor az Erdélybe Apor László vajdához házasodni ment; aztán Beke István első Károly idejében élt, de ahhoz hűségtelen volt, mert Rozgonyánál Trencsényi Mátéval 1312-ben ő ellene hadakozott; továbbá Beke Péter kancellár, később 1338-ban szeremi püspök; végre Beke Miklós (velikei) ki azon béke alkunak, melyre Zsigmond lépett aláírta nevét. Ezen kívül említés van 1300-ról Beke mesterről, István mester leányának Anichnak hitveséről, kinek István mester átengedi szabolcsmegyei Bezermენტeluk nevű faluját.¹⁾ Voltak-e itt említett Beke családok rokonságban a mi Lászlónkkal adatok hiányában felderíteni képes nem vagyok; — mégis a legvalószínűbb, hogy Beke mester utóda volt a mi Beke Lászlónk.

Egyéb jellemző adatot e korszakról fel nem hozhatok, nem lévén több forrás rendelkezésemre, melyből merithetnék, így e korszak még mindig meglehetősen homályban marad előttünk. Nem határozhatjuk meg mely időben lépett történeti tárgyunknak birtokába a szabolcsi család, melytől nyert aztán itt birtoklási jogot Beke, aztán ennek a családnak sem mondhatunk biztosat előkelőségéről, tekintélyéről; végre eltűnik ez is tekintetünk elől, hogy pár év tized mulva helyet adjon a hatalmas Báthory nemzettségnek e hely birtoklásában, mely hatalmas nemzettség több századon keresztül nevezetes helyet foglalt el hazánk történetében. Nyiregyháza e hatalmas urairól a következő könyvben szólandunk.

¹⁾ Wenczel újabbkori okmánytár 10 kötet. 378 lap.

II. KÖNYV.

B á t h o r y k o r s z a k.

1380-től 1600-ig.

II. KÖNYV.

Báthoryak korszaka.

I. FEJEZET.

Báthory János. — 1420-ban a plébánia fennáll. — 1421-ben serház állítatik. — Serház utcza. — Nádor utcza. — Megyesi Bán Simón, Báthory Istvánt kifosztja. — Meghasonlás a két ág között. — Versengés a Báthoryak és Perényiek között. — 1400—1430.

Városunk történetének II. korszaka a Gut-Keled nemzettségéből eredő hatalmas Báthoryakkal nyílik meg, kiket több századon keresztül hazánk történetének elsőrangú szereplői között találunk, s e hatalmas nemzettség sorsához van kötve két hosszú századon keresztül.

1404-ben Báthory Péter fia János birja Nyiregy- 1404 házát, mint az kitűnik azon vizsgálatból, melyet említett János, Kállai Szaniszló fia, János ellen indit, azon okból, mivel nyiregyházai alattvalóit (subditos) Kálló faluban méltatlanul fogságba vetette.¹⁾

1414-ben Nagyságos Báthory István (ecsedí) ig- 1414 tattatik be, Zsigmond király idejében nyiregyházi rész birtokába.²⁾

¹⁾ Leleszi konvent „acta Bercesnyiana“ Fascic 3. nro 5. pag. 188. Ez a Báthory János András nagy váradi püspök testvérjének Lukácsnak unokája volt. (Budai polg. Lexicon.)

²⁾ Leleszi Konvent B. nro. 542.

Birta-e Beke László előtt Nyiregyházát valamelyik Báthory? E kérdésre igen könnyen igennel felelhetnénk, ha pusztán azt vennők tekintetbe, hogy a Báthory nemzettség ősei a Gut-Keledék már jóval előbb, t. i. az Árpádok korában törzsbirtokosok voltak Szabolcs-vármegyében, azonban akkor nem lett volna szükség az újabb adományozásra s nem lehetne okát találnunk annak, miért adatott volna ez 1380-ban Beke Lászlónak? És épen Szabolcsi György által, mint már azelőtt általa elzálogosított s Beke által kiváltott birtok? Ha csak nem a Báthoryak eleje volt e „Georgius de Zambouch, mint „Andreas de Rakomaz“? —

Fennebb említett István az ecsedi Báthory István és Szánthói Petheő Katalin gyermeke volt Zsigmond, Albert és Ulászló királyok alatt élt. 1423-ban főasztalnok, később 1435-ben országbíró lett. S midőn Albert özvegye Ulászlóval a békesség felől személyesen akart egyezkedni Esztergomban, az özvegy azt kívánta, hogy Báthory István adjon neki levelet afelől, hogy ott semmi bántódása nem leszen. E nagy szerepet játszott nevezetes államférfi a szerencsétlen vármai ütközetben, hol az ifjú király is elesett, halt dicső halált a Sz.-György zászlójával kezében, melyet előtte való napon annyi rettenthetlen bátorsággal védelmezett meg.¹⁾

1420 Az 1420-ik évben, mint Fejér „Codex diplomaticusában“ olvassuk folyvást fenn áll Nyiregyházán a plebánia, jelesül a nagy-Kálló környékén lakó plebanusok az egri püspökség igazgatójától azon megbízatást kapják, hogy Kállay Leokeos (Lőkös) fiát Miklóst, tartozásának lefizetésére egyházi fenytékkal is szorítsák.

¹⁾ Budai Fer. M. polg. lexicon I. db. 159. l. és Horváth Mihály Magyarország története II. k. 570. l.

„Nemes Kállay Lőkös fiát — ugymond — mivel 56 frt tartozását új pénzben, nem különben a reá rótt 72 márka birságot a törvényes határidőre meg nem fizette, egyházi átok alá veti, s ha ennek fogamatja nem lesz, az egyházból is kirekeszti.“ A parancs „*viris discretis et honestis dominis de Nyiregyháza, de Pazon, de Lewk, (Lök), de Gáwa, de Zabolch, de Zaakol, de Balcan, de Geszteregh ceterisque etiam plebaniis, etc. szól.*“)

1421-ben Báthory Lászlónak unokája Szaniszló fia ¹⁴²¹ István Serházat (*Domum braxatoriam*) akar építtetni Nyiregyházán, a másik ág birtokán, ezért a fent említett István és testvérei János, Bertalan, Tamás és Mihály (az ecsedi ág; ugyancsak fentemlített János fiai) panaszt emelnek Zsigmond király előtt, ki ez ügy megvizsgálásával a leleszi konventet bizza meg.²⁾ A serház fel is állittatik. —

Jeles adat ez minden bizonynyal abból a korból, mely nem csak arról tesz tanubizonyságot, hogy már akkor az ország ezen részén ismeretes volt a ser-ital, hanem azért is, mivel biztosan feltehetjük, hogy ez volt Szabolcsmegyében az első serház; mi ismét arra figyelmeztet, hogy a hatalmas, világlátott Báthoryak alatt Nyiregyháza népesség és ipar tekintetében is nevezetes hely volt, annyira, hogy alkalmasnak találtatott arra, hogy jövedelmi forrás gyanánt kebelében sörház állittassék; — végre ime megtaláltuk Nyiregyháza egyik része elnevezésének okát, mely rész maig is „Serház utcának“ neveztetik; mert e serház az egymást felváltó háborus világban gyakran megrongáltatott ugyan, azonban ismét felépült s nevét az utca mind ez ideig megtartotta. — Ugyancsak a Báthoryaktól

1) Fejér Codex diplom. Tom. X. vol. VI. 278. 1.

2) Leleszi Konvent Fascic. I. atc. 2.

veszi eredetét, helyesebben elnevezését a „Serház utczához“ közel eső „Nádor“ utcza; még pedig Báthory István Nádotól, ki Ulászló, Lajos és Ferdinánd királyok idejében nádori méltóságot viselt, s az ecsedi ághoz tartozott és az a része Nyiregyházának, hol nevezett utczáék fekszenek, csakugyan az ecsedi ág részéhez tartozott, mint az kitűnik azon okmányból, mely a serház felállítására vonatkozik. —

1421 Az 1421-ik év egyébként is változatos időket jelez Nyiregyháza történetében; ugyanis a Medgyesi Bánnak Jánosnak fia Simon, Báthory Istvánt, midőn a királyi hadsereghez Csehországba indult volna, Nyiregyháza községben kifosztotta s annak más károkat is okozott.¹⁾

Valószínű, hogy ez a Bán Simon huszita érzelmű ember volt, és ily ellenséges szándékkal támadta meg a királyához és vallásához hű Istvánt. Különben eredetére s családjára nézve semmi biztost nem tudok felhozni, ha csak nem Simon Bánnak unokája János mesternek fia volt, ki (t. i. az első Simon) Bán nevét, Báni méltóságától vette²⁾. Lehet az is, hogy ez a János Medgyesen báni parancsnoki tisztet viselt!?

Mig ezt a jeles vitézt (ecsed-i Báthory Istvánt) Zsigmond király csehországi hadjárata tartotta távol otthonától Nyiregyházától, nemcsak elébb említett Bán Simon által háborgattatott, hanem a Somlyai ág egyik ivadéka Batory Szaniszló fia István által is, ki nemcsak a sörház felállíttatása által követett el birtok sértést amazzal szemben, hanem több ízben megtámadta s feldulta, Ecsedi Istvánnak nyiregyházi birtokát, így a jelzett évben (1421) Szaniszlófi (Báthory

¹⁾ Leleszi konvent F. I. nro. 19. szóról-szóra: „quod idem Simon praefatum Stephanum in regium exercitum versu Bohemiam proficiscentem in possessione Nyiregyház spoliasset et alia damna intulisset.“

²⁾ Nagy Iván „Magyarország családai“ I. K. 154. l.

István, Ecsedi István nyiregyházai jobbágysai közül többeket elfogott s azokat kifosztotta;¹⁾ majd ezzel meg nem elégedvén, mind jobbágysait, mind Nyiregyházán levő udvari cselédségét Ecsedi Istvánnak, nyilakkal lövöldöztette.²⁾

E szavakban elég fősvény adatokból látszik, hogy Nyiregyháza és környéke a Báthoryak egyik fészke volt, s erre több helynevekből is lehet következtetést vonni; jelesül ma is Nyiregyháza határában esnek alsó és felső „Badur“, mely bizonyosan a „Batur“ szóból rontatott el, amennyiben a mai Bátor (nyír) azon okmányban, melyben Bereczk hű szolgálatai jutalmául negyedik Lászlótól, Abramot (Ábrány) Kis-Bákát és „Baturt“ kapja, — „Batur“-nak iratik. Bereczk Rakamazi András fia volt („Briccio filio Andreae, de genere Gutkeled), ki a Báthoryak leszármazási tábláján első biztosan ismert törzs. Azt hiszem, hogy mind alsó, mind felső Badur a számos ágra szakadó Báthory nemzetség egyik vagy másik ágának lakóhelye volt, mivel e helyek Rakamaz felé esnek, hol András lakott s Nyiregyházához is közel. — Továbbá látjuk hogy Nyiregyháza már akkor is oly nevezetes hely volt, mely méltónak tartatott arra, hogy felette oly hatalmas oligarchák versengjenek, mint a Báthoryak. Megállapíthatjuk azt is, hogy Nyiregyházán Istvánnak, János fiának az akkori szokás szerint erődívennyel ellátott uri laka volt, mivel ezen időben Ecsedet és a hozzá tartozó részeket a két ág közösen bírván, természetes, hogy a szélesen kiterjedt főuri család számos tagjai Ecseden együtt nem lakhattak mindnyájan, hanem megoszolva Rakamazon a „Badur“

¹⁾ Leleszi convent F. I. nro 21.

²⁾ Leleszi convent F. I. nro 31.

vagy „Baturokon“, Nyiregyházán, Nyirbátorban sat., levén csak Istvánnak a János fiának is számos tesvérei; Ecsedi Báthory Istvánnak pedig eselésége a fennebb idézett okmány szerint Nyiregyházán lakván, míg ő távol időzett a hadjáratnál, családjának is itt kellett lakni, vagy legalább gyakran itt tartózkodni; végre nyilván van, hogy nevezett hadjáratban az Ecsedi uradalomhoz tartozó helységek lakosai, tehát a Nyiregyháziak közül is többen odajártak Csehországba, a Báthory István banderiumával.

Mi adhatott okot a két Báthory ág¹⁾ említett ellenséges torzsalkodására? Adatok hiányában meg nem állapítható, hanem annyi kétségtelen, hogy azon időben, — mint az okmányok igazolják; nem ritkán heves összeütközések színhelye volt Nyiregyháza. Egész kis csaták vívattak a rendes banderiumokkal bíró hatalmas oligarchák között, midőn az akkori idők jellemző szokása szerint egyik a másik birtokára csapott, pusztított s birtokot foglalt „hatalmasul“ kényeként; amaz elv levén uralkodó: aki erősebb, az a hatalmasabb.“

1422 A következő évben (1422) ismét megújul az ellenségeskedés a Somlyai és Ecsedi ág között; most már Szaniszló fia István indít keresetet Ecsedi István és testvérei ellen, mivel nyiregyházai birtokrészét ezek elfoglalták és azon kútaikat²⁾ ástak.)

Ezen ellenségeskedések végre eligazítottak s kiegyenlítetttek, a következő években, mivel már

¹⁾ A somlyai Báthory ág. Báthory Lászlótól János legöregebb fiától Szabolcsmegye főispánjától (1351) veszi eredetét, ki feleségével Pók Annával Kraszna Vármegyében egyéb jószágai között Somlyót is kapta. melyről az ő maradékai Somlyai Báthoryaknak nevezettek. Nevezett Lászlónak fia Szaniszló volt, kitől a Somlyai ág aztán a szaniszlófi mellék nevet is felvette. Budai Lex. I. db 158 l.

²⁾ Leleszi convent F. I. act. 46.

1426-ban mind a két ág, mint közös birtokosok érde-¹⁴²⁶ kében indittatik vizsgálat Perényi Imre fia János ellen és ennek cselédsége ellen amiatt, hogy nyiregyházai birtokuk egy részét elfoglalta, ugyancsak Nyiregyházához tartozó erdejöket levágatta és más károkat okozott'.)

Mi okon tartott jogot a Perényi nevezetes nemzettség Nyiregyházához? Nyomára nem jöhettem. Lehet, hogy adománykép nyert bizonyos részt Nyiregyházából, vagy pedig occupálni akarta azt, mintahogy azon időben napirenden volt az. — Perényi János atyja Imre szintén történeti nevezetességű férfiú volt, mint Zsigmond királynak főpohárnoka, titkos kancellárja s a „Sárkány rendnek“ tagja; mint ilyen Zsigmond királytól több birtokot kapott. Fiairól Jánosról és Istvánról keveset jegyzett fel a történelem azonkívül, hogy János Ulászló királyt Csicsva nevű várában megvendégelte 1442-ben^{2).}

Nem lehetvén alkalmam a Perényi család levéltárát átkutatni, e tekintetben világosabb adathoz jutnom nem sikerült, így afelől se birhatok tudomással, hogy nem házasság útján jutottak-e a Perényiek Nyiregyháza birtokához, csak annyit látok, hogy ugyan a fennebb nevezett évben már említett Perényi János és testvére indit keresetet Szaniszlófi Báthory István és Barlai Barla ellen Nyiregyháza felének „hatalmasul“ elfoglalása miatt.³⁾

Ezen perből kifolyólag-e vagy más uton? nem tudom, csakhogy a Perényi családnak Nyiregyházához való joga tovább is fenn marad, amennyiben egy 1430-ban kelt oklevélben Perényinek Abaujvármegyé-¹⁴³⁰

¹⁾ Leleszi convent F. 1. nro 37.

²⁾ Budai Lexicon III. db 68. l.

³⁾ Leleszi konvent Fascic. I. nro 37.

ben fekvő felsorolt birtokai után Nyiregyháza is emlittetik: „item Nyiregyháza in Zabolch,“ alább: „item „Nag Dobos“ in dicto Zabolch“ ¹⁾ Nagy-Dobost mai napig is birja a Perényi család.

E korszaknak ezen első részéről csak ily töredékes adatokat vagyok képes előtűntetni, mindamellett, ha nem tudtam is e részeket egy összefüggő szerves egészsze önteni, nem tartom érdekteleneknek az itt felszámlált adalékokat, mert hiszen ezekből világos először az, hogy a XV-ik század elején Nyiregyháza folyvást létezett, továbbá, hogy oly nagy hatalmú oligarchák birtoka volt, kiknek hatása alatt az akkori kereskedelem és ipar némely ága már itt ismeretes volt; lakosokra nézve sem volt jelentéktelen hely, mivel oly nagy terjedelmű birtokok műveléséhez számos munkás kéz igényeltetett. Nem kétlem, hogy a gróf Aspermont levéltárának kellő átkutatása, hova kellett nézetem szerint kerülni a Báthoryak iratainak az ecsedi levéltárral együtt, bővebb fényt fog vetni a Báthory nemzettség egyes alakjaira s ezzel együtt Nyiregyháza ezen korára is.

II. FEJEZET.

A huszsziták honunkban. — Törökök által való nyugtalanítások. — Belső bajok. — Zsigmond hibás pénzei. — Honvédség rendezetlen volta. — Zsigmond hadszabályzati javaslata. — Huszszita tanok terjedése. — Nyiregyházán az új tannak nincsenek hívei. — Jakab Ferencz szerzetes inquisitori kegyetlenkedései. — E miatt való elkeseredés. — Lázadás a Nyírségen. — Márton vezér. — A lázadás leveretése. Báthory Tamás. — Báthory Mátyás. — Báthory Miklós élete. — 1430—1500.

Az előző fejezetben jelzett időben folytonos zavarok és ellenségeskedések nyugtalaniták Zsigmond uralkodását, maga a király gyakran távol lévén az országtól, a Zsigmond uralkodása alatt már is nagy hatalomra vergődött oligarchák féktelensége nagyban

¹⁾ Fejér Codex dipl. Tom. X. vol. VII. 231. lap.

növekedett, így természetesnek fogjuk találni azt a háborgást, melyet a Báthoryak egymásközt és a Perényiek a Báthoryakkal szemben elkövettek.

Azonban a belső villongásokra elforgácsolt erőket 1428 csakhamar egyesíteni kellett a Török ellen s az 1428-ik évben már említett nagy urainknak Galambócz alá kellett menniök banderiumaikkal; majd a következő évben (1429) a Husziták törtek be Magyarországra, 1429 kik ellen különösen Perényi János több ízben diadalmasan harczolt. A huszitákkal folytatott harczok foglalták el Zsigmond országlását egészen 1432-ig, s míg a husziták a felvidéket nyugtalaníták: addig az alvidéket a törökök háborgatták gyakori betöréseikkel.

Ezekhez járult, hogy Zsigmond, kincstára pénzügyi zavarain segitendő, hibás pénzt veretett, melyet senki sem becsülván, a pénz értéke igen alászállott, miből aztán számos perek és viszályok nőtték ki magukat, s nagy drágaság támadt az országban; szomorú karban volt a honvédelem ügye is, míg a főnemesek, dús gazdag és féktelen oligarchák egymás háborgatására, büszkeségök fitogatására, fényes és számos banderiumokat tartottak, az országvédelmére köteles vitézeiket hanyagul s felszerületlenül állították ki, gyakran megtörtént, hogy a fegyverviselők bunkós botokkal indultak a csatába.¹⁾

Mindezen bajokon segitendő, Zsigmond egy hadszabályzati javaslatot intézett a helytartókhoz, oly célból, hogy az a megyék által vitattassék meg s majdan képezze alapját az országgyűlésen, a honvédelem rendszeres megállapításának.

Ezen honvédelmi szabályzat 1433-ban a megyék 1433 által megszavaztatván, elfogadtatott. E szerint a főnemeseknek s megyéknek bizonyos meghatározott szá-

¹⁾ Horváth Mihály, Magyarország története.

mú lovasságot kelle kiállítaniok; így Szabolcsvármegyének 200 lovassal Erdély, a Báthoryaknak 200—200 lovassal szintén Erdély felé, Perényi Jánosnak 200 lovassal Németország felé, a husziták ellen kelle hadiszolgálatot tenni; egyszersmind a birtokos nemesek jószágaik arányában jobbágyaikból is tartoztak állítani vitézeket, kiknek eltartására a többi jobbágyság tartoztak adót fizetni.

Ezen rendszabályzatból, — mely bár törvényerőre nem emeltetett országgyűlés hiányában, de még is átvitetett a gyakorlatba, elfogadtatván a vármegyék által, — következik, hogy ezen villongós időben Nyiregyházának is meg kelle adni a véradót, mert hiszen azon időben a lakosok sorsa a földes urakhoz volt fűzve elválaszthatatlanul.

1436 1436-ban már a huszita tanok Magyarországon mindenfelé, — úgy bár csekélyebb részben — Erdély országban is el voltak terjedve, mivel a husziták Magyarországra több ízben betörték, s itt eszméiket hirtették, továbbá maga Zsigmond is gyakran időzött Csehországban több főurakkal s azok banderiumaival, kik természetesen, hogy az új tanokkal megismerkedtek, ha nem mindnyájan követték is azokat; — nem valószínűtlen, hogy Nyiregyházán is volt az új eszméknek egy pár titkos hive, de igen kevés, mert Budaynál olvassuk, hogy Báthory Istvánt és cselédeit éppen azért akarták Csehországban meggyilkolni több magyarokkal együtt, mivel cselédek semmi tiszteletet nem mutatnak azon sacramentumok iránt, melyeket a prágai husziták az utcán hordoztak.¹⁾

Ez levén a történeti tény: teljesen értékét veszti az a beszéd, melyet a „Vasárnapi Ujság“ 1857-ik évi

¹⁾ Budai Polg. lex. I, 136. lap.

folyamában egy névtelen elregél, hogy Nyiregyháza egyháza ebben az időben keletkezett volna, még pedig onnan vette nevezetét, hogy az üldözött vallás hívei a Nyír rengeteg erdeibe vonultak Isteni tisztelet végzése céljából,¹⁾ értékét vesztí nemcsak azért, mivel mint feljebb láttuk, Nyiregyháza már jóval elébb létezett, hanem azért is, mivel Nyiregyházán már csak azért se vergődhetett erőre az új tan, mivel annak hatalmas urai a király hívei voltak, s a husziták ellen nem egyszer küzdöttek.

A fennebb jelzett belső zavarok és elégületlenségek folyvást forrongásban tartották a kedélyeket, mit a legmagasb fokra emelt egy Jakab nevezetű Ferenczes szerzetes, ki elébb Bosnyában irtotta az eretnekeket, de már 1436-ban Magyar és Erdélyországban működött hason czállal s nemcsak a huszitákat támadta meg, de eretnekeknek nézte az óhitűeket is.

Munkálkodásában a pápa által is megerősítettett, mivel kineveztetett Magyarországon az eretnekek inquisitorának. — Fegyveres kegyetlenkedéseket vitt ez véghez azokon, kik tanításaira nem hallgattak, már a magyar püspökök nagyobb része is megunta ezen vakbuzgó inquisitor kegyetlenkedéseit; azonban Zsigmond 1437-ben meghagyta a pécsi püspöknek, ki Jakabot 1437 megyéjéből kikergette, hogy ne merészelje a tanítót akadályozni munkálkodásában.²⁾

E vakbuzgó térítőnek munkája a Nyírségre és a Szamosközre is kiterjedt, mely miatt e vidékeken az elkeseredés tetőpontra hágott s csak vezér hiányában váraakozott még a nyilvános lázadás.

Az ugyan ezen időben Erdélyben kitört jobbágy-lázadás híre még nagyobb vérszemet adott a Szamos-

¹⁾ Lásd „Vasárnapi Ujság“ 1857. évfolyam 41. sz. 432. lap.

²⁾ Horváth Mihály Magyarország története.

köz elégteleneinek, mely a Nyírségre is elhatott, annyival inkább, mivel e lázadást Lépes Lóránt erdélyi alvajda, Tamási Henrik és Kussali Jaks Mihály véres harcz után sem folytathván el, a lázadókkal formális békére lépni kényszerültek, de a béke nem sokáig tartott, az elégtelen nép ismét fegyvert fogott.

A Nyírségen egy Márton nevű ember vetette magát a felkelők élére. Az elkeseredett tömeg féktelen vadsággal járt kelt mindenfelé a megyében, véres kardot hordoztatott szét a falvakban, csatlakozásra kényszerítettek mindenkit; akik hozzájuk nem állottak azokat legyilkolták, az urak jószágait feldúlták, kirabolták, a velők nem tartó falvakat elhamvasztották s lerombolták.

A lázadás neki vadult árja s tulnyomó ereje elől kénytelenek voltak egyelőre még a banderiummal bíró urak is elvonulni, mivel a nagy tömegnek ellene nem állhattak, s cselédségök, sőt vitézeik között is számosan voltak, kik titokban a lázadókhoz szitottak.

Nagy romlás és pusztulás érte ebben az időben Nyíregyházát, mivel ennek főurai a Báthoryak voltak, s épen ezért nyilvánosan ennek jobbagysága s lakosai a lázadásban részt nem vettek, így a lázadók dühének számosan áldozatul estek.

1437 Azonban a lázadás nem sokáig tarthatta fenn magát, mivel a Báthoryak s a szatmári és szabolesi nemesség egyesült erővel a lázadókra vetvén magukat, azokat szétverték, még ugyanazon év őszén, Mártont s vezértársait kegyetlenül kivégeztették s a lázadás többi főbb emberein is nagy kegyetlenkedéseket követtek el, némelyeknek szemeiket szuratták ki, másoknak orrukat vagy karjaikat vágatták le. sat.

A pórlázadástól néhány évig, valószínűleg a folytonos belső bonyodalmak és külháboruk miatt hallgat a krónika, Nyiregyházáról.

1444-ben hatalmas ura Báthory István a várnai ¹⁴⁴⁴ szerencsétlen csatában dicső halált halván, Nyiregyháza testvérére Báthory Tamásra szállott; ennek két leánya volt Veronika és Margit, az első ruszkai Dobó Domokoshoz, az utóbbi Kállay Jánoshoz ment férjhez.¹⁾

Ez a Margit Kállay János fiának Jánosnak felesége igttattatik be 1450-ben Nyiregyháza teljes birto- ¹⁴⁵⁰ kába, ugyan akkor Rakamaz, Timár és Vencsellő birtokába is²⁾ majd ismét 1461-ben említett urnő nevezett községeken felül bevezettetik Igmán Szabolcsmegyei falu birtokába is.³⁾

1466-ban vizsgálati parancs adatik nemes Várday ¹⁴⁶⁶ Miklós részére nemes Báthory Mátyus ellen, minthogy a Várday Miklós várdai és litkei birtokain levő jobbágyaitól azoknak rakamazi, nyiregyházi és báthori saját birtokaikban talált mindennemű összes javait elvitette.⁴⁾ Máté, vagy Mátyus szintén Istvánnak (ecsedí) gyermeke volt, kinek t. i. Istvánnak három felesége után számos gyermeke maradt.⁵⁾

1490 táján a híres nagytudományu Báthory Mik- ¹⁴⁹⁰ lós püspök Mátyás király kedvence is bir Nyiregyházán, mint ezt kiolvassuk azon kereset és idéző levélből, mely nemes Báthory Miklós részére Esztári János és annak testvére Tamás, valamint azok fiai István és Domokos ellen indittatik, minthogy ezek bizonyos szántóföldeket és szénatermő helyeket, melyek

1) Buday F. polg. lex. 1 db. 158 l.

2) Leleszi Convent K. 238.

3) Leleszi Convent B. 338.

4) Leleszi Convent actor nro 44.

5) Buday polg. lex. 1 db. 159 l.

Szabolcsmegye Bul (Buj) községében azon birtok részhez tartoznak, amelyet egykor épen maga Báthory Miklós Zokoly Péternek adott volt zálogba, később pedig fennebb nevezett Esztári Jánosnak tiszttartóságára bizott, most ezek a maguk részére elfoglalták és Esztáron fekvő birtokukhoz csatolták. Továbbá a Nagyságos Báthory András nyíregyháza i tiszteje Feldesi (földes) Tamás ellen, minthogy a Báthory Miklós nyíregyházi jobbágyát megverette; ezenkívül Gyulaházi György ellen, mivel ez özv. Kenderes Lászlóné asszonyságot nevezetesen magának Báthory Miklós urnak nőtestvérét, néhány nemesekkel együtt, midőn a leleszi káptalanból hazafelé menet Gyulaházán szállásra betértek, nyíllövésekkel megsebesítette.¹⁾

E datumból látjuk, mily biztalan alapon állott abban az időben a birtok jog. Miklós püspök legtöbbnyire a király udvarában időzván, birtokát Esztári János tiszttartóságára bizza, az pedig, illetőleg utódai sine fine a maguk birtokához csatolják azt. S még oly magas állásu s tekintélyes ember birtokával is ily vakmerően mernek elbánni, mint a minő Miklós püspök volt, továbbá látjuk ez adatból, hogy abban az időben Eszlárt „Esztár“-nak hívták, sőt ily nevű nemes család is létezett; végre a Gyulaházi család, mely már ma tudtommal nem létezik, abban az időben elég erősnek tartotta magát arra, hogy egy oly hatalmas család ellen kövessen el violentiát, mint a Báthoryak, hogy miért követte el ezt épen annak egyik nő tagjával szemben? Adatom fel nem világosítja, azonban hihető, hogy valamely régiebb időből származható gyűlölség volt az indító ok, megtörténhetik azonban az is, hogy az Urnő tetemesebb meny-

¹⁾ Leleszi Convent act. nro 28.

nyiségű kincset hozott a káptalanból s ez lehetett a támadás ingere.

Méltó dolognak tartom, hogy fennebb említett Báthory Miklós püspöknek életét e helyen Buday Ferencz nyomain röviden megismertessem, azok sorában, kik egykor Nyiregyházának birtokosai voltak.

Báthory Miklós korának egyik legnagyobb tudósa az ecsedi ág sarjadéka, ecsedi Báthory Istvánnak, ki a várnai ütközetben esett el 3-ik nejétől Kistapolcsai György leányától Orsolyától született gyermeke volt. Született Ecseden, melyik évben? meg nem határozható. Mint nagytehetségű ifjút, a különben is számos gyermeknek örvendő apa, a papi pályára szánván, olasz országba küldte kiképzés végett, s ott nemcsak mint tanuló keltett közfigyelmet magas tehetségeivel, hanem mint theologiai professor is működött. Olaszországból haza jöven szerémi püspök, majd 1475-től kezdve váci püspök lett. Nemcsak nagytudós volt, hanem híres vala elragadó ékes szólásáról is, úgy hogy Boifin őt „igen nagy Oratornak“ nevezi. Galeotus Martius pedig, ki szintén személyesen ismerte, azt jegyzette fel róla, hogy az ő tudományát még a legelmésebb filozófusok is bámulták, ugyancsak ő írja felőle, hogy ő a főrendek gyűlésébe is rendszeren szokott valami könyvet vinni, melyet, ha ideje volt, olvasott, míg mások egyéb beszéddel töltötték az időt. Ezen cselekedeteért még akkor a tudományt kevésbé becslő világi urak őt nem egyszer kinevezték, egyszer éppen akkor történt ez Budán s ennek Galeotus is szemtanuja volt, — midőn Ciceronak tuskulani kérdéseit olvasgatta. Észrevette ezt maga a nagy Mátyás király is, miért is a főrendekhez fordulva így szólott: „Ne nevéssétek ti azt, amihez ti nem értetek! Tudatlanságtokat áruljátok

el midőn ezt a püspököt kicsufoljátok! Nem hallottátok-e valaha, hogy volt Rómában egy Kátó nevű igen bölcs ember? Akinek Uticában történt halálát még az a Julius Caesar is fájlalta, akinek ő örökös ellensége volt. Ez a bölcs tudós és mindenekelőtt nagytekintetű Kátó, a heverést a vétkek kútfejének tartván, a római tanácsban mindig szokott valamit olvasgatni.“

Galeotushoz pedig így szólt a király: „ugy tudom, hogy ez a Miklós püspök neked valaha tanítványod és lakótársad volt, aki a tudományokat ennyire szereti. Ezt helyesen cselekszi, mert Sz.-Pál is azt mondja; hogy a püspöknek, doctornak, tanítónak kell lenni, tanítani pedig nem tud a ki tudatlan, ugy de a tudomány onnan felülről adatik s munka és fáradtság által kell azt megszerezni.“

1484 Mátyás király előtt nagy kedvességben állott az is mutatja, hogy neki a „jus patronatus“ megadtá. — Később 1484-ben valami visszaélés követtétvén el a patronatusi joggal, Mátyás király nehezteletését magára vona, anyira, hogy a király az adománylevelet visszavette s arról a királyi pecsétet leszakítván, az adománylevelet összetépte; de nemsokára ismét kegyébe vette őt a nagy király s tanácsosává tette.

Nagy barátja volt az építészetnek, így a Nográdi várban sok szép épületet készítettett. Mátyás halála után Ulászlóhoz ragaszkodott és annak 100 katonát adott Albert ellen 1491.

1491 A katonáskodást szelid lelkületénél fogva nem szerette, miért is 900 forintot fizetett a királyi kincstárba, csakhogy a katona állitástól és a táborba való meneteltől ment lehessen. 1497-ben elkísérte Ulászlót Prágába; meghalt 1506-ban. Sírirata a következő:

„Nicolaus Bathor jacet hoc sub marmore Praesul
 Gloria qui Sanctae religionis erat.
 Quidquid habent legum speciosa volumina, norat;
 Noverat et quid-quid pagina sacra docet. —
 Historias omnes, celebravit carmina vates.
 Lingva latina Sibi Graecaque nota fuit.
 Te regina poli coluit, tibi nobile struxit.
 Hoc opus, obsequio praemia redde pio.
 Scilicet hanc animam, posito jam corpore, virgo
 Angelico socies, perpetuesque choro.“

Szabadon fordítva:

„Báthory Miklósnak emlékét hirli e márvány,
 Aki a Szent vallás dicskoronája vala,
 Törvény könyveit ő bizonyára tudta egészen.
 Ismeré igazán biblia szent tanait
 Történész vala ő, s mint költő dalra hevüle.
 Classicusok nyelvét irta beszélté vala,
 Téged az ég tanított; — Nagyságod hirli ez emlék.
 Szent, kegyes éltednek ime jutalma: fogadd! —
 Lelked felvitetett oda, hol veled angyali társak —
 És az öröklétnek kardala zeng teneked.

Minthogy Miklós és testvérei András kivételével mag nélkül haltak el, Nyiregyháza Andrásnak gyermekeire szállt a XVI-ik század első éveiben. — András szintén nevezetes ember, főispánja volt Szabolcs és Szatmárvármegyének, koronaőr sat. Ez építtette újra s oly bevehetetlenné az ecsedi várat, melynek kapuja felibe a következőket iratta: „Magnanimus Andreas de Bathor, pater patriae suae, Construxit hoc castellum gentilibus suis, pro quietudine et tuitione eorum; cernens atque intelligens, quandoque paci intermisceri bella et discordias, qui rogat suos haeredes, ut nominis Bathorei non velint esse immemores. Primum inter se sint Concordes, concordia enim res parvae crescunt. discordia vero maximae dilabuntur. Postremo tolerate et abstincte, nam divertere a malo, et facere bonum est felicitas. Anno 1492.“

Magyar fordításban:

„Bátorszivű Báthory András honának atyja építette ezt a várat az ő nemzetsége nyugalma és oltalmára, látván s tapasztalván, hogy a békét mily gyakran dulja fel háboru és visszavonás. Megvárja örököseitől, hogy a Báthory névről meg ne felejtkezzenek. Mindenek felett egymásközt legyenek egyetértők, mert az egyetértés által kis dolgok nagyra nőnek, a visszavonás pedig a nagy dolgokat is semmivé teszi. Végre türelmesek és vigyázók legyenek; mert elfordulni a gonosztól és jót cselekedni a legnagyobb boldogság.“

III. FEJEZET.

Az olygarchák féktelensége. — Magánbirtoklási viszonyok. — Báthory András Vajai Ibrányi Miklóstól 2000 hold földet foglal. — Báthory András a mohácsi vészben. — Szapolyai hadai Nyiregyházát érintik. Őnzés elvtelenség nagy uraink között. Báthory Bonaventura birtokfoglalása. Szaniszlófi Báthory Bertalantól. — A sárospataki tanácskozás eredménye.

Összegyűlt haderő. Báthory Bonaventura élete. 1500—1540.

A XV-ik század büszke és hatalmas olygarcháit még a nagy Mátyás király sem vala képes teljesen ellensúlyozni, anyival inkább megtörni; igaz ugyan, hogy míg a lánglelkű uralkodó élt, közvetlen befolyásával, nagy szellemével, nem ritkán erélyével sőt szigorával is fékentartá a fejtelenségre törekvőket, s magaköré gyűjté a jobbakat. Volt eset, hogy tulszigorral is lépett fel, mint p. o. a Bánfiak, Vitézek, Szilágyiak ellen; de megfélejtkezett arról, — mint Horváth Mihály megjegyzi, — hogy nem fog mindekor hozzá hasonló egyén ülni az ország trónján; így elmulasztotta törvényerővel vetni gátat a nagy urak önkénykedő hatalmának.

Azon intézkedései, melyekkel ama régi szabadságokat s kiváltságokat eltörölte, melyek szerint a na-

gyobb birtokosok nagyobb része felmentette magát a bánok, vajdák, fő- és alispánok, ítélőszéke alól s csak a királytól vehetett ítéletet, — nem illeték az olygarchákat, amennyiben az örökös grófok, mint az Ujlakiak, Báthoryak, Zrinyiek, Frangepánok, Szapolyaiak, Rozgonyiak, Perényiek, Losoncziaiak, Héderváriak, Országok sat. egyenesen kivétettek a törvény rendelkezése alól, s kiváltságaikat a megyei hatóság alól megtartották.

E körülménynek nemcsak az ország sorsára volt szomorú következése, mint az mindjárt Corvin János megbuktatásánál kezdődött, aztán a következetesen hanyatló nemzeti erély lejtőjén sülyedve, a haza régi nagyságának dicsőségének sirjával végződött Mohácsnál; hanem továbbra is fenntartotta a viszályt és önkényt a birtoklási viszonyokra nézve is az olygarchákat illetőleg. Földbirtokot foglalni ugyszólván bűnnek sem tartatott. Kis királyok voltak ezek, amit elfoglaltak magukénak is tartották, hasztalan volt másnak hozzá törvényes joga.

Igy 1525-ben Vajai Ibrányi Miklós bepanaszolja 1525 Báthory Andrást és Szaniszlófi Báthory Pétert amiatt, hogy Eszlárfalu Bas és Gyomán praediumok és Lök határában új határ dombokat állíttatnak, s 2000 holdnyi földet királytelki s nyiregyházi birtokukhoz foglaltattak. ¹⁾)

Ime ezen okmányban Bas és Gyomán mint praediumok emlittetnek, míg előbbi még jelöli „Bas-halma“ az utóbbinak már helyét se tudjuk megjelölni.

Báthory András, ki ama foglalást tette, részt vett a mohácsi szerencsétlen ütközetben 1526-ban. S ő volt 1526 akaratlanul is oka Kis Lajos (II.) szerencsétlen halálának; ugyanis András az elő seregben harczolt, mely

¹⁾ Leleszi konvent nro. 41.

mikor a török előhadat visszavetette, Báthory örömmel futott a királyhoz s jelenti hogy a törökök hátat fordítanak, a győzelem a magyaroké lesz; azért a király is mozduljon elébb a hadsereggel s a törököket üzni segítsen; azonban a törökök hátrálása csak szinlett volt, a király a csata zajába keveredett s így lelte halálát. Báthory azonban megszabadult s Ferdinánd koronázása alkalmával tárnok mesterré tétetett, s midőn Ferdinánd a regensburgi birodalmi gyűlésre ment, ő volt az ország egyik kormányzója. Ily hatalmas főúrral szemben a Vajai Ibrányi, bár szintén hatalmas nemzettség, a perlekedésben természetes hogy az akkori viszonyok szerint a rövidebbet huzta, s a 2000 hold föld Báthory kezén maradt.

A mohácsi gyászos veszedelem után, melyben Nyiregyházának is mint Báthory birtoknak le kelle róvni a véradót, — Szapolyai hadai vonulnak erre keresztül Tokaj felé, hogy a katona tartás önkénykedő zsarolása alatt nyögjön, orvoslatot hasztalan keresvén a fejetlen országban a pártoskodó olygarchák viszálkodása közt; ez alkalommal még megmenűkelve a Török dúlásoktól, kik a Duna és Tisza közötti tér nagyobb részét széltiben hosszában feldulván, visszatakarodtak.

Ily körülmények között, midőn szabad vásár volt a fejetlen, vagy inkább sokfejű országban, midőn a „személy állapot, a néposztályok egymásközi viszonyai, az eláradt törvénytelenségben felforgattattak, a jogok megsértettek, egyrészt a zsarnoki hatalmaskodás és hatalom bitorlás, másrészt az elébb már megszüntetett szolgaság ismét életbe lépett, mi aztán egy általános erkölcsi megromlásnak, elsüllyedésnek lőn kutfejévé; midőn az uri osztályban a haza szent szerelmét önzés, az áldozat készséget önhaszonlesés, a közszellemet ma-

gán érdek és szűkkeblőség, a békés polgári erényeket meghasonlás, pártviszályok, féktelen hatalmaskodás váltották fel; szóval midőn a nemzeti társas élet minden jogi, erkölcsi kötelékei megszakadoztak¹⁾: elgondolhatjuk, hogy történeti tárgyunkra is kiterjedtek e szomorú viszonyok, mert hiszen az akkori főurak egyike, ki nem csekély szerepet játszott azon kor történetében, volt még folyvást Nyiregyházának birtokosa; — s az országot felforgató általános bajok, viszályok között több évig hallgat városunkról a krónika. — Később Ferdinánd és Szapolyai János ellenkirályok versengéseinek kezdetén ismét sokkal inkább el voltak foglalva, olygarchaink a fondorlatokkal s pártviszáskodásokkal, hogy sem kisebbszerű birtokrendezési dolgokkal foglalkozhattak volna. — Ezen időben annyira túlhaladta már az önhaszonkeresés a hazaszeretetet, — és a meggyőződés annyira másodrendű dolognak tartatott, hogy ugyanazon egy család tagjai előre megfontolt számítással különböző pártokhoz csatlakoztak, hogy akármelyik párt győz, a család érdeke megóva legyen. Ezt látjuk a Báthory családban is, sőt arra is számos eset volt még a Báthory családban is, hogy a versengő királyok közt, amint a sors kockája fordult, most egyik, majd másik párthoz csatlakoztak a szerepvivők. Így Báthory György és András 1526-ban még Ferdinánd mellett buzgólkodnak, de már András (Bonaventura) 1540-ben Fogaras várát ostromolja, mint Szapolyai hive, s 1542-ben már ismét Ferdinánd részén találjuk őt.

Ugyan ezen Báthory András ellen (Bonaventura) panaszlevél adatik Szaniszlói Báthory Bertalan részéről, (1539) hogy tisztje Vinyai István magához vett 1539

¹⁾ Horváth Mihály Magyarország története III. K. 403. lap.

több embereivel egy Buj határában fekvő „Lápos“ nevű nagy darab földet kezdve Keresztút határának „háromhatár“ nevű dombjától, haladva a Vencsellő felé eső „Szántóhalomig“ és ezen kívül elébb nevezett Buj helységének a buji és királytelki két ut közt fekvő minden földjét maguknak elfoglalták.¹⁾

Mi lehetett eredménye ezen panaszkodásnak, abban a korban, midőn „a királyok nehogy az igazság-szolgáztatás által hiveik sorait gyéritesék, pártjukat gyengítsék, büntetlenül túrték, sőt a versenytárs ellen még oltalmazták is azok féktelenségét s a védtelen népen elkövetett rablásaikat,²⁾ — könnyű elgondolni.

Hogy a fennebb már említett Bonaventuráról, mint Nyiregyháza egyik főuráról szólhassak, s ezen kor amaz általános viszonyait érintsem, melyekből egyes részekre, tehát Nyiregyházára is, némi következtetést lehet vonni: monograficus tollamat egy kevéssé a historicus tollával kell felcserélnem.

1541 A Török Budát 1541-ben kezére kerítvén: a már is annyi zaklatáson keresztül ment ország ujabb nyomorba és szégyenbe süllyedt. A hazafias érzelmű magyar főurak most már komolyabban kezdtek gondolni az általános nemzeti szégyenre s országos nyomorra, s mindinkább elfoglalta a lelkeket azon közvágyódás, vajha az országnak egy oly erélyes és bölcs uralkodója lenne, ki az erőket egyesíteni tudná, s képes lenne hatalmas sulyt vetni a török ellenébe.

Perényi Péter ily szándéktól vezéreltetve tanácskozmányt hívott össze Sárospatakra, melyben több főurakon s Báthory Andráson (Bonaventura) kívül részt

¹⁾ Leleszi Convent act. 14.

²⁾ Horváth M. Magyarország története 4. K. 105. lap,

vettek: Abauj, Bihar, Borsod, Bereg, Gömör, Heves, Nográd, Sáros, Szathmár, Szabolcs, Szepes, Szolnok, Zemplén, Zólyom, Ugocsa megyék rendei, kik követiséget küldöttek Ferdinándhoz, hogy őt az ország egyesítésére és külsegély kieszközlésére ösztönözzék. Ezen vármegyék elhatározták, „hogy készek a török uralom és a folyton megújuló belviszályok megszüntetése végett fegyvert ragadni, s mindenöket feláldozni.“

Ferdinánd szokatlan erélyt fejtett ki a haderő szervezésében. Az osztrák és cseh korona tartományainak rendjeivel gyűlést tartott s azokat nagyobb segély megajánlására bírta. Beszterczére országgyűlést hirdetett, hol elhatároztatott, hogy a honvédelemre minden jobbágy kapu egy forintot fizessen, a nemesség és városi polgárság részéről pedig összes értékük hatvanada szavaztatott meg, minden jobbágytelek becsára 40 forintra tétetett. Ha pedig a király a hadjáratot személyesen vezetné, az összes nemesség felkelése is elhatároztatott, oly módon, hogy jobbágyaiból minden husztelek után egy vitézt állitson ki magával.¹⁾ Innen veszi a „huszár“ név eredetét.

Ily módon igen szép haderő gyűlt össze, melyhez történeti tárgyunk főura Bonaventura, továbbá Perényi, Seredi több más főurral 15,000 lovaszt állított ki, úgy hogy a ker. had 80,000 főre szaporodott.

Nem tartozik most reánk részletesebb előadása annak, hogy e tekintélyes hadsereg hogyan züllött szét a Joachim gyávasága és oktalán halogatása miatt, hanem az érdekel bennünket közelebbről, hogy

¹⁾ Horváth M. Magyarország története IV. K. 184. l.

maga Báthory Bonaventura is, miután Ferdinánd Perényit pusztá gyanuból és igazságtalanul elfogatván, a német-ujhelyi börtönbe záratta, több főúrral együtt bosszusan oda hagyta a király táborát; — továbbá az lenne reánk nézve érdekes, ha tudnók kik, s hányan vettek részt Nyiregyházáról e hadjáratban?

Az első kérdésre felelni lehetetlen, hanem az utóbbihoz lehet legalább hozzá vetőleg szólnunk. Ha tekintetbe vesszük, hogy már akkor meg voltak a „Serház“, „Nádor“, „Kállay“, „Egyház“, „Pazonyi“, „Orosz“ és „Orosi utcák, 400 jobbágy telket megállapíthatunk, így a Nyiregyházáról kikerült huszárok száma 20-ra lenne tehető, nem számítva ide természetesen a főúri banderiumot.

E fejezet befejezéseül röviden megemlékezem arról, hogy Nyiregyházának eme fő birtokosa: Báthory Bonaventura, kit ezután mint köznyelven hívták Endrének fogunk nevezni, — mily fontos szerepet játszott azon kor történetében.

Báthory András (ecsed) Báthory Andrásnak, kiről fennebb volt szó, (Ecsed újra építője) Rozgonyi Katalintól született fia volt. Somogyi, Szatmári, Szabolcsi főispán, Tárnok mester, ország bírása, a király hadainak főkapitánya és Erdélyi vajda Ferdinánd és Miksa királyok idejében. András nevét a magyar katonáktól nyerte, kik a Bonaventura nevet nehezen tudták kimondani. Elsőben — atyja példáját követve Ferdinándhoz állott. Ott volt Bécsben 1533. Thurzó Elekkel s másokkal, mikor Ferdinánd Mahomet császár Török követet fogadta, a király fényes kísérete közt, a király jobbján állott. Már 1540-ben Zápolya pártját 1540 követte. 1542-ben ismét Ferdinánd híve lett s egy csapat lovasságot vezérelt Buda ostrománál. —

Thurzó Elek leányával Annával kelt házasságra. Ezen a jogon nyerte Szepes várát 1543. Ugyan ezen évben a besztercze-bányai országgyűlés azt kérte az akkor Prágában időző Ferdinándtól, hogy mivel a Tisza két partján fekvő vármegyékbeli ügyes bajos emberek a törökök miatt lakó helyüktől messze nem távozhatnak, ezen lakosok ügyes bajos dolgainak elintézése végett Báthory András menjen el, néhány ítélő mesterrel s néhány táblabíróval s ott helyben tegyen közöttük igazságot.

1547-ben a n.-szombati országgyűlés azt végezte, ¹⁵⁴⁷ hogy Báthory a Duna s Tisza közti részeknek a Törökök ellen való oltalmazására rendeltessék. 1549-ben ¹⁵⁴⁹ Nyir-Bátorban találjuk őt, itt keresi fel Martinuzi, hogy alkudozzék azon pontok felett, melyeknek feltétele alatt Izabellától Ferdinándhoz akart pártolni. 1550-ben Tisza-Abádon vigyáz fegyveres kezekkel, hogy ¹⁵⁵⁰ a szolnoki vár, felépítését a törökök meg ne akadályozzák. A szolnoki vár felépítése után Szikszóhoz száll, hol tekintettel az ősz közeledtére a Duna melléki nemesek táborát odahagyni készültek. De Báthory oly szép és meggyőző beszédet tartott, hogy Verancz Antal, ki e beszédet halgatta, nem győzte eléggé csodálni nagy elméjét, ékesen szözlását és bölcs mérsékletét, úgyhogy őt Scipióhoz hasonlította, ki Spanyolországot meghódította.

1551-ben Erdélybe küldeték Nádasdi Tamással, ¹⁵⁵¹ hol a koronát Izabellától kezökbe kerítik, azonban esküt tesznek a kolozsvári nagy templomban, Ferdinánd nevében, hogy Ferdinánd legkisebb leányát Johannát az Izabella fiának János Zsigmondnak fogja adni feleségül.

Szolimán értesülván ez egyezség felől, Mahumed beglerbéget 60,000 főnyi sereggel utnak indítja Erdély felé, Báthory pedig hirtelen sereget gyűjt s mintegy 8000 főnyi haddal Lippa alá száll. Mig Báthory Lippa

alatt várja a Törököt, Egyedi Tamás azt a hazug hirt terjeszti, hogy a bég egész seregével Várad felé nyomul. Ezen hirre a Báthory táborában levő nemesek, kik házok népét s féltettebb javaikat Váradon hagyták, minden rend nélkül Várad felé nyomulnak, nem hallgatva Báthory szavaira. A hir alaptalansága kiderülvén, Báthory a nemeseket összeszedi s Tamás hidánál száll meg. Ide üzent neki Martinuzi, hogy onnan Tótváradjához menjen, de köszvényes bántalmai miatt Perényi Gábort küldte maga helyett a sereggel; később azonban fájdalmai szülvén, visszament Lippa alá s annak visszavételeért együtt küzdött Nádasival. Majd Kasztaldó Martinuzit Alviczon megöletvén, üzenetet kapott tőle, hogy siessen Erdélybe s Ferdinánd nevében vegye kezébe annak igazgatását, mely üzenetnek engedvén Erdélyt igazgatása alá vette. Ferdinánd őt

1552 a pozsonyi országgyűlésen erdélyi vajdává s a széke-lyek főispánjává tette; azonban Báthory egy évet se várva, a vajdaságról leköszönt. 1554-ben Istvánfi szerint palatinussággal is meg volt kínálva, de beteges állapota miatt azt el nem fogadta. azonban ugyanazon évben

1563 a király által országbíróvá tétetett. 1563-ban jelen volt Miksa császár koronázásán, hol a királyi pálczát ő vitte. Miksa által 1565-ben a János Zsigmond elleni hadban fővezérnek neveztetett ki. Tokaj az ő tanácsára foglaltatott el. Később Svendi Lázárral elfoglalták Szatmárt, Erdődöt, de itt ellenségeskedés fejlődött ki a két vezér között, ezért András Svendit odahagyván Ecsedre ment magyar hadaival. Midőn 1566-ban Miksa a Török ellen bejött az országba, a magyar hadak vezérletét Andrásra bizta, de azt nem sokáig viselhette, mert ugyanazon évben bevégezte munkás és nagy szerepet viselt életét.

Habár ily nagy befolyásu és országos szerepet viselt egyének birták is ez idő alatt Nyiregyházát, mind-
amellett e korszakban kevésbbé emelkedhetett helységünk
belső életét és iparát tekintve; mivel a folytonos or-
szágos zavarok az ellen királyok alatt, másrésről a
Török zaklatások szomorú viszonyai alatt nyögött az
ország. Csak anyiban volt befolyással ez az időszak
Nyiregyházának vagyonosodására nézve, hogy határa
tetemes mennyiséggel szaporodott a Báthory András
foglalása által.

IV. FEJEZET.

1540—1600.

A rendek sérelmei a pozsonyi országgyűlésen. — Jobbágy-ügyek. —
Birtok kérdések. — Nyiregyháza 1553-ban nincs elpusztulva. — Pazony
1559-ban lerontva hever. — Báthori Miklós élete. — Nyiregyháza B. M.
alatt emelkedik. — Kussaly György Nyiregyháza egyik birtokosa. — Vajai
Ibrányi Ferencz megújítja perét a Báthoriak ellen. — Mirigyhalál és
éhség 1585-ben. Sima elpusztulása 1594.

Az 1540-es évek elején a legszomorubb helyzetek
egyikében volt az ország, egyrésről Izabella és Ferdi-
nánd között folytak az alkudozások, mialatt a Fels
vezérlete alatt levő labanczok szerte dúltak, s fegyel-
metlenek lévén egymásközt is, t. i. a magyarok a né-
metekkel összeverekedtek, másrésről a török hadak
ültek az ország nyakán, maga Buda is 1541-ben török
kézre kerül. — Ferdinánd ahelyett, hogy az ország
bajait fejedelmi gonddal orvosolni igyekezett volna,
különböző ürügyek alatt távol volt az országtól, na-
gyobb ellenségnek tartá a terjedni kezdő reformatiót
a töröknél és annak dúlásai- s foglalásainál; pedig
mig ez mint egy békés szelid hódító szabadságot hozott
a lelkeknek, addig a másik fegyverrel hódoltatott,
egyenként foglalta el az erősségeket, rabszíjra fűzte,

vagy legyilkolta a legjobbakat, százanként, ezrenként e hazában.

A magyarok részéről nem hiányzott sem hősi vitézség, sem áldozatkészség; azonban hiányzott egy fő, egy kéz, mely az erőt egyesíteni képes lett volna. Ferdinánd midőn erre, — még pedig nem egyszer, — felszólíttatott, görbe utakon kibuvó ajtókat keresett, sőt protestans ellenes magatartásával a protestans fejedelmeket is elidegenítette, kik pedig előbb eltökélék Magyarországot a török ellen védelmezni.

Ily viszonyok levén az országban, az a rész, mely még őt uralta, végkép elszegényedett, a törökök rabló-kalandjai által folyvást nyugtalaníttatott, mint ennek
1546 a pozsonyi országgyűlésen (1546) a rendek nyilvánosan is kifejezést adtak, mindamellett a rendek jobbágyaik után egy-egy aranyat felajánlottak, emellett a papok 50—50 denárt s minden hívőktől egy-egy denárt tartoztak fizetni.

Azonban még ezen időben is akadtak oly rossz hazafiak, kik az eképen megajánlott adókat maguknak harácsolták, s felhasználva az általános fejetlenséget egymás birtokát háborgatták, s egymás ellen kisebb-nagyobb hatalmaskodásokat követtek el.

Igy Báthory Imre (somlyai), Ruszkai Dobó István és Ferencz Orlyovai Szerednyeji jobbágyaik Nyiregyhá-
1547 zán bebörtönöztette 1547-ben.)

1549 Majd 1549-ben Anarcsi Tegzes Antal indít kérészetet mint gyámja Erzsébet és Anna, néhai házastársa Báthory Zsófia néhai Báthory László leányától született leányainak, nem különben Zokoli Boldizsár felesége Katalin, ennek testvérei Magdolna és Borbála emli-

1) Leleszi Convent Fascic. 4 nro 11.

tett László leányainak részéről, ennek testvére János ellen, Bátor városban, Szent-Márton, Fejértó, Ábrám, Nyiregyháza, Szent-Mihály, Királytelek határában és más több helyeken levő negyed örökségük kiadatásaért.¹⁾

Ezen időben tehát már Anarcsi Tegzes Antal is mint birtok-követelő lép fel gyámleányai nevében Nyiregyházán; 1550-ben pedig Csaholi Ferencz is jogot tart az Ecsedhez tartozó, a László örököseit illető birtokoknak negyedrészéhez, mint Báthory Anna fia, mint ezt azon keresetből látjuk, melyet említett Csaholi Ferencz, anyja testvére János ellen indit.²⁾ 1550

1551. Báthory Imrét, Gáspárt és Eleket, Péter fiait támadják meg keresettel Báthory János és László fiai; Drugeth Gáborné felesége Frusina, néh. Gyulafi István leánya s ennek testvére Ursula, néh. Szaniszlófi Somlyai Báthory Istvánnak unokái, — Nyiregyházán és más helyeken át nem adott negyedrészt jóságuk miatt.³⁾

Ime ezen időben már kezd megsznlani az ecsedi roppant uradalom, mely egy kis királysághoz volt hasonlitható, amennyiben 90 és egynéhány város és falu tartozott hozzá, azonban ez még akkor csak néhány faluban levő rész-jóságokkal kisebbedik, vagyis száll más család kezére.

A nagyszombati országgyűlés, mely 1547. november 25-ikén tartatott, azért is nevezetes, mivel a jobbagyak szabadköltözési jogát, mely 1514-ben eltöröltetett, visszaállította, azonban ezen humanus intézkedés csak újabb pereket s bonyodalmakat idézett elő az országban, mivel ez a szabadság később ismét meg-

¹⁾ Leleszi Convent Fascic. 1. nro 29.

²⁾ Leleszi Convent Fascic. 1 nro 18.

³⁾ Leleszi Convent Fascic. 4. nro 5.

szorítottatott, így folyvást megújuló jobbágyperek fordultak elő. Így történt ez Nyiregyházán is, jelesül:

1550 1550-ben Bolthy Péter visszaköveteli Nagy Ferencz Ágoston és Balázs Nyiregyházán tartózkodó jobbágyságát nagyságos Báthory Andrástól.¹⁾ Ugyanezen évben Báthory László és felesége visszakövetelik a Báthory Wolfgang (köznevén Bandi) büdi birtokán idő-
1553 zó jobbágyaikat.²⁾ Visszaköveteltetnek 1553-ban bizonyos, Báthory Imre neve alatt élő jobbágyságokat Nyiregyházáról Bogáthi István részére. E jobbágyságok kiadatni rendeltetnek Török Bálintnak, de a jobbágyságok nem akarnak visszamenni Hort faluba a töröktől való félelem miatt.³⁾

E rövid adat azt bizonyítja, hogy Nyiregyháza 1553 táján a törököktől nem háborgattatott, sőt mintegy menhely volt a törökök ellen.

Tudjuk, hogy a megelőző év a török hódoltatásnak szomorú éve volt. Ez év egyes dicső példáit mutatja a hazafias önfeláldozásnak. Losonczy István Temesvárnál, Szondi György Drégelyben, Dobó István Egerben írták be hősi neveket kitörölhetetlen aranybetűkkel a magyar történet könyvébe. — Ez utóbbi vár megvédéséhez Nyiregyháza is járult legalább egy porszemmel, amennyiben Báthory Györgyöt Nyiregyháza egyik főbirtokosát is ott látjuk vitézeivel a védők között; — az akkori katona állítás gyakorlata szerint pedig a főurak jószágai a már említett mértékben tartoztak uraikkal harcolni. Sőt az okt. 4-én történt szerencsétlen löporrobbanás alkalmával hadnagya Nagy Pál is többet magával a levegőbe röpítettett.

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára protocol. I. foli. 41.

²⁾ Szabolcsmegye levéltára protocol. I. foli. 87.

³⁾ Szabolcsmegye levéltára protocol. II. foli. 76.

Ugyancsak 1553-ban Balogh Imre és Bogáthy István között forog jobbágy per és pedig Balogh Imre protestál, hogy Bogáthy Istvántól visszakövetelt jobbágysai nem akarnak az ő birtokára Nyiregyházára visszatérni, hanem Bogáthy szabadságba akarja azokat helyezni.¹⁾

E szerint egy új birtokos is említettik Balogh Imre, kiről eddig még szó nem volt. Lehet, hogy ez valamelyik Báthory tisztje volt.

A főbirtokosok azonban ekkor is a Báthoryak voltak, mert a legtöbb kereset a jobbágy kérdésben is e család ellen adatik a nemes vármegyéhez.

Igy vonatik kereset alá Báthory Miklós, Nyilas Gáspár és neje Cheres Magdolna ügyében, 1556-ban 1556 bizonyos visszakövetelt lakosok miatt, kik Nyiregyházáról Pazonyba nem mehetvén, mivel azon időben lerontva volt ezen helység, tehát Kemecsére rendeltetnek.²⁾

Ezen adatból látszik, hogy Pazony 1556. táján a törökök által lerontva hevert, míg Kemecsét és Nyiregyházát azon időben nem érte veszedelem.

Majd Zekel Antal kéri a nemes vármegyét, hogy kihágás miatt Nyiregyházára szökött jobbágysát Therkel Lőrinczet rendelje vissza Báthory Miklóstól. (1563—1564)³⁾

1567. Ibrányi Ferencz czitáltatja Báthory Imre feleségét Krisztinát, Báthory Gáspárt és Eleket Nyiregyházán időző jobbágysai miatt.⁴⁾

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára protocol. II. foli 173.

²⁾ Szabolcsmegye levéltára protocol. IV. f. 173.

³⁾ Szabolcsmegye levéltára prot. II. f. 83. 173.

⁴⁾ Szabolcsmegye levéltára protocol. II. f. 208.

1570 1570-ben ismét Zekel Antal kéri a szolgabíró, hogy kihágás miatt Nyiregyházára szökött jobbágysait Báthory Miklóstól állíttassa vissza.¹⁾

Báthory Miklós, kiről itt szó van, a fennebb említett Bonaventura testvére, kiváló alakja volt korának. Nagy részt vett a törökök elleni küzdelemben. Losonczy Istvánnal szerencsésen küzdött Becse alatt a törökökkel 1551-ben; e küzdelem előtt kevéssel ismerkedett meg Losonczy István leányával Annával, ki nemsokára nejévé lett.

Egy időben Zápolyának özvegyét s fiát János Zsigmondot támogatta, de nemsokára visszavonta őt bátyja Bonaventura a Ferdinánd hűségére 1561-ben. Miksa koronázására 209 katonával ment Pozsonyba, ahol is a koronázandó előtt Szent István kardját hordozta, kihez mind halálaig hűséges volt.

Ecsed vára volt kedves tartózkodási helye. 1564-ben megszállotta Ecsed vár környékét az ifjú János Zsigmond, ki akkor somlyai Báthory Istvánnal Maximilian ellen indult.

Miklós bizván az ecsedi vár bevehetetlenségében, annyira fel sem vette őket, hogy egyik katonája lakodalmat tartván, még a tánczot se hagyatta félbe; de mivel János Zsigmond azzal fenyegette, hogy ha kapuit meg nem nyitja s meg nem hódol, felfogja a várat égettetni, azt üzenete ki, hogy ha hatvan nap alatt Miksától segítséget nem kap, a várat feladja s maga is a János Zsigmond hűségére áll, erre azonban nem volt szükség, mivel János Zsigmondot a kellemtelen idő Erdélybe viasszaszorította.

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára protoel. III. foli 53.

1565-ben 200 lovast és két ágyut küldött bátyjának Bonaventurának Tokaj ostromlására, aki azt Svendi Lázárral el is foglalta. Ezen ostromhoz Nyiregyháza is megadta a kellő szolgálatokat nem csak fuvarozásban, hanem véradóban is.— Országh Kristóf helyett lett országbirájává 1567-ben. Perben volt Erdődi Péter Bán özvegyével Szelin vára felett, melynek jó móddal való eligazítását Maximilián király vállalta fel oly móddal, hogy ha az özvegynek a zálogpénzt lefizeti György testvérével, akkor az özvegy tartozik a várat a királynak visszbocsátani, a király pedig a várat a Báthoryak kezébe adja. Az 1569-ben tartott országgyűlés figyelmeztette a királyt ezen ígéretére. Maga Miklós is jelen volt ezen országgyűlésen, noha nagyon nehezen határozta magát az elmenetelre, ugyanis a Dobó János és Balassa János-féle összeesküvésben részességgel gyanúsították. Azonban mivel a király két kezessel és saját levelével is biztosította őt, csakugyan elment s nem is lett semmi bántódása.

Ő tette semmivé a híres Karácsony György-féle támadást 1570-ben. Ugyanis miután Karácsonyt a debreczeniek megölték, ennek társa Szűcs László új támadást akart gerjeszteni s Karácsony haláláért rettentő bosszút állani, szedett is maga mellé nagyszámú gyűlevész hadat, azonban efelől értesülvén Miklós, hűsáraival rajta csapott, Szűcsöt megölette, gyűlevész hadát pedig szélyel verte.

Jelen volt 1572-ben Rudolf koronázásán. Ő volt a nemesek banderiumának ez alkalommal vezére, eleibe ment a megkoronázandó hercegnek Ausztria széleig a nemesekkel s ott őt üdvözölte.

1585-ben neki vadult lovai kocsiját elragadták, őt egy erdő szélén feldöntötték, mely alkalommal mind-

két lábszárát a bokán felül eltörte, melynek következtében nemsokára meghalt.¹⁾

Miklós igen gyakran időzvéen ecsedi várában, Szabolcs és Szatmármegyében levő birtokaira nagyobb gondot fordított. Maga Nyiregyháza is ezen időben tetemesen kezdett lakosságra nézve gyarapodni, mivel mint a fennebbiekől is láttuk, részint a töröktől való félelem miatt, részint az itt élvezhető szabadságnál fogva a biztos oltalom reményében nagy számmal jöttek Nyiregyházára, a jobbágyok. A nemes vármegye ugyan inditgatta a kereseteket Báthory Miklós ellen, de ennek semmi eredménye nem lett; mert azon időben ő mint a Ferdinánd és Miksa hive, amellet országbirája, nem sokat adott a megye végzéseire, de oly roppant terjedelmű birtoknak, mint az, övé Szabolcsmegyében, szüksége volt a munkás kezekre; az is hozzájárult a népesedés gyarapodásához, hogy itt Nyiregyházán erődtvény is létezett, még pedig valószínűleg épen a régi kis templom közelében, melyről még az 1600-as években is van szó. Ugyanitt semmisítette meg Turzó Nádor, a Bánó nemes levelét.

Növekedvén a lakosság, területi fekvésének is terjednie kellett. Ma is meglehet határozni figyelmes megtekintés után azokat a régi utcákat, melyek a XVI-ik században részben már meg voltak, részben keletkeztek. A legrégibb telep bizonyosan az egyház-utca. Azután az orosz, de különösen a Sárkány utca vonja magára figyelmünket, mely aligha nem a Báthoryak címerében levő Sárkányról veszi nevezetét. Szintén régi a főpiacz, a kállói, debreczeni utcák, a Serház és Nádor utcák, melyekről már fennebb szólottunk, melyekről fennebb kifejtett nézetem bizonyítja, hogy már

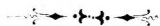
¹⁾ Budai polg. lex. I. db. 193—195. l.

azokat az új települők itt találták s neveiket is átvették; az újabb utcákat határozottan meglehet különböztetni egyenes házsorairól, tágas térségeikről, így a szarvas, szentmihályi, vízi s ezzel parrallel futó utcák, a búzapiacz sat. már az újabb korban alakultak s magukon viselik egy Károlynak rendező szellemét; míg ellenben például a kállói és debreczeni utcák közt fekvő legrendetlenebb zeg-zug közők rendetlen szabálytalan fekvéséből azonnal látjuk, hogy az itt maradt romladozott, házakat, s elpusztult udvarokat a mint a szökdöső jobbágyok magukra hagyták, az új települők megszállották anélkül, hogy azokat rendezni, vagy szabályozni meg is kísérelték volna.

Az utcák és az utca sorokban a házak nem oly sűrűn építettetteknek gondolandók, mint ahogy azok most léteznek, az utcák- és házak között eső nagy térségeket tavak, mocsárok s nagy terjedelmű kerti földek foglalták el, csakis a kiemelkedettebb magasabb fekvésű helyeken nyultak el az egyszerű viskók, melyek közül csak itt-ott emelkedett ki egykét udvarház, ispánlak és szilárdabb gazdasági épület.

Az erődítvény, melyről fennebb szóltunk, az egyház utcának azon részét foglalta el, ahol a régi kis templom feküdt. Ezt mutatja az a körülmény, hogy még a XVII-ik században is kőfallal volt körülvéve, valamint az, hogy még ma is kerteinkben faültetés, vagy az itt eső udvarokban való ásatás alkalmával erős fundamentom részekre bukkanunk; — összefüggésben gondolandó ez az utca egész a tokaji utca belső végeig, hol a mai városháza áll, mely még a múlt században is ispánlak volt, s bástyaszerű erősfalaival azt mutatja, hogy még valaha a Báthoryak által építettett, valamint a nagyvendéglő egy része is. Az a szokatlanul

kiemelkedő szeglet domb, hol ma a Sir Ignác-féle ház áll, — melyre a Puchi-féle emeletes ház fél vége mintegy fellépni látszik, hol a Sir Ignác háza fundamentomának ásatása alkalmával egy Kurucz találta-tott lovastól együtt egész akkori ruházatában, fegyverzetében eltemetve, — nem természetes emelkedés, ennek kellett lenni bizonyosan egyik védelmi pontnak, midőn az ellenség támadásokat intézett.

1573 Ezeröttszázhetvenháromban egy eddig nem említett birtokosa is felmerül Nyiregyházának, ez Kussaly György, a híres Kussaly Jaks Mihálynak utóda, ki 1437-ben a székelyek ispánja volt s részt vett a Nyírségre és Szamosközre is kiterjedő erdélyi pórlázadás elleni harcban. Ennek fia Péter özv. Báthory Lászlónét vette el, bizonyosan ezen az uton lett Nyiregyházán rész-birtokossá. Említett évben panaszt emel György a nemes vármegye előtt, a maga és házas társa Zsófia ügyében, Feöldeci István özvegye és ennek fia László ellen, mivel lekaszáltatta s legeltette Nyiregyháza faluhoz tartozó, Bolt területén levő „Lápos“ nevű laposát ¹⁾

Ezen adat annyiban is nevezetes, hogy Bolt és Lápos, mely utóbbi bizonyosan a későbbi okmányokban „Sápa Laposá“-nak nevezett s kállai határban levő hely, az ugynevezett „Rádiszékével“ ebben az időben Nyiregyháza faluhoz tartozó pusztahelynek mondatik, így „Bolt“-nak, mely egykor falu volt, de már ekkor elpusztulva volt, valahol a Lápos körül kellett feküdnie.

Nyiregyháza népessége ez időben nagyban növekedik, mint az kitetszik a következő adatokból.

¹⁾ Megyei levéltár prot. IV. f. 92.

Ugyanis ezen évben Nyilas Gáspár és felesége Cheres Magdolna kéri a nemes vármegyét, hogy Báthory Miklós nyiregyházai birtokáról jobbágyaikat visszarendelje.¹⁾ Majd nemcsak az egyszerű jobbágyok, hanem a lovaskatonák is ide szökdösnek, mivel bizonyosan nagyobb dicsőiséget vélnek szerezhetni a hatalmas Báthory Miklós banderiumában, mint a kisebb nemesek által előállított hadsapatokban. A katonák ideszökdöséséről tanuskodik azon per, mely Cheres György felperes és Allari Sebestyén, továbbá Nyilas Gáspár és felesége alperesek között három lovaskatona beállítása iránt foly, kik Nyiregyházára szöktek s ott időznek.²⁾

1575-ben Cheu Antal és neje Lövey Margit, továbbá Zalay Gáspár és neje Megyeri Anna inditnak keresetet Báthory Miklós ellen Nyiregyházán időző jobbágyaik miatt.³⁾ Ugyanily indokból idéztetik Báthory Elek 1579-ben Uray Miklós által.⁴⁾ Ugyanezen évben és ugyan ily indokból támadja meg perrel Zelenyéri Miklós Melith Istvánt, Horváth Boldizsár fia Menyhért gyermekeinek tutorát, Nyiregyházára szökött jobbágjai miatt.⁵⁾ Ime ismét egy új birtokosa tűnik fel Nyiregyházának a Horváth családban, melynek egyik tagja, Horváth Menyhért, panaszt emel a nemes vármegyére előtt 1581-ben nyiregyházai, sz.-mihályi és királytelki birtokrészei miatt, követeli azokat Báthorytól.⁶⁾

1582-ben Vajai Ibrányi Ferencz feleleveníti azon hatalmaskodást, melyet nagyságos Báthory András, Bá-

¹⁾ Megyei levéltár prot. IV. f. 92.

²⁾ " " " IV. f. 175.

³⁾ " " " IV. f. 188.

⁴⁾ " " " IV. f. 331.

⁵⁾ " " " IV. f. 320.

⁶⁾ Szabolcsmegye levéltára V. f. 108.

thory Miklós atyja; továbbá Szaniszlófi Báthory László, Imre, Péter és János elkövettek. Protestatio útján jelentí a leleszi Convent előtt, hogy neki, az ellenmondónak és osztályos testvérének jogainak megsértésével, sőt megcsonkításával Bas, Szentpéter praediumok s Királytelek szabolcsmegyei helység határában mily mértékben felforgatták az igaz mesgyét s új határvonalakat állítottak fel és ez által igen nagy részét ezen praediumoknak maguknak foglalták, melyet nevezett Báthoryak, Melith István és Doczi Kelemen most is birtokukban tartanak, protestál tehát és ellenmond, s kéri úgy a maga, mint nemes Ibrányi Ferencznek a János fiának, továbbá Vajai Ibrányi Bálint fiának Lászlónak és Pálnak, az ő öcseseinek, valamint a néhai nagy-kállói Kállay Lőkös Farkas fiától származott Jánosnak és Ferencznek, a már említett Lőkös János fiának nevökben és személyökben, hogy azokat a további birtoklástól tiltsák el.¹⁾

A következő évek folytonos viszátkodások között folytak el; elmondható, hogy véresen áldozott le Magyarország felett a XVI-ik század; — nem csak a folytonos török dúlások, német és magyar sarcholások voltak napirenden, hanem a fejletlenség miatt se rend, se igazságszolgáltatás nem volt, és ez köz-sorsa volt úgy a török hódoltság alatt levő megyéknek, mint azoknak, melyek a békekötés értelmében Rudolfot uralták, sőt ezeknek gyakran kétszeresen kijutott a roszból, amennyiben midőn a törökök rabló kalandokra megindultak, ezeknek is kénytelenek valának sarchot

1585 fizetni, ehhez járult az 1585—1586-ik években az or-
1586 szág lakóira sulyosodó mirigyhalál és éhség, mely a

¹⁾ Leleszi Convent Libro Signaturarum. VIII. folio 74.

keresztény és pogány urak népkinzó zaklatásaival színültig megtölté a nyomor poharát.

Nyiregyháza maga azonban ezen időben még lehetőleg megkímélve vala, mert ily többféle zsarolásoknak kitéve nem volt, nem lévén a török hódoltság alatt, egyrészt a kállói német őrség, másrészt Tokaj közel esvén a törökök enyire nem kalandoztak, másfelől a Báthoryakról nincs feljegyezve, hogy oly embertelenül bántak volna alattvalóikkal, mint az némely földesurakról azon időből emlékezetben maradt, kik a törvénytelen viszonyokat kiharácsolva a kézműveseket uradalmaikba édesgetvén, azután ha megházasodtak s gyermekeket nemzettek rabszolgákká tették őket.¹⁾

Báthory István (ecsedí) levén abban az időben Nyiregyháza főbirtokosa, ez elég tekintélylyel birt abban az időben is arra, hogy javait s birtokait lehetőleg megoltalmazza.

1588-ban a törökök felett vívott szikszói fényes 1588 győzelemben a szabolcsmegyei nemzetőrség is részt vesz a kisvárdai várnagy vezéte alatt, hányan vettek ezek között részt Nyiregyházáról? adatok hiányában meg nem határozható.

1593. Teuffenbach kassai főkapitány Szinán török 1593 nagyvezér 80,000 főre tehető haderejének közeledéséről értesülvén, a felső megyék rendeit Tarczalon, öszsze- gyűjtötte s ott a védelem és a hadak ellátása felett ezekkel tanácskozott, minek eredménye lőn, hogy tetemes haderő állittatott ki, melyhez ecsedí Báthory István is több száz lovassal és gyaloggal csatlakozott, a jobbágyok is kapunként egy-egy fegyverest állítottak ki, miből következik, hogy Nyiregyházáról is számosan vettek részt és vérzetek el ama 15 éves török-

¹⁾ Horváth Mihály Magyarország története. IV. k. 382 lap.

háboruban, — főurok a derék és harcziás Báthory István vezetése alatt.

1594 A következő év (1594) nagyon szomorú év vala a hazára, ugyanis július végén szállott Tata alá hatalmas táborával Szinán nagyvezér, Máramaros felől meg a tatárok törtek be mintegy 40,000-en az országba, dulva pusztítva maguk előtt mindent, nőket, gyermekeket kardélre hányva, vagy elrabolva, egész falvakat felgyújtva, földig lerombolva. Szélyel portyázó barangoló hadaival, ekkor pusztult el Sima is, mint ahogy alább látni fogjuk, azonban Nyiregyházát ebben az időben ismét nem érte nagy veszedelem, és pedig azért bizonyosan, mivel Báthory István megvédelmezé, mert e portyázó hadakkal a tiszántúli urak, itt-ott komoly csatákat vívtak, s oda terjeszték leginkább rombolási dühöket, hol ellenálásra nem találtak. Teuffenbach már akkor Tokaj táján táborozott, de nem nagyon gondolt a vidék megmentésével, sőt mintegy örülni látszott annak, mint pusztul a magyar, mely iránt több ellenszenv volt szívében, mint igaz és lovagias bátorság.

Ugyanezen év szeptemberében Mátyás főherceg táborában látjuk ismét Báthory Istvánt katonáival s több magyar főúrral együtt.

Báthory István és Boldizsár nagy befolyással voltak arra, hogy unokaöccsük Zsigmond Erdély fejedelme a török szövetséget felbontsa s Rudolfal kössön szövetséget a török ellen. Zsigmond Boldizsárt már utnak is indította Máramaros felé a Lengyelország felől közeledő tatárok ellen, de az erdélyi trónra vágyó Boldizsár e sereg birtokában érezvén magát, több főúrral Tordára gyült, ott a német szövetséget felbontották s Kővárra új fejedelem választás végett gyűlést hirdettek. Báthory Boldizsárt sértette az is, hogy az arany-

gyapjas rendet csak maga Zsigmond kapta meg a Rudolffhoz lett pártolásaért. Azonban Zsigmond is összeszedvén magát, a pártosokat elfogatta, azokat, közöttük Boldizsárt is kivégeztette, Báthory István előre sejtven a történendőket ecsedi várába zárkózott.

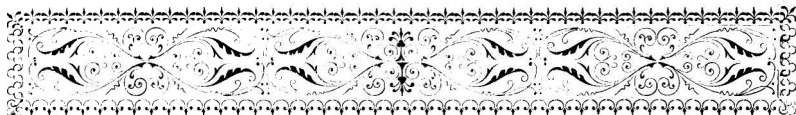
1599-ben ismét rettenetes dulást vittek véghez a 1599 tatárok a Tiszántúl, több falut és várost feldultak, pusztításuk Nyiregyháza vidékére is kiterjedt, de az okozott károkról semmi adat nem levén, e kegyetlenkedésnek hű képét adnom nem lehet; azonban köztudomásu dolog levén a folytonos zavar, bonyodalom s a köznyomor ebben az időben, a folytonos tatár, török dulások miatt: elgondolhatjuk, mily szomoruan áldozott le e század úgy az egész ország, mint városunk felett.

III. KÖNYV.

Bocskai-Bethlen-Rákóczy korszak. 1600—1753-ig.

Első virágzás és hanyatlás korszaka.

III. KÖNYV.

Bocskai-Bethlen-Rákóczy korszak.*)

I. FEJEZET.

1600—1655.

Bevezetés. — Lónyai István nyiregyházai birtokos 1601. — Báthory István országbiró Bocskaival tart. — Hajdu féktelenségek. — Instructio a Kállay familia érdekében és Nyiregyháza ellen. — Báthory Gábor Nyiregyházának szabadalmakat biztosít. — Vizsgálat a Kállayak ellen. — Báthory Gábor szabadalom levelét II. Mátyás 1613-ban megerősíti. — Bay Gáspár jobbágyügye. — Bethlen Gábor Szabolcsban. — Nyiregyháza 1622. — Lakosok 1623. — Bethlen Gábor kiváltság levele. — Gr. Bethlen István Nyiregyháza birtokosa. — A karok és rendek sérelmeiket az országgyűlés elé terjesztvén, Nyiregyháza hajduvárosi joga eltöröltetik. — A zunior teleke. — Lónyay Zs. adomány levele. — Bethlen István adomány levele. — Lorántffy Zsuzsánna adomány levele. — Templom megújittatik 1654.

A XVI-ik és XVII-ik századok eseményei között nem nyulik el oly isthmus, mely mintegy kétfelé osztván a történeteket új rendnek lenne kezdője az új század hajnalával, a mindenféle bajok és viszontagságok átfolytak szakadatlan lánczolat gyanánt a XVI-ik századból a XVII-ikbe.

Erdélyben Báthory Endre fejedelem gyászos vége után Mihály vajda és Basta garázdálkodnak s közöttük mint

*) Itt egyszer mindenkorra meg kell jegyezni: hogy e könyvben a helyi eseményeknek az országos eseményekkel összefüggésbe hozása czéljából Horváth Mihály és Pálkövi Antal magyar történetét használtam kalauzul, hivatkozás csak pár helyen van e szerzőkre oldaljegyzetekben a nyomdai munka könyvitése végett. Szerző.

kisértő árnyék felfel tűnik a rokon gyilkos Báthory Zsigmond a lelkiismerettől üldöztetve; Magyarország a búskomorságba esett Rudolf alatt, ki Prágában lelki kórságba sülyedetten mit se gondol az ország ügyeivel; mialatt a török, bár az 1600-ik évben nagyobb támadást nem intéz, apróbb csatározásokkal, portyázásokkal nyugtalanítja az ország lakosait, más részről a szabad hajduk s idegen zsoldosok pontosan fizetve nem lévén, kényőkre dúltak, raboltak és fosztogattak a védtelen nép között.

Ily körülmények között a nemzeti ügy és vallásszabadság mind nagyobb veszélynek lett kitéve s a XVII-ik század első évei rohamosan siettetik az eseményeket a százados polgári és vallásos szabadság nagy harcának megkezdése felé.

Ezen általános hazai helyzetben minő sorsa vala történeti tárgyunknak? Könnyű elgondolni!

Bár adatilag igazolni nem tudom, de annyi bizonyos, hogy Nyiregyháza se birt kiváltsággal azon általános bajok és nyomorúságok alól, melyek ez időben az országot sulytották.

Egyedül a reformatio ügyének kedveztek ezek a napok s e század elején Nyiregyháza már egészen a reformationnak hódolt.

A szelid és emelkedett lelkű Miksa már 1564-ben trónra lépven, uralkodásával a vallásos türelem növekedett és izmosodott; itt a közelben Kállóban és Oroson a Kállay nemzettség az ujitott hit hive lévén, Oroson már 1550-ben rendszeres díjlevele van a reformatus papnak, melyet legnagyobb részben egyik Kállay fizet; Nyiregyháza még az 1550-es években nem vette fel az ujitott hitet, mert a Báthoryak folyvást hivek voltak a kath. valláshoz; azonban már Báthory

István erdélyi fejedelem, kit később kitűnő tehetségei a lengyel trónra emeltek, noha maga a kath. valláshoz hű, ugy Erdélyben mint magyarországi birtokain a hitfelekezetek szabadságát semmi tekintetben sem korlátoalta.

Ehez járult, hogy a ref. vallásu Lónyay István elvevén Báthory Elek leányát Katát, ez által rész birtokot nyert Nyiregyházán, így ő is befolyással volt az új hit gyarapodására nézve.

Lónyay István 1601-ben perben van Báthory Pé-¹⁶⁰¹ terrel sógorával bizonyos jobbágy kérdésben, továbbá a nyiregyházai, szent-mihályi, királyteleki rész birtokokra nézve,¹⁾ tehát már a XVII-ik század első napjaiban, nyiregyházi rész birtokos; a már eddig is megnépesedett és többféle szabadságot élvező falu kezd hajdu városi jogokat gyakorolni a század elején, mint azt látni fogjuk.

A század elején maga ecsedi Báthory István is vonzódván az újított valláshoz, birtokain, tehát Nyiregyházán is szabadon engedte folyni a vallásos dolgokat, s iránta e tekintetben oly nagy volt a bizalom, hogy a felvidéki nemesség valóban meghívta őt, hogy álljon élére a nemzeti ügy védelmének, s bár ő e meghívásnak öregsége és gyengélkedése miatt nem engedett, de Bocskaynak kevéssel azután történt fölkelését helyeselte; így midőn Bocskay az 1604-ik év őszén Kállót megvette s a megyén keresztül Tokaj felé vonult, mint az egész megyében ugy Nyiregyházán azon ügynek, melyért fegyvert fogott, nemcsak kedvező, de egészen elkészített talajt talált.

Majd midőn 1605-ben ápril havában Bocskay Ma-¹⁶⁰⁵ gyar és Erdélyország fejedelmévé kiáltatott a szerencsi gyűlésen: Szabolcsmegyében egyetlen valamire való ne-

¹⁾ Szabolcsmegye levéltár. IX. 18.

mes sem volt, ki Bocskayval ne tartott volna, úgy hogy ez évben megyénkben a rom. kath. vallás majd nem egészben megszűnván létezni, az ujitott hit csillaga magasra emelkedett, úgy hogy még Báthory István (ecsedí) országbíró is, ki az eseményeket ecsedi várából szemlélte, máj. 2-án a királyi pecsétet vissza küldvén, nyíltan Bocskayhoz csatlakozott; ¹⁾ s bár maga nem sok részt vett tényleg e küzdelemben, mert ugyan-ezen évben meg szűnt élni s vele kihalt az ecsedi ág (jul. 25); azonban országos nevével s általánosan tisztelt hazafiui jellemével nem csekély lendületet adott a nemzeti ügynek, más részről szélesben kiterjedett birtokain az ujitott hit megszilárdulásának.

1606 1606-ban Bocskay meghalván, a béke kötés pontjai értelmében Szabolcs tovább is Erdélyországhoz lett kapcsolva, még pedig mindazon részekkel, melyeket Báthory Zsigmond is birt; így Nyíregyháza a Bocskay után következő fejedelem Rákóczy Zsigmond alatt is Erdélyhez tartozott s a vallás gyakorlásában nem háborgattatott.

1608 1608-ban a Bocskay által nagy szabadságba helyezett hajduk garázdálkodnak a megyében, amit láthatunk azon „instructióból,“ melyet a karok és rendek az 1608-ik évben a Kassára küldött követeknek: Lónyai Andrásnak és Tárkányi Ferencznek adnak.

Az instructió 6-ik pontja így szól: „Mivel a Kálalay familia panaszolkodnak (sic) azon, hogy az elmúlt időkben az ő felsége szepesi kamarája Kálló városát teőleők elfoghlalta volt, meliet császár eő felseghe eő kegyelmeknek kegyelmesen meghadott volt, melyet annak utánna ismét eő kegyelmektől visszafoghlaltak, meliet az megholt fejedelmünk Bocskay István rosz-

¹⁾ Horváth Mihály magyarorsz. története.

szalt az hajduknak, az hova immár az hajduk gyülekeznek és naponként bele szállnak az egész országhnak nagy kárára, kegyelmetek instáljanak az nemes országhnál, hogy amint császár eő felséghe az barsi végezésben kegyelmesen meghadta az Kállay familiának, az szerint eő felsége őrizze megh az öröknek, és az hajdukat datallja eő felséghe másutt való jószággal.“

A 7-ik pont már egyenesen Nyiregyháza ellen szól, itt is a hajduk garázdálkodnak s törnek borsot a vármegye orra alá, „a nyiregyházi falubeli portiója eő nagyságának (Báthory Gábor erdélyi fejedelemnek) — ugymond az instructió — az melyre az hajdukkal megváltódott, felette sok hatalmassághot cselekesznek, nemes emberek jószágára rá mennek, és jobbagiokat azoktól elvisznek, ha mely nemes ember oltalmazná maghát és jobbagiát tőlök, vagy penigh szökött jobbgiat az articulus tartása szerint megh foghná, kétszer inkább dulják érette és magukat is megverik, aminthogy meg is esett . . . azért az nemes országh statutumot csináljon, hogy eféle hatalmaskodásoktól megszűnjenek és szabadnyargalások prefectaltassanak (?) és minthogy ami vármegyénkben laknak, ezen vármegye ispánjának törvénye alá rendeltessenek, kik addig is, ami némű hatalmaskodásokat cselekedtenek . . . méltóan megbüntettessenek és az teölleők elvitt jobbgiok s marhák megadattassanak.“¹⁾

Ezen adatból látszik, hogy Nyiregyházán Bocskay hajdui laktak, s annak halála után is megtartották szabadalmaikat; sőt Báthory Gábortól újabb szabadalmat is nyertek, melyet későbbben II. Mátyás is megerősített, mint azt majd a maga helyén alább látni fogjuk. Népes helynek kellett lennie, mert a megye

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára. F. 26. nro. 11.

hatósága nem birt neki parancsolni, úgy hogy „az nemes országhoz“ folyamodik oltalomért a nyiregyházai hajduk ellen.

1610 A Kállay család dolgában 1610-ben történik vizsgálat és tanuhallgatás, melyet Erdődy György szolgabíró és Petneházy György esküdt vezetnek a palatinus rendeletéből, azzal vádoltatott „Kállay Péter uram“, hogy a piacon „Allaht“ kiáltatott volna, s az német katonákat, ha mikor az vetésében megfogatta volna, úgy saczczoltatta volna, mint az teöreököt.“¹⁾ — Ezután nemsokára megkapják a Kállayak a kállói birtokot.

Nyíregyháza annyira megmaradt élvezett szabadsalmában Báthory Gábor erdélyi fejedelem pártfogása alatt, hogy az ugyanezen évből vezetett „*conscriptio portarum*“-ban már fel sem említették, a „*processus Turcis subjectarum*“ rovat alatt pedig csakis Dada, Eszlár, Dob, Ptrügy foglaltatnak.

Báthory Gábornak fennebb említett szabadalomlevelét II. Mátyás az 1613-ik év apr. 10-ről Pozsonyból keltezve erősíti meg, melyben Nyíregyházát és Nyirbátort régi szabadságába (in antiquo libertate) visszahelyezi, s minden dézma és harminczad fizetés alól felmenti, így a megyével semmi contributiot nem praestal, hanem egyedül Ecsedhez tartozik szolgálni,²⁾ ugyanezt későbbben Bethlen Gábor is megerősíti.

1614 Az 1614-ik évben Bogdány János és Fekete János vallattatván a simai pusztá felől, a következő Nyiregyházai jobbágyok hallgattatnak ki hit alatt: Lengyel Péter, Kozma Péter, Kozák János, Kozma István, Nagy Miklós „császár eő felséghe jobbagiai“ és

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára. F. 28.

²⁾ Szabolcsmegye levéltára. X. Folio 82.

Kis Bálint ugyancsak nyiregyházai jobbágya Lónyay Istvánnak.¹⁾

Ezek közül Lengyel Péter 50 éves nyiregyházai jobbágys azt vallja, hogy ő emlékezik rá, hogy mikor Sima elpusztított, ők onnan jöttek lakni Nyiregyházára, így mint fennebb is említve volt. Sima a XVI-ik század utólján pusztított el, még pedig a törökök által, mit bizonyít az 1623-ik évi megyei conscriptio, melyben „Sima“ név alatt szóról szóra a következő feljegyzés olvasható: „az teöreökök rablották el, s vittek el róla embert, lyányt, gyermeket, az házat meg töbe“ . . . (olvashatatlan, bizonyosan töbe leron-tották.) Ekkor tehát menekült ki menekülhetett, s a menekülők, Lengyel Péter vallomása szerint, Nyiregyházán települtek meg.

Az 1618-ik év nov. 28-ik napjáról keltezve Bay¹⁶¹⁸ Gáspár panaszt emel a nemes vármegye előtt, hogy egy Lukács István nevű jobbágys megszökött Nyiregyházára, ezt Rádi Péternek Szabolcsvármegye egyik szolgabirójának s Kemecsey Jánosnak Szabolcsvármegye egyik juratus assessorának „personaliter“ meg is mutatja, kik kiakarják hallgatni Fígedi János szabados nyiregyházai lakost és Piroska Mihály nyiregyházai birót, de ezek nem felelnek a kérdésekre „mint császár eő felseghe szabados emberei“; minél fogva Lukács István jobbágyot „meghadjak“ Bay Gáspár ispánjának; „de azután“ — mond az okmány — „ami meghadásunk óta az nyiregyháziak császár urunk eő felsegheinek jobbágyai kiragadták Bay Gáspár uram szolgálitul hatalmasul.“²⁾

1) Szabolcsmegye levéltára Fascic. 32. nro 41.

2) Szabolcsmegye levéltára Fascic. 36. nro 6.

Ez adatból látszik, hogy ebben az időben a császár szállás, mely jó ideig a folytonos belvillongások és háborúk alatt oly bitang jóság volt, melyből most a Kállayak, majd a fejtótiak s odaváló birto-
kosok kényők szerint fogtak fel kaszálókat, szántóföldeket, Nyiregyházához tartozott; — sőt épen e pusztá mivélése végett laktak itt a császár jobbágysai, kik két oldalról is meglevén erősítve szabadságaikban, mint Debreczen, Nyirbátor sat. a közéjük ment jobbágysokat megvédelmezték, nem adták ki, sőt ha elakarták közülök vinni, erőszakkal is kiszabadították; ez a körülmény nagyban befolyt a község népesedésére, számban, erőben való gyarapodására.

1619 Az 1619-ik év szept. 10-én Bethlen Gábor győzelmes seregeivel Fejérvárról Debreczen alá szállván¹⁾, Szabolcs megye nemesei siettek zászlói alá a hajdukkal együtt, az ellen állókat pedig jelesül: Kállóban Lónyay András, Ecseden Pernyeszi Gábor, Tokajban Abaffy Miklós várkapitányokat meghódoltatta, így Nyiregyháza, mely néhány évig német hatóság alatt volt, ismét az erdélyi fejedelemség hatósága alá esett, mely körülmény nagyban elősegítette történeti tárgyunk emelkedését s jogainak gyarapodását.

1622 Az 1622-ik évben történt megyei „conscriptio“-ban „Taxata possessionis“ rovat alatt foglaltatnak a következő helységek: Parlagh, Nádudvar, Ujváros, Ujfejtó, Királyteleke, Nyiregyháza, Báthor, Besenyőd, Encsencs, Filep, Vasvári, Apagy, Pilis.²⁾ A Nyiregyházán levő porták számára következtetést lehet vonni az

¹⁾ Horváth Mihály Magyarország története. v. k. 197. l.

²⁾ L. „Regestrum super nona connumeratione portarum in Comitatu de Szabolcs. juxta constitutionem Diaeta soproniensis 1622. Szabolcs megye levéltára,

ekkori kivetés összegéből; mivel az 1622-ik évi országgyűlés 32. t. cz. 2. §-a által megerősített s megújított 1609. évi 62. t. cz. 1. §-a szerint 4 jobbágy ház és 12 zsellérház számíttatott egy-egy kapu számba,¹⁾ ha a lakosok egy harmadát jobbágyoknak, két harmadát zselléreknek számítjuk, a Nyiregyházára ekkor kivetett 60 forint taksát 186 egész és $\frac{2}{3}$ -ad rész ház fizette s legalább is ennyi háznak kellett akkor lenni Nyiregyházán.

Ugyanezen összeírás szerint Nádudvar csak 16 forintot, Fejértó csak 12 forintot, Királytelek pedig 40 magyar forintot volt köteles fizetni.

Ugyancsak az 1622-ik évi országgyűlésen elrendeltetvén a község lakók névszerinti összeírása; ez a megye által teljesített is. 1623-ban a Nyiregyházáról feljegyzettek között elolvashatók a következő nevek: Dionisius Orosz judex, (bíró) Stephanus Biri judex, Melchior Horvát, Emericus Bohy, Demetrius Dorgó, Jakabus Bohy, Johannes Szabó, Georgius Biri, Stephanus Mészáros, Gáspár Mészáros, Gáspár Csányi, Mathias Galambos, Petrus Mészáros, Alexius Báthory, Benedictus Kenézi, Blasius Oláh, Johannes Bak, Paulus Turki, Franciscus Kónya, Valentinus Kércsi, Benedictus Nagy, Simon Hegedűs, Georgius Szabó, Georgius Kis, Johannes Báthory, Gáspár Baka, Johannes Disznós, Nicolaus Tar, Antonius Nagy, Martinus Orosi, Antonius Disznós, Emericus Kerekes, sat.²⁾

1628-ban Bethlen Gábor nyiregyházai birtokának szabadságát megerősíti, régi állapotjába visszahelyezi,

¹⁾ L. „Corpus juris“ magyar fordítás II. köt 757. és 805. lap.

²⁾ L. Megyei levéltár „regestrum connumerationis portarum in comitatu de Szabolcs.“ Fascic . . . act. 25.

s minden Szabolcsmegyének adandó taxa, portio, fizetés és contributio alól felmenti.¹⁾

1629 Meghalván Bethlen Gábor Erdélyi fejedelem 1629-ben, testvére iktari Bethlen István lett Erdélynek és a hozzá kapcsolt magyarországi részeknek kormányzójává s noha a Bethlen Gábor halála után az 1622-ik évi 29. t. cz. 11. §-a értelmében vissza kellett volna szállani a magyar koronára, mindamellett Bethlen István Ecsedet, Báthort és Nyiregyházát magán birtokában megtartotta, sőt e birtokba Bethlen István 1627-ben, fia Péter pedig ezerhatszázharminczháromban törvényesen is beiktattattak,²⁾ s ez utóbbi községben elő jobbagyait, sőt magának Nyiregyházának is szabadalmait védelmezte, kitűnik ez gr. Bethlen Istvának az 1631-ik évben decz. 14-én Tasnádról keltezett leveléből, melyben írja Zokoli Györgyhöz: „Nyiregyházán lakó Csigai Bálint és Csigai Márton nevű jobbagiaim adák értesemre, kik annak előtte kegyelmed neve alatt laktanak, hogy kegyelmed eöket meghogatta volna és erős fogságban tartva egyszáz forintigh való kezességben bocsátotta kegyelmed el eöket, az kezesek az mint értesemre adják, oly formán löttenek kezesek érettek, hogy ha én eöket az én jószághomból kiadom, tehát ök hazamennek, Kegyelmed penigh az alatt az kezeseket akarja háborgatni érettek; de kegyelmednek nem illik azokat háborgatni, mert én az én jószahomnak régi privilegiumát nem kisebbitem és rontom megh azzal, hogy én onnan az idegen jobbagiot kiadnám, sőt inkább öreghbiteni igyekszem.

¹⁾ Megyei levéltár prot. 10. f. 114. exemptionales a Contributione in medium Comitatu de Szaboles datae per principum Gabrielem (intelligé Bethlen) incolis portionis suae possessoriae in poss. Nyiregyháza in Comitatu de Szaboles existente.

²⁾ L. Szirmay Szatmármegye története II. Rész. 71-ik lap.

kegyelmed azért az kezeseket ez okon ne háborgassa, mert általában azt megh nem engedem, s jobbagiainmat is megh akarom oltalmazni.“¹⁾

Kevés ideig tartott tehát az 1622-ik évi 29. t. czikk. hatálya, mert már ugyanezen (1631) év márcz. havában Rákóczy György vezérei ifj. Bethlen István és Zólyomy Dávid Eszterházy nádor hadait Rakamáz-nál megverték, a Tiszán át kergették, Kállót felgyujtották²⁾ s bár még ez alkalommal magát a várat meg nem vehették, mind a mellett nem sokáig tarthatták e vidéket megszállva a német hadak, mert már 1634. és 1635-ben Bethlent Ecseden találjuk. Innen panaszolja be ¹⁶³⁴ 1634. és 1635-ben Szabolcsmegye rendei előtt Megyeri Gábort, „hogy egy Fiu János nevű nyiregyházai jobbagiát Keresztut (ma Kótaj) oppidumban a Szent-Mathias nevű sokadalomban elfogatta s csakis 100 rhenus frtért akarja elbocsátani.“³⁾

Ez ügyet megvizsgálják Laskay Miklós, Bay István, Kércsy Miklós, Lövey István, Farkas András, Rády Péter s a következő érdekes végezést hozzák. „Deliberatum est: noha az actornak allegatiója szerint az tanuk vallásából világosan ki nem tetszik, hogy az I. cselekedte volna az violentiát az keresztuti Szent-Mathias nevű sokadalomban, mindamelllett mivel hogy mielőttünk fatealja az I. hogy ő cselekedte: ergo mi birák az actornak allegatiója szerint committaltuk az It, felhozott jobbagiot penig nem readjudikaltuk kárát költségét is az dom. actornak meg nem ítéltük.“

Ezen ítélet apelláltatván megváltoztattatik, mivel I. csak valami procatori protestatiot iratott és deliberatiot nem vött.⁴⁾

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára. Fascic. 42.

²⁾ Horváth Mihály magyarok története. V. K. 390. l.

³⁾ Szabolcsmegye levéltára. Fascic. 52. nro. 11.

⁴⁾ Szabolcsmegye levéltára. Fascic 52. nro. 11.

Bethlen István még 1635-ben is Ecseden van. hova a Rákóczy György üldözése elől menekült, sőt ide menekül hozzá Erdélyből fia Péter is, kit szintén Rákóczy György üldözőbe vétetett, szinleg amiatt, hogy saját jószág igazgatóját megölte, de valóban féltékenységből és az apja iránti gyűlölségből. Innen ment Bethlen István, a sérelmeket nem tűrhetvén, Budára Rákóczy megbuktatását sürgetni a portánál.¹⁾ Így e tekintélyes főúr s választott erdélyi fejedelem közvetlen közelében levén Nyiregyházának, sőt itt is gyakrabban megfordulván, ennek jólétét ápolván szabadságait védelmezvén, pártfogásának védszárnyai alatt Nyiregyháza folyvást fejlődött s erősödött annyira, hogy hajdúvárosi szabadságaiban, különösen nevezett főúr oltalmában bizva, a vármegye által reája vetett terheket, adókat nem fizette; mint ezt bőven láthatjuk a megyei levéltár adataiból²⁾. Hátrányban levén Lónyay taxában 50 forinttal, a koronának 27 frt 50 dénárral; ezeken kívül régibb hátrányokban 120 firttal.

De más körülmények is jöttek közbe, melyek a megyei földes urakat Nyiregyházának ellenségévé tették; nevezetesen a jobbágyok tudomást nyervén a Nyiregyházán élvezhető szabadságról, a sokáig lekötött elcsigázott jobbágyok mindenfelől tömegesen szökdös-tek Nyiregyházára, s ennek lakosai az ideszökött jobbágyokat és lakosokat nemcsak szívesen fogadták, hanem ha kellett fegyverrel is védelmezték; így a földesurak munkáskéz nélkül maradván, a karok és rendek Nyiregyháza és a többi filialis hajdúvárosok ellen sérelmeiket az ország rendei elé terjeszték, minek következtében az 1635-ik évi pozsonyi országgyűlés 68-ik czik-

¹⁾ Horváth Mihály Magyarok története

²⁾ Megyei levéltár Fascic. 70. act. 53.

kében Nyíregyháza, Téglás, Szent-Mihály, Bőd, Ujfejtő Nyírbátor a hajdúvárosi szabadalmaktól s előjogoktól megfosztatik.¹⁾ Mindamellet Nyíregyháza e jogokat, mint látni fogjuk. továbbra is gyakorolja.

1635 július havában Bethlen István Nyíregyhá-¹⁶³⁵ zán van, hol a helyszinén Lónyay Zsigmonddal együtt a nyíregyháziak és dorogiak között fenn forgó kaszáló kérdést intézik el Laskay Miklós szolgabíró és Lasztóczy Gergely juratus assessor közben jöttével . . . „jöttünk ide, — mond a jegyzőkönyv, — Nyíregyháza és Dorog között való Zunior-telek nevű pusztá földnek eligazítására, kik Szabolcsvármegyében vadnak, az Tekintetes és Nagyságos Lónyay Zsigmond és Bethlen István uraink instantiájára. Azért ő Nagyságok mi előttünk így igazították el az dorogiakkal, hogy az Zunior-teleken az templomon feljül egy füves ut megyen az nánási utba, az füves uton feljül az Csörszárkáigh szabad legyen az dorogiaknak kaszálniok, ily formán, hogy egyenlő akarathól bocsássák kaszára; az füves uton penigh beleöl szabad legyen az nyíregyházi embernek kaszálni mindaddigh valameddigh az Zunior-teleke tart.²⁾

Ezen adat annyiban nevezetes, amenyiben meghatározza szorosabban a helyet, hol Zunior-teleke feküdt, mely hajdan falu volt, templommal parochiával birt, azonban a ma élők még nevét is elfeledték, csakis a régi okmányokban él még névleg a kutatók számára, továbbá emlékezés van benne a csörsz árkaról, mely még ma is látható a nevezett helyen. Ez a Zunior-teleke bizonyosan a tatárok által pusztított el IV. Béla idejében.

¹⁾ L. Corpus juris magyar fordítás II. kötet 853. l.

²⁾ Megyei levéltár prot. X. f. 249.

1637 1637-ben Lónyay Zsigmond „III. Ferdinandus király és császár tanácsa“ ad adomány- és szabadság-levelet Nyiregyházának, Vitézlő Tarcsay Istvánnak s több társainak engedvén itt bizonyos kondíciók alatt lakó földet.¹⁾ Lónyay Zsigmond korának egyik legbefolyásosabb embere, előbb Ferdinánd hive volt, azután Rákóczy Györgyhöz csatlakozott. Jelen volt a Rákóczy és II-ik Ferdinánd között 1631-ben létrejött békeszerződés megkötésekor, sőt a hajduk elé épen az ő és Mikó Ferencz által aláírt feltételek terjesztettek; — ugyan őt, továbbá Serédy Istvánt és Klobusiczky Endrét küldi Rákóczy, a török közönyös viselkedése miatt egyezkedés végett Eszterházy nádorhoz 1644-ben.

Az alább egész terjedelmében olvasható adománylevél Nyiregyházának „a sok jövő—járók és hatalma-

¹⁾ Városi levéltár. Az adománylevél a következő: „Én Lónyay Zsigmond az Felséges Harmadik Ferdinandus Király Császárnak. Németh. Magyar és Cseh országok királyának Tanácsa. Adom emlékezetül az én levelemet mindeneknek az kiknek illik, hogy találja meg engemet az Vitézlő Tarcsai István több társaival edjüt, jelentvén azt, hogy ők Szabóles vármegyében levő Nyiregyházi nevű Falunak földét megakarnák szállani és rajta megtelepedni jó módok és bizonyos okok alatt, hogyha én is mind magam és maradékim képében nekik maradékjoknak arrul való bizonyos végezés levelet adnék; mely kívánságokat megtekintvén, és azon Nyiregyháza nevű Falunknak is az sok jövők, járók és hatalmasok miatt való romlot és pusztá állapottyát, azonképpen ott való jobbágyainknak is ugyanezen dolog felől való törekedéseket . . . engettem nekik az megtelepedésre és élésre ezen Nyiregyházi Földünket, egy néhány számú katonáinknak mind mezejével, Rétyével, Szántó Földével, Vízével és minden hasznaival együtt, az ide alá megírt okok és condíciók alatt, hogy ezen földünket mostan ott lakos és ezután szülandó Jobbágyunkkal is egyaránt birják és éljék. Ha mit pedig magunk ekéi és marháink élése alá, vagy az Szántó Földekben vagy Kaszálló füvekben akarunk meghadni és szakasztani az földben mindenkoron szabadosak lehessünk, az több okok pedig ez szerint következnek: I. Valakik ezen Nyiregyházi Földünkre az Katonaság közzé . . . vagy ennek utánna szállanak azok is az mi Nyiregyházi Földünket Jobbágyunkkal edjüt jó és illendő intézés és egymáshoz való jó megállással és békeességessen birhassák, úgy hogy azoknak táplálására Ha kik pedig paraszt embereket katonának kíván ha pedig az Katona volt keresse az paraszt: előtt és

sok miatt való romlott és pusztá állapotjáról“ emlékezik, azonban azt is látjuk, hogy még a Lónyay részen sem volt a város végkép elpusztulva, mert itt lakó jobbágyairól is szól Lónyay, azon kívül a Bethlen rész tehát Nyíregyházának nagyobb része szintén figyelembe veendő, hol épségben volt a majorság és szintén számos jobbágyok laktak. Kiköttetik itt az is, hogy háboru idején csak is az ő zászlója alatt szabad küzdeniök sat.

Hogy daczára a romlott s pusztá állapotnak, Nyíregyháza ekkor még mindig tekintélyes hely volt. azt onnan tudjuk, hogy az 1638-iki pozsonyi országgyűlés 67-ik czikke Nyíregyházának hajdu városi szabadalmát másodszor is eltörli, és a nevezett czikk Nyíregyházáról, mint városról szól, szóról szóra így tartozzanak egymásnak igazat szolgáltatni. Ha el tettét elmulatná, az Földes Ur ne kényszerítse kinek az maga felekezettel lészen perlekedése, az mingyár Törvényt az Katonaságh maga között szerez dolgokat és az parasztság ez ideig való törvénye szerint éljen magok között és appellációt mindkét részről az Földes Ur elejiben vihessék s ott legyen végső törvények. 2. A kinek közzüllök az Katonák között ot lakások nem teczenék valamikor akarják onnan elmehessenek Hadnagyjoktól kibucsuzván és ot való épületet az ki belé szál annak pénzen eladhassák. 3. Hogy még magokat közönséges szükségben is gyámolíthassák, az korcsmár-lás Szent-Mihály naptul fogva Karácsonyig az szegénység számára légyen, Karácsonban pedig s Karácsonatul fogva Hushagyó Keddig az Földes Ur számára légyen, attul fogva ismét Husvétig az Katonák számára járjon ha felesen lésznek és Husvét napján s azután Szt.-Mihály napig az Földes Urak számára járjon. 4. Levelhordozással kedvek s akaratyok ellen ne terheltessenek. 5. Ők is pedig erre ígérték és végezték is magokat, hogy valami némű Hadakban lovak hátán való szolgálatjok kívántatik, tartozzanak fejenként jó készülettel felülni és én mellettem, s gyermekim mellet vagy azon kívül is az én és maradékim parancsolatyára szolgálni Hadban menni, egy Holnapig minden fizetés nélkül, egy holnap elmulván pedig ha tovább akarják szolgálatjokat venni az Hadakban, tartozzanak fizetésért minket és nem másokat szolgálni, az míg szolgálatjokra szükségünk lészen és fizetünk; ha pedig oly állapot lészen, hogy Házaknál is vigyázókat kel hadniok közzüllök: ezt az Hadnagy az mi hirünkkel és intézésünk szerint cselekedhesse. 6. Ha más egyéb tisztességes szolgálatjok valamikor kívántatnék is személynk és jószágunk oltalma (vagy becsületünk) mel-

levén becikkelyezve: Nyirbátor és „Nyiregyháza városok“.)

A Lónyay által idetelepített „Vitézlő Tarcsay István“ nem sokáig lakhatott itt, mert róla többé semmi emlékezet nincs a conscripciókban; míg az alább olvasható Bethlen-Rákóczy féle adománylevélben említett Török Istvánról több ízben van emlékezés.

1640 1640-ben Gróf iktari Bethlen István a nagy nevű Gábor fejedelemnek testvére telepit hajdu vitézeket Nyiregyházi birtokára, „kiknek előttök járó hadnagyságát adta Vitézleő Török Istvánnak, 2) adja pedig a

let tartozzanak othon felvállalni levelünket vevén felőle az alkalmatosságok szerint mint jámbor hűséges emberekhez és szolgálkhoz illik. 7. Ha az Törökkel való hadakozások és csatázások ideje leszén és Isten nekik is szerencsét adván Török Rabjok találkozik lenni azokat hanem minket kínálván töllők pénzünkön venni illendő áron tartozzanak nekünk inkább egyéb képpen a mi hozzánk való hívésre védelmességre kötelesek legyenek. valameddig az mi Földünkön laknak az Országban valami Hadak és háboruk indulnának is senki közülők más ember szolgálatjára és zászlója alá. vagy pedig az töb Hajduság az mi hírünk és engedelmünk nélkül el nem mégyen. hanem magát szükségünkre és szolgálatunkra taresa. ha ki pedig különbet cselekednék ők az mi intézésünk szerit megbüntethessék. 9. Senkinek Jobbágát közikben be ne fogadják. ha pedig találkoznék is menni közikben. de megbizonyosodván örökös jobbágysága mindgyárt kézben adják és egyébképpen is az Nemes Országának feleőleők való véghezezéshez tarcsák ők is maghokat mindenekben. Mindezeket azért ők is megálván és megh tartván minden részeiben én is fogadom mind magam s maradékim képeben mind magoknak és maradékjoknak. hogy ezen véghezezésben és szabadságban őket megh tartom örökös képpen. sőt ezeknek nagyob erősségére mihelt megh telepednek. Captalanban is Vallás levelemet adom. hogy soha én is ezekben őket megh nem háborítom. kinek nagyob bizonyágára adtam nekik ez pecsétés levelemet is kezem írása alatt. Dátum. V. Namény 9 die septbr. Ao. millesimo sexcentesimo trigesimo septimo Lónyay Sigmond mpr.“

1) Corpus juris II. kötet. 877. lap.

2) Az a Török István több ideig élt Nyiregyházán, ennek utódja azon Török János. a ki Istvánnak halála után a megyétől kikéri az István nemes levelét ennek ismét utóda az a másik a mult század utólján élt János. a kitől constatálják a megye rendei a maig is Nyiregyházi élő Török Péter családjának nemes levelét.

ház helyeket oly feltétel alatt, „hogy valaki itt megtelepszik, jámborul éljen, mint igaz vitézleő embert illet“, „az helyhez hűséggel és igazsággal viselje magát“, továbbá, „ha hadakozó idő történnék, senki zászlója alá minden marhájok és örökségek vesztése alatt ne menjenek“ az ő hire s engedelme nélkül, hanem egyedül az ő és maradékai zászlója alatt egy hónapig fizetés nélkül, azután hópénzért tartozzanak szolgálni, végre minden dézsma fizetés alól felmenti az illetőket.¹⁾

1640-től egészen 1647-ig semmi feljegyzésre méltó 1647 dolgot nem tudok Nyiregyházára vonatkozólag; ez utóbbi évben bemutatja a vármegye előtt Bába János néhai gróf Bethlen Istvántól nyert „manumissióját“ (jobbágyságból szabadságra bocsátó levelét), melyet hűséges szolgálatai jutalmául kapott nevezett földes urtól.²⁾

1649-ben a nagy emlékü Lórántffy Zsuzsánna ad 1649 javadalmazást a nyiregyházai predikátornak és Schola mesternek, mely majd később a maga helyén fog kö-

¹⁾ Az adománylevél egész terjedelmében a következő: „Adgyuk tudtára mindeneknek ez mi levelünknek rendiben, hogy mi megh tekintvén Nyiregyházi részjóságunknak. — az sok alkalmatlanságok miatt naponkint való pusztulását egy néhány becsületes vitézleő személyeknek ígértünk ott örökös házhelyeket, kiknek előttök járó hadnagyságot ad'uk és engedtük vitézleő Török Istvánnak, ugyhogy; oda emberséges katonarendeket telepítvén megh. azoknak mintánnunk eő lehessen Hadnagyságok s eő tülle tartozzanak halgatni és meg is becsüllyék mint előttök járólykokat. Mi pedig. ilyen okok alát adgyuk az mi örökségünket, hogy valaki ott meg telepedik; jámborul éllyen. mint igaz vitézleő embert illet; az mi és maradékink parancsolatinkat megh fogadgya, mihozzánk és az helyhez hűséggel és igazsággal viselje maghát, valahová az mi dolgunkban vagy maga, vagy levünkkel, vagy késérőül elküldettetik híven eljárjon, az mi korcsománkra korcsomát ne kezdjen, ott való szegény Jobbágyainkat semmi uton s módon megh háborítani törvény kívül ne merészellye semminemü javakon és örökségeken ne Kapdosson, s ot az mi vilongás történnék köztök az elsőben Falu szerint törvény szerint igazittassék s ha ott nem lehetne, az mi Ecsedi székünkre jöjjön appellatióba;

²⁾ Szabolcsmegye levéltára 765. nro 11.

zöltetni, megjegyzendő, hogy ez az adománylevél csak megerősítése azon fizetés levélnek, melyet már évtizedek előtt Bethlen István adott a predikátor díjazására.

Ezen védurak s urnők pártfogása alatt nem csak a város, de az egyház is emelkedett, gyarapodott úgy, hogy az 1654-ik évben Vay Mátyás predikátorsága 1654 idejében az egyház templomát megújíttatta.)

1655 1655-ben pedig II. Rákóczy György fejedelem erősíti meg a Bethlen István által adott donatiót. Mind-ezen okmányokból kétségtelen, hogy Nyiregyháza ezen időben hajdu városi szabadalmakat élvezett, sőt valóban hajdu városnak tekintetett fejedelmi urai által, nem sokat törődött az 1635-ik és 1638-iki törvény czikkelyekkel, mert a mit megvontak tőle II. és III. Ferdinánd és a törvényhozás, azt megadták és biztosították az erdélyi fejedelmek s fejedelmi vérből származott birtokosok.

s itt igazodgyék el. Az hol pedig Hadakozó idő történnék, senki Zászlója alá minden marhájok, örökségek, vesztése alatt ne mennyenek az mi hírünk és engedelmiünk nélkül, hanem az mi és maradékink Zászlója alatt egy hólnapig fizetés nélkül, azután Hó Pénzért tartozzanak szolgálni. Ecsed Várától semmi uton módon el ne igyekezzenek szakadni, hanem az hűséget az helyhez és ennek uraikhoz megh tartásuk, eők is pedig semminemű jókból Tizedet és Dézmát adni ne tartozzanak. Ha ki ujonnan kezd Házat építeni; esztendeig annak minden szolgálattal szabadsága legyen. Az ki az ot való lakást nem kedvelli Hadnagyunk híré tevéen és házát eladhatván marháival edgyüt valahová akar menni szabadosan elmehessen. Ha ki az mi szolgálatunkban Tiszántul való utra vagy másuve küldetik közüllök, annak utra való költsége meg legyen. A Korcsomálás Sz.-Mihály naptul fogva Karácsony Innepéig nekik is szabad leszen, mely Korcsomálás dolgából (az mint egyéb dolgokból is) csak láthassam megh telepedéseket és magok viseléseket, több jó akarattunka¹ készek leszünk mutatni, és annak az helynek birását más derekasabb Levelünkkel is Fiurul Fiura megh erősítjük nálok sőt Cáptalanba is oda vallyuk. Kinek bizonyosságára mostan ez Levelünkben kezünk írása és Pecséte alatt adgyuk. 1640. iktari Gróf Bethlen István.“

¹) Lásd az elbontott templom faláról az egyház jegyzőkönyvébe másolt feljegyzést.

Különben azon kor viszonyait tekintve, természetesnek találhatjuk azon számos megszorító s eltörölő törvényeket, végzéseket, melyek a hajduk s hajdu váro-
sok ellen ismét és ismét hozattak; nem azért ugyan, mely ellenek untalan felhozatott, hogy rakoncátlanok, engedetlenek s dúlásokat tesznek, mert azon korban, bár a hajduk is rendkívüli atrocitásokat követtek el, az akkori háborus idők, örökös ellenségeskedések, vad, szilaj erkölcsök természete szerint, mindazonáltal a labbanczok, németek őket e tekintetben jóval fölül múlták; hanem igenis azért, mivel a hajduk Bocskaytól kezdve folyvást a magyar nemzeti ügy és a lelkiismereti szabadság mellett villogtatták — kevés kivétellel — fegyvereiket, s az akkori uralkodóknak s az utódok által méltán megvetéssel sujtható némely tanácsosaiknak, huzamosan tartó magyar és szabadság irtó politikájuknak állottak hatalmasul ellent. Ha ezekre nem támaszkodhattak volna Bocskay, Bethlen és a Rákóczyak: ma Magyarország aligha léteznék, s a vallásos gyűlölködés még rettenetesebb hullámokat vetve, elseperte volna azon türelmet, mely vallásos tekintetben Magyarországon Istennek hála kiirthatlan gyökeret vert a jobbak szívében. — Csak a megyei levéltárakban tegyen figyelmes kutatást a vizsgálódó, azonnal meg fog győződni a felől, hogy a hatalom folyvást a latinizálás és a germanizatio terén mozgott, egyetlen királyi levél sincs magyar nyelven, míg ellenben a Bethlenek, Rákóczyak, Thököliek folyvást a magyar nyelvet használják hivatalos nyelv gyanánt is.

Emlékezzünk meg hálával és kegyelettel itt azon Nyiregyházi hajdukról — elődeinkről — kik tapossuk azon földet, melyben az anyi nehéz napokat átélte, ami javunkért elvérzett szabad hajduk némán és csend-

desen porlanak! Ők küzdöttek azon szabadságért, melyet vallásos tekintetben élvezünk; ide futnak vissza azon szabadságfának gyökérszáalai, mely politikailag, bár anyiszor megnyirbálva örökség gyanánt reánk maradt. — Igen a nyiregyházai szabad hajduk, ami elődeink szintén lerakták a haza vallás és szabadság szent oltárainak védelmében legszentebb áldozataikat, az élet és vér áldozatot! Nem történetes tehát, hanem következetes és hagyományos e lakó földön az a józan szabadság-vágy, mely itt minden igaz polgár szívét eltölti.

E lakóföldet a gondviselés a legrégibb időtől kezdve mint-egy eljegyzette a jövőben betöltendő fontos szerepére, ez a kor megedzette, mintegy felszentelte jelentékeny hivatásának betöltésére, midőn az önkényuralomra törekvő olygarchák után oly kegyurakat rendelt számára, kik a XVI-ik század nagy eszméiért vívtak ki fényes diadalmakat.

Számtalanszor feldulatott, pusztított. Az országgyűlés fosztogatta jogaiból, de azért állott folyvást, sőt a teher alatt nőtt és gyarapodott, mint a pálma, s míg Sima és Királytelek elpusztultak: addig Nyiregyháza a legnagyobb dúlások után is megmaradt, sőt megmaradt hajduvárosi jogaiban is még sokaig, mint azt alább látni fogjuk.

II. FEJEZET.

1656—1670.

Rákóczy György alatt a ref. vallás gyarapodik. — A megye újabb törekvése Nyiregyháza ellen. — Nyiregyháza Báthori Zsófia kezére száll. — Készülődés a török ellen. Katonai garázdálkodások. — Weselényi nádor levele Báthori Zsófia érdekében. — A Törökök Szabolcsot is hódoltatják. — A nemesség nem hajlandó táborba szállani. — Kemecsy Ferencz levele. — Német katonák dulása. — A zboroi menyegző és annak következei. — Rákóczy Ferencz adomány levele. — Besztercei nádori szék. — Ujabb végzések Nyiregyháza ellen.

I. Rákóczy György halála után, mely 1648-ban történt, II. Rákóczy György ült Erdély fejedelmi trónjára, kinek uralkodása alatt és hatáskörében a prot. vallás szabadon gyakorolta jogait, innen van, hogy Nyiregyházára nem hatottak el ebben az időben azok a vallásos sérelmek, melyek az 1640-es évek utolján és az ötvenes évek elején meg-meg ujultak az országban; a vallásos szabadságokon kívül régi hagyományos szabadságát is folyvást élvezte és gyakorolta a város.

1656. márczius 17-én Tek. és Ngos Beczky Zsuzsanna instantiájára Laskay Miklós uram kéretik ki „jobbágyoknak repetálására“, továbbá Szt.-Mihályon, ¹⁶⁵⁶ Bődön, Nyiregyházán és egyebütt az ő kegyelme járásában levő puszták felosztására és határjárásra az atyafiakkal levő véghezések szerint.“¹⁾

Tudvalevőleg II. Rákóczy György a lengyel trónért küzdött s lengyel földön táborozott 1657-ben, ezzel a hadjáratral ment el Török István hajdújaival együtt Nyiregyházáról a lengyel hadjáratra, ki t. i. Török István, e hadjáratban el is vészett, ezután kéri ki Török János, Török István nemes levelét.²⁾

A Petneházán 1659-ben tartott vármegyei gyűlésen ismét háborognak a karok és rendek Nyiregyháza ¹⁶⁵⁹ ellen, melyről a következő végzés tanuskodik: „az hét

1) Szabolcsmegye levéltára. F. 78. nro 8.

2) Szabolcsmegye levéltára. F. 74. nro 8.

derék hajduvárosokkal bizonyos véghezések levén nemes vármegyénknek semmi veszekedésünk mostan nincsen, accomodálván mindkét részről magunkat az véghezésekhez, de vadnak némely obsoletum, és országhtól elrontatott privilegiumhoz ragaszkodó helyek, u. m. Nyirbátor és ahhoz tartozó jószágok és többek. Item némely hajdu nevet maguknak vindikáló helyek u. m. Nyiregyháza, Téglás, Balsa, Búd, kik felől elég világos articulusok vadnak . . . de minthogy azon helyek efféle exercitiumokban hatalommal resistálnak az vármegye biráinak s egyéb iránt is hatalmas emberek birják, instálni kell, hogy azokban a törvény jobbitassék meg . . . Inter Contra Póczon azt cselekedték, hogy midőn nemzetes Tárkányi István ur szolgabíró, Petneházy Zsigmond uram iobbagiát felkereste volna és az terminusra mentek volna eő kegyelmek; az Pócziak felfegyverkeztek, szolghabíró urat és eskütjét éktelenül szidták, feltekert puskáikat oldaluknak tartották. Tárkányi ur nemes ember szolgáját Ormós Pált meghfogták, Bátorba vitték, fogva tartották valameddigh kedvök tartotta.¹⁾ Miért is ez több gravamenekkel instructioba foglaltatik.

Más oldalról magához Rákóczy György fejedelemhez is folyamodnak a nyiregyházai hatalmaskodók ellen, ki maga is parancsolatot ad ki, hogy az ügy megvizsgáltassék, miért is a fejedelem ecsedi prefectusa vitélő Balogh Péterrel egyetértőleg ugyanazon év szept. 5-ik napjára terminust tűznek Nyiregyházára a szökött jobbágyoknak instantiája végett, azonban a megyei magisztratus nem mer, egyedül Nyiregyházán megjelenni, hanem 12 frt büntetés terhe alatt (sub. poena flor. 12) keményen meghagyja, hogy „minden nemes emberek, az kik otthon vadnak Oroson megelőző estvére com-

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára 77. nro 13.

pareáljanak, és másnap úgy kívántatván Nyiregyházára menjenek, hogy Prefectus ur az szökött jobbágiokat megadatván, jó módjával kiki szökött és meghadandó jobbágiát minden tumultusok és insurgálások nélkül az Nyiregyháziaknak reducalhassa, elhozassa“.)

1660. jun. 7-ik napján II. Rákóczy György az ¹⁶⁶⁰ ugyanezen év máj. 22-én megejtett ütközetben kapott sebében Nagyváradon meghalván, Nyiregyháza feleségének Báthory Zsófiának kezére száll, mihelyest a fejedelem behunyja szemeit, a megye azonnal siet a régi végzéseket Nyiregyháza felett végrehajtani, melyek, a hatalmas fejedelem idejében végrehajthatók nem voltak; mint ez kitetszik az elhunyt fejedelem ecsedi prefectusa által a vármegye alispánjához irt leveléből, melyben panaszolja, hogy a szolgabíró ő kegyelme a Nyiregyházi határról egy a méltóságos fejedelem asszony Sajtos János nevű jobbágyának 4 ökrét elhajtotta, azért, hogy a fejedelem birtokára inponált adót nem adminisztrálták; „bizonyos dolog — úgy mond — hogy az mostan lett dolgot nem ítélnem illendőnek, várta volna meg a megdicsőült fejedelem ő nagysága testének földbe tételét, az megszomorodott méltóságos fejedelem asszony ő Nga szomorúságba ezzel is ne öregbedett volna, annak előtte a memoria hominum Ngtok ezt nem cselekedte. Nyiregyházát Ngtok Kgelmetek rovatálba nem vette, mégis Ngtok adót imponált ránk, Magoknak Ngtoknak is jó ítéleti lehet rajta. Ngtok, Kgeltek jó módja felkeresésével ha connumeráltatja annak utánna taxálja bizony egy szóval is Ngtokat Kgelteket érettek nem terhelem, de hogy a nélkül Ngtok Kgeltek károsittassa: látja Isten, méltán lehet

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára prot. XII. f. 104.

a Nagyságos fejedelem asszonynak szomorúságára. Nagyságtok, Kgeltek az ő nagysága jobbágjának szolgabíró uram által elvétellett marháját parancsolja visszaadani, ennek utánna vegye jó reménységben nagyságtok abbeli difficultását és igazítsa úgy, hogy se Ngtok, se a Méltóságos fejedelem asszony eő Nga ne busitassék; most is némi szomorúsága s károsítása vagyon annak az néhány embernek az német vitézek miatt, maga Ngtok kegeltek közül lehet az bizonság az kegyelmes fejedelem asszony regrutaiért. Ezen alázaatos instantiámért Ngtok kegyelmetek az egyszer adjon jó választ“¹⁾

Ezen instantianak azonban nem sok eredménye
1661 lett, mert már 1661-ben maga a fejedelem asszony írja Szabolcsmegye rendeihez május 6-áról: „Ecsedi jószághunknak praefectusa Balogh Péter ur adja érté-
sűnkre, hogy az Ngtok Kegltek vármegyéjében levő nyiregyházi portiónk nem levén mindez ideigh is kapuszám szerint connumerálva, mostan kegyelmetek Connumeratio alá vette Contributiot is inponálván rája, mely minthogy „a memoria hominum“ Connumeratio nélkül levén, contributioval is nem terhelletett; sőt mostan is nem az országgh. törvénye szerint connumeráltatott; Kgelteket bizodalmasan requiráljuk, előtte viselvén Istenben boldogul ki-
mult édes uramnak Kgltekhez mind életének letételeig viselt jó affectatióját, rendkívül való utakon módokon jószághinkat ne bántsa Kgeltek, hanem az országghnak közönséges törvénye szerint való módalításokat megtartván, éltesse is az szokott processussal, mint más emberek jószághit, azt kívánván az közönségghes igazsággh is, és az nyiregyházi portionokat remittálja eléb-

¹⁾ Szabolcsmegye levéltára F. 86 nro. 10.

beni állapotjára; egyébiránt az legitimus processust úgy elkövetvén, mint más emberek jószághibán, az közönséghez igazsághot nem ellenezzük. Mi Kegielmektől nem bántást sőt inkább oltalmazást várunk.“
sat. Abara die 6. maj anno 1661. Báthory Zsófia.“¹⁾

1662-ben a megye rendei kéri a fejedelem aszszonyt, hogy Nyiregyházi hajdu lakosit az nemes ország törvényeihez alkalmaztassa.²⁾ — A fejedelemasszony viszont figyelmezteti a vármegyét, hogy jószágai iránt figyelemmel legyen, mivel lovasságát 300-ról két ezerre emelte.³⁾

Egy — a gyulaházi gyűlésre utaló feljegyzés — olvasható az eredeti levelen u. a. év május 20-áról, de a jegyzőkönyvben semmi nyoma nincs.

Eközben a magán birtoklási viszonyokról a közfigyelem másfelé fordul; ugyanis a török és tatár mozgólódás hírére Homonnai Drugeth György országos főgenerális a szabolcsmegyei fegyverviselőket Kállóba gyűlni parancsolja 1661. mártius 6-ról keltezett levelében⁴⁾ a készülődés és izgalom általánossá lesz, a Császár és főemberek felhívó levelei egymást érik; s míg egyrészt fegyverre szólittatik a megye lakossága, másrészt a német katonák embertelen dúlásokat s baromi hatalmaskodásokat visznek véghez. Mily rendkívüli zaklatásnak volt ebben az időben kitétetve a megye lakossága, kitűnik azon feliratból, melyet Szabolcsmegye rendei ez évben Kisvárdában tartott gyűléséből Homonnai Drugeth Györgyhez intéznek, melyben előadatik, hogy azon ok miatt, hogy a kiszabott járulékokat, melyek a német hadak eltartására ren-

¹⁾ Lásd: Szabolcsmegye levestára Fascic. 79. nro 14.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 86. nro 10.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 88. nro 30.

⁴⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 79. nro 22.

deltettek, egy szekér széna, egy kőből zab és egy hordó ser hijával szolgáltatták ki, és az egy hordó sert Anarcs és Báka tartozott volna megfizetni „az kállai németek kimenvén, Anarcsról 40 szarvasmarhánál, Bákáról 30-nál többet hajtottak el, azonkívül minden javakban prédát vetettek, némelyeket tűzzel kinzottak, megkötöztek, az asszonyi állatokkal fertelmesül éltek. Az még be nem szolgáltatott hordó sernek be nem szolgáltatásáért ezen kegyetlen dülást, prédálást cselekedték, azt az hordó sert az falu meghakarván indítani, azt is meghitták az németek, s most is fenyegetik azon falukat, hogy ha azon hordó sert nem administrálják, ujabban meghdulják őket.“ sat.¹⁾

Ide járult azon körülmény, hogy Bereg vármegye is ide tartozott volna élelmi szereket adminisztrálni, azonban a beregi alispán az „élést“ a Tiszától nem tudni mi okból visszafordította, minélfogva a németek fenyegetődztek, hogy vármegyénkben amit kaphatnak felzsákmányolják prédálják, „menyi izben prédáltatott fel — folytatja ama felirat — „ez mi nyomorodott vármegyénk Ngodnak lehetett értésére, nincsen ez szegény hazában nyomorodottabb, pusztultabb vármegye a miénknél.“ Ez alkalommal benyújtja a megye protestatióját, s kimondja, hogyha a németek meg nem szűnnek, felkelnek a maguk oltalmára.²⁾

Mind e zaklattatások között is, melyekből Nyiregyházának is kijutott a maga szomorú része, kiterjed figyelme Weselényi Nádornak Báthory Zsófia feljebb jelzett kérvényére s írja Kassáról az 1662-ik év január 19-ről a Karokhoz és Rendekhez: „esék értésünkre, hogy kegyelmelek az méltóságos erdélyi feje-

¹⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fascic. 79. act. 60.

²⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fascic. 79. act. 60.

delemasszony ő nagyságahajósághaiban való directióiban akarván maghát immitálni és leghelsőben is az Nyiregyháziakat szokatlan adózásra ampellálja, kiket még az dicator is, mikor az articulushoz mellett kiment, nem connumeralt; másodszor az eő kegyelme juris dictióját és szabad ispánságát nem tekintvén, evertalni kívánja; kihez képest akarunk Kglteket requirálnunk és tisztünk szerint intenünk is, hogy Kgltek a modo imposteria se az nyiregyháziakat, ha az előtt szokásban nem volt és nem connumerálták őket, szokatlan contributióra, ne kényszeritse se penigh az ecsedi törvényszéket tollalni ne igiekezzék, tudva levén Kglteknél, hogy mi az méltóságos fejedelem aszszonyt eő Kglmet minden nemű ighazsághaiban megholtalmazni kívániuk. Comes Weselényi.“¹⁾

E közben a Törökök mind győzelmesebben nyomultak előre, úgy, hogy Kucsuk Mehemed s a váradi törökök Szabolcsot Szatmárt s több megyéket úgy meghódoltatták, hogy alig maradt hódolatlan hely a Szamosig²⁾ s bár nyilvános dolog volt, hogy a Török jövő évre nagyobb hadjáratot tervez: a nemesség egyáltalán vonakodott felülni s a vég helyekre szállani, inkább iszonyodván a német pusztításoktól, mint a töröktől; ezért írja Weselényi Szabolcsmegye főispánjához 1662-ben: „noha az török ellen nem törődve az országh romlásával és nyomorával Szabolcsmegye nem insurgalt, sem penighlen nemők szerint lovasokat nem adott,“ minélfogva felhivja, hogy azok neveit akar uri, akar nemesi rendből legyenek azok, küldje minél hamarabb kezéhez, hogy „másoknak is példájára az „*articularis poenat*“ nyakukba rántas-

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 80 act. 9.

²⁾ Horváth Mihály Magyarország története. V. k. 514 l. p.

sa“. ¹⁾ és bár a sürgetés felülről egymást érte, mind-
amellet Szabolcsmegye nem mozog, sőt még az egy-
begyült vitézek is szélyel oszlanak. A hadnagyok ugyan-
is kérdésbe tették a vitézek előtt, hogy „akarnak-e
4 rhenus forint hó pénzért szolgálni?“ Ezek „nem“-mel
választottak s szétmentek. E körülmények felől érte-
sülvén Petheő Zsigmond kassai kapitány sűrűsen fel-
hívja a rendeket, hogy az efféle dolognak álljon ellent,
„s mivel az poghány már Nográdot meghvevén, az derék
had Filek fele nyomul: legyenek készen minden percz-
ben!“ „Az Istenre! nem kell késnünk!“ ezen
szavakkal végzi be levelét. ²⁾

A megye nem ok nélkül lett a veszélyre felhiva.
mert ugyanazon évben a török csakugyan öregbitette
Szabolcs feletti uralmát, mint ez kitűnik Weselényi-
nek egy leveléből, melyben rendeli, hogy a Barkóczy
ibrányi birtokát, „ki lovas renden levő vitézeket azon
falubeli jövedelemből tartana fegyverrel is oltalmazza.“ ³⁾
Ugylátszik ebből, hogy Szabolcsmegyéből akkor csak
Barkóczy insurgált és mint alább látni fogjuk. Báthory
Zsófia.

Hogy azonban a végházak: Kálló, Tokaj nem vol-
tak még akkor a török birtokában, kitetszik abból,
hogy ugyanezen évben a megyebeli helységek nagy-
része Kállóhoz szolgált, így Nyiregyháza „az kállói
németek alá való limitatióhoz két szekeret adott.“ ⁴⁾

Szomoru helyzetben volt ekkor a megye; egyrészt
ról a törökök, másrészt a németek dúlták, pusztí-
tották, de a németek ekkor is fölülmulták a törökö-

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 81. nro. 29.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 81. nro 45.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 81. nro 81.

⁴⁾ Szabolcsmegye levéltára Fasc. 81. act. 60.

ket kinzásban és embertelenségben. A törökök megvették a sarczot a hódoltságtól, azután foglyokat ejtettek, s azokat jó pénzért adták ki; de a németek kifogyhatatlanok voltak a jogtalan fosztogatásokban s embertelen kinzásokban, mint azt alább látni fogjuk.

Nem csoda, ha ily körülmények között a különben is prot. Szabolcsmegye inkább szitott a törökökhöz, mint az uralkodóhoz és annak hadaihoz. Keserűséggel töltötte el Nyiregyházát s általában a protestánsokat Báthory Zsófiának is azon intézkedése, mely szerint a prot. papoknak, iskoláknak a nagy emlékü Lórántffy Zsuzsanna által tett adományokat visszavonta, mindezeknél fogva titkon mindinkább terjedt a törökök iránti rokonszenv, melyre adatul szolgál Kemecsey Ferencznek Bessenyi Mihályhoz 1664. december 11-ről intézett következő levele: „Valóban kívántatnék, ha Isten egyszer KglDET közünkbe hozná, kíváltképen most az mely időben mind jónk gonoszunk közt függőben tartatunk. Látom, hogy az melyekben vagyunk az vékony elmélkedés és tanács, maga embernek haszna kereseti miá. — Már mások megmenekedtek még csak hírétül is annak, az kiben az mi hajónk fenekelve áll. Felette szükséges volna ket Rottal ur önga kezünkbe küldött levelére való választ követségben önga előtt declarálni, s nines ember, ki felvállalja, ha kit talál-nánk is, csak gyengén forgatja s magunk láttunk ily nagy ember előtt nagy kérdéseket forgatni elmétlen. Terminált gyűlést viceispán ur ökgelme hétfőn december 15-re Dewecserbe, mely felül, — talán írta az levelben ökgelme, — oly dolgokat lát kegelmed, hogy bánja látni, hallani, de hogy jelen lehessen Klmed adja tiszta azon és az jó dolgoknak az rosz közé eljövetele Minket az insurrectióban Nyir-

egyházára be nem bocsátanak, noha elég lator volt benn közöttük, hanem reggel osztán judási bánásmódon reá szabadítottuk az latrok fogására, fegyveres kézzel állván estveig az fejedelem asszony öngának szeri kíváltképen; a kapun mi is már akkor mikor üzent volt kitakarodtunk volt az kezek közül; mely felül mások mi hiszemben vadnak? de bizony én mind bánom szégyenlem, mintha egyedül magamon esett volna az a szégyen, vagy minek mondjam? Kérem Kgldet Basa urnak jelentené meg az dolgot. Ha egyébiránt nem tekinti fogyatkozott állapotunkat, ebben már mit kell cselekedni éltesen tanácsával, mert még csak az kis dologban is aligha eleget tehetünk magunknak, mert az felsőbbek netalán álomnak sem tartják. Ibrány bemerült minden latorságnak feneketlen pocsojájába, és barlangjává lett az latorság prédájának. Szénánkat, marhánkat egyéb leguminánkat 6—7 szekérrel most hordjuk, heverő feles lovasokkal együtt, nincs egyéb oltalom az Isteni bosszuállásra hívásnál. Bizony ha Sodomát és egyéb helyeket hajdan elrontották a belőle kijáró prédálókért, hat sem nyomta volna azok közül azt az fontot megh, az mennyi lator itt vagyon, irhatnék oly dolgokat is, de az szégyene az cselekedetnek nem engedi, hogy az füle is megcsendülne kegyelmednek benne, de Isten kegyelmedet lehozva, mindezekről bőségesen beszélhetek; osztán csodálkozik kegyelmed rajta. Az Istenért találjon módot Kgelmed az Basa urammal való beszélgetésben a Nyiregyháziak felől.

Áldja Isten! lássam jó egészségben Kgelmedet.“

E levélből azt látjuk, hogy a németek miatt való elkeseredésből már örömmel fordultak volna török oltalom alá, és hogy ekkor Nyiregyházán bizony

nem a Török ellen insurgáltak, sőt a Báthory Zsófia vitézeit is aligha elvinni nem akarták, de nagy számmal levén ez utóbbiak, — megugrasztattak.

Ugyanezen évben Pécsi Ferencz, Pécsi László és Pécsi János Filep András nevű jobbagynak örökös szabadságot adnak Nyiregyházán, ugyancsak „Nyiregyházán lakó Jokó János, Vida István, Kacznya János, Nagy András uramék előtt.“ ¹⁾

Visszatérve a Szabolcsmegyében ez időben garázdálkodott német katonák pusztításaihoz: a megyei levéltárban e tekintetben számos okmány tanuskodik; a többek között a kemecsiiek hit alatt valják: „hogymióta csak Rottal ur eő nagysága erre az földre jött, és három izben ezen felesen elment német vitézek, az kik Ujhelyi Pál uramat Kassára vitték, ismét az kik az oláh országghi követeket az mely németek elkisérték, az kik közül az nemes emberek házára is reá mentek volt, most utólszor pedig az tokaji németek, az kik Rottal uramat eő Nagyságát Szakmárra kísérték tettek több kárt 100 forintnál.“

„Demecserben hasonlóképen hittel fate aljak, hogy 300 forintot érő kárt tettek nekik, e mellett temérdek disznókat, lovakat, szarvas marhákat hajtottak el.“ Igy Petneházán szekereket, lovakat, ökröket és pénzt sarczoltak, dulásokat tettek. — Apagyon, Leveleken, Ibrányban, Ófehértón, Veresmarton, Komoróban, Demecserben, Gégényben sat. „Besenyődöt ugy sarczoltatják, hódoltatják, hogy már Kállóba sem mehetnek, mert szekereket marhájokat a várba hajtják, nem kimélnék semmit, még az asszonyokat is ütik, verik“ ²⁾ sat. S bár e tanuvallomások között Nyir-

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 81. nro 60.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 82 nr. 84—94.

egyházáról szó nincs, de bizonynyal ez sem volt kivéve ezen dúlások és rablások alól.

1664 Öregbedett és szaporodott a megyének s ezzel együtt Nyiregyházának is baja, nyomorusága a nemzetet megalázó vasvári béke következtében, melyről a magyarság között általános volt a hiedelem, hogy a bécsi udvar aként egyezett meg a portával, miszerint mind a ketten tetszésök szerint bánhassanak az országgal s bár mit mivel is az egyik, abban őt a másik ne akadályozza ¹⁾ E béke következtében Nagyvárad a török kezében maradt, honnan kényelmesen intézgette száguldozásait, s szélyel barangolt dúló hordáival Szatmár, Bihar, Szabolcsmegyék határain, másfelől Rothal (vagy Rottal mert sajátkezű aláírása inkább Rottalnak olvasható) kormánybiztos 1665-ben az erdélyi várakból össze vont német katonaságot a többek között a kállói és tokaji várakban is helyezvén el s ezek általános fegyelmetlenségökben s a szívóket eltöltő magyar gyűlölő indulat következtében a legnagyobb zsarolást és zaklatást vivén véghez a lakosokon, a szenvedés sokszorosan kijutott a megyének és községeinek. Hogy a bécsi kormánykörökben mily gyűlölködő szellem uralkodott abban az időben is a magyarok ellen, mutatja a következő nyilatkozat, melyet a bécsi udvarhoz járatos német urak abban az időben széltiben hangoztattak: „a magyarok is“ — mondák ezek, — „majd nem sokára letépik forgóikat, kucsmáik kalapjaik ékességét s megfékezik e szilaj népet, dolmányaik arany és ezüst gombjait ólom gombokkal cserélik fel, cseh nadrágba szorítják száraikat s igát vetnek kevély vállaikra“ ²⁾

¹⁾ Horváth Mihály Magyarország története VI. k. 15. l.

²⁾ Horváth Mihály Magyarország története VI. k. 12. l.

A király ugyan, az elégedetlen magyarok megnyugtatóására ígéretet tett, hogy Lévába, Nyitrába, Tokajba, Szatmárba, Kállóba, Ónodba a német helyett magyar őrséget tétetend, így egy kevés időre látszólagos nyugalom állott be, azonban ez az ígéret is beváltatlanul maradván és a folytonos zaklatások és sérelmek egyre szaporodván, a hazafiak elégedetlenségének, melyet az idegen katonaság féktelensége folyton szitogatott, határozottabb irányt adott Rákóczy Ferencznek Zrinyi Ilonával 1666 márcz. 1-ső napján ¹⁶⁶⁶ Zborón tartott menyezője ¹⁾, midőn az ott jelen volt fő urak: Zrinyi, Weselényi, Nádor sat elhatározták, hogy ez elviselhetlen sérelmek megtorlása végett XIV-ik Lajos francia királytól kérnek segédelmet. Hogy szükség esetén a Tisza vidéken lakó protestánsok is megnyerve legyenek, Rákóczy Ferencz, ki magát „Erdély választott fejedelmének“ szerette czimezni, mind a sárospataki iskolának vissza adta az anyja által elvett alapítványokat, mind a prot. lelkészeknek kifizette visszatartott dijaikat; csak is némely templomok maradtak Szabolcsmegyében a gör. katolikusok kezében, a többi között a pócsi, melyről Patay András akkori esperes egy a megyéhez intézett felterjesztésének 4-ik pontjában azt mondja „Az poczi templom felől hallatik, hogy az méltóságos fejedelem aszszony (Báthory Zsófia) eő Nagysága ecsedi udvar birája Józsa Miklós ur engedelméből az ott való Oroszok akarják occupalni az magyaroktól, az nemes vármegyét requiráljuk, kérvén, találjon módot benne hogy az templom az mieinktől ne abalienáltassék!“ ²⁾ A templom csakugyan elvétetett s maig is a gör. katolicusok birtokában van. Ugyan ezen évben Gróf

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 84 act 1.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 84 nro. 75.

Csáky István is egyik birtokosa Nyiregyházának, mert épen az ő kérelmére küldetik ki Nyiregyháza városba (ad oppidum Nyiregyháza) bizonyos régi jogtalanságok eligazítására Jármay András másod alispán (alter vice Comes.)

Rákóczy Ferencz ezen évben hagyja jóvá Bethlen Istvánnak Rákóczy György által megerősített adomány levelét ¹⁾ melyben az elődei által Nyiregyházának adott szabadalmakat biztosítja.

¹⁾ „Mi Saarosi Rákóczy Ferencz Isten kegyelméből Erdélyország választott fejedelme, Magyarország részeinek Ura és Székelyek Grófja s ugyanazon Saáros vármegyének Fő és Örökös ispánja, teljes czimünkkel („Titulis titulándus“) adjuk tudtára jelen levelünknek rendében jelezve, mindazoknak akiket illet, hogy a mi összes hajduinknak és azok vitéz hadnagyainak nevében és részéről, kik birtokunkban Nyiregyházán és Szabolcsvármegyében élnek, laknak és székelnek, beadták és felmutatták nekünk, a néhai fenséges fejedelemnek Rákóczy György urnak, Erdélyország fejedelmének és Magyarország részei Urának, a mi kedves A t y á n k n a k egy kiváltságos levelét, melylyel a teljes czimű méltóságos iktari Bethlen István gróf ur bizonyos levele pontjait megerősíti, mely közönséges papiron, nyílt alakban készült és van írva, s ugyanazon fenséges fejedelem Urnak kéziratával és reá nyomott veres viasz pecsétével van megerősítve, amely némely pontokat foglal magában ugyanazoknak tehermentességéről és szabadságáról, melyek nekik engedtetek, az alulírt szövegben, alázattal esedezvén előttünk, hogy mi azon levelet és minden abban foglaltakat összesen és egyenként helyeseknek, kedveseknek elfogadottaknak tekintvén, jelen levelünkbe szóról szóra igtassuk és irassuk be s méltóztassunk azokat, mint ő reájok és minden utódaikra örök érvényűeket kegyelmesen megerősíteni. Mely levélnek szövege ez : Mi Rákóczy György Isten kegyelméből Erdélyország fejedelme, Magyarország részeinek Ura és Székelyek Grófja teljes czimünkkel adjuk tudtára jelen levelünknek rendében jelezve, mindazoknak akiket illet, hogy a mi vitéz hadnagyainknak, valamint szabadhajduinknak nevében és részéről, kik a mi birtokunkban Nyiregyházán és Szabolcsvármegyében élnek, laknak és székelnek, beadták és felmutatták nekünk Méltóságos iktari Bethlen István Gróf urnak Marmaros és Hunyad vármegyék Fő és Örökös Ispánjának egy kiváltságos levelét, mely közönséges papiron, nyílt alakban van készülve és kiadva és ugyanazon Gróf urnak kéziratával és reá nyomott veres viasz pecsétével van megerősítve, mely bizonyos pontokat foglal magában azoknak tehermentességéről és szabadságáról, melyek nekik engedtetek az alulírt szövegben ; alázattal esedezvén előttünk, hogy mi azt a levelet s minden abban foglaltakat összesen és egyenként, helyeseknek, kedvesek-

Mig az országban, így Szabolcsmegyében is az elégtelenség folyvást növekedik, s a vasvári béke szomorú következményei alatt nyög a nemzet, s az udvar kísérleteket tesz az elégtelenség lehető lecsillapítására, s daczára ennek mind nagyobb hullámokat vet az országban a titkon keletkező összeesküvés: Nyiregyházán távol mintegy az országos zajtól egyszerű job-

nek és elfogadottaknak tekintvén, jelen levelünkbe szóról szóra igtassuk és irassuk be, s méltóztassunk azokat, mint ő reájok s minden utódaikra örök érvényűeket kegyelmesen megerősíteni. Mely levélnek szövege ez: Mi iktari „Bethlen István“ sat. (lásd előbb egész terjedelmében közölve.) Mi tehát már nevezett hadnagyunknak s a többi nyiregyházi hajduinknak hozzánk beadott esedezését úgy amint feljebb előadva van, kegyelmesen meghallgatván, és kegyesen fogadván, az előbb írott levelet, melyben semmi vakarás törlés, avagy bármely részben kétség nincsen, sőt tőle minden hiba és gyanu távol van, ami jelen levelünkbe szóról szóra, minden kihagyás pótlás, vagy bár mi változtatás nélkül beiktatva, minden abban foglalt záradékokra, czikkekre és pontokra nézve, úgy amint azok törvényesen kiadva vannak s amenyiben azok erejével az igazság összefér, elfogadtuk, javallattuk, helyben hagytuk, megerősítettük, elfogadjuk, jóváhagyjuk, s ugyanazoknak ami Nyiregyházi szabad hajduinknak s azok örökösének részére örök érvényűel, kegyelmesen megerősítjük; kivéve mindazáltal a nekik adandó utköltiséget, vagy hogy a mi esedi várunk kapitányának, parancsnokának, vagy felügyelőjének tudta nélkül senkit maguk közé be ne bocsássanak és 35-nél több lovasok ne legyen, sőt a kik e számon felül oda költöznek, azokat, jobbágyaink közzé sorozzák e mi levelünknek erejénél és bizonyágánál fogva. Kelt Ecsed várunkban az 1655-ik év jan. 3-ik napján Rákóczy György.

„Mi azért nevezett hadnagyunknak s többi nyiregyházi hajduinknak előre bocsátott esedezését úgy amint fennebb előadatott kegyelmesen meghallgatván és kegyesen elfogadván az előbb írott levelet, melyben sem vakarás sem törlés nincsen, mely semmi részben kétség alá nem jöhet, sőt minden hibától és gyanutól mentes, jelen levelünkbe szóról szóra kihagyás pótlás, vagy bármily módosítás nélkül beírva minden abban foglalt záradékok, cikkek és pontokra nézve, anyiban amenyiben azok helyesen és törvényesen vannak kiadva és erejükkel az igazság összefér, elfogadtuk, javallottuk, helybehagytuk és megerősítettük, elfogadjuk, jóváhagyjuk és Nyiregyházi szabad hajduinknak és azok utódainak részére örök érvényűel, kegyelmesen megerősítjük. E mi levelünknek ereje és bizonyágánál fogva. Kelt Sárospataki várunkban 1666-ik év april hó 26-ik napján Rákóczy Ferencz, m. k. Pecsét Hely. (Eredetije a Gróf Károlyi levéltárban, melynek hitelesített másolata latin nyelven olvasható Nyiregyháza város levéltárában.) Szerző.

bágy kérdések eligazítása foly, nevezetesen Rákóczy Ferencz Nyakas Péternek Mihók Péter és Katona Mik-
 1667 lós jobbágyságait visszabocsátja ¹⁾, ugyanezen évben Szalai Boldizsár szolgabíró mellette levő Szabó Péter jur. assessorral Nyiregyházára jönnek, „nomine filialis hajdu városba,“ Tek. ngos Gróf Eszterházi Mária néh. Homonnay Drugeth Györgyné instantiájára, hogy Szonics Sándor és Szonics Jakab nevű szökött jobbágyokat Rákóczy Ferencz fejedelem keze alól visszaköveteljék.²⁾

Majd ugyanitt Nagy Tamás, Török András, Szilágyi János, Tar István idevaló lakosok kihallgattatnak arra nézve, hogy Balicz István mikor ment el lakni Nyiregyházáról ³⁾ s a tanuk vallomásából világosságra jöven, hogy Baliczot az idézés Nyiregyházán nem érte, ez absolváltatik.

Minden jelek oda mutatnak, hogy ezen században Nyiregyháza ez időtájban volt legerősebb s ekkor ragaszkodott leginkább hajduvárosi szabadalmaihoz, s mint Rákóczy Ferencz birtoka bizonyosan érintve is volt azon mozgalmaktól, melyek abban az időben védurát és társait foglalkoztatták.

Tudvalevő dolog, hogy Beszterczén nádori szék tartott 1667-ben, hova a megyei követek nem mindnyájan mentek el, mivel a gyűlölt Rothal is részt vett a tanácskozásban, de alkalmat adott ez összefövetel arra legalább, hogy a nézetek a helyzet felett tisztuljanak s érlelődjenek, s különösen a magán értekezletek voltak azok, hol a jövő tervei megállapítottak. Abban történt itt a többségnek megállapodása, hogy a magyar

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 86. act. 20.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 86. act. 49.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 86. act. 49.

nemzet bizonyos romlásnak nézvéen elébe az osztrák és Török császár között, ugyanazért a magyar nemzetnek a törökhöz kell csatlakoznia. „A mohácsi ütközet óta — mond Horvát Mihály ¹⁾ minden király alatt több-több veszett el az országból, melynek elébb a Fekete s adriai tenger vetett határokat, míg végre a Kárpátok lánczának keskeny vonalára törpült; két-ségkívül e foszlány is elveszendő még egy az utolsó-hoz (vasvári) hasonló békekötésben, s a magyar, kinek Magyarországon kívül nincs hazája, kénytelen lesz vagy faluról falura koldulni kenyerét Németországban, vagy rabul művelnie a török járma alatt ősi öröksé-gét. Ez ellen csak egy az óvó szer, pártfogásáért folya-modni a töröknek, kitől erre annyiszor oly kedvező feltételek alatt ösztönöztetett. Igaz, a Magyarország által ekkoron nem fedeztetendő Ausztria ki lesz téve a pusztításnak; de a fegyver s tűz által már a má-sodik század alatt pusztuló haza valahára kinyughatja magát, s maga a keresztyéni kötelesség sem kívánja, hogy a szomszéd kedveért végkép elveszszünk. Ha a németek nyugalma díjául nem kételkedtek darabon-ként odadobni a töröknek az országot, miért ne volna szabad a magyarnak is kardját valahára hüvelyébe tenni, s a töröknek kezet nyujtva másfélszázad inségei után megnyugodnia, habár paizsát veszti is el Ausztria.

Weselényi, Nádasdy, Zrinyi s a titokba avatott Rákóczy elfogadták e véleményt, s ez lett az összees-küvés alapja. Mig az összeesküvők a fölkelés szálait a maguk módja szerint szőtték Tótországban, a portánál, az oláhok, morlák és uszkók között, Leopold a mind fenyegetőbb szint öltő felvidék megnyugtatósa végett 1670 mártius 27-ikére Beszterczebányára gyűlést hir-

¹⁾ Lásd Horváth Mihály Magyarország tört. VI. köt. 24—25 lap.

detett, melyre Szabolcsmegye is felterjeszti sérelmeit. Ezen gravamináknak tárgyunkhoz képest csak azon pontjai érdekelnek bennünket, melyek különösen Nyiregyházára vonatkoznak.

1670 Ennek 5-ik pontjában ez áll: „A szökött jobbágiok Zakmárból, Németiből; nagy urak ioszaghaiból is ugimint Báthorból, Nyiregyházából, Rakomazból, Misztótfaluból, az hajduvárosokból is hogy kiadattassanak juxta conditiones anni 1613 art. 36 eő felséghe Kegielmesen felöle provideáljon, alázatosan instalunk.“

12-ik pont. „Minthogy az mi vármegyénkben és egyebütt is akarkik hajduvárosokat állitanak, ugymint Dob, Szegegyháza, Bekeny, Bőd, Nyiregyháza, Ujfejértó, az hova az nemességh jobbágyai sokan szabadságnak okáért földes urak alól elmennek, kiből mind eő felségheének, mindh az nemességhnek sok kárra következik: eő felséghe találjon módot benne, hogy az kik eddig efféle falukat avagy városokat építtettenek: azok deleáltassanak.“

14, p. „A nyiregyháziak sok violentiakat cselekesznek, nemes emberek házára rá mennek, lövöldöznek, vagdalkóznak, és egyéb féle sok injuriákkal terhelik vármegyéjüket, jobbágiokat az nemességhnek elhordják, költöztetik s közzéjük szállitják, sem gratuitus labort praestálni nem akarnak, sem felségednek fizetni nem akarnak, semminemű adót, semminemű onust és fizetést nem akarnak az vármegyével együtt supportálni. Kiket ennek,előtte mind praestáltak. Instalunk eő Felségheét alázatosan csináltasson oly articulust feleölleők, hogy mindenféle contributiót, szolgálatot, adózást és gratuitus labor praestálást egyaránt supportáljának vármegyéjökkel.“ ¹⁾

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 88. nro 30.

Ezekből láthatni, hogy 1670 táján Nyiregyháza nem csak tekintélyes város volt, hanem oly erőre emelkedett, hogy az egész vármegyével dacolni mert.

De hogyan lehet az, hogy az 1635 és 1638-ik évi törvényczikkek ellenére mind végig megállott régi szabadalmaiban, s nem az, hogy egyszerű faluvá süllyedt volna, sőt inkább jogait s szabadalmait nem csak megőrizte, hanem kibővítette s nagyobb erőre juttatta?

E kérdésre a feleletet azon század zaklatott viszonyaiban kell egy részről keresnünk, mely szerint ha a törvények meghozattak is, a nemzet nem élvezhetett oly huzamos nyugalmat, hogy a törvényt végre is hajthatta volna, az egymást gyorsan váltó különböző urak és kormány-formák alatt; de nem kevésbé befolyt erre azon kedvező körülmény, hogy a század elejétől kezdve mindez ideig hatalmas védurak alatt állott Nyiregyháza, szabadalmának újabb megerősítését néhány évvel ez előtt 1666-ban nyerte Rákóczy Ferencztől; végre nem lehet, hogy ezen szabadalmak huzamos fennmaradásának egyik lényeges okát Nyiregyháza szabadság szerető polgáriban is ne keressük; s hogy még ma is az alföldi városok nagyobb része a tiszta és hamisítatlan szabadelvűség alapján megmaradt, az onnan magyarázható meg, hogy a városokban a szabadság szerető közrend, továbbá az ugynevezett armalisták egyesültek, azért ott a szabadság szelleme örökség gyanánt szállt és száll az apák-ról a fiakra mind a mai napig.

Nyiregyháza város eme szabadalmait még ez után is sokáig megtartotta, mivel a fent idézett sérelmek nem elébb mint az 1681-iki soproni országgyűlésen intéztettek el törvényhozásilag.

Mindamellett ezután a terhek ismét kivettettek Nyiregyházára s ha mikor tudták karhatalommal be is hajtották.

III. FEJEZET.

1670—1686.

Pataki tanácskozás. — Ujabb felkelés. — Kende, Petróczy, Szepsi felkelő vezérek Nyiregyházán. — A felkelés leveretése. — Német kormány behozatala. — Protestánsok üldözése. — Kuruczok labbanczok kölcsönös kegyetlenkedése. — Nyiregyháza kárai. — A hajduk egyrészét Barkóczy megnyeri. — A felkelők győzelme. — Szolgálmányok Tököly alatt. — Az Ujvárosiak vesztesege.

A Zrinyi Frangepán összesküvés és a Rákóczy felkelés leveretése után Erdélybe menekült felkelő vezérek e közben nem pihentek, de minden követ megmozdítottak a lerakott fegyver felemelésére, s erre igen alkalmasnak ítélték a pillanatot, mivel a földnépe szokatlan adóval terheltetett, a hajduk pedig a végletekig el voltak keseredve a protestánsok üldözése miatt, hire járt ország és megye szerte, hogy a törökök s tatárok ismét mozgolódnak. Minél fogva a sokszoros sikertelen küzdelembe bele fáradt néhány
1671 megyének rendei Patakon az 1671-ik évben tanácskozást tartottak a védelem eszközeiről, elhatároztattott hogy Kálló vára erősíttessék meg. Oly ágyut kell oda hozatni, mond a határozat, hogy a vészlövés, ha a török jön, jó messze hallatszék, mert e mostani nem messze hallik, így nem figyelmeztetheti a föld népét a veszedelemre.¹⁾

Ugyan ez évben hívja fel Senyey Ferencz a vármegyét, hogy a németek garázdálkodásairól pontos jelentést tegyen, megnevezvén azt is, kinek regementjéből valók a malefactorok.²⁾

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 89. 122.

²⁾ Lásd. Szabolcsmegye levéltára Fasc. 89. act. 92.

1672-ben Gróf Csáky István terjedelmesebb panasz levelet intéz a vármegyéhez, melyben miután Kemecsey László uram ellen, ki a közösen birt földön nem akar adni marhájának szabad járást, bőven ki-panaszolkodta volna magát, így ír: „azt is alkalmas időtől fogva érzem, Tek. nemes vármegye, melylyel Kállay uram fenyegetőzik, mert királyteleki és nyir-egyházi jószágom szintén elpusztul. Másuva úgy értem szoktak eö kegyelmek, egy néhányan az hadak eleiben éléssel s vecturával securalni, de ezekre a helyekre igen ritkán vagy egyszer sem talán, kérem ezen is bizodalommal Ngtokat, Kgelteket, méltóztassék azt is együtt fájlalni velem, s két három embereknek ne engedjen ily bosszuságos károkat s böcstelenségeket követni rajtam, melybeli atyafiságos jóakarátját igyekszem én is kívánatos dologban megszolgálni.‘) A Sárospatakon tartott tanácskozás nem sejtett alaptalanul, mert már 1672 „Petróczy István Kende Gábor, Szuhay Mátyás és Szepsi Pál mintegy 800 lovassal, kik a németektől üzettek volt ki házaikból, Magyarországba törtek, s miután Husszein aga 500 váradi törökkel hozzájuk csatlakozott, — a hajdukat felkelésre nógatták.“²⁾

A hajduk mélyen el levén folytonos sérelmeik miatt keseredve, s látván hogy a török is kezd megindulni a felkelők mellett, különösen pedig Teleki Mihály is gyujtó levélben híván fel a megyéket és hajdukat kiszállani a „magyar szabadságtalanság“ ellen³⁾ febr. 18-ikáról keltezve: tömegesen sereglettek a felkelők zászlója alá, úgyhogy mihamar 15,000 fegyverrel kezdték meg a háborút.

¹⁾ Lásd: Szabolcsmegye levéltára Fasc. 90. act. 22.

²⁾ Horváth Mihály Magyarország tört. VI. k. 59 l.

³⁾ Lásd: Szabolcsmegye levéltára Fasc. 90. act. 52.

Kende Gábor, Petróczy István és Szepesi Pál már márcz. havában a magyar táborral Nyiregyházán helyezkedtek el, ezen nyiregyházai tábor erődítvényből szólitják fel a megyét márcz. 6-ikáról keltezett levelekben, hogy a hadak élésére provideáljon, nehogy az élésre valókat az lovaknak és embereknek maguktól hajtassák.¹⁾

Ezen nagy szerencsével kezdett felkelés épen a felkelő vezérek elbizakodottsága s tervtelensége, valamint a hajduk egy részének Barkóczy Istvánnak csábitgatása következtében történt árulása miatt, még azon évben elnyomatott, a nádori s királyi helytartói tisztt eltöröltetett s a német kormány behozatott; 1673 1673 febr. 27-én Ampringen János Gáspár magyarországi teljhatalmu kormányzójává kineveztetvén.

Ezen időre esik azon gyász korszak, midőn a protestansok a legnagyobb háborgatásnak voltak alávetettek; 300 prot. lelkész és tanító idéztett a törvényszék elé, kik a lázadás gyanuja miatt szinleg, de valóban fanatismusból s vallásos gyűlölségből mindnyájan halálra ítéltettek; kegyelmet nyert az, ki katolikus vallásra tért, vagy külföldre ment, vagy hivataláról lemondott, a többiek a leopoldvári, berencsi, sárvári börtönbe vették, végre hetvenen a nápolyi gályákra vitettek.

De nemcsak a protestansok szenvedtek ezen időben, hanem mondhatni az egész ország. Ampringen a lázadást nem volt képes végképen leverni és elfolytani, a bujdosó elégületlenek a Kuruczokat folyvást ébren tartották, kik a szenvedő protestans lelkészek miatt is mélyen elkeseredve levén, ahol csak lehetett a németeken véres boszút állottak, más részről a kegyetlen

¹⁾ Ez az erődítvény véleményem szerint a tokaji utca végén a vasúti őrház felé lehetett, hol még ma is világosan láthatók az erődített táborhely nyomai. Megyei levéltár. L. Ö.

Kobb azokat, kik a Kuruczok közül kezébe kerültek tömegesen vonatá karóba, vagy kerékbe töreté, vagy lassu tűzön emészteté és elevenen nyuzatá. — Ezen kölcsönös ellenségeskedéseknek a kuruczok és labban-
czok között igen gyakran ártatlanok is estek áldozat-
tul. Leginkább ki volt tétetve e rettenetességeknek a
Tiszavidéke, mert a bujdosók leginkább Debreczen és
Eger táján tartózkodtak. A nyiregyháziak s általában
egész Szabolcsmegye ki volt tétetve a folytonos zaklatá-
soknak, — Barkóczy István Szabolcsmegye főispánja a lab- 1674
banczokkal tartván, Ferencz testvérével s Pálffy Miklóssal
Nánás mellett mintegy 500 kuruczot fogott el 1674.
febr. havában; viszont a kuruczok Ónod mellett Pálffy-
nak majd nem egész dandárát levágták.

Élénk képét adja e szomorú helyzetnek Horváth
Mihály, „míg a két fél — mond — egymást így rontá,
öldöklé, a föld népét ezek is amazok is iszonyu módon
zaklatták, sanyargatták e hadjárataik alkalmával. Alig
vonult el a kurucz csapat, már is a labbancz had ült
a védtelen nép nyakára. Megrendül a hazafi szive, mi-
dőn e zsarolások s pusztítások leírását olvassa az év-
könyvekben. Az adók, uri munkák által már különben
is módfelett terhelt nép a kuruczokat szintugy, mint
az üldözésekre kiküldött, vagy különben is gyakran
utban levő katonaságot ingyen köteleztetett élelmezni
s elszállítani. És akár mulatság, akár más személyes
ügy volt a czél, ugy mondák, a közjóért utaznak; s
még szerencsésnek tarthatá magát a szegény paraszt,
ha marháit, melyeket talán az ekétől fogtak el, tűz-
helyéhez bár elcsigázottan békével visszahajthatá. A
gazda kinél a német utközben megszállt, vagy tanyá-
zott, ha kifosztatni nem akart, még a közkatonának
is válogatott eledellel, borral kénytelenítettett szolgál-

ni; ki parancsának tüstént nem engedelmeskedett, a legdurvább méltatlanságokat vonta magára; azt mindazáltal a legkészségesebb szolgálatu is ritkán kerülte ki, hogy vermeiből a gabonát, ládájából filléreit, mezejéről barmát el ne rabolják a garázdák. Még csak elhaladni is alig lehet vala mellettök guny és bántalom nélkül. A nép sokkal inkább félt a labbancztól, mint a töröktől, tatártól; a lakosok, midőn értesültek, hogy a labbanczok jönnek helységökbe, hogy legalább a maguk. hitveseik, leányaik személye maradjon ment a méltatlanságoktól erdőkbe, hegyekbe vándoroltak, vagy sokan a török földre futottak. sat.)¹⁾

De találunk erre nézve még ennél is szomorubb és részletesebb adatokat Szabolcsmegye levéltárában: 1676-ban történik falunként kihallgatás a török pusztitást, 1677-ben pedig a német pusztitást illetőleg. helységenként.

Nyiregyházára vonatkozólag a következők olvashatók ebben: „Anno 1676 die mensis Januar. Lött az inquisitio Nyiregyházán. Nyiregyházai főhadnagy Szonits Sándor, Biri Mihály főbiró, Oláh Mihály kisbiró hitek szerint vallják: az váradi törököknek adtanak adóba két esztendő alatt 1240 forintokat. Ad secundum punctum vallják hitek szerint, falujokat felverték egy néhány izben, házbeli javaikat elvitték, egynehány embereket megsarczoltattak; lovokat, ökröket tehénféle barmaikat elhajtották, jólelkök esmereti szerint összeszámlálták, teszen az kárvallások 4253 forintokat. Ugyanaz Méltóságghos Báthory Zsófia fejedelemasszonyinak eő nagyságának töttenek ugyanaz nyiregyházi majorságában 1009 forint érő károkat Hajdu Tamás eő kegielme tisztartója ezen hadnagygal és birákkal hittel fate-

¹⁾ Horváth Mihály VI. k. 73. l.

áltak. Ugyan Gróf Csáky István urnak eő Nagyságának, ugyan nyiregyházi majorságában tőttenek az kurucz vitézek 800 magyar forint érő károkát, melyeket ugyanezen felől való tanuk hittel fatealtanak. Balthazar Szalai judilium Stephanus Farkas jur. assessor.“ ¹⁾

Ugyanekkor a királytelkiek vallják, hogy „két esztendő alatt adóba az töröknek 500 magyar forintot, fizettek, ökröket, lovakat 140 darabot elhajtottak, házokból minden javokat elvitték, Isten tudná a károkát meghmondani, 5 embert elfogtak s egy királyteleki jámbor embert megöltek.“ ²⁾ Az egész megyéből csak az adó felülment 100,000 forintnál a mindenféle kárvallásoknak pedig se szeri se száma.

A Nyiregyházára vonatkozó tanuvallomás nemcsak azért érdekes előttünk, hogy belőle megtudjuk, mennyi kárt vallott azon időben a város, hanem azért is, hogy az általa fizetett adó mennyiségéből következtetést vonhatunk annak akkori népességére, nagyságára. Sokkal kevesebb adót fizetett Nádudvar, Sz. Mihály, Dombrád, az adófizetés mennyiségére nézve felülmulta Kis-Várda, Kálló, Nyirbátor. Továbbá érdekes tudnunk, hogy még ebben az időben is hadnagya volt Nyiregyházának, tehát még mindig tartotta magát nyert privilégiumához.

A főhadnagy Szonics Sándor volt, ily nevű nemes familia még ma is tartja magát Rohod tájékán. A főbíró Biri Mihály. Már az 1623-ik évben ugyan ezen családból volt a bíró Nyiregyházán s ezeknek utódai e lakó földtől soha el nem szakadtak, mai napig is fentartja magát itt e család.

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára

1677 Az 1677-ben felvett tanuvallomási jegyzőkönyvbe egy darab papíron „memoriale“ czimmel fel van jegyezve, hogy kik voltak ez évben nemes emberek. a következőleg: „Nyiridházi armalisos nemes embereknek nevek: Tatár Bálint, Tatár János, Török István, Sziigyártó István, Kun György, Mészáros Bálint, Szilágyi János, Szonics Sándor.“¹⁾

Ugyan ezen tanuvallomási jegyzőkönyv szerint a német és magyar katonaság által okozott károkról így emlékeznek meg a tanuk: „Pataki Pál Commendáns a templom kerítését lerontatta,²⁾ 1000 forintot sarczoltatott be a lakosságon, 50 szekeret hajtatott és azokat huzamos ideig magával ide oda hajtatta a meddig tetczett.“ Ugyan ekkor Királyteleke is nagy sarczoltatásnak volt alá vettette, Nagy György és Pataki Pál ő felsége magyar és német hadainak parancsnokai által.

Azonban még itt a dúlásokon és hadi sarczon kívül ugy látszik egyéb kegyetlenséget nem követtek el, legalább e tanuvallomásban semmi ilyes nincsen feljegyezve; nem így azonban a megye többi helyiségeiben;— rettenetes még csak olvasni is azokat az iszonyatosságokat, melyeket a császári hadak ez időben elkövettek, a katonák, a nemesek házára rá mentek, a mit kaphattak mindent elraboltak. Ebben az időben gyakran megtörtént, hogy a megszállástól fenyegetett helységek lakosai javaikat pénzeiket a még nem háborgatott helységekben lakó barátaiknál helyezték biztonságba, azonban a féktelen katonaság gyakran mielőtt biztos

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 95. act 98.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic 95. act 93. szóról szóra; „Possessio Nyiregyháza jurati examinati fassi sunt, damna pro milites tam germanos quam hungaros irrogata esse ad mille florenos se ext . . . Patakiensis tunc temporis Commendans. Fanum templi infringi quinquaginta Currus obigi curasse. Eos tam diu secum hinc inde ducent quousque placuit.

helyre elrejtették volna pénzeiket, meglepte őket s a lakosoktól még az így letett s megőrzésre elhelyezett pénzeket s drágaságokat is elrabolták, nem ki-mélték a gyermekeket, gyöngé nőket és asszonyokat sem, szóval dultak, raboltak, pusztítottak, öltek; nem volt előttök semmi szent, mintha egyéb feladatuk se lett volna mint Magyarország lakosságát semmivé tenni s végkép kiirtani.

A kuruczok és labbanczok mellett még a törökök is gyakori becsapásokat intéztek a megyébe s így a török, kurucz, labbancz egyszerre vagy egymásután dúlt, égetett, rabolt a megyében és az egész országban.

Az alkotmány és lelkiismeret szabadság mellett küzdőkre nem igen kedvezett a szerencse, amennyiben Köprilli Ahmed nagy vezér meghalt, ki a felkelőket török segítséggel biztatta, a franczia segítség is késett, így Barkóczy István érkezettnek látta az időt kísérletet tenni arra, hogy az elégületlenek bizonyos engedmények által megnyeressenek. E végett felkereste személyesen az udvart azon tanácscsal, hogy engedtessek legalább annyi kedvezmény a protestánsoknak, hogy minden megyében legalább egy templomot szabadon használhassanak, és hogy az államhivatalok betöltésénél a vallásra semmi tekintet ne legyen. Az udvar szívesen beleegyezett e csekély kedvezménybe, sőt Barkóczyt meg is bizta, hogy ez alapon alkudozzék a hajdúkkal. Erre vagy másfél ezeren meghódoltak, de a többség határozottan megmaradt a felkelés zászlója alatt s megkötötték a szövetséget a francziával és sikeres hadjáratokat tettek; ennek hírére Strassaldó helyett, kassai főkapitányt ismét a kegyetlen Kobb neveztetett ki, ennek embertelen kínzásait s kegyetlenkedéseit a kuruczok hasonlókkal viszonyozták, úgy

hogy ismét tűzben és vérben állott különösen a Tisza vidéke. A felkelők kétezer főnyi lengyel, ugyananyi francia zsoldos haddal erősödvén, Szatmárban a Schmidt vezérlete alatt álló császári hadat szétszórták úgy, hogy 1500 német közöttük Herberstein is a csatamezőn maradt.¹⁾ A győzelmes csatát vívott felkelők Tokaj felé tartottak, azonban Kobb a Tiszán átkelvén s feljők közelítvén, amazok Ecsednél ütöttek táborot; de Kobb, mivel a császári zsoldban álló magyarok csapatonként szökdöstek táborából, visszavonult, hadai mind jövet, mind menet megdulták Szabolcsmegyét, Weselényi is hadait Debreczen tájékán helyezvén téli szállásra, a hybernalis portióból ismét kijutott megyénknek bőségesen.

- 1678 A következő évben a felkeltek vezérsége Tököli Imrére szállt, ezen évben, valamint a következőkben Szabolcsmegyében nagyobb pusztítások nyomaira nem
1679 akadtam, az 1679-ki conscriptio szerint a német hadak eltartása végett volt vetve Nyiregyházára 19 köből élet s 9 szekér széna.²⁾

- 1680 1680-ban neveztetik ki ifj. Zichy István Szabolcsmegye főispánjául, de bizony ő a folytonos villongások miatt Bécsben lakott s onnan adta ki rendeleteit, melyeknek nem sok foganatja volt, mert 1681-ben 26 megyei község volt török hódoltság alatt³⁾ s már
1681 1681-ben Kálló várát Tököly Imre elfoglalta s az ostrom alatt fel is égette,⁴⁾ ugyanezen évben, mint az a katolikus rendek országgyűlés elé terjesztett felira-

¹⁾ Horváth Mihály Magyarország története. VI. k. 85 lap.

²⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fascic. 97. act. 93.

³⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fascic. 99. act. 15.

⁴⁾ L. Horváth Mihály Magyarország története VI. k. 104. l.

tából kitetszik, Szabolcsmegyében egyetlen katolikus pap és templom sem volt.¹⁾

Az 1682-ik évben a megyének rendeletet is ad ki Tököli, hogy Kálló várát javíttassa ki, oda az építkezéshez szükséges anyagokat hordassa. Sőt Munkács vára is kezére jutván, Szabolcsvármegyét felhívja, „hogy a reá vetett „limitatiót“, nevezetesen 1200 darab 3 öl hosszúságu gerendát, 110 drb 4 ölnyi hasított deszkát, 75 drb rövidebb gerendát, 90 drb 6 öl hosszú gerendát, 300 drb másfél öl hosszú csörtös deszkát oda haladéktalanul hordasson.²⁾

Majd Debreczenből az 1683. november 29-dikéről ¹⁶⁸³ keltezett levelében megparancsolja Szabolcsmegye rendetinek, hogy előtte magát mutassa be, azzal is „Constatálja hozzá való devotióját“³⁾; ugyanez évben nagy hadi szemle tartatik Harangod mezején.⁴⁾

Azonban még ugyanezen évben a törökök nagy vereséget szenvedvén, az egyesült császári hadak mind beljebb nyomultak az országba; maga Tököli békére hajlandó, a törökkel szakítani látszott, s úgy látszik, hogy Szabolcs feletti uralma is nemsokára megszűnt, mert ez időtől kezdve megszakad Szabolccsal való levelezése.

Az 1684-ik év gyászos eseményei szomorú lapo- ¹⁶⁸⁴ kat töltenek be úgy az egész Magyarország, mint Szabolcsmegye történetében, Kuruczok, labbanczok s törökök egyaránt dülnek fosztogatnak a legnagyobb embertelenséggel a hazában.

1685-ben Tököli a török által elfogatván; a ku- ¹⁶⁸⁵ ruczok tömegesen visszatértek Leopold hűségére, Bar-

¹⁾ Lásd: Szabolcsmegye levéltára Fascic. 100. act. 40.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 100. act. 41.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 101 act. 16.

⁴⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 101. act. 27.

kóczy Ferencz a császár mezei hadainak tábornoka Caprara utasítása folytán Leopold kegyelemlevelét kihirdeti s a megtérőktől szeltiben hűségi esküt vesz; minél fogva Szücs János és Deák Ferencz Tököli mezei hadainak egyrészével Kállóba mennek ¹⁾, mely már a németek kezében van, s a császárnak hűséget esküsznek.

Bár azonban Barkóczy utasítottatott, hogy hadaiban jó fegyelmet tartson, hogy másoknak is kedve legyen a megtérésre: mindamellett az országlakók dúlása, pusztítása nem szűnt meg.

1686 1686-ban Szabolcsmegyének Caraffa rendeletére egész Szólnokhoz kelle szolgálni, 100 szekérrel s nagyszámu ökrökkel, melyből Nyiregyházára esett 1 szekér és 4 ökör ²⁾

Ugyan ezen évben Bertoti Ujváros egész termését derék aratáskor 600 német katonával elcsépeeltette, mind egy szálíg elvitte; a lakosokat éhenhalásra hagyván. ³⁾

Hasonló panaszt emel Debreczen városa, azzal a különbséggel, hogy tőlök nem csak az élet neműt mind egy szálíg elvitték, hanem arany és ezüst marháikat is, sőt még a mások által megőrizés végett letett pénzeket is. ⁴⁾

Ugyan ezen évben Nyiregyháza városa „hibernalis porcio“ czimen tartozott fizetni 170 forintot, ⁵⁾ hogy egyéb dúlás érte-e? arról a következő fejezetben szólunk; — Királyteleke azonban valószínűleg a Tököli hadjárat alkalmával pusztulhatott el, mert ettől fogva egyetlen Conscriptioban sem fordul elő neve.

¹⁾ L. H. M. Magy. tört. VI. 157 l.

²⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fasc. 104 act 45.

³⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fasc. 104 act 83.

⁴⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fasc. 104 act 92.

⁵⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fascic 104 act 97.

IV. FEJEZET.

1687—1700.

Gróf Csáky István levele. Nyiregyháza elpusztult voltáról. — Prot. lelkészek zaklatása. — Német katonák brutálítása. — Portio. Rabló töredék hadak garázdálkodása. — Gróf Csáky újabb levele. — A terhek folyvást növekednek. Kiköltözések a terhek miatt. — Rákóczy Ferencz a helyzetről. — Pál deák. Szatmári. zempléni zavargások. — A megye Nyiregyháza ellen. — Gróf Bánfy György levele a megyéhez. — Katonai zaklatások.

Eszterházy kapitány levele a vármegyéhez.

Az előző fejezetben rajzolt utolsó években Nyiregyháza igen sokat szenvedett. Részint a Törökök, részint egyéb barangoló hadak gyakran véletlenül rajta ütven a védtelen lakosokon, azokat fosztogatták javaikból, s békés lakáikból elriasztgatták, még ma is akadni a város területén elrejtett kölesvermekre, melyek örökre a földben vesztek, a többek között a nyiregyházai ref. templom fundamentomának ásatása alkalmával is több ilyen elrejtett köles veremek találtak tele öntve szín kölessel, gazdáik kibujdostak elpusztultak ebben a villongós időben. Hogy nagy mértékben el volt pusztulva akkor Nyiregyháza, bizonyítja a következő levél, melyet Gróf Csáky István ezen villongós idők után a nemes vármegyéhez intéz: „Minthogy, ugymond, az elmúlt veszedelmes háborus időben mind Királyteleke, mind pedig Nyiregyháza annyira elpusztult legyen, hogy csak az szél fujdogálná helyeit és így sem a nemes vármegyének s földes uraknak, szolgálatot s hasznót annak előtte azon helyben lakó lakosok nem tehetnek s nem tesznek, hogy azért az említett helyek ujabban megszálltathassanak, az mint már találkoztanak is olyak, kik örömet megülnék azon helyeket: Kgelteket kérem, hogy mindaz nemes vármegyét segíthesse mindekben és nagyobb hasznót tétethessen, mind magának

mind pedig a földes urak anyi amenyi hasznát vehessék annak idejében: országunkba bevett szokás szerint kgeltek három esztendőig szabadságot az megnevezett Királytelekre és Nyiregyházára szállandó embereknek engedni ne nehezteljen, mely ideig való szabadságot immár én megadtam.“¹⁾)

Ezen adatból kitetszőleg Nyiregyháza Csáky által
1687 megtelepítettett; azonban kezdetét vevén 1687-ben Caraffa Antal rém uralma, ismét aggasztó sors várakozott az országra, de különösen a prot. vallásra. A német katonák nem kimélték a templomot és paplakot. A „hadak élésére“ mind nagyobb porcziokat vettek, s ez számba sem jöhet a mellett, amit ezen felül önkényüleg raboltak, a szegény földnépének nem volt a ki pártját fogta volna.

Ezen évben teszi meg panaszát debreczeni Dормán János szabolcsi esperes, Szabolcsmegye rendeihez a bátori, gyulaji, adonyi lelkészek ellen elkövetett méltatlanságok miatt²⁾); de orvoslást nem nyer.

E közben az elszállásolt német katonaság eltartására mind nagyobb adó vettetik ki. Nyiregyháza
1688 1688-ban már havonként 60 forintot fizet,³⁾ ugyan-
anyit a következő évben.

1689 Az 1689-ik évben a prot. lelkészek zaklatása meg-
ujul. A megyében szállásoló katonák semmit és senkit nem kimélnek, a parochiákat széltiben elfoglalják, a predikátorokat ütik, verik, kinozzák.⁴⁾ A lakosokon elkövetett embertelenségek a legmagasabb fokra hágnak. Az egész rém uralom felett a Caraffa vérengző szelleme emelgeti rettenetes eszközeit.

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 107. nro. 74.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 104. nro. 97.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 106. nro. 28.

4) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 107. nro. 23.

A németek, hogy a mindenéből kifosztott, végkép elcsigázott, koldusbotra jutott nép nem képes megadni a porciót, „félkezénél, fél lábánál fogva felakasztják a szegénységet és úgy kinozzák ameddig tetczik, majd a félholtra kinzott szerencsétlenek szemérem testökre hurkot vetnek, s úgy hurezolják, voncsolják őket a porcioért, mivel immár úgy elpusztultak, hogy semmiképen maguk erejéből meg nem adhatnák.“¹⁾

Hasonló garázdálkodást, fosztogatást és vad kegyetlenséget vittek véghez az egész megyében, különösen a Sambech kállói commendans és a Loffelholcz ecsedi parancsnok regementjéből való németek voltak ez erőszakos emberek és kegyetlen kinzók.

Ugyane zsarolások felől kihallgattatnak Tóth Mihály, Halász Mihály és Encsi István nyiregyházai lakosok, „a praedio Nyiregyháza jurati examinati fassunt, hogy fizettenek és kétszer is egy hónapra, miért is megvonták a portio pénz fizetését, melynek sumája téssen holnaponként fl. 60. Ezt pedig Clinger cselekedte.“²⁾

1690—94-ig Szabolcsmegye és a tiszavidéke nagyobb eseményektől megkímélve volt, azonban az itt elhelyezett német hadak ellátására folyvást kellett fizetni a megfélemlített porciót. Évről-évre fizet Nyiregyháza vagy legalább ki van vetve rá s amikor tudja fizeti is, havonként 50 forintot, 25 Cubulus gabonát,³⁾ csak hogy még e mellett a porcióból is kijut, s minden egy katonára két font kenyeret s egy font hust kelle adni, a bor és ser nem kívántatott,

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 107. nro. 48.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 107. act. 48.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 109. 110. 111. 112.

de ez minden hóban egy porczio után 1 forinttal váltattott meg.

A Török már ekkor kiszorittatott ugyan az országból, azonban a német katonák zsarolása mellett újabb csapásként barangoltak az országon keresztül: a Tököli felkelésből itt-ott még fenmaradt töredék-hadak, melyek, mint tolvajok dultak, pusztítottak és raboltak, ahol szerit ejthették.

1694 A megye többi községei között Nyiregyháza is roskadoz a mindenféle terhek alatt, kitűnik ez Gróf Csáky Istvánnak Nyiregyháza akkori egyik földesurának az 1694-ik év január 25-ről a Tekintetes nemes vármegyéhez intézett következő leveléből: „Tek. nemes Vármegye! ajánlom köteles szolgálatomat! Szánakozásra méltó nyiregyházai szegény embereim sok rendbeli képtelen és rendetlen nyomorgatását (az mint informal-tatom) henyélő szemmel tovább nem nézhetvén, sem igaz lélekkel tovább nem tűrhelvén: kényszerittetem kegyelmeteket bizodalmasan megtalálnom. Kérem és egy-szersmind inteném is, felyebb megnevezett szegény embe-reim pusztulását szomjuhozó tiszteinek eddig való munkáját zabolázza, mérték felett való károkat megghtérítse, mert ha e világon a törvény és igazság meg nem holt, elhitetem velek, hogy én is megh nem holtam. Datum. Kluknoviae.“¹⁾

E sorokból láthatjuk, hogy ez időben Gróf Csáky István is nyiregyházai földes ur volt, azt gyanitom, hogy e birtokos foglalta a Rákóczy-féle birtokot, mivel 1695-ben Rákóczy Julia Gr. Aspermont neje jószág-igazgatója által megkeresi a megyét s repositiót kér, illetve mivel a repositionális határidő rövidre szaba-

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 112. act. 84.

tott ki, kéri, hogy az hosszabbtassék meg.¹⁾ Később a birtok, mint látni fogjuk csakugyan átadatott Rákóczy kezére.

Ezen évben rablóhadak is feldúlták Nyiregyházát, mint erről tanuskodik a megye jegyzőkönyve, új terminust kérvén Rákóczy Julia Gróf Aspermont nejének jószágigazgatója, mivel a kitűzött terminust a rablók dúlásai miatt meg nem tarthatta.²⁾

Ugyanezen évben a báthoriak is panaszkodnak és Isten nevére kéri a megyét, hogy enyhítse terhüket s a rajta nagy mennyiségben bekényszerített gabona árát térítse meg.³⁾ Hasonlóképen Debreczen is keserűen panaszkodik, hogy ujabban 5 compagnia küldetett a nyakára, emiatt elviselhetetlen a nyomorúsága.⁴⁾

A fennebb említett barangoló tolvajhadak már Szabolcsmegyébe is bebecsapván, ezek ellen Filippus J. de Porta' liber baro s katonai parancsnok rendeletet bocsát⁵⁾, felhíván a megyét azoknak üldözésére.

Eközben az elszegényedett nép vállaira a folyvást növekedő „portiok“ katonatartási terhek oly súlyosan nehezettek, hogy nem volt képes azt megfizetni, minél fogva Bécsben székelő főispánjához Zichy Istvánhoz folyamodik, hogy kövessen el mindent a terhek könnyítésére, mert a legrosszabbtól lehet tartani, Zichy családi gyász miatt maga az ügyben el nem járhatván, Mecséry Ádámot bizza meg, ki is a megyéhez küldött levelében tudatja, hogy „eddig fizetett a megye 2530 egész portiot, mely pénzben 59,972 frt értéket képviselt, az idén (1695) fizetni kell 1980 portiot, mely pénzben

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 113. act. 152.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 113. act. 152.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 112. act. 117.

4) Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 112. act. 122.

5) Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 112. act. 130.

49,500 forint, tehát 10,000 forinttal sikerült neki lejjebb szállíttatni, azonban inti a megyét, hogy ezt fel ne akarják bontani, hanem fizessék meg, mert „majd nagyobb baj lesz belőle.“ ¹⁾

Első tekintetre nem látszik ez az egész megyére kivetett adómennyiség soknak, mert hiszen ma csak Nyiregyháza városa több adót fizet, mint akkor az egész megye. Azonban nem kell felednünk, hogy az országlakók abban az időben egy százados török tatár dúlás, Kurucz-labbancz fosztogatás sat. miatt, végkép el voltak csigázva, fizetésre képtelenné téve, másrészt a katonákat folyvást tartani kellett, Nyiregyházának is rendes körülmények között, ide nem értve a gyakori átvonulásokat, folytonosan 14 gyalog 14 lovas katonát kellett tartania²⁾; e mellett a féktelen hadak gyakran 3—4 annyi is kizsarlottak egyszerre, mint a mennyi rájuk kivetetett, azonban mind ezektől eltekintve is nagyon jelentékeny összeg volt az, ha felgondoljuk, hogy minő értéke volt akkor a pénznek.

Ezt pedig megtudhatjuk azon vallomásokból, melyek a község biróktól s előljáróktól vétettek a német katonák által a rendes kivetett portiókon felül kizsarlott szolgálmányokról s élelmi szerekre. Ezeknek árát maga a község vallja be, tehát bizonyosan magasabb árt mond a valónál, vagy legalább nem alacsonyabbat. Ezen bevallások szerint abban az időben egy szekér szénának ára 2 r. forint, egy köböl zab 1 f. 10 denár, egy tyuk 3 denár, 7 juh 5 frt. egy tehén 12 forintban számíttatik.³⁾

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára F. 113. act. 21.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 113. act. 100.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 115. act. 86.

Nyiregyháza, így számítva, a rendes portion felül bevall 200 forint kárt, mely hogy csak a nagyobb tételeket említsük a következő károsodásokért számított fel: 31 szekér széna, 26 köböl abrak, 18 tyuk, 9 köböl zab liszt, 7 juh, sat, majd ismét ugyanez évről a Krommer kapitány katonái által okozott károk fejében 100 forintot ¹⁾

Láthatni ezekből, hogy a szegény lakosok e terheket — nem tévesztvén figyelmünk elől az általános nyomort és anyagi pusztultságot, — nem bírták fizetni, így a szegény jobbágy, ha egyik helyen felszaporodott rajta a fizetetlen teher, megszökött s elbujdosott más községbe. Ily szökött jobbágy ügyében írja Károlyi Sándor N.-Károlyból 1695 december 10-edi ¹⁶⁹⁵ kéről kelteztve Szabolcsmegye rendeihez: „Nemes vármegyém becsületes tagja Rohodi nagy Zsigmond nemes ember jövén hozzám, panaszképen jelenti, miként az elmúlt napokban, u. m. ezelőtt egy héttel egy jobbágya, felesége előbbi uráról álló elszökvén Nyiregyházán Ngtok kegeltek vármegyéjében vontat meg magát, mivel azért a portió elől ment el, sőt az elmúlt esztendeivel is restantarius, másként is itt vevén el egész nyári hasznát, adassa ki“ sat. ²⁾

Ép oly érdekes, mint szomorú rajzát adja ezen pusztulásnak, katonai zsarolásnak maga Rákóczy Ferencz „Confessiones“ czimű önéletírásában. Ő ez években járt Patakon s egyéb jószágain: „valóban válságosak valának, mond ő, ezen évek egészen a század végeig mind az országra, mind saját állapotomra nézve . . . veszélyes volt rám nézve távol lennem Bécs-től. és jószágomon élnem, s felette terhes Bécsben is élnem, mert a német katonaságtól távollétemben

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 114. act. 50. 51.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 113. act. 131.

végkép magrontattak szegény jobbágyaim.“ (tehát Nyiregyháza is, mint legnagyobb részben Rákóczy birtok, mint azt felebb láttuk) „A császári katonák magaviselete — így folytatja“ — hasonló volt a pogányok zsarnokságához a pénz kizsárolásában, mi aztán még gonosz tettekkel is téteztetett, mert a fizetni nem tudók feleségeivel vissza éltek, ezek átengedésére kényszerítván az adósság törlesztése fejében férjeiket. Mások halálra verettek, s még csekélyebb vétségek s néha a nyomor által kisajtolt panaszok is halált vontak maguk után. Ezeket s hasonlókat a gonosz szellem ingerléseire kigondolt kinzásokat a közkatonák a népen, a tisztek a nemességen követték el. A panaszok felületes megvizsgálásánál egy német vizsgálása többet nyomott a magyar tanukénál, minek következtében ártatlanok is sokan elítéltettek és büntetettek. És a katonaságnak ezen összeesküvésében a nép ellen a közkatonát a tisztt, a tisztt a tábornok pártolta. Eképen az egész törvényes kormány felforgatott, mert a megyék fő és alispánjai s más hivatalnokok tisztjeiket nem teljesíthették, s kik hivatalaikban buzgóbbak valának, lázadóknak tartattak, vádoltattak s nem csak dorgálást, de néha verést is szenvedtek.“ sat.

Nem lehet csodálkoznunk, ha ily bánásmód igazságtalan törvénylátás és folytonos zsárolás miatt az országban mindinkább növekedett az elégedetlenség s titkon mindinkább forrt a boszu lángja a németek ellen, mely olykor véres összeütközésekben is kitört. A mindenekből kifosztott lakosok egy része vagy kol-dusbotot vett kezébe, vagy egyes felkelőkhöz s kóborló tolvaj hadakhoz csatlakozott.

Igy Szatmárban 1696-ban Pál deák tolvajcsapatja pusztított, dúlásainak, garázdálkodásainak hire Bécsbe

is elszárnyalt, minélfogva Eszterházy nádor levelet intéz gr. Pálffy Jánoshoz, ki a megyét a következő levelében hívja fel ez újabb veszedelemre: „Hozzám expedíalt böcsületes leveléből, s Eszterházy követeinek relatiójából értekezém minémű elszenvedhetetlen, iszonyu sok Isten ellen való állapotokat és fosztásokat kövessenek el a nemes vármegyében Pál deák uram katonái, kin megvallom magam is szívesen sajnálódok és akarnám is ha kegyelmetek a felséges udvarnál representálván azon istentelen had által causalandó hallatlan oppressiot és az országban levő szörnyü sanyaruságot, a mire én már magam is irtam Bécsbe az udvarnak. Azonban meghparancsoltam Ebeczkynek jöjjön hozzám holnapi napon Kállóba, kinek meghparancsolom takarodjék ki katonáival ezen nemes vármegyéből, mert ugyanis énnekem az ő szolgálatjukra semmi szükségem nincsen és soha magam mellett sem hordoznám azon katonaságot. sőt vigyázással legyen kgltek, és ha némelyeket inflagranti meghfogathatna, küldjön kezemhez, meglátja kgltek satisfactiot tészek.“¹⁾

Nem volt elég e sokféle zaklatás, ezeken felül a megye újabban is megtartja ellenséges indulatát Nyiregyháza ellen, megujítja az ellen panaszát; eképen irván az ország rendeihez: „Tudjuk mely sok articulusi és törvényei vadnak az nemes országnak Bátor és Nyiregyháza felől, melyekhez, hogy accomodálják magukat az jó emlékezetü méltóságos Rákóczy Ferencz fejedelem sok és törvényes inspectioi után a szokott contribúciónak assolutiojat és egyéb juridicus processusokat ugy supponálják és velök egy végezésre mind eddig is nem jöhetünk, s az ő szóval való egyezségök szerint refractariuskodnak Báthor és Nyiregyháziak;

¹⁾ Lásd: Szabolcs megye levéltára Fasc. 115 act. 83.

de az mostani háborúságos időhöz bizva, azon processushoz alkalmazkodnak és az imponált contributiót is exolválni nem akarják . . . az ország törvénye observáltassék, jó szeretettel kérjük generális urat accommodálja magát az ország törvényeihez, kitől is semmiképen ne recedáljanak, és satisfactiot is el ne mulasszák.“¹⁾

1697 A következő évben Zemplénben nagyobb zavargások jöttek létre, a pataki várparancsnokot ugyanis amiatt, hogy az Ujhelybe vásárra menő néptől szokatlan vámot szedett, a felbőszült nép embereivel együtt agyonverte, a zavargás hamar elterjedt, — A Tököli szolgálatában volt Kuruczok, kikhez a felkelő nép csatlakozott, ahol csak németet talált levágta, még nagyobb lett a zavar, midőn két más hajdu csapat egyik Szalontai, másik Tokai vezérlete alatt a pataki és tokaji várakat éjjel meghágván, a német őrséget levágta, vagy fogolylyá tette.

Ezen zavargások hírére Szabolcsmegyében is felháborodás támadt, minél fogva Kis Ferencz kállói vicekapitány írja Krucsay Szabolcsi alispánhoz: „Kállói commendans uram parancsolatjából szükségesképen kelletik kegelmedet ez mostani Tokajba levő tolvajok állapotja iránt tudósitanunk, hogy még rajtunk is valami nonputarem ne essék. Tetczett kállai commendans uramnak, hogyha eő Felséghe iránt akarjuk hűségünket meghtartanunk, kegeltek is velünk együtt bizonyos gyalogh puskásokat lovasival együtt amennyi kitelhetik (quo plus eo melius), mentül hamarabb vigyázásnak okáért Nyiregyházához expediálnia ne legyen terhére, hogy gonosz szándékjokban megnevezett tol-

¹⁾ Lásd : Szabolcsmegye levéltára Fasc. 119. act. 139.

vajok elől ne mehessenek, kérjük is kegyelmedet commandáns uram parancsolatja szerint tudósítani el ne mulasztja.“ Jul. 4-ikéről ismét írja, hogy „még az nap a vaskapu felé, ami had Kállóból kitelhetik megindul.“ „A héthajdu városok feles számú lovasai penigh a Basa halmánál vadnak elhelyezkedve.“¹⁾

Hogy mily nagy tumultust idézett elő e mozgalom országszerte és Bécsben is, bizonyítja az, hogy Eszterházy nádortól és Gróf Bercsényi Miklóstól is sűrűnérkeznek a levelek; amaz Kis-Mártonból jul. 13-ról keltezett levelében írja, hogy „ő felsége parancsolatjához képest alkalmaztatván kegeltek magukat nyomorodott hazánk és a közönséghez jónak meghmardása iránt való fáradságát, szolgálatját nem szánván azon rebellio lecsilapítására rendeltetett nemes regementekkel s végbeliekkel együtt egyetértvén, az olyatén kuruczságot üldözze és persequálja.“²⁾ emez értesíti a vármegyét, hogy az ő felsége mellett szívesen hadakozó vitézlő magyarokat ő felsége parancsolatjából maga mellé vette s azokkal már meg is indult a zürzavar lecsendesítésére. Egyszersmind kéri utóiratában, hogy mivel a posta késlekedése miatt minden vármegyéhez nem irhatott, e levelét a szomszéd vármegyékkel közölje.³⁾

Ezen zaklattatások s nagymérvű háborgatások miatt Szabolcsmegye lakosai közül számosan kiköltöznek más megyékbe, u. m. Biharba, Szolnokba, Hevesbe stb., kiket azonban, — a jobbágyokat a megye összeíratván, — kerestet, s visszakövetel.⁴⁾

1698

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 115. act. 83.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 115. act. 153.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 115. act. 158.

4) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 116. act. 49.

Főteherként nehezedik azonban a lakosságra folyvást a „portio“, a katonatartás és az ezek által elkövetett zsarolások. Különösen Nyiregyháza van kitéve a folytonos zaklatásnak és zsarolásnak. Hiven ecsetli e szomorú állapotot Gr. Bánffy Györgynek, ki Rákóczy Juliától Gr. Aspermont nejétől örök áron megvette ecsedi jószágrészt, melyhez Nyirbátor és Nyiregyháza is tartozott, következő levele: „Nem kétlem, már eddig értésére lehet kegyelmeteknek (szabolcsmegye rendi-
nek), miben legyen az ecsedi jószágnak dolga, melynek felét Méltóságos Aspermont uramtól megvöttem és kezembe resignáltatván, de facto manutenualom is, azon jószághoz tartozók levén Bátor és Nyiregyháza nevű helyek is, sok megbántódásokról és végső romlásukat admaturáló terheltetésökről engemet requirál-
tatnak, én viszont cum sequenti declaratione kegyel-
meteknek értésére adni akarom. Midőn az eő felsége vitézi vagy quártélyokból companiára kiszállittatnak, vagy a compania expiratiója után quártélyokba vis-
szaszállittatnak, mindenkoron marsrutba assignáltat-
nak nyavalyások. Ha a vitézek kiszállittatnak rá-
jok, egy hétig is commorálnak, és ott rendeltetvén el, onnét indulnak meg, ha beszállnak hasonlóképen rajtok egy bizonyos ideig ellaknak és onnét osztatnak el szélylyel quartélyokba, melyek, hogy elromlott álla-
potjokhoz képest igen sok károkat és költségeket ne causaljanak, senki nem tagadhatja, de mégis kegyel-
metek semmiféle költségeket respectusba nem vészi és portiójokba nem acceptálja, a quartély idején is min-
denkor tisztekkal és súlyos quartélyokkal terheltetnek. A nyiregyházi erdőt és ugyanaz részemen levő szegény embereket Kállóhoz hordatja és gratuitus láborra erőlteti a vármegye, holott articulariter decidalva vagyon,

hogy az ecsedi jószággh nem máshuva, hanem precise Ecsedhez tartozik gratuitus labort praestalni, melyekről odakint levő expressusom kállói commendans uramat requiralta volt is, és azt resolvalta, sem az erdőt nem hordatná, ha a vármegye nem mutatná, sem magukra az emberekre gratuitus labornak supportálásával nem terhelné, ha a vármegye nem assignálná. Szolgabírák uramék közül némelyek contra privilegia Nyiregyháziensium sok insolentiákat követnek el rajtok, melyek mentől hamarabb való elpusztításokra nyavalyásoknak igen egyenes és által utak. Hivalkodó szemekkel nem nézhetem, kérem azért kegyelmeteket arra, atyafiságosan és szeretettel, megtekintvén azt, minémű pusztaságghban jutott kezemhez azon jószággh, és hogy én is a kigyelmetek jó accommodatiója által köteleztessem inkább kegyelmetekhez, mint nem idegeníttessem, a feljebb előszámlált terheltetéseket rajtok könyebiteni, statiókkal és quártélyokkal ezutánis oly mértékben és mint eddig minden másunnan való succursus nélkül nem terhelni, nyiregyházi erdőimet is ott levő szegény embereimet a gratuitus labor ellen, melylyel máshová nem tartoznak tuealni, és szolgabíró uraimék közül is kik olyanok, az eddig rajtok elkövetett insolentiáknak tovább való practicalásától restalni ne neheztelje kegyelmetek. Ezek és több terheltetések iránt kegyelmetek protestatiója alatt szegény embereimnek valami respiriumot és könnyebbiséget érzésekből megtapasztalván, kegyelmetek hozzám való jóakarátját én is minden tőlem kitelhető dolgokban kigyelmeteknek szolgálni és kedveskedni kötelességemnek tartom.“ Dat. Albae Juliae. die 1. Jul. 1698. Comes Georgius Bánffy.”)

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 116. act. 182.

Majd ugyanezen kérését ismétli oct. 20-ról Bonchidáról keltezett levelében, hozzá tévén, hogy az Aspermonttól kezére jutott jóságok¹⁾ jobbágysai eddig minden télen tisztviselőkkel és terhes quartélyokkal annyira levén terheltetve, hogy majd teljességgel elpusztulnak és végső romlásokhoz közelitnek, a mint elfogyatkozott állapotjuk ma is lucullens testimoniumot prohibeal rulla, melyhez képest akarom Ngtokat kgelteket jó idején bizodalmasan requiralni, minthogy oly pusztás állapotjukban jutottanak kezemhez, ha mit a nemes vármegye előtt lehető tekintetem ponderal. ennek utánna respiriumot engedni nyavalyásoknak, és tisztviselő vagy egyéb oly terhes quartélyosokkal való terheltetések alól eximalni ne tartsák nehézségeknak, a nemes vármegye kedvező protectioja alatt hadd respirálhassanak és pusztaságukból reparálhassák magukat nyavalyások sat.“²⁾

E levelek felette érdekesek ránk nézve egyrésztől azért, mivel ezekből tudjuk meg, hogy a nyiregyházai Rákóczy birtok felét Bánffy György vette meg Aspermonttól; másrésztől azért, hogy láthatjuk belőlök, mily mód nélküli terhek alatt nyögött abban az időben Nyiregyháza, nemcsak az adókat fizette, hanem katonai állomás is volt, s hadigyakorlatok vagy egyéb kiszállások alkalmával hetekig dulták, fosztogatták a németek, s e miatt folyvást pusztult, szegényedett; hihetőleg e folytonos zaklatások birhatták arra Gróf Csáky Borbálát Pálóczy István megmaradt özvegyét, hogy tiszántuli jóságait ezek között „az nyiregyházai predialis portióját“ is zálogba adja Kereky Sándornak ugyan ez évben 11.000 forintokért²⁾ mert a Gr. Bánffy

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 116. act. 183.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 116. act. 175.

többszörös kérelmének annyira nem volt eredménye, hogy ugyanazon évben még több katona szállásoltatott Nyiregyházára¹⁾ s portióban a következő évben 1180 frt vettetett reá²⁾ s ebből azt is láthathajuk, hogy Nyiregyháza még 1699-ben eléggé népes község volt, ¹⁶⁹⁹ mivel Püspökladányra, Nádudvarra alig vettetett valamivel több, Berczelre, Halászra sat. pedig sokkal kevesebb.

Nem szűnik meg még az év utólján is kérelmezni Bánffy Nyiregyháza érdekében és sürgetve kéri ismét, hogy miután „Nyiregyházai sat. jószágait portiozással és quartélyozással annyira terheli, hogy immár azok pusztuló félben vannak; ily extremitását, elszegényedett és romlott állapotját azon helyeinek méltó respectusban és consideratióban vevén, avagy csak az egész quartély tartás iránt legyen elnézéssel.”³⁾

Ugyanezen évben nagymérvű kiköltözések történnének ismét a megyéből a szomszédos vármegyékbe, Biharba, Szolnokba, Hevesbe az elviselhetetlen terhek és a folytonos katonai zaklatások elől, mely körülmény nemcsak a földesurakat sujtotta, amennyiben a munkás kezek tetemesen megfogytak, hanem egyéb másokat is kik itthon maradtak, mivel a kivetett portiókat, terheket csakugy meg kellett fizetni.

Nyiregyházáról ez évben kiköltözött Pálinkás János, Nagy János, Tolvaj János. A két első Létára, az utóbbi Kőrösre.⁴⁾

Ugyanezen évben ejtetik meg a mult évi katonai zsarolások összeírása; ennek bizonyága szerint a Meretich kapitány német katonái zsarolnak többet 200 fo-

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 117. act. 56.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 117. act. 71.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 117. 130.

4) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 117. 111.

rintot érőnél.¹⁾ Nevezetesen: készpénzben 18 forintot; 100 tyukot, 17 ludat, közönséges bort 80 itczét, 200 font kenyeret, 4 köből zabot. Egy lovat a kapitány maga alá vett Dob felé mentében s az ezen utban a szerfelett való nyargalás miatt megdőglött Dob mellett²⁾ majd ismét 30 ludat, 150 tyukot, 600 font kenyeret emésztettek fel, ezeken felül 3 ökröt.

Ezen évben főbíró volt Nyiregyházán Tóth Mátyás, Főhadnagy Szonics Sándor, hitesek Ungi Gergely, Bodnár András, Verebélyi László, Serfőző László, Bodnár Miklós, Papkó Mátyás, Oláh Mihály.³⁾

A németek garázdálkodásának egyaránt ki voltak tétetve általában a megye lakosai; nem ritkán vandal kegyetlenséggel léptek fel, megverték Bojtár uramat 1700 Lövvőn, Kakas István uramat Madán,⁴⁾ Kemecsén a bírót karddal megvágták, egy lakost megöltek, Nádudvaron az ágyban agyon szurták a bírót, Kislétán karddal üzette a nemes embereket a német tizedes.⁵⁾

Ezen kegyetlenkedések és folytonos adózások mellett a megye lakossága „vecturák“-kal „gratiatus laborok“-kal egyre-másra zaklattatik, a többek között ez évben, — már elébb elvégeztetvén az ecsedi vár elrontatása, — a bástyák széthányásának terhe nyomakodik a lakosságra, de különösen az ecsedi jósághoz tartozó részekre; ez ügyben írja Szentgyörgyi József.

¹⁾ Ezen összeg nem látszik ma valami nagynak, azonban ha felgondoljuk, hogy egy tyuk 2 denárban, egy lud 10—12 denárban, egy ló 9 rhenus forintban számittatik akkor, midőn károkát vallanak be magok a lakosok, elképzelhetjük minő becse volt akkor a pénznek. L. Ö.

²⁾ Capitaneus Meretich Dobinum praecedendo, unum eum obstulit et in ea eodem via propter miniam equitatione eripuit, propter pagum Dob. Fasc. 117. act. 188.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 119. act. 85.

⁴⁾ Ugyanakkor történt volna a hagyomány szerint, hogy a Madán székelő ref. superintendenst egy katona meglőtte. Szerző.

⁵⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 1. 133.

Gr. Bánffy jóság igazgatója Szabolcsvármegye alispánjához a következő levelet: „Nem kétlem, hogy ngtok, Kegltek hírével nem volna, ez a szegény jósagh micsoda angarialtatásban legyen már három héttől fogva ezen ecsedi bástyáknak hanyatttatása miatt, úgy hogy nemes Szabolcsvármegyében levő jósághiból méltóságos urunknak eő Ngának, három héttől fogva itt benn éhezik 40 embere; mint értem most méltóságos Nigrelli ur leveléből, nemes Szabolcsvármegyéből is rendelt embereket eő nga ennek hanyatttatására. Kire nézve alázatosan akartam requirálni Ngtokat, Keglteket, az midőn szolghabírák uraimék eő kegelmeknek kiadgya ngtok, kegeltek az én méltóságos uram eő nga jósághát azon limitatióból excludalni, u. m. Bártort, Gyulajt, Pócsot és Nyiregyházát, mivel azonkívül is mindennap ott vadnak, ha ngtok, Kegltek ezen nemes vármegyében is limitálni foghja s befoghja hajtani, ezen jóság éhenhalóvá lesz, ezen nyáron méltóságos uram eő nagyságba pedig aratatlan, kaszálatlan marad“.)

Ugyanezen ügyben hasonló szellemű levelet ír maga Bánffy is a megyéhez ugyanazon év július 28-áról.²⁾

Eleirhatatlan mindenféle zaklatások miatt nem csodálkozhatunk, ha a lakosság annyira el volt keseredve, hogy a legnagyobb ellenszenvvel viseltetett a katonaság iránt, még ha azok magyarok s magyar vezénylet alatt voltak is, s ha ezen ellenszenv annyira ment, hogy ahol csak lehetett annak szóval és cselekedettel kézzelfogható bizonyosságát adták még maguk a megyei tisztviselők is; így bántak a többek között Gróf Eszterházy Antal kapitánynyal és vitézeivel, ki több évig

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 1. act. 115.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 1. act. 116.

török fogságban volt s a török ellen viselt háboruban magának nem csekély érdemeket szerzett.

Szentmihályon és Nyiregyházán volt elhelyezve az Eszterházy ezrede, maga Szentmihályon volt quartélyban, secretarius a Fekete István pedig az összes „bagázsival“ Nyiregyházán.

Szentmihályról irt hosszú levelében, mely telve van szemrehányásokkal írja Eszterházy a megye alispánjához, hogy noha ő két évig szenvedett török fogságot, a hazáért vért áldozott, mégis a megye olyan quartélyt rendel neki, melyet csak akkor fogadhatna el, hogyha „czigánytól fiadzott volna“; panaszkodik továbbá, hogy mivel az katonákra szabadtották az parasztságot, a püspökladányiak egy katonáját megöltek, egy zászlótartóját meg a kemecsiiek tolvajnak, huzó vonónak nevezték, kívánja hogy a megye satisfactiót szolgáltatasson, mert különben maga kénytelen lesz azt megszerezni, egyszersmind fenyegetőzik, hogy bejelenti a vármegyét.¹⁾

Fekete István secretarius pedig a következő felmentvényt adja ki aug. 12-éről kelteze: „Én alább megirt meltgos Gr. Eszterházy Antal urnak eö ngának secretárja adom tudtára azkiknek illik, ez levelemnek rendiben, hogy itt levén quartélyban Nyiregyházán bagázsiaatul, assecuráltam Nyiregyházi birákat községghel együtt, hogy mighlen méltóságghos Gr. ur Szentmihályt quartélyozik, addigh semminemü gazdálkodással nem foghnak tartozni az eö nga konyhájára.“²⁾

Annyira volt mindenféle terhekkal nyomva a megye lakossága, hogy még ennyi kedvezmény is jól esett a föld népének.

1) Lásd Szabolcsvármegye levéltára Fasc. 1. act. 55.

2) Lásd Szabolcsvármegye levéltára Fasc. 1. act. 82.

És ebben az időben sőt az egész 17-ik században és az azt követő háborus világban egyetlen megye sem volt inkább kitétetve a súlyos teherviseléseknek katonai és egyéb dúlásoknak, pusztításoknak, mint Szabolcsmegye s annak különösen azon része, mely a katonai utvonalba esett, s azon községek, melyek statio tartásra voltak kijelölve s ezek között volt Nyiregyháza is, itt jártak-keltek egymás után hol a császári, hol a fejedelmi hadseregek s a rendes „portio“-kon kívül mindaddig zsaroltak kisebb-nagyobb mértékben, míg a föld népét csaknem földönfutóvá tették.

V. FEJEZET.*)

Rákóczy Ferencz korától a telepítésig. 1701—1753-ig.

Történeti előzmények. — Katona fogdosás. — Vallásügyisérelmes rendeletek. — Só drágaság. — Kis Albert, Esze Tamás. — Rákóczy zászlók. — Károlyi a felkelőket leveri. — Bécsbe megy, ott szavainak nem adnak hitelt. — Rákóczy az országba jön. — Rákóczy Szabolcsban. — Bercsényi levele a megyéhez. — Kálló vára széthányattatására intézkedés. — Nyiregyházi armalisták. — Nyiregyháza katona statio. — Katona élelmézések. — Nyiregyházi fegyverviselő emberek. — A fejedelmi ügyeinek hanyatlása. — Rákóczy Lengyelországba megy. — Katonák széttoszlására rendelet. — Ismét katona élelmézések. — Nyiregyháza lakosai 1714-ben. — A megye elpusztult állapota. — Nyiregyháza szomorú helyzete. — Jobbágy költözések. — Vallásos sérelmek, Violentiák. Nestelrode Hungenpockt liber báró ügye. — Nyiregyháza lakosai 1752-ben.

Nem tartozik jelen munkám keretébe hosszasan kiterjeszkedni a Rákóczy korát közvetlen megelőzőtt azon viszonyokra, melyek az ő felkelését mintegy elkerülhetlenné tevék, azonban még is meg kell, habár

*) Meg kell jegyeznem, hogy e fejezetnél kellenén felül foglalkozom az ország történetével, azonban míg egyrésről némely történeti tárgyamra vonatkozó adatok nélkül teljesen megérthetők nem lennének, másrésről előfizetési felhívásomban azon ígéretet tettem, hogy e korszakokat, a megyei mozgalmakra való tekintettel tárgyalandom, így azt hiszem, a kitérések, valamint az előző fejezetekben úgy itt sem lesznek teljesen érdek nélküliek.

futólag, emlitenem azon viszonyokat, melyek között azon időben vármegyénk vala.

Tudvalevő dolog, hogy Rákóczy Ferencz a magát barátának szinlelő bectelen franczia Longueval gaz
1701 árulása következtében elfogatott 1701. április 18-án s ugyanazon börtönbe záratott, (Neustadt) melyből 30 évvel előbb nagyatyja Zrinyi Péter a vérpadra vezettetett.

Ellevén temetve s halálra szánva az utolsó Rákóczy, kitől még tartani lehetett, Kolonics reményteljes nyugalommal kezdett fogni nemzet és ország gyilkoló, melegen ápolgatott terve keresztül viteléhez; azonban másként akarta a népek sorsát intéző gondviselés. A derék Lehmann kapitány saját élete feláldozásával Rákóczyt fogságából november 7-ke és 8-ika közötti éjjel megszabadítván, a fejedelem szerencsésen Lengyelországba menekült, s míg e menekvés hírére az ország elsanyart lakosai reményteljes szívvvel tekintetek a jövőbe, a megdőbbent udvar mindent elkövetett a „rebellis“ — mint a hogy a király nyílt parancsában említve van — elfogatására, már nov. 17-én itt van Bécsből a megyénél az elfogatási parancs.¹⁾

Ezt megelőzőleg már kezdetét vevén a spanyol örökösödési háboru, a Magyarországon állomásozó császári hadak részint a Rajnához s részint felső Olaszországba rendeltettek, ugy hogy Magyarországon alig maradt 15 ezer katona, melyhez még a Pál Deák (Deák Pál) és Bagosi mintegy 2000 főből álló magyar lovas és gyalog katonát osztatott fel a Tisza vidékén; azonban bár a katonai közvetlen zsarolástól meg volt mentve ezáltal az ország legnagyobb része, mindamellett a katonaság tartására még terhesebb adót kellett

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 2. act. 105.

fizetni, ide járult az is, hogy az országban elszaporodott tolvajok a katonaság csekély száma miatt szabadon garázdálkodhattak, és sok tekintetben hasonlóak voltak a tolvajokhoz Pál deák katonái, mint ahogy azt már fennebb említettük a levéltári okmány alapján, kiknek igazságtalan zsarolásai épen a Tisza vidékére terjedtek ki.

Növelte az országlakosok elkeseredését a Koháry István által nagy buzgalommal s nem csekély erőszakkal teljesített nyomozás s katonafogdosás. „A magyarok, írja Horváth Mihály, (VI. k. 289. l.) egyéb nyomattatásaik közt bosszusan nézték, hogy a másfél százados török járom alatt lakosságában úgy is megfogyott haza fiatalsága, melyet egyébiránt Kollonics elvei szerint, idegen gyarmatok beszállítása által ügyekezett a kormány pótolni, ama véres harczok színhelyén folyassa véré, míg benn idegen zsoldosok szoritják le, az ősi szabadság helyreállítására célzó vágyakat, idegen zsoldosok zsarolják a föld népét. Erdődy Krizstóf, a magyar kamara elnöke, s vele többen mások nem mulaszták el figyelmeztetni a kormányt a kedélyek forrongására s tanácsolni mérsékeltetnének legalább az adók, melyeknek súlya a népet igen könnyen lázongásra ingerelhetné; de figyelmeztetésök sikertelen maradt. A spanyol örökösödési háboru sok pénzt nyelt el s annak egy részét a magyar korona területéből akarta kiszerezni a miniszter tanács. Leopold e háboru költségeinek fedezésére újabb rendkívüli adót vetett az országra; sőt a következő évben a már egyszer megkísérlett, de ingerlő hatása miatt eltöröltött fogyasztási adót is újra életbe léptette.“ sat.

A kedélyek izgatására nem csekély befolyással voltak a vallás ügyében kiadott rendeletek, nevezete-

sen Leopold ugyan ez évben egy pápens levelében a töröktől foglalt részeket ismét egyházi adó alá vetette akár protestáns, akár g. kath. kézben lettek legyen azok; idejárult a protestánsok szabad vallás gyakorlatának korlátozása, mely szerint protestánsok csak azon ország részekben gyakorolhatták vallásukat, melyek 1681-ben a király hatalma alatt léteztek; az újabban visszafoglalt részekben csak a kath. vallásnak volt szabadvallás gyakorlati joga, s még ama helyeken is nem úgy engedtetett meg a szabadvallás gyakorlat, hogy a katolikusoknak szabad legyen a prot. vallásra térni, mert azok ellen, kik áttértek a kath. vallásról, mint hitszegők ellen szabad volt keresetet indítani.

Mindezen sérelmek közvetlenül érinték és mélyen keseríték megyénket is, mint protestáns vármegyét, de ingerelték annyiban is, hogy daczára az országban levő katonaság csekély számának, csak Nyíregyházának magának 13 gyalog s 13 lovas katonát kelle állandóul tartani ¹⁾ s hasztalan zaklatták a lakosságot a nagy adóval és ujonczozással a sónak árát annyira fel emelték, hogy az elszegényedett nép annak árát fizetni nem bírván, sótlan ette kenyerét és étkeit.

Ez általános elkeseredés között csak szikra kellett, hogy az elfolytott tűz lobogásra kapjon, csak ember kellett, ki testet adjon a nemzet haragjának. Ez se sokáig hiányzott. Kis Albert és Esze Tamás egy igazságtalanul megkárosított tarpai sóstiszt az elégtelenek élére állottak; ezek Bige Lászlót és Pap Mihály 1703 orosz papot Rákóczyhoz Lengyelországba küldik 1703. tavaszán, felszólítandók őt a bejövetelre, tudtára adván, hogy a felkelésre most van legkedvezőbb idő, mivel a Montecucolli ezredén s csekély várőrségeken ki-

¹⁾ Lásd Szabolcs megye levéltára. Fasc. 2. act, 167.

vül alig van egy pár ezer katona az országban. Mig ez történik, Kis Albert és társai idebenn a kedélyeket folyvást izgalomban tartva, az elégtelenek mind-nagyobb számmal sereglettek a felkelők zászlója alá, s ezek Szatmárban garázdálkodni s fosztogatni kezdenek, nem kimélvén a nemességet, sőt még a templomokat sem.

Rákóczy ennek hírére egy nyílt levél kíséretében zászlókat küldött az országba, intvén a népet, hogy a dúlástól és fosztogatástól tartózkodjék.

A felkelők híre nyugtalanságba ejtvén a szomszéd megyéket, sokan kívánták a garázdálkodók megzabolázását, különösen a szatmári és kassai német kapitányok követelték ezt. Károlyi Sándor szatmármegei főispán eleinte nem sokat látszott törődni a dologgal, de midőn e miatt ő maga is a németek által lázadónak neveztetnék, megesküdött, Nigrellének,¹⁾ hogy teljék bár mibe, a kóborló csapatot meg fogja ugrasztani, mindenek előtt felszólítja a szomszéd megyéket, hogy segítségére legyenek s tarpa vidékére gyülekezni kéri szabolcsmegyét is²⁾ s bár megyénk nem sorakozott, mindamellett Károlyi a felkelőket Dolhánál szétverte, a hegyek közé szoritotta s pár százat közülök levágván, ő Rákóczy zászlót kézre kerített, hogy ezeket Bécsben corpus delicti gyanánt bemutatthassa.

Azonban Bécsben nem adtak hitelt szavainak, sőt az egész mozgalmat kicsinyelvén, még a bemutatott zászlókat is az I. Rákóczy Ferencz idejéből valónak állították.

E közben Rákóczy az országba jöven, megindította azon szabadságharcot, melynél igazságosabb még nem volt; megindította az a nemes szívű férfiú, kinél még

¹⁾ Horváth Mihály magyarok története VI. k. 393. l.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 4. 1703.

önzetlenebb és nemesebb jellemű férfiú nem küzdött nemzete eltiport jogaiért.

Nem lehet feladatunk jelen munkánk szűk keretében hoszasan kiterjeszkedni a Rákóczy korszak festésére, ugys leírták már azt sokkal avatottabb kezek, e mozgalmas és dicső korszakból csak ennyit fogunk röviden érinteni, mennyi bennünket közelebbről érdekel.

Rákóczy az országba jövéen, többi gondjai között azonnal szervezi a póstát Tokajból nov. 11-ikéről kel-
1703 tezett nyílt levelében ¹⁾, majd a szatmári táborból szabolcsmegyéhez intézett levelében elrendeli, hogy a megye zászlója alá álljon egész erejével, ²⁾ mely rendeletre az adott okot, hogy a Szabolcsi nemeség, melyet július 18-án, Naményből kelt levelében felkelésre szolított, iránta vagy inkább felkelésének sikere iránt, még bizalmatlan lévén, késett előtte megjeleni; sőt sokan Kisvárdába és más kastélyokba zárhoztak előle, nem így azonban a parasztság, mely kevés nap alatt 8000-rel szaporította seregét.

A hajduvárosok is csatlakozni ígérkeztek hozzá azon feltétel alatt, ha Kálló várát beveszi. Rákóczy ennél fogva bár ostromszerei egyáltalán hiányoztak, mitsem késlekedett Kálló alá szállani, s tüzes nyilak belövéldözése által megrémítvén a lakosságot, ez maga kényszerítette a csekély számu várőrséget a feladásra, ahol 4 kis ágyut s csekély mennyiségű lőport zsákmányolván, ez képezte a fejedelem első tüzéri készletét.

Innen a fejedelem Szatmár alá szállván Károlyon keresztül, melyet inkább szép szóval, mint fenyegetéssel urának távollétében feladásra birt, augusztus 25-kéről Vetési táborából írja Szabolcsmegye rendeihez: „Amigh

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 4. 107.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 4. 107.

innend meghindulunk, minthogy az Tisza környékén, levő hadaink vezérlését biztuk hívünk Tek. nemzeti Ibrányi László urra, melyhez képest így értvén az nemes vármegyén rendelésünket, oda az hol azon Tisza mentén táborozó hadaink hírét hallja, mentül felesébb számmal említett táborunkkal conjungálja magát és nevezett ezredes kapitány hívünk rendeléséhez tovább való dispositiónkig alkalmaztassa magát.¹⁾ Majd ugyanezen év deczember 23-ról Szatmárról keltezett levelében ismét felhívja a megyét, hogy miután „a haza szolgálatja úgy kívánja, a nemes vármegye minden továbbra való halogatás nélkül harmad napra táborunkban jelen lenni el ne mulassza.“²⁾

Bercsényi Miklós szept. 13-ik napjáról Károlyból keltezett levelében értesíti a vármegyét, hogy vasárnap, vagyis 3 nap mulva fog a megyébe érkezni Debreczen felől, egyszersmind el rendeli, hogy „vesse ki a megye a hadak élését, még pedig többet vessen ki, hogy kiteljék amennyire szükség lesz.“³⁾

Közelgetvén pedig a szüret, a fejedelem rendeli octóber 17-ikéről keltezett levelében, hogy a vármegye „az összes hegyalljai „Fiscalis“ szőlők megszedetése végett 200 szedőket elegendő kosarakkal és eszközökkel bocsásson Tállyára, melléjük esküdt embereket rendelni tartsa hazájához tartozó köteletségének, hogy azt t. i. a szőlő termését az ország hasznára fordíthassa.“⁴⁾

November 13-ról Tokajból keltezett levelében Darvas Ferenczet a Tisza és Duna között levő helyekben főhadi Commissariusnak,⁵⁾ — deczember 4-ikéről

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 4. act. 109.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 4. act. 111.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 4. act. 110.

⁴⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 4. nro. 118.

⁵⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 4. nro. 115.

ugyanonnan keltezett levelében pedig Gyulai Feren-
czet a Tiszántul levő hadai főcommissariusának neve-
zi ki.¹⁾

1704

1704. febr. 8-ikáról Miskolczról keltezett levelé-
ben írja Szabolcsmegye rendeihez: „minthogy mind az
nemes ország kivántató szolgálatjának folytatására,
mind az nemes vármegye maga dolgainak directiójára
nézve kivántatik az nemes vármegye székit restau-
raltatnunk, avégett Tek. és ngos Jármy Imre hívün-
ket eő kegyelmét ezen nemes vármegye székinék
tiszteinek restauratiójára elküldöttük oly authoritással,
hogy az nemes vármegye az régtől fogva observált
jó rendtartás és országunk törvényei szerint gyakor-
lott szabad választást megtartván, az közönséges szol-
gálatra alkalmas és érdemes candidalandó tagjainak
neveket tudtára adván, az olyanokat candidálja, és annak
utánna az voxoknak felesebb számát obszerválván, az
nemes ország kivántató szolgálatjának folytatására és
nemes vármegye dolgainak igazgatására, hittel köte-
lezvén beállítsa.“²⁾

Ugyanezen hó 11-ik napjáról keltezett levelében
Kálló várának elhánytatását,³⁾ majd kevés idő múlva
a tokaji vár elbontatását rendeli el „s mivel oda a
dadai processus szokott praestálni, mikor Szepesi Már-
ton tokaji kapitány uram fogja a megyét parancsola-
tomból requirálni, az nemes vármegye oda elegendő
gyalogszeres embereket rendeljen.“⁴⁾ Ezen munka által
már Nyiregyháza is mint akkor a dadai járásban eső köz-
ség, közvetlen érintetett. Ezen intézkedéseivel egyidejűleg

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 4. nro. 116.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 5. nro. 1.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 5. act. 5.

⁴⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 5. act. 8.

megindulnak ismét nagyobb mértékben a katonai „portiózások“; nevezetesen a fejedelem a váradi vár elfoglalását tűzvéen czélul, hogy „a váradi ellenség excursioit is megakadályozhassa a várat ostrom-zár alá veszi, az ott levő „bloquadá“-hoz elrendeli, hogy az porták száma szerint az nemes vármegye 407½ cubulus lisztet 270 mázsa hust, 23 szekeret, és 11 gyalogszeres embereket küldgyön havonként a diószegi profont házhoz,“ még pedig úgy, hogy minden következő hónap tartozását az előző hó közepén pontosan kiszolgáltassa.')

Ezen év termése a nagy szárazság miatt azonban kedvezőtlen levén a lakosságra, megengedi a fejedelem egy későbben kelt levelében, hogy a tavaszi vetemények helyett „egyébb terménynyel adjusztálhasson.“²⁾ De annál inkább sürgeti a „generalis insurrectiot“ különösen azon indokból, hogy „az szatmári ellenségnek excursioja annál hamarabb megakadályoztassék“³⁾ Mivel pedig Szabolcsvármegye a fejedelem rendeleteit pontosan nem teljesíti, ugyanezen évben a következő rendeletet bocsátja a Tek. nemes vármegyéhez: „Kegyelmed leveléből értjük, hogy sokan a nemes vármegye tagjai közül mind az közönséges szolgálat, mind penigh a maguk privatumi végett ide s tova distraháltatván, ez okból az kívántató intimatiot annak rendi szerint mind edig is nem effectuálhatta, kegyelmed azért jól meghvizsgálván az ilyeneket, az kiknek az otthon maradásuk kegyelmed itélete szerint az nemes vármegye kívántató szolgálatjára szükséges lészen, minthogy azok által ott is az nemes országh szolgálá-

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 5. 9.

2) L. Szabolcsmegye levéltára Fascic. 5. 13.

3) L. Szabolcsmegye levéltára Fasc. 5. 25.

latja promovealtatik, azokból otthon is meghagyhat, de ellenben akik refractariuskodnának és csak maguk privatumának keresése végett az intimatioból akarnák magukat substrahálni, az olyanok végett amint velünk létében parancsoltuk a teveő legyen. Azon igyekezzék mindazáltal kegyelmed, hogy hova hamarabb mennél felesebb számmal insurgáltassa az nemes vármegyét. . . Az armások dolgát az mi illeti, minthogy értjük bizonyosan, hogy sokan azon eloszlott hadaink közül haza az atyjok házához confugiálván, az több szegénységet nyomorgatják és sok excessusokat követnek el, azért, hogy ez eltávoztassék azon armások felállittatását is admaturálja és bocsásson oly parancsolatot az nemes vármegyében publicaltatván ezt az parasztságnak is, hogy valahol akár házoknál, akár kívül kaphatják az ilyeneket passus nélkül, azonnal megfoghassák és T. nemes vitézlő Kabai István generalis főstrázsamester, hajduvárosok főkapitánya hívünk Kabai István kezéhez vigyék, ki azokat megbüntetendi.“¹⁾

Ugyanezen év junius 6-ik napjáról a káromkodások átkozódások ellen bocsát szigorú rendeletet.²⁾

A fejedelem által elrendelt „conscriptio“ a megyében megejtetett, mely szerint az 1704-ik esztendőben volt Nyiregyházán 67 gazda, ezek közül lóval bíró 41.³⁾

1705 Az 1705-ik esztendőben armalisos nemesek voltak Nyiregyházán: Steph. Luca, Michael Szabó, Stephanus Csiszár, Andreas Tatár. Stephanus Tatár, Johannes Cseke, Joh. Máté, Tarczali János (praedicator).⁴⁾

Eközben a Rákóczy hadseregében akadtak egyes izgatók, kik a katonák között a lelkesedést lehűteni,

1) L. Szabolcsmegye levéltára Fasc. 5. 27.

2) L. Szabolcsmegye levéltára Fasc. 5. 61.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 5. 90.

4) Lásd: Szabolcsmegye levéltára Fasc. 6. 164.

s azokat a felkelés zászlója alól elvonni igyekeztek, az ilyenek ellen bocsát proclamatiót a megyében már az előző esztendőben, melyben erősen elrendeli, hogy: „miután az ellenség álnok utakon bujtogat, s ezért sokan eloszlanak; compereáltassanak az ilyenek jószágok elvesztésének terhe alatt“ ¹⁾; majd a hajduvárosokhoz írja: „mivel némely hajduk azon okon, hogy már öcseik, bátyjaik hadakoznak, felülni nem akarnak; szigoruan elrendeli, hogy vagy maguk felüljenek, vagy magok helyett vitézeket állítsanak, a portalis helyek pedig gyalogokkal praestáljanak, meggondolván a hazához való kötelességet! Ily kegyes szándékunkat,— mond — magatok megátalkodottságával gátolni ne merészeljétek, másként büntetéseket s rómlástokat magatoknak tulajdonítsátok.“ ²⁾

Egy-egy porta 4-4 jó fegyverest tartozott kiállítani ez évben ³⁾ a megye 100 lovast és 100 gyalogost ⁴⁾ ezen kívül 538 hajdut.⁵⁾

Ugyanezen évben a Gróf Eszterházy Antal ezredének Kassa felé kelletvén vonulni, a fejedelem következőleg rendeli el a statiókat: „Ugy kívánván a nemes haza mostani szolgálatja, kelletik a nemes vármegyén 3 regimentből álló Ngos Generalis Gr. Eszterházy Antal ur commandója alatt levő hadainknak Kassa felé által menni, mely hadainknak is ezen nemes vármegyében első statiójuk leszen Nyirbátorban, Gyulajban, második statiójuk Pócson, Petriben, Simonyban (bizonyosan Semjén), harmadik Nyiregyházán, Pazonban, Orosziban (bizonyosan Oroson) negyedik sta-

¹⁾ Lásd: Szabolcsmegye levéltára Fasc. 5. 39.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 6. 45.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 6. 49.

⁴⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fascic. 6. 52.

⁵⁾ L. Szabolcsmegye levéltára Fascic. 6. 57.

tiojok pedig lészen Rakomazon, Timárban és Balsán; kihez képest a vármegyének kívántunk intimalnunk, hogy az megnevezett helyeken ezen hadak számára elégséges provisiót tétessen, mely is tempore computus az commissariusságtól acceptáltatni fog.) Kevés idő múlva a Rákóczi hadainak elvonulása után már a német hadak vonultak ezen statiokon keresztül, mintahogy Lajos Mihály hívja fel erre a megyét²⁾, ki ekkor még a közönyösség szerepét játsza; de későbbben csakugyan a Rákóczy seregében találjuk őt, mely kitetszik azon tanuvallomásokból, melyek által nevének paráznsága bizonyittatik, ki férjének távolléte alatt fajtalan életre adta magát Apagyon.

Az ezen hadak élésére és a szatmári és váradi „bloquadak“-hoz a kivetett portiokon kívül kiszolgáltatott szolgálmányok összeírása elrendeltetvén: Nyiregyházán a következő vallomások tételnek.

Kihalgattatnak: Néma Péter, Zólyomy János nótárius, Derzsi János, Német István, Kovács András. Jurati examinati fassi sunt: „szakmári és váradi bloquadakhöz in natura adminisztráltak, Pab. cub. 27³/₄. Fav. cub. 24³/₄. Ezeken kívül szatmári és váradi bloquadakhöz, kirül quietanciat nem adtak, hittel fateáltak, hogy adminisztráltak Pab. cub. 39, Fav. cub. 36. Szolgabíró uram requisitiójára, Forgács Simon uram eönga hadai számára ugy Palocsay uram eönga parancsolatjára, Bene uram hadai számára adminisztráltak Pab. cub. 4; Kenyeret 149-et a Szakmárból kijött németek számára.“

„Lövei Sámuel uram ezeréből seregestől is sok tisztekkel kik személyszerint lehettek 120-an, lovak

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 6. 134.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára F. 6. 140.

150; egy nap egy éjszaka meghálva Consummaltak Pab. cub. 10. libras panis: 120. Cur, foenas 2. Ezenkívül hordattak a tiszteknek és katonáknak bort 9 frt árút. A mint kitetszik Lövei uram quietantiájából.“

Sennyei Ferencz uram eönga 3 serege, az egyikkel maga levén eönga, másikkal Dezsőfi nevű hadnagy, harmadikkal Szabó Pál nevű, egymásután a helységben megszállva, mindenik egy egy napot és egy egy éjszakát töltvén, az 3 seregben lehetett 300 személy, lovak sokkal több. Connumeralt az három rendbeli adminisztratio Pab. cub. 20. Cur. Foeni 3. Libr. Car. (font hus) 300. bort 26 frt.“

„Vitályos uram ezeréből két sereg beszállva, egyzsersmind hadnagyok Emödy István, Tolvaj Márton. A két seregben, az egyikében u. m. Emödyében (a mint a funer mondotta) volt személy 114, ló 120; a Tolvaj Mártonéban 80 személy; egy nap egy éjszaka meghálva, Emödy consummált, — a bírót megavertalva, minden katonára 1—1 itczebort, mely teszen 114 itczét, Tolvaj Márton maga s alatta levő tisztjei ugy némely katonái consummáltak Justas (itcze) vini 50. Ezen két sereg a tisztekkel consummaltak Pab. cub. 12. Cur foen. 2. Libras carnis, az két sereg 194.“

„Kenyheczy uram ezeréből egy gyalog sereg kibe lehetett személy circiter 120 egy nap és egy éjszaka consummáltak: libr. carnis 120. Az hadnagyoknak nevét nem tudják, azon hadnagynak hordattak justas vini 10.“

„Kecskeméti Mihály uram kegyelmes urunk parancsolatjából munitiokkal menve Erdélybe, volt vele személy nro 53. Consummaltak libr. car. 53. justas vini 53. 3 polturas borban, az hadnagyot megveretvén az borért Kecskeméti uram hordatott össze megint 50

itcezbort 3 polturas borban, melyeknek áraban adott meg 10 polturast.“

„Ocskayné asszonyommal levén egy Borsi Szabó György nevű putnoki hadnagy egy nap, egy éjszaka meghálván, hogy bor az faluban nem vólt és nem adhattanak nekiek, a hadnagy szekerét, 4 ökrét szállására vitette, a szekeret szélyel hányatta, megégezte, az ökrét Putnokon innen mintegy mélyfölddel bocsátotta el.“

„Tarczali nevű Bene uram hadnagya 12 törökkel és edgy néhány katonával, kik voltanak 40 személy, megszállva egy ebédre minden személyre vettenek egy itcze bort, mely téssen justas vini 40.“

„Ezeken kívül a sok zászlós had, csoportos hajdu katona éjjel nappal szüntelen járván rajtok, elő nem tudják számlálni, sem tiszteknek neveit megmondani, annyival is inkább kibeszélni, mennyi köből abrakot és bort adtanak az helységen fel s alá járó vitézi rendeknek, hitek s jó lelkiismeretek szerint merik mondani: esztendőtől fogva adtanak Pab. cub. 300, az bort meg aszerint kénytelenítettnek adni, hogyha csak három, négy megszáll is, mindjárt borért erőlteti az lakosokat.“¹⁾

De nemcsak az efféle szolgálmányokkal. katona tartásokkal terhelte abbán az időben Nyiregyháza, kijutott majd nem ereje felett a véradóból is számára.

1707 A fegyver viselő személyek a következők voltak 1707-ben Nyiregyházáról: Néma Istók, Tar István, Bimbó István, Olajos András, Takács János, Borbély János, Balkányi Ferencz, Nádkötő János, Fejér Mihály, Almásy Demeter, Sipos János, Nagy Ferencz, Bosnyák Péter, Bihari Péter, Farkas György, Jokó

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 6. 163.

Ferencz, Almásy János, Pap Mátyás, Encsi István, Harsányi János, Barna Ferencz, Rác János, Biri János, Kérczy Mihály, Budai László (zászlótartó), Deák György, Kecskés István, Kis Lukács, Rác András, Encsy György. Karabélyosok: Kis Mátyás, Oláh Péter, Lászy Demeter, Sándor Ferencz, Németh László, Csibe Ferencz, Pajkos Illyés, Bujdosó Ferencz, Lengyel Gáspár, Vékeli János, Lázár Demeter. Tehát volt ekkor Nyiregyházáról 41 katona. Elestek ezen esztendőben a háboruban: Kónya László, Fekete János, Orosz János, Varga Simon, Rossvári Mihály és Molnár Miklós zászlótartó.

Otthon lakó külön kenyeres emberek voltak: Bihari Mátyás, Nemes György, Sándor János, Kis Mihály, Derzsi János, Bogdány Péter, Király teleki Ferencz, Foghagymás Mihály, Santa János, Orosz László, Vigvári György, Nemes Péter, Macsi János, Oláh Lőrincz, Nehéz Sándor, Nagy János, Bodnár Sándor, Nagy Balint, Kis Lukács, Rác Mihók, Kovács László, Orosz Maxi, Halászi Pál, Uri András, Kakas Péter, Kalmauczy János, Ártánházi András, Csordás György, Csorba Istók, Kis János, Miklós mester, Németh András, Nyalka Péter, Tolvaj János, Luka István, Kovács András, Oláh János, Orosz Mihály, Orosz János, Nagy Geczi, Ártánházi Lukács, Tatár István, Tóth Pál, Bika Mihály, Cseke János, Kardos Mátyás, Nagy István, Santa László, Maczkó György összesen: 49. Tehát összesen volt akkor Nyiregyházán 90 család.¹⁾

Részint a katonatartás, részint a nap-nap után való mindenféle zaklatások, katonáskodások miatt, ez évben Rakamaz felében elpusztult²⁾; mit könnyen meg-

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc 8. 44.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc 7. 13.

magyarázhatunk magunknak, ha felgondoljuk, hogy Nyiregyházán akkor 1 és $\frac{1}{2}$ porta fizetett 36 forint adót,¹⁾ s a következő évben még az olyan predicatorokra is, kiknek fizetésök nem ment többre 36 forintnál, 30 forint évi adót vetettek, sőt házaikra rámentek s könyveiket össze vagdalták a katonák, úgy hogy kénytelenek voltak a zaklatott, lelki pásztorok a fejedelemhez folyamodni, ki is e nyommasztó helyzetet azonnal megszüntette.²⁾

1708-ban a Rákóczy hadainak quartélyosai voltak Nyiregyházán: Erdős Ferencz, Nagy Mihály, Kovács János, kik mindnyájan Erdélyből Egerhegyről valók voltak.

A járó-kelő katonaságon felül quartélyozott itt 9 katona, 2 ló, 18 ökör.³⁾ Állandóan Szabolcsmegyében a következő hadtestek voltak elhelyezve: 1. A Francia lovas gránátosok Kis Varsányban, Nagy Varsányban, Gyürén, Aranyoson, Apáthiban és Kenézsen. 2. A Francia gyalog gránátosok: Báthorban, Gyulajban, Pócsan, Kállóban, Semjénben; 3. Balkányban, Fejértón. Karabélyosok I comp. 4. A II., Karabélyos compania Oroson, Pazonyban, Nyiregyházán, Turán, Sényőn, Halászbán, Kemecsén, Bogdányban a 3—6 compania; 250 emberével számítva ezen évben Szabolcsmegye 2000 katonát tartott; ezen kívül a fejedelem hadi szereai s élésre valói e két ezred katonasághoz, melyből Nyiregyházán a fejedelem béres ökrei helyeztettek el.⁴⁾

1710 A hadi adóból jutott Szabolcsmegyére 1710-ben és pedig a nemességre 2000. a szegénységre 3000 köből gabona és 1000 mázsa hus, mint ahogy a limi-

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc 9. 4.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc 9. 4.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc 9. 43.

4) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc 10. 5.

tatiót Bercsényi Kassáról ápr. 11-ik napjáról keltezett levelében a megyével közli ¹⁾ Azonban a fejedelem tekintettel a terméketlenségre és a pestises időre, e hadi adót maga tetemesen lejjebb szállítja. ²⁾

Ezen évben már a fejedelem ügyei kezdettek hanyatlásnak indulni, s míg egy részről a kül diplomatiánál tett lépéseket, vagy a magyar nemzeti ügy támogatására, vagy legalább arra, hogy egy szerencsés béke-kötést segéljenek keresztül vinni, maga is komolyan foglalkozott a béke kötés gondolatával, de hogy az mennél előnyösebb feltételek között jöhessen létre, megindította ismét hadi mozgolódásait, már az előző év Karácsony után megindult s Egeren, Gyöngyösön keresztül Vadkert alá szállott Sickingent megtámadandó, azonban az ellenség készen várta őt s Romhánynál megütköztek, a csata teljes győzelmet nem adott a felkelteknek, bár a császári hadak nagyobb veszteséggel vonultak vissza. Ezt az egész évet, azután a diplomatai működések és hadi tervek veték igénybe. Azonban Rákóczy ügyei mind egyre hanyatlottak, Érsekujvár, Szepesvár, Krasznahorka, Bártfa, Eperjes egyenként s egymás után kerültek könnyűszerrel a császáriak kezére, Pálfi át vette a császáriak fő vezérletét. Ezen vereségek hírére Rákóczy hadai nagy részt eloszlottak, s kiki családjához szorult, alig maradtak Rákóczy mellett az udvari hadak, maga is udvari hadait a hegyallján elhelyezvén s Eszterházy Antal vezérletére bizván, Ungvárra ment Patakról, hogy onnan Bercsényit Dolgorukyhoz, a czár felhatalmazottjához küldje Lengyel országba. Nem sokára Eszterházy hadai is szétverettek Liszkánál Viard tábornok által.

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc 11. 3.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc 11. 4.

1711 Az 1711-ik évben maga Rákóczy is Lengyelországba ment személyesen értekezni Dolgorukyval. Károlyi Sándor maradván a felkelés képviselőjében Pálffy csakhamar felkerestette őt béke ajánlataival, többszöri alkudozások és személyes találkozás után, miközben Pálffy felmutatta Károlynak a császár kegyelem-levelét, ez hajlandó is lett a békére, azonban a fejedelem nélkül mitsem akarván végezni, előbb leveleivel, majd személyesen is felkereste Rákóczyt Lengyelországban vele a béke feltételeit megbeszélendő. Rákóczy nyomban hazajött. Pálffy ekkor már Kállót uralta császári hadaival, ki azt kívánta, hogy Rákóczy is kegyelmet kérjen a császártól; ő ezt a haza jóvoltáért és nyugalmaért hajlandó is volt megtenni, nem vetvén latba saját megaláztatását sem. Január 29-én Munkácsra érkezett, hol tanácsosaival a dolgot megbeszélte, s Károlyi által megüzente Pálffynak, hogy kész vele az ügyben Vaján személyesen is tanácskozni.

Kisvárdán ment keresztül a fejedelem, hol valamenyi hadai összeváltak gyűlvé, s mintán hadi szemlét tartott feltették, érzékeny szívvél adta elő a szomorú helyzetet. A Pálffyval való értekezlet még az napon véghez ment, másnap Károlyival Olcsvárra ment, hova már előbb hadi tiszteit s pártfelelt összegyűjtötte; kik előtt mély megindulással s koronként könyező szemekkel ismertette meg a dolgok szomorú állását; kérvén és intvén, hogy egyenként ne folyamodjanak kegyelemért, ő megírja levelét a császárhoz s azon lesz, hogy mindenkinek kegyelem biztosittassék. E levelet csakugyan meg is írta febr. 3-ikán s Károlyi által akarta céljához juttatni, azonban Pálffynak nem tetszett a Károlyi követése, minél fogva a fejedelem abba is belegyezett, hogy Pálffy kezeihez adassék levele. Pálffynak azonban

a levél tartalma sem tetszett, így közötté s a fejedelem közötti tárgyalások megszűntek.

Ezután a fejedelem a felkelés ügyét Károlyira bízván sőt felhíván, hogy „a nemzet boldogulásának gyümölcse nélkül valóságos tractára ne lépjen“, maga Lengyelországba ment. Azonban itt nem sok szerencse biztatta.

E közben Pálffy és Károlyi között ismét megindultak a tárgyalások s Debreczenben közöltetett is Károlyival a királyi resolutio, melyet Károlyi személyesen elvitt Rákóczyhoz. A királyi resolutio nem elégíthetvén ki Rákóczyt és a vele Stry városában időző Bercsényit és Eszterházy Antalt, sőt ez utóbbiak gyanut táplálván Károlyi iránt őt elfogatni is javasolták, Rákóczy azonban ezen tanácsra nem hajlott, de megtiltá, hogy tovább is béketárgyalásokat folytasson Pálffyval.

Pálffy azonban nem pihent, Károlyit, kit már ígéretekkel s fenyegetésekkel meglágyított nem engedte kezei közül kisiklani, ismét sürgető levelet küldött hozzá Kassa átadása iránt, ezt tudatta Károlyi a fejedelemmel s maga is annak adott kifejezést, hogy e vár átadása nélkül a békealkura komolyan gondolni sem lehet. Rákóczy Kassa átadását határozottan ellezte ugyan; ellenben Pálffy Károlyit régiebb szavaira is emlékeztetvén, határozottan követelte Kassa átadását és a fegyver letételt.

Károlyi minden reményét, elveszítvén a békekötésre határozott hajlandóságot mutatott ugyan, mind a mellett még egyszer megszólalt nála a lelkiismeret, s elutazott a fejedelemhez, hogy mind őt, mind a szövetséget megnyerje terveinek; azonban Rákóczy hajthatatlan volt, másrésről Pálffy fenyegetései megijesz-

tették Károlyit, így végre is megkötöttetett a béke, s Károlyi május 1-ső napján 12 ezer kuruczczal letette a hűség esküt Pálffy előtt.

Igy végződött a fényes és jogos szabadságharcz, mely anyi fényes és gyászos lapot tölt be e szegény haza történetében, — mely oly közvetlenül érintette meggyénket és városunkat is.

Még ez évben is 25 orales és 24 equiles volt elhelyezve Nyiregyházán s 132 köből abrakkal, 34 köből gabonával, 132 szekér szénával kelle szolgálnia a haderő fenntartásához.¹⁾

1712 1712 máj. 19-ről Pálffy János Pozsonyból keltezett levelében a szabolcsmegyei katonaságnak meghagyja, hogy oszoljon szét, kiki maga lakó földjére menjen és excessust ne csináljon.²⁾ Ezen időtől kezdve ismét a császári hadak ültek Szabolcsmegyének s Nyiregyházának nyakára, mint azt látni fogjuk.

Ezen évben tartott conscriptio szerint az adófizető nemesek névlajstromában (nomina nobilium contribuentium) találjuk Nyiregyházáról Csekő Jánost; az urak és nemesek (nomina dominorum et nobilium) név lajstromában pedig a következőket: Luka István, Szabó Menyhért, Csiszár István, Tatár András, Máté János, Cseke János, Borus Zsigmond, Szilágyi Gergely. Ezekon kívül cselédes gazda lakik Nyiregyházán ezen évben: 98.³⁾

Már az 1711-ik évben a magyarhadak szét oszolván, azon év auguszt. havától holnapról holnapra, majd nem hétről hétre feles számú katonaság ült, Nyiregyházán; így augusztus 5-én Rabbutin generalis recrutaival s remondaival. „Subsitalt 3-ad napig 27½ oralissal,

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 12. 34.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 13. 17.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 13. 73.

200 equilessel, a lovaknak fűvet hordattak, abrakot minden lóra fél fél vékát kellett adni, kenyérrel s főzelékkal a szegénység tartotta őket. Szekeret adott a város négyet, s ezeket 7 mértföldnyiről 3 nap mulva bocsátották vissza.

Szeptember 13-án Darmstadt „eő excellentiája“ Talaczko nevű „rittmeistere“ más tisztekkel együtt, 2 compania recrutával s igen feles számú remonda lovakkal szállván be „Subisistalt“ 3 napig, „kenyérrel, hussal a szegénység intertenealta“. Az tiszteknek „bőséges gazdálkodással voltak. Juhot, tyukot, ludat, malaczt, vaját, egy szóval mindent, valami kitelhető volt „az szegénységtől“. A lovakat szénával tartották. Abrakot minden lóra fél fél vékát napjában, 10 szekeret adtak, melyek csak 12 nap mulva kerültek haza.“

Október 4-én Niklin (?) generalis recrutaival Himmeberg nevű kapitány szállott be 147 és ½ oralissal, 7 equilessel, kenyérrel, hussal a szegénység tartotta őket. Két napig időztek.

Ugyan csak okt. 10-én Löffelholcz „eő excellentiája“ recrutaival levő Jacobus Diestrik „Hoppman y“ egy statiot tartott 253 oralissal és 20 equiessel: ki is nem quietalta az helységet. Kenyérrel, hussal az helység intertenealta. Abrakot az lovak számára adtak 32 köblöt. Három szekeret vittek el, Ecsedről negyed napra bocsáták haza.“

Október 28-án ugyancsak Darmstadt regimentjéből „midőn felfele maschiroztanak“ szállott be 4 compania „az hárma egy statiót tött, az egyike penigh kettőt, sem oralisoknak, sem equileseknek számát nem tudjuk mondani a vallomás, — mivel nem quietalták az szegénységet; mind kenyérrel, mind hussal az szegénység intertenealta, az

lovaknak szénát adtanak, abrakot penigh etetett meg az 4 companiabeli militia 50 cubulust.“

November 10-ikén Montecucolli generalis szállott be egy statiora „az staabbal s minden bagazsiájával, az portioknak számát nem tudjuk, — mond a vallomás — mivel nem quietalták az szegénységet,“ magának a grófnak adtak konyhára valót tyukot, ludat, malaczt, vaját s egyebet a mi a szegénységtől kitelt. A katonákat a szegénység interteneálta, mind kenyérrel mind hussal; abrakot adtak 8 köblöt.

November 19-én Rottenheim obester egy staabal 44½ oralissal, 54 equilessel szállott be, kenyérrel, hussal a szegénység interteneálta, a tiszteknek szabad culinára adott az szegénység valamit adhatott, abrakot az quietantian kívül azon egy station consummantanak többet, hogy sem a mennyiről quietaltattunk. Hust 116 fontot. Egy szekeret vittek el 8 mértföldről bocsátták haza.

Ugyan ezen regement statiója tovább is ott levén, 89½oralisra és 88 equilesre szaporittatván, kenyérrel hussal, abrakkal elláttattak, sokkal több abrakot etettek meg, mint a regulamentum szerint kellett volna adni.⁵⁾

November 29-én Ugyan azon regementbeli kapitány Cobelka nevű szállott be 59 oralissal és 88 equilessel, recrutakkal és feles számú remondákkal, „subsistáltak 3 napig, az közrendnek minden nap egy egy iteze bort, az kapitány asztalára szintén bort adtak „jusztas 36;“ az tisztjeinek is bor járt „justas 20.“ Ezen kívül konyhára valót adtak, ami kívánta-tott és telhetett az szegénységtől, abrakot is külön az maga lovai számára bőven adtanak. A bor itezéje volt 12 poltura.

⁵⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 13. act. 74.

Nem csodálkozhatunk, hogy ha ily elviselhetetlen s a nép vagyonát teljesen felemészítő terhek sulya alatt a nép végképen elkeseredett s csoportosan hagyta oda falvait, sőt nem volt hallatlan dolog a gyulajihoz hasonló eset, hol a lakosság az utolsó szálig elhagyta egy időre a falut.

Különösen Debreczen volt a falvaikat elhagyott megyei lakosoknak menedék helye, miért is a megye 1713-ban Tasson tartott gyűléséből megbízó levéllel 1713 Debreczenbe küldi Lövey Sándort, hogy ezeket az oda szökött lakosok kiadására felhívja ¹⁾

A fennebb említett terheken kívül megindultak ismét a „gratuitus labor praestálások“ nevezetesen a munkácsi vár reconstrualása elrendeltetvén, Pálffy felhívja a vármegyét, hogy 100 erős munkást és nagy menységű erős szekeret küldjön oda még marc. havában, hogy a munka mindjárt husvét után kezdetét vehesse ²⁾; más oldalról, mint ez időben minden hadviselés után, a tolvajok ismét elszaporodtak az országban, továbbá az 1711-ben dúló pestis ez évben sem szünetelt s e mellett a só árak ismét ugy fel voltak csigázva, hogy a majdnem mindenéből kifosztott szegénység azt beszerezni nem tudván, só nélkül kénytelenítettett enni kenyerét ³⁾; mindezeken felül a katonatartásra való adózás egyaránt megkívántatott ugy, hogy Nyiregyháza ez évben fizet 270 font kenyeret, 135 font hust, 120 portio zabot, ugyanannyi szénát. ⁴⁾

A következő évben ismét erre vonulván a katonaság, felhivatik a megye, hogy a „vecturat“ szolgáltatassa 1714 ki ⁵⁾; hozzá bizonyos Czelder és Pongrácz nevű tolvajok

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 14. act. 6.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 14. act. 42.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 14. act. 79.

⁴⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 14. act. 118.

⁵⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 15. act. 21.

fenyegeik és zaklatják a megye lakosait.) Ezen évi összeírás szerint a következő „nemesei“ „hospesek“ és colonusok laktak Nyiregyházán: 1. Batiz Jakab, 2. Luca Ferencz, 3. Kereki Ferencz, 4. Tatár András, 5. Máté János, 6. Szabó János, (lelkész.) 7. Cseke János, 8. Tóth János, 9. Bika Mihály, 10. Német Mihály, 11. Szabó Ferencz, 12. Német Sándor, 13. Encsi András, 14. Bangó György, 15. Tar István, 16. Kis János, 17. Monyas Pál, 18. Laskai György, 19. Kardos Mátyás, 20. Fintor István, 21. Kovács András, 22. Filep István, 23. Balog Mihály, 24. Orosz Jakab, 25. Borbély János, 26. Kálmán János, 27. Bihari István, 28. Budai Tamás, 29. Német András, 30. Török Mihály, 31. Timár György, 32. Kéri László, 33. Bihari Mátyás, 34. Péter Mihály, 35. Bogdány János, 36. Orosz Mihály, 37. Orosz János, 38. Nagy Péter, 39. Lengyel Gáspár, 40. Fokhagymás Mihály, 41. Sohajda János, 42. Bogdány János, 43. Orosz Mihály, 44. Orosz János, 45. Nagy Péter, 46. Lengyel Gáspár, 47. Fokhagymás Mihály, 48. Sohajda János, 49. Bencs Gyurka, 50. Cseke János, 51. *Ártánházi Lukács, 52. Hodászi Péter, 53. Királyteleki Ferencz, 54. *Német András, 55. Lucskai István, 56. Ártánházi András, 57. *Kolbász András, 58. Gábris Simon, 59. Tatár Bálint, 60. *Csordás László, 61. Béres Tamás, 62. Biri György (tisztartó), 63. Molnár Mihály, 64. Toth Pál, 65. *Toth János, 66. Bika Mihály, 67. *Bimbó István, 68. *Kis László, 69. Nemes Péter, 70. Csuhi István, 71. Oláh Lőrincz, 72. Kovács András, 73. Toth László, 74. Encsi Mihály, 75. *Derzsi János, 76. Olajos András, 77. *Kőrös Mihály, 78. *Farkas János, 79. Uri János, 80. Oláh János, 81. *Borbély János, 82. Guba György, 83. Balkányi

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. F. 15. act. 111.

Péter, 84. Varga Simon, 85. Bornyupásztor János, 86. Szegény János, (zsellér), 87. Czifra János, 88. Napkori Pál, 89. Orosz Gyurka (zsellér), 90. Bornyupásztor Lukács, 91. Maczkó Mátyás, 92. *Bihari Péter, 93 Lázi Demeter, 94. Lázár János, 95. Kardos János, (zsellér) 96. Jákó Ferencz, 97. Barna Ferencz (zsellér), 98. Napkori László (zsellér), 99. Bodnár Sándor, 100. Nagy Ferencz, 101. Kardos Mátyás, 102. Kaskötő Istók, 103. Nehéz Sándor, 104. Kesely Ferencz, 105. Oláh János, 106. Harkányi János, 107. Kabugya János, 108. Encsi István, 109. Farkas Gyurka, 110. Bihari Istók, 111. Bihari Mátyás, 112. Gyarmati Gyurka, 113. Pap Ferencz, 114. Magyin (?), 115. Halasi Pál, 116. Korán László, 117. Molnár Ferencz, 118. Vári Gyurka (zsellér), 119. Orosz András, 120. Kakas Péter, 121. *Kálmán János, 122. Német István, 123. Török György, 124. Muka Ferke, 125. Kiss János, 126. Durák György, 127. Bundi László, 128. Basavári Lukács, 129. Orosz Ferencz, 130. Orosz László, 131. Horváth János.¹⁾

Volt összesen 42 katona, a jelzetteken kívül még 23, kik egyik-másik lakos fegyverfogható fiai közül teltek ki s a Rákóczy szabadságharczban részt vettek, össze volt még akkor írva ezek mellett 31 fegyverfogható fiu.

A következő évben a lakosok szaporodtak, mert ¹⁷¹⁵ az összeírásban a következő új nevekkal találkozunk: Nyalka Péter, Vékási N. Karmazsin László, Szilágyi Gergely, Doma Gergely, Sánta János, Szücs János, Zöldi János, sat.²⁾

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 15. act. 107. 108. Ezen nevek közül amelyek ritkított betűvel vannak, nemesek, melyek csillaggal jelzettek katonák.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 15. és 16. act. 112. és 60.

A lakosok azonban folyvást szegényedtek és pusztultak, úgy Nyiregyházán, mint az egész megyében; a népességet fogyasztotta az azon időben évről-évre előforduló pestis, anyagilag majdnem a végső romlásra voltak már jutva a módfeletti adóztatás és katonatartások miatt; úgy hogy a következő évben 1716 megtartott összeírásból láthatólag Nyiregyházán nem volt több, mint 57 vonó, 4 uradta ökör, 4 ló, fejős tehén: 13; meddő tehén 11; Tinó-binó: 21; fejős juh: 118; meddő: 16; sertés: 26 darab.¹⁾

A megye pusztult állapotára világot vet a következő levél, melyet a megye Károlyihoz intéz: „Meg- 1717 árvahodott vármegyénknek utolsó pusztulásra hanyatlott sorsát keservesen szemlélvén, ennek előtte egynehány hetekkel mind mltgos Palatinus urunknak eő excellentiájának, mind penigh az t. n. Cancellariának, úgy bellicumoknak is lamentabilis expositiókból álló alázatos leveleinkkel udvarolván, amint az ngos viceispan nemzetes Krucsay Márton eő kegyelmének transmittalt méltóságos ur levelének continentiájából értjük, az ngod uri munkálkodása, fáradozása és sollicitatioja által lamentabilis levelünkre resolvalt szép operatióját nagy engedelmességgel köszönjük kihez képest az eő felsége kegyes ordere, hogy az gyalog companiakból egyike ki is 114 oralisból és 111 equiles portiokból áll, elérkezvén, szomszéd nemes Bihar vármegyében continuandó hybernali quartirio kiméggyen; megvalljuk ebben is szegény elalélt népességünk valami könnyebbiséget érezhet; de erők felett való aggravatiókhöz képest legkivált, hogy az contributiobeli menstrualis summa, ki is tizen-egyezer és hatvanegy rhenus forintokból áll, azzal nem decrescal-

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 18 a. 76.

ván, teljességesen desperáltunk, hogy hat hónapokra való quantumunkat supplealhassuk, mert az mint calculusra vettük az obtingensünket, az tek. nemes militiára Kemecei gyűlésünkben computisálván, elucescalt, az egész hybernalis consuptumok vagyis quartély tartások alig 22 ezer rhenus forintokra exurgálnak, így készpénzben 44401 forintokrul kell gazdálkodnunk. Már Isten kegyelméből 3-ik hybernalis holnapnak majd utolja fele vagyunk, in paratis penig még egy holnapot se exolválhattunk, egészen az nyakunkon a novemberi, deczemberi, januariusi exolutio, magunk által látjuk incoláinknak tehetetlenségeket, az kinek valami keves marhácskája keze között maradt volna is Istennek eő felségének bölcs itéletéből az marháokban dögleteesség esvén, mint hogy egyéb aeconomiája nincsen, akiből az incola pénzt szerezhessen, csak ezen három hónapi quantumunkat is miképen pótolhassuk elménkkel alig capiálhatjuk,“ minél fogva kéri, „hogy pusztult voltokat atyai szívére vevén, ha csak egy része is a terheknek vétessék le.“¹⁾

Mig az adózások e képen folynak illetőleg behajtatnak, a török háboruba vezetett hadsereg számára: a francia országban időző Rákóczy Pápayt Törökországba küldötte, ki ott a Rákóczy nevében, de az ő utasítása nélkül saját akarata szerint munkálkodott s Bercsényi, Forgács, Eszterházy és Csáky Törökországba hivattak; e mozgalmak felől jól volt értesülve Károlyi Sándor is s mivel az országban az elégületlenek között bizonyos remény és izgalom támadt, a megyéhez hosszú levelet intéz a külföldről török, orosz, lengyel 1718 segítséggel izgató száműzöttek ellen²⁾; azonban a ha-

1) Lásd Szabolcsvármegye levéltára Fasc. 17. 3.

2) Lásd Szabolcsvármegye levéltára Fasc. 18. 29.

talmas Eugén fényes győzedelmeket aratván a Törökön, egy időre minden lecsendesedni látszott, de nem sokáig tartott a látszólagos nyugalom, mert ugyan ezen évben a tatárok mintegy 25 ezeren Besztercze felől betörték Erdélybe. Károlyi ennek hírére ismét figyelmezteti megyénket, hogy „noha a pogánynyal szövetekezettek a mult évben megszegyenültek, ujabban machinatiokat cselekesznek“; ugyanazért komoly vigyázásra int,¹⁾ egyszersmind felhatalmazást kér a főhadi tanácstól, hogy a Magyarországhban szórványosan levő csapatokat összegyűjthesse s ezekkel a tatárok ellen mehessen; azonban erre engedélyt nem nyert, mivel azt hitték, hogy Eszterházy és a többi bujdosók a tatárokkal jönnek, így Károlyi csak annyit tehetett, hogy a határszéli szorosokat eltorlaszolta; Szatmárban különösen a Szamos-közön garázdálkodó s nagy zsákmánynyal számos keresztyén rabbal kifele vonuló tatárok azonban elébb Bakony László által megfutamtattak, később Károlyi is a tiszavidéken gyűjtött nemességgel reájok csapván, s az összecsoportosult bányai és marmarosi nép is őket megtámadván, miután 9000 lovat nyertek, sok keresztyén rabot kiszabadítottak, kikergették őket az országból.

Az iszonyu adók s katonai járás-kelések miatt a lakosság Nyiregyházán nemesak anyagilag pusztult, hanem sokan kivándoroltak innen oly otthont keresni, hol a sok terhek közül legalább egyiket vagy másikat lerázhatták vállaikról; úgy hogy az 1718-iki összeírás alkalmával már csak 47 cselédes gazda találtatik Nyiregyházán, az urasági telepeken s majorságokon kívül.²⁾

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 19. act. 32.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascie. 19. act. 96.

Ugyan ezen évben nyújtja Bánffy Mária protestatióját az ecsedi uradalom igazságtalan osztálya miatt¹⁾; azonban e protestatio eredményéről semmi feljegyzés nem találtatik, hihetőleg azért, mivel már 1712-ben „az ecsedi uradalmat II. Rákóczy Ferencz pártütése (?) miatt, mint uraveszett jószágot VI-ik Károly császár Gr. Károlyi Sándornak ajándékozta.“²⁾

A következő esztendőben ismét pestis fogysztja¹⁷¹⁹ a megye s ország lakosait.³⁾

Van ebben az évben Nyiregyházán 65 cselédes gazda, 14. sub gazda, vonó ökör 77, hámos ló 63, fejős tehén 51, meddő s negyedfü tehén 51, fejős juh 69, sertés 74. (Lásd F. 20. 158.); tehát az 1716-ik évi összeírás óta némi emelkedés történt a vagyonosodásban.

Elszöktek ez évben Nyiregyházáról: Kaskötő János Püspökibe, Kelenik András Bakonyszegre, Garabonczy János, Rinyi Ferencz Zelindre, Geczi Péter Acsádra, Ártánházi András Aszalóra, Kis Péter Tokajba, Kereki Péter és Encsi Mihály Czeplédre, Máté Sámuel Böszörménybe. (Lásd conscriptio 20. 161.). 1722-ben elszöktek Nyiregyházáról: Kerülő András, Néma György, Kadrics György. (F. 23. a. 131.)

Több évi összeírásból összevetve kitűnik, hogy ebben az időtájban a nyiregyházai Colonus határa 3 mezőre volt osztva s 31 colonus birt összesen 2000 hold földet. A lakosok közül száz holdon felül birtak: Luca István, Kis László, Török György, Filep István, Buda László, Orosz Jakab, Fintor Mihály.

Ezekon kívül voltak a nagyobb uradalmak s urasági birtokok, mint a Rákóczy-féle, most már Károlyi, továbbá a Józsika, Józsa-féle birtokok sat.

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 19. 64.

2) Szirmay Szatmármegye története. II. Rész. 73. lap.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 20. 12.

1723 A következő évben Nyiregyházáról többen kiköltöztek, mely kiköltözés felől a megyei levéltárban a következő feljegyzés találtatik: „Molnár Mihály nemes Józsa István nyiregyházi taxása vallja, hogy 1720-ik esztendőtol fogva ez Nyiregyháza nemes Szabolcsvármegyében levő helységből lakosok s adófizető emberek szöktek el tizenheten, melyek között a hét elsők voltak: Józsa Imre uram eönga taxasai, következők: Cseke János ment el 2 ökörrel, 2 tehénnel, 2 sertéssel, Sohajda Sándor ment el 2 ökörrel, 1 tehénnel, 2 sertéssel. Laknak Kakadon Biharvármegyében. Tóth Márton ment el 1 tehénnel 2 sertéssel; Nyalka Márton 1 tehénnel 2 sertéssel, Doma András 2 ökörrel, 2 sertéssel, Német György 1 sertéssel. Laknak Szatmármegyében Lugoson, tudja mert helységében ezen fátensnek lakozó mester volt, ott is látta őket. Dorogi Sándor 2 ökörrel, 2 tehénnel, 2 sertéssel, lakik Dorog nevű hajduvárosban, ott lakását magától Dorogi Sándortól hallotta. Az következő 10 profugusok voltak: Józsa István uram taxasai és nevezettek ily formán: Karmazsin László 2 ökörrel, 6 tehénnel, 7 sertéssel, lakik Kakadon Biharmegyében, Sánta László marha nélkül ment el, lakik Sámsonban; Beregszászi Gyurka 1 tehénnel, 4 tinó binóval, 4 sertéssel, lakik Penészleken Szatmármegyében; Napkori Pál 1 sub hospessel, 2 ökörrel, 4 sertéssel; Bihari Mátyás 1 sub hospessel, 4 ökörrel, 1 tehénnel, 4 sertéssel; Varga László 1 sertéssel, Kódus Gyurka 1 heverő, adó alá való marhával; Bodnár Lukács semmi marhát nem hajtott el magával; Nyalka Jankó 1 tehénnel, 4 tinó binó marhával, 2 sertéssel, Vaszil László 2 ökörrel, 1 tehénnel, 1 sertéssel.

Laknak Lugoson Szatmármegyében; tudja pedig ott lakásukat, mert helységéből ezen tanunak voltak emberek Lugoson és látták őket.“¹⁾

Az 1724-ik évtől az 1728-ik évig az elszökött 1724 jobbágyok összeírásával és visszahozatásával, a bűn és boszorkány perekkel a szegénységre nehezedő adók behajtásával és folytonos katonatartással foglalkozik leginkább a megye tisztikara s az ide vonatkozó iratok töltik meg a megyei levéltárat.

Nyiregyháza ebben az időben folyást néptelenedik és szegényedik, az 1728-ik évben alig van Nyiregy- 1728 názán 40—45 gazda, örökös lakó alig 3, a marha-állomány is megkevesbedik, mindössze 48 ökör, 14 tehén, 77 juh, 34 sertésből áll a lakosok összes járójósága.²⁾

A következő évben az összeírás szerint, Nagy László, birósága idejében, a lakosok száma fogy öttel.³⁾ 1728

1730-ban már nem bírja az adót fizetni, hátrány- 1730 ban marad 125 forinttal.⁴⁾

Eközben szaporodnak a vallásos sérelmek. Kereszturi Lukács korbeli esperes panaszt tesz a nemes vármegye előtt, hogy a zalkodi, k.-semjéni, leveleki, baktai templomainkat a katolikusok elfoglalták, s kéri azokat, mint jogos tulajdonokat visszaadatni.⁵⁾ Ezek a templomok akkor elvétetvén, maig is a katolikusok birtokában vannak.

Ez évi összeírásban a lakosok száma 50-re emelkedik, s a jármos ökrök száma 76-ra szaporodik.⁶⁾

A következő évben Karászbán B. Senyei Imre ur, 1731 mint Kereszturi Lukács esperes a megyének bepana-

1) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 24. 20.

2) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 29. 207.

3) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 30. 208.

4) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 31. 29.

5) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 31. 283.

6) Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 31. 241.

szolja, az isteni szolgálatban levő szegény levitát nem csak idegenül látta a maga szállásán, hanem szekérét, ökrét s 9 kereszt búzáját elvitette, harangtól, templomtól eltiltotta, azóta is eő nagysága javait manutenealja, jóllehet Karászbán az evang. miniszterek azon templomban s harangozással szolgálnak s a protucullumok régisége is ezeket manifesztálja, personalis praesentiájok is azoknak, akik oda szolgálnak confirmálja, ¹⁾ miért is a nemes vármegye Oroson celebrált gyűléséből 1731. szept. 4-ről megkeresi Senyeit levelében s a szegény karászi levita jószágait visszaadatja.²⁾

Ez évben 4 nemes család lakott Nyiregyházán u. m. Kereki Ferencz, Kereki Péter, Kereki András és Cseke János.³⁾

1732 Az 1732-ik évben Szentiványi János beregi főispán és simai birtokos maga személyesen beutazza szabolcsmegyei birtokait, a Simát is meglátogatja s elhatározza, hogy ez elpusztult praediumot lakosokkal megültetni fogja. Indokolt előterjesztését benyújtja a megyéhez, tudtára adván a nemes vármegyenek, hogy a megültetés keresztülvitelével gazdatiszját nemes Kereki Nagy Ferenczet óhajtja megbizni s kéri, hogy ebben nevezett gazdatisztját ne akadályozza sőt inkább elősegitse, s kéri, hogy a telepítvényt 12 esztendeig minden teher-viseléstől mentse fel, s adja ki erről a szabadság-levelet.⁴⁾

Azonban úgy látszik, hogy a megye ezen kérelemnek nem engedett, mivel a telepítvényből nem lett semmi.

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 32. 122.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 32. 123.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 32. 285.

⁴⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 33. 245.

Ez évi összeírás szerint Nyiregyházi bíró Fodor Miklós; a gazdák száma 51; azonban a vagyonosodás mutatója a marha állomány ismét tetemesen alá száll, az egész faluban csak 4 fejős tehén találtatik, 20 juh és 44 ökör.¹⁾

1733-ban bíró Nagy Miklós, a gazdák száma 63-ra ¹⁷³³ emelkedik, ökör van 61, tehén 11, juh 23, sertés 17.

1738-ban Szeki Teleki Ádám neje Weselényi Zsu- ¹⁷³⁸ zsánna kereset alá vonja a vármegye előtt Görög Lázár Demeter nyiregyházi haszonbérlőt és társait; kik nyiregyházai birtokuknak, melyet Bánffy ágon birnak, minden javait lefoglalták és haszonélvezik, s az uraknak fizetni nem akarnak, követeli rajtok behajtatni az árendát.²⁾

A megyei levéltárban az 1743-ik évben akadni ¹⁷⁴³ először nyomára annak, hogy a Dessewffy család jogot tart Nyiregyházához: jelesül Dessewffy Tamás (de csernek) tiltakozik azon szomszédos compossessorok ellen, kik hugyaji, butkafölgyei, asszonyfalvai, félegyházai, kállói, harangi, orosi, nyiregyházai, bolti, micskei sat. földjeit elfoglalni akarják.³⁾

Ugyanezen évben Nestelrode Hungenpockt Arnold Keresztély liber báró hátrahagyott özvegye Drotte Richmunda Adelheidissa nevében követeli a nemes vármegye előtt nevezett urnőnek pataki jószágigazgatója Dorser Ferencz József a désmát Nyiregyházától, mint az ecsedi uradalomhoz tartozó birtok résztől; kimutatván, hogy minő ágon tart hozzá jogot nevezett úrnő, jelesül írja, hogy Bánffy György vette azt zálogba Rákóczy Juliától, azután jogos osztály szerint

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 33. 288.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 39. 150.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 44. 208.

nyerte Bánffy Zsuzsánna, báró branyicskai Jozsika Imréné, végre ezen jogon szállt Hungenpockt báróra.¹⁾

Ugyancsak nevezett esztendő boldogasszony havának 24-ik napján nagy verekedés történt Nyiregyházán, ugyanis midőn a „görög valláson levő pap Pap János ur ő kegyelme“ fiának lakadalmát tartotta volna, többen ellenséges szándékkal mentek a g. kath. parochiára, az ablakon belövdöztek, azután verekedtek.

Több tanu hallgattatik ki e tekintetben, de a merényletnek valódi indoka fel nem derítették; annyi kétségtelennek látszik, hogy nem vallásos türelmetlenségből származott a támadás, hanem sokkal inkább személyes boszunak vagy szerelmi csalódásnak lehetett az kifolyása. Különben helyén valónak látom megjegyezni itt azt, hogy Nyiregyházán, el tudva a mult században történt jogvédelmeket, s a jobbágyok pártolásából folyó violentiákat, semmi oly botrányos dologról nincs emlékezet, mint a milyenek ebben az időben a vármegye más községeiben napirenden voltak. Egyetlen boszorkány pör se fordul elő Nyiregyházáról, holott az egész megyében százakra megy ezeknek száma, mely körülménynek ha indokát keresem másban nem találhatom, mint abban, hogy e helynek lakói legnagyobb részben szabad hajduk valának s szakadatlanul fennállván itt a ref. parochia és iskola, a felvilágosodás és nevelés kiirtotta a babonaságot.

Visszatérve a görög paplakon véghez vitt „violentiára,“ ez ügyben több tanu hallgattatik ki, u. m.: Ungi János, Palocsay báróné szabad taxasa Szűcs László, Palocsayné taxasa, Török Ferencz béres, Budai

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 44, act. 324,

János „Hogenpecz“ (sic) taxása. Az egész verekedésből csak annyi jön világosságra, hogy az ablakon belölvöldöztek, aztán Néma Istvánt, ki a lövöldözést tette, megfogták és valószínűleg meg is ütlegették, bár a tanuk egyezően csak annyit vallanak, hogy „verés micsodás esett rajta, micsodás nem, azt nem tudjuk.“¹⁾

Különben ez a tanuvallomás csak annyiban érdekes, hogy megtudjuk belőle, hogy ezen időben Pap János volt a görög kath. lelkész.

1745-ben a királyi dézmára vonatkozólag történik 1745 vizsgálat az egész megyében.

Nyiregyházán mindenek előtt kihallgattatik Kállay Sámuel jegyző, ki úgy nyilatkozik, hogy mivel ő csak egy év előtt jött ide lakni, nem tudja, hogy az előtt fizettek-e dézmát, csak annyit tud, hogy ezen esztendőben minden kényszerítés nélkül léptek a Nyiregyháziak a királyi dézma iránt egyezsége, a bárány dézmán kívül 48 rhenus forintban.

Nemes Mihály bíró ellenben azt vallja, hogy Nyiregyházának azon része, melyben ő (a bíró) lakik, soha emberek emlékezete óta királyi dézmát nem fizetett, meg volt azon részen (itt a fejedelmi birtok értendő) lakóknak a „dominalis“ tisztektől parancsolva, hogy dézmát adni ne merészeljenek, sőt ha Buday László uram őket a dézma iránt szólitaná, felé se menjenek.

Fintor István (providus = gazda) szintén ily vallomást tesz a fejedelmi részre vonatkozólag, míg ellenben a báró Palocsay részre nézve azt vallja, hogy 30 fejős juh után 3 bárányt kellett adni, sőt ezek helyett jerkéket kellett adni az elmúlt esztendőben, mivel azt mondá „dézmás uram“, hogy a méltóságos

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 44, act. 439.

püspök jussai igen megfogytak, azért azoknak szaporodásokra nézve jerke bárányokat kell dézmálni.

Ugyan ily értelemben vallanak Biri István és Sohajda Sándor.¹⁾

Ezen tanu vallomás mutatja, hogy a Rákóczy-féle birtok még 1745-ben is jogot tartott régi szabadalmaihoz, továbbá megismerkedünk belőle Nyiregyháza akkori birójának és jegyzőjének nevével.

Ugyan ezen esztendőben Nestelrode Hungenpocht liber báró fennebb érintett keresete indokából tartattik vizsgálat Nyiregyházán, melyre nézve Leopold Ferencz nyiregyházai incola vallja, hogy Batistuta Jakab, Lázár Demeter és Horváth Mihály 6 évre arrendálták a „Hogenpecz“ (sic) ur nyiregyházi portióját minden proventusával együtt, kisül, hogy Batistuta Jakab volt a fő arendator, ki az uraság prefectusának „discretioba“ adott egy veres festett kocsit farhámokkal együtt és arany fülbe valót. Így történt aztán, hogy ezen „arendatorok“ hűségtelenül gazdálkodtak, haszonbérloői jogaikkal visszaéltek sat.

Ezen tanuvallomásból megtudjuk azt is, hogy ezen évben egy köből buzának ára volt 8 mariás, a gabonának 5 mariás, az árpának egy Rhenus forint, a zabnak 3 mariás.²⁾

A fent megnevezett bérloők közül Batiztuta Jakab és Lázár Demeter általán véve görögöknek nevezetnek a tanuvallomásban, s ezek ismeretlen helyre el is távoztak, maga maradt közülök Nyiregyházán Horváth Mihály, ki ellen Hungenpocht nevében a következő évben tovább foly a kereset, s rajta a követelés be is hajtatik.³⁾

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 45. nro. 423.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fascic. 45. nro. 404.

³⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 46. nro 353.

Ugyanezen években nagy per foly a pazonyi birtokosok, az Elek család és a Kállay család között, mely perhez csatolt terjedelmes és részletes tanuvallomásból értesülünk, hogy a nyiregyházai, kállai és pazonyi határookban a következő helynevek voltak akkor ismeretesek: Rádiszéke, Zsirhalom, Bange teleke, Kisteleke, Áldottkuttleke, Tothteleke, Megyesteleke, Mándteleke, Pogányszer, Ekerithoteleke, Nyiresteleke, Kozmateleke, Miklósteleke, Bánteleke, Bödszentkirály, Szent-Péterteleke, Börbányák sat. ez utóbbi onnan vette elnevezését, hogy a juhászok a lopott juhoknak bőrét a homok-dombba vájt nagy gödrökbe rejtették el. Ez a magas domb a Kálló felé vezető ut mentén az orosi szőlőben mai napig is Börbányának neveztetik.¹⁾

* Az 1746-ik esztendőben armalista nemes emberek 1746
voltak Nyiregyházán: Fejér János, Bak György, Vida Mihály, Cseke György, Kereki Péter. A lakosok számban és erőben igen megfogytak, nem lévén képesek a rájuk rótt katonatartási terheket viselni. Ezen évben a pénzbeli adózáson s természetbeli szolgálmányokon kívül 120 kenyeret, 120 véka zabot tartoztak fizetni.²⁾

1748-ban bíró volt Czifra Péter, 1749-ben Buday 1748
József, 1752-ben Fintor István. 1752

Ezen években a megyei conscriptiokon kívül nincs egyéb adat Nyiregyházáról, ez azonban még is nevezetes, mivel névszerint megismerkedhetünk azokkal, kiket a Károlyi által beszállított új telepítvény e lakó földön talált; — és ezek a következők: a fennebb nevezett 5 ármalista nemes emberen kívül: Czifra Péter, Pap János (g. kath. lelk.), Pap István, Szabó Ferencz,

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 46. nro 358.

²⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára Fasc. 47. nro 392.

Mihály István, Néma István, Tornyai András, Nagy János, Biri György, Moricz György, Nagy Ferencz, Uri Ferencz, Bika Ferencz, Fintor Mihály, Tóth Mihály, Kemecsei György, Tóth András, Toroczkai György, Kótán András, Konda György, Orosz János, Budai János, Orosz Pál, Szilágyi György, Szakács János, Sohajda János, Balog Mihály, Fintor István, Gulyás Mihály, Szőke János, Szabó György (claudus), Szűcs László, Ungi János, Sohajda Ferencz, Biri János, Nagy László, Dandó János, Oláh Ferencz, Ungi Simon, Filep Mihály, Bihari Elek, Kalapos Miklós, Szabó Mihály, Megyesi István, Sipos János, Német Elek, Napkori Pál, Budai József, Kakas Pál, Kutasi Mihály, Deli Ferencz, Török Ferencz, Pap István, Czifra Mihály, Borbély József, Riczu Gergely, Dankó József, Sipos István, Fazekas Ambrus, Ács György, Király János, Szűcs János, Bihari Sándor, Pisztarkó János, Napkori Tamás, Szilágyi Ferencz, Kerecseny György, Riczu György, Kadarcs Mihály, Moravec György, Fityu András, Fabján István, Kaskötő János, Szigeti József, Pitér Ferencz, Tantom Jakab, Kocza János, Fejér István, Szereda Simon. — Ezekén kívül Br. Palocsainé árendásai: Pacso László, és Somolai László és Gróf Károlyi Ferencz árendása Hajdu József és az ezekhez tartozó cselédség. Így a letelepülés idejében Nyiregyháza lakosságát 400—500-ra tehetjük.¹⁾

Ezen időben csak két felekezet volt Nyiregyházán reformatus és görögkatholikus. Mindkét felekezetnek papja volt helyben. A g. kath. lelkész fennebb van említve, a ref. lelkész nevének nyomára nem jöhettem, de hogy volt lelkész, kitűnik Gróf Barkóczy egri

¹⁾ Lásd Szabolcsmegye levéltára. Fasc. 49. nro 250. 257. F. 50. nro 354. F. 53. 323.

püspöknek Károlyi Ferenczhez intézett leveléből, melyben panaszkodik, hogy a nyiregyházai helv. hitvallásu miniszter minden juris dictiot usurpál a helybeli lutheranusokra nézve („Prelatum ad me est quod Helvetiae confessionis minister Nyiregyhaziensis jurisdictionem ministralem omnem usurpet in Lutheranos loci incolae.“ etc.)¹⁾ Ez a levél ugyan később kél, pár évvel a telepítés után, azonban az egyh. megye évkönyveinek tanúsága szerint ezen időben a nyiregyházai ref. lelkészi állomás betöltve volt s 1606-tól kezdve csakis oly esetekben szünetelt kevés időre itt a ref. lelkészi állomás, midőn a város feldulatott s a lakosok kizavartattak.

Ily pusztítás idejében nyerte volna a hagyomány szerint a mai „Széchenyi liget“ „Bujtos“ elnevezését, egy Bujdosó nevű ref. paptól, ki a labbanczok üldözése elől, ezen, abban az időben még réttől és nádas-tól körülvett szigetre menekült s több ideig ott lapangott. Az egész csak anyiban birhat némi alappal, hogy az 1600-as években csakugyan lakott itt Bujdosó nevű ref. lelkész.

¹⁾ Gróf Károlyi lev. lad. 44. nro 81.

IV. KÖNYV.

Az újtelepülés és várossá alakulás kora.

1753—1847.

IV. KÖNYV.

Az újtelepülés és várossá alakulás kora.

I. FEJEZET.

1753—1786.

Gr. Károlyi Ferencz telepítési szándéka. — Megyei engedély. — Az első települők. — Nagy drágaság. — A települők bebörtönöztetése. — Báró Palocsayné a telepítésnek ellene van. — Az új gyarmatosok a régi adó-hátrányt kifizetik. — Palocsayné a települőket meg kedveli. — Nádtemplom. — Barkóczy püspök ellenséges irányzata. — Bécsi küldöttség veszélyben. — A határ felosztása. — Gr. Károlyi a települőket oltalmazza. — Gr. Károlyi Ferencz halála. — Evangélikusoknak templomépítés engedtetik.

Mint az előző fejezetben láttuk Nyíregyháza a XVIII-ik század közepe táján igen megfogyatkozott lakosokban, nem volt elegendő munkáskéz a Károlyi és Palocsay féle nagykiterjedésű birtokok műveléséhez, maga a vármegye nyugodtan nézte e hely pusztulását, mivel sok kellemetlensége volt századokon keresztül a régi szabadalmaihoz ragaszkodó Nyíregyházával, mely valóságos jobbágy azilum volt sok ideig, s mely az ide menekült jobbágyokat meg is oltalmazta.

Azonban a folytonos terhek a XVIII-ik század elején a szünet nélküli katona tartások, — mint csak most említők, — a vármegyének is Nyíregyháza ellen forduló ellenszenve és boszusága miatt a lakosok innen is elszökdöstek, akik itt maradtak is vagyonukban rendkívül megfogyatkoztak: úgy, hogy 1750-ben csak

84 ökör, 7 ló, 17 tehén, 114 juh, 38 sertés volt az összes marha állomány Nyiregyházán; ezen körülmények megérlelték az eszmét Gr. Károlyi Ferencz lelkében, hogy nagyobbyszerű telepítvényt ültessen Nyiregyházára; ez azonban nem ment oly könnyen; — ugyanis nevezett gróf 1752-ben április 29-én tartott vármegyei gyűlés elé azon kérelemmel járult, hogy engedtessek meg neki Nyiregyházára új lakosokat telepíteni; de a karok, és rendek visszaemlékezvén Nyiregyházának régibb hatalmaskodásaira, ellene mondtak e szándéknak, félvén különösen attól, hogy majd, ha nagyobb erővel lesznek, ismét ide fognak szökdösni a megyei földes urak jobbágjai.

A gróf mindamellett nem szűnt meg tervével foglalkozni, újabban megkereste a vármegyét, azon ünnepélyes ígéret mellett kérte az engedélyt a telepítéshez, hogy egyetlen szabolcsmegyei lakost sem vesztend a települők közé. Végre 1753-ban április 28-án tartott megyei gyűlésen megadatott az engedély a gróf számára, de csakis oly feltétel mellett, hogy az új lakosok nem Nyiregyházára, hanem a Nyiregyházától nyugotra eső „Cserkesz“ pusztára telepíttessenek, ¹⁾ 2-szor hogy a települőknek házhely és elegendő szántóföld adassék.

Végre kikötetett, hogy 3 évig minden teher és adózás nélkül birják kiadott osztályrészöket, 3 év múlva pedig évenként egy-egy aranyat fizessenek.

Ezen megyei végzés birtokában a gróf Szarvason keresztül utaztában, — ott lovak váltása miatt kevés időt töltvén, — a város előkelő gazdáit magához hivatta

¹⁾ Ki ne látná át e feltételnek valódi indokát? Nem egyéb volt az, mint elővigyázat, nehogy a régi szabadalmakkal bíró Nyiregyháza netalán nagyobb erőre vergődvén, előbbeni jogaiba visszahelyezkedjék, s a környékbeli földes uraságnak kárt és kellemetlenséget okozzon. Szerző.

s velök a telepítés hasznai s módozatai felől beszélgetett; biztatta őket a kedvező talaj ismertetése mellett, szabad vallás gyakorlattal is, valamint egy építendő templomhoz annyi faanyagot ajánlott, a menyire szükségök leend.

A szarvasi tót ajkü evangélikusok annyival nagyobb örömmel ragadták meg e kedvező alkalmat, mivel földes urok Báró Harucker nem a szerződés szerint bánt velök, birtokaikat s szabadságaikat csonkította. Ezen, mint szabadságszerető emberek, elszomorodtak annyira, hogy bárhova, ahol szabadságot élvezhetnek, elmenni, már különben is szándékukban volt.

Leginkább feltudta pedig fogni a település előnyeit nemes Petrikovics János szarvasi csizmadia mester, ki is buzdításaival a települési szándékot tetté érlelvén, lakos társai által elküldetett Nagy-Károlyba, gróf Károlyi Ferenczhez, ki is Petrikovicssal a település feltételeit meg állapítván, azokat 1753 május 16-án írott patenslevelébe foglalta, s Petrikovicsnak 1753 által adta,¹⁾ sőt magát Petrikovicsot is kedvezményekkel biztatta s azon feltétel alatt, ha a telepítést véghez viszi, biztosította is. A kedvező települési feltéte-

¹⁾ A patens levél a következő: „N.-Károlyi Gr. Károlyi Ferencz erdödi bétteki, csongrádi, megyeri, turóci és ecsedi dominiók és várak örökös ura; — Felséges koronás király asszonyunk belső titok-tanácsa, septem viralis táblájának assessora, General feldmareschal Leutenantja, egy magyar lovas regementnek proprietariusza, ns. Szatmár vármegyének örökös főispánja, Tiszántulvaló földeknek Districtualis Commendansa adom tudtára mindeneknek akiknek illik, ezen patenslevelem mellett, hogy nemes Szabolcsvármegyében vagyon Nyiregyháza és cserkesz nevű két pusztám, melyeknek inpopulatioján igyekezve szándékoznám, azért az kiknek fog tetszeni ezen írásmra bizvást jöhetnek, az dominiómtól 3 esztendőbeli szabadságok lészen, hasonlóképen az tettes ns. vármegyétől is — eltelvén az 3 esztendő — az nemes vármegyétől extrahált accorda szerint egy-egy aranyat fognak fizetni ad quantum palatinale, minden gazda akar szegény, akar gazdag legyen, közönséges denominatio

lek a szomszéd helyeket, sőt az egész Békésmegyét átfutották, úgy, hogy majd minden jobbágy szándékozott Nyiregyházára költözni azon vidékről.

Az 1753-ik év elején sokan eljöttek Békésmegyből a földet személyesen megtekinteni, ezek közül némelyek visszatértek, mások azonban itt maradtak, de csak is azon feltétel alatt, ha a gróf nem a cserkeszen, hol vízhiánytól tartottak, hanem Nyiregyházán enged nekik lakást, ez utóbbit annyival inkább óhajták, mivel itt voltak némi pusztult házak, kutak s némi gazdasági épületek azon helyeken is, hol lakók nem voltak.

A gróf teljesítette kérelmüket; így az 1753-ik év őszén Szarvasról, Csabáról, Mezőberényből, Orosházáról, 300 család költözött Nyiregyházára ekével és jószággal ellátva s azonnal hozzá is kezdettek a szántásvetéshez.

Ezen évben nagy drágaság lévén a gróf, hogy munkájukban fel ne akadjanak, több száz köből gabonát osztatott ki nyiregyházai udvarbirája által kölcsön a lakosok között, ezen jótékonyság hírére ujabban szándékoztak jönni Békés megyéből Harucker birtokáról, azonban Harucker maga Bécsben lévén, tisztjei

szerint aranyosok lesznek, egyébbel nem fognak terhelteni. Az dominium részéről pediglen hasonlóképen az három esztendőkre eltelésével, ha tesszik általjában végezhetnek mindenféle dominale beneficiumokrul s maguk birhatják erga censum annualem, több vagy kevesebb esztendőkre, amint magoknak az lakosoknak fog tetszeni. A mellett ha azon határon meg nem férhetnek, jövőndőben, az mellette lévő pusztákat jure vicinitatis ac dominium fogja számokra megárendálni s megis árendálom, Tempломot épithetnek maguknak amicsodás tetszik, papot is tarthatnak amennyivel beérik. Házaknak való fát (mivel ottan nincsen) fogok adminisztráltatni, körül adtam saját kezem írásával s szokott pecséttemmel megerősített leveletem. máj. 16. 1753. Gr. Károlyi Ferencz. Hogy magam is gyarapodásokra lehessenek kívántam méltóságos uram atyám kegyes engedelmeiből ezen subscriptionat subnectalni Gr. Károlyi Antal. Megyei levéltár.

által értesítettett a dolog felől; nevezett báró nyomban elrendeli, hogy „uri szék“ tartassék, s mindazon földek, melyek elvételtek, visszabocsáttassanak a lakosoknak; azonban nevezett földes urban s tiszteiben többször csalódván, újabb ígéretének sem adtak hitelt, s világosan megmondák, különösen Sulyán Ádám, hogy „az uraság kegyelme nyulfarkon jár.“ — Ki is mindezen mondásaért, mind azért, hogy szándékáról le nem mondott, 18-ad magával Békésmegye rendeletére Gyalán börtönbe vettetett s ott szenvedett 16 hétig. — Ezek közt volt Zajác, Szmolár, Manczel sat., kik már Nyiregyházán szántottak s vetettek is.

Regulyi Sándor iskolatanitónak köszönhetik ezek, hogy a börtönből kiszabadultak, ki esedező levelet intézett a rendekhez, melyben a kiköltözés indokait világosan felfejtő; így szabad elmenetelt nyertek, de csak is azon feltétel alatt, hogy mielőtt kilépnének három évi adót előre kifizessenek. Ekkor tehát a kiköltözni óhajtok javaikat eladták, a követelt adókat kifizették, (ezen javak feleslegéből öntették az evang. középso harangot is) — rokonaiktól barátaiktól búcsút vettek, s utnak indultak, Nyiregyházára megérkezvén, Gr. Károlyi által örömmel fogadtattak; a Szarvasról jöttek a mai „Szarvas“ utcát foglalták el s ott maguknak a következő évben házakat építettek.

Azonban mindjárt a település második évében akadályra talált a telepítés ügye, ugyanis Petheő Rozália Bárány Palocsay özvegye ¹⁾ megtámadta Károlyit, hogy az ő hire és tudta nélkül intézi a telepítés ügyét és az ő eljárását törvénytelennek nyilvánítja: s az evangélikusok teljes kirekesztésével földjeit az oroszok-

¹⁾ Nevezett urnő egyik leányát Dessewffy Sámuelnek adván, ezen jogon bírják ma a derék Gróf Dessewffyek a királytelki birtokot. Szerző.

nak adta; melyből visszavonás, majd versengés támadt a lakosok között. Az oroszok Palocsayné pártfogásában bizva, az új lakosokat boszantották, gunyolták s munkáikban akadályozták, sőt még elfoglalt és bevetett földjeiket is újra bevetni merészték.

A gyarmatosok ezen sérelmek ellen Gróf Károlyihoz folyamodtak, ki azoknak nemeslelkűleg pártját is fogta; a többi nyiregyházai birtokosok is látván a gyarmatosok naponkint való szaporodását, Gr. Károlyi részére hajlottak, s midőn az új lakosok, a régi lakosok 700 forintnyi adóhatrányát is kifizették, mind a megye, mind Bárá Palocsayné kedvezőbben tekintettek a szorgalmas és takarékos települtekre, úgy hogy a báróné is a Károlyi által szabott feltételek mellett földjei felerészét az új lakosoknak átengedte.

1754 Az 1754-ik év június 18-án Gr. Károlyi és Bárá Palocsayné a lakosokkal következő szerződésre léptek: „hogy a falu körül levő telkek és földek egyenlően megültetessenek, s hogy a települtek földjein az uraság sem nem szántathat, sem ott marhát nem tartthat. Tulajdonképen két szerződés kötöttet, az utóbbi nagyobb jelentőségű, mindkettő alább közöltetik.)

1) 1. Szerződés. „Mi alább megírtak elsőben is én Gr. Nagykárolyi Károlyi Ferencz. más részről én Br. Zsenyey Imre és Dessewffy Sámuel. u. n. Gr. Méltóságos Petheő Rozália mlgos. Br. Palocsayné asszonyunk anyánk eő nagysága plenipotentiariusai. eő nagysága tetszéséből. Nyiregyházának és ahhoz tartozandó földnek inpopulatiója végett léptünk az alább megírt punctumok szerint való accordára.

1. Mint az ecsedi részhez tartozandó telek s mind pedig említett Mltgos asszony telekjei és nemcsak a telekkel, hanem a falu körül levő földdel is egyenlőképen meg ültetessenek és ne legyen nevezet benne. hogy én Greralis Gr. Károlyi uré. én pedig Mltgos bárá Palocsayné asszonyomé vagyok. hanem csak úgy egyiké mint a másiké.

2. Mind a falubeli jövedelem, mint taxa. korcsma, mészárszék. serház. boltbér. vásárván. ugyanaz mezőbéli is. t. i. róna. kétfelé osztassanak. valamenyi egyik részre, anyi a másikra.

A szerződést a lakosok közékhöz vevén, elegendő lakosok megszerzésére magukat kötelezik. Mely czélból Petrikovics Jánost, hogy az ígért „*inscriptiót*“ megérdemelhesse, tulajdon költségükön a felső vármegyékbe küldik lakosok szerzése végett; ki ez ügyben hiven eljárván, „*inscriptio*“ helyett *conventiot* kapott Gróf Károlyitól és az uraságnak hajdu szolgálatokat tett, sőt ha a felsőbb vármegyékből jött lakosok között a szántóföldek miatt valami versengés támadt, azt elintézte.

3. Hogy abban egyik, vagy másik résznek az megcsalatas iránt kétsége ne legyen, tehát mindakét részen tisztnek admistratiója alatt lésszen úgy akár magát a falu biráját bizza meg a Mltságos asszony, akár mást az eő Mltsága tetszéséből jó irástudót, mindazon által rendeljenek, az ki angariatim mindeneokról az extractust mind a két részről tartozni fog annak rendi szerint megküldeni és a proventust angarianként erga quietantiam mindakét résznek adminisztraltatni.

4. Minden szükséges épületek u. m. serház, koresma, mészárszék, vendégfogadó, megegyező akaratból, egyező költséggel épüljenek és az hasznából is mindakét rész egyenlőképen participáljon.

5. A tiszt aki adminisztralni fogja úgy egyik résznek, valamint a másiknak, minden esztendőben számot tartozik adni s mindkét részről magát absolvaltatni.

6. Hogy az inpopulált és impopulálendő nép anyival inkább jobban elférhessen, tehát a tábla földből is az helységnek resignáltatnak és sem marhát, sem szántást, sem egyik, sem másik résznek ottan tartani nem lehet.

Kirül adtuk saját kezünk irásával és pecsétünkkel erősített levelünket. Károly 18. jan. 1754. Gr. Károlyi Ferencz. m. p. Dessewffy Sámuel m. p. Báró Sennyei Imre m. p.

2. Szerződés. Mi egyrészlől, t. i. néhai Tekintetes és Nagyságos br. Palocsay Horváth Zsigmond édes uramnak özvegye gercsei gróf Petheő Rozália. más részlől pedig Nagykárolyi Gróf Károlyi Ferencz magunkra válalván mind a két ágon levő és lsten kegyelméből leendő maradékaink terhét, adjuk tudtára mindeneknek valakiknek illik ezen levelünknek rendiben. Hogy minekutánna sok esztendőkig (az mioltától fogva ti Nyiregyháza városunk hajdu városi szabadságától megfosztatván, néhai pusztulásra jutott volna) azoltától fogva soha állandó és elégséges határjával bíró néppel meg nem szálltathatott, hanem általam Gróf Károlyi Ferencz által különös módon és patentaliter kihirdetett conditiokra nagyhamar egybegyült, tótsággal megszálltatott, már most pediglen azon levélben ígért esztendők elteltének s következőképen a közelebb következő Szent-György napjától fogva az urasághoz tartozó kötelességek terhe alá

Ezen évben építettek maguknak az új lakosok helyében nádból templomot, s első papjuk Vandlik Márton volt, ki Gróf Károlynak feltételes biztatására¹⁾ a lelkészi szolgálatokat megkezdette, s darab ideig folytatta is az evangélikusok nagy örömére; de az öröm nem sokáig tartott, mert a tokaji r. kath. plébános és alesperes látván a nyíregyházai dolgok menetét protestatiót nyújtott a megye rendeihez.

esendők valának, folyamodtak hozzánk, hogy urbáriális köteleességeket illő rendben vévén és írásban a helységben levő és ezután is gyűlendő lakosoknak vezérlésére, gyarapítására és sekuritására hívják, foglaltuk továbbá adminisztrációk rendit és módját ezen alább megirt punctumokban t. i.

1. Megerősittetik azon kötés, mely a két uraság között ezen helység további birodalma és adminisztratioja végett 1754-ik esztendőben költ és ide adnotáltatik.

2. Elsőbben is renováltatik és megerősittetik azon szabadságok az mélt. Grófné által is, az melyről is patentáliter odagyűlések alkalmatosságával Károlyi részéről assekuráltattak vala; hogy ti semminémű robotával vagy egész adózással az Uraságnak nem fognak tartozni. hanem egyedül azt az egy aranyat fogja fizetni esztendőnkint minden házat tartó különös gazda akár régi, akár újonan fogott teleken; — fog azért kezdődni ezen tartozások az közelebb következő Szent-György napjától fogva, melyben, hogy sem az Uraság ne kárositassék, se az községnek sérelme ne következék.

3. Minden ez két uraság exmittált tisztségei által conscribáltatván az beállott esztendőre fizetni tartozó gazdák száma azon ide subnotált instrumentum szerint fogják taxabéli adójok summáját (mely téren aureus eremniscens 286.) fizetni kétszerre, melynek felét fél esztendő-, más felét egy esztendő eltelésével két felé tulajdon az két méltóságos uraság kezeiben csálhatatlanul szolgáltatassák, s az következő esztendőben pedig ezen idő szerint újra conscribáltassanak. Ezen obligensek hasonló móddal állatok a feltett időben adminisztráltassék.

4. Mi egyéb törvényes robota census noninále beneficiumokat illeti, mivel az robotától tizen négy patentálum immunitáltattak az beneficiumoknak adminisztratioja is kezekbe adatni ígértetett, mindezekért tehát, az egész határban vehető jövedelmekért az feljebb leírt 1757 esztendő

¹⁾ A Károlyi levele ez ügyben: „Kedves dolog előttem hogy tisztelt uraságod itt a maga lelkészeti szolgálatját ajánlotta; azért ezennel én is bizonyossá teszem az iránt, hogyha a szándéklott gyarmatosítás jól sikerül, és ő felségétől engedelem jő: én részemről uraságodnak alkalmaztatásáért a lelkipásztorságra jóváhagyandom. Költ N.-Károlyban, máj. 5. 1753. Gr. Károlyi Ferencz.

A vármegye azonban multjához hiven türelmes levén, a vallásos kérdésekben az új lakosokat vallások gyakorlatába nem háborgatta; látván ezt a tokaji plébános Gróf Barkóczy egri püspökhöz folyamodott, ki is az 1731-iki resolútióra hivatkozva követelte a megyétől, hogy az evangélikusokat minden nyilvános istentisztelettől tiltsa el. A megye rendei ekkor sem lépték át a türelem korlátaát, s az akkori viszonyok

beli Szt.-György napjától fogva négy esztendeig azaz 1761 esztendőben esendő Szt.-György napjától fognak esztendőnként fizetni készpénzül kétezzer rftokat s magok birájok által idejében szedetni és így az egy felét 2 angárián, másfelét pedig esztendőnek eltelésén azaz Vitéz és Margit napján mindaz arany adót azon rendelés s mód szerint mind a két uraságnak befizetni.

5. Ne véljék azonban a helységbeliek, hogy által ne látná azt az uraság, hogy ezen summába bocsátása, a jövedelmeknek a helységbeliek gyarapodására leszen, mert csupán az okból adja kezekben ily jutalmasan, hogy tekintetben veszi mind a két uraság az megirt lakosok történt nagy háborgatásait, abból következett oekonomiabeli hátramaradásait és kárait, legkiváltképen pedig aztat, hogy a n. s. vármegyétől ajánlott szabadságokkal az kötött ideig nem élhettek, sőt időnap előtt elsőbben is az adót, volt lakosok terhét magokra vállalni kénytelenítették oly hiszemenben lévén, hogy régiek onnan transzfertaltván másuvá s az egész határ csupán magok szabad birodalmában hasznára fog fordittatni; amazok is mindaddig felesen ott maradtak és az egy szántáson kívül a határt is uzoválták, az közadóban pedig sem kvártélytartásban őket nem segélték, mind ezek felett pedig is az Ns vármegye nem várt dispositiójából ezen felváltalt adók is mindjárt más esztendőben majd egy harmadrészszel neveltetett, kívánja ellenben gyarapodásukat és gyökeresedéseket munkálódni, mind ezért tehát, mind pediglen azért is hogy

6. Az egész határt mindennemű beneficiumokkal nekik engedni birodalmukban sőt

7. A régi táblaföldeket is, melyeket a két Mltgos uraság néhai elei emlékezetet baladó időtől fogva Curiájokhoz tartozó ugynevezett nemes földeket birtak, közöttük felosztja; megkülönböztetvén mindazáltal azokat az parasztok által eddig telek után, birt földektől, hogy a tábla földeknek kezekbe bocsátása ne praejudicalhasson, aztat azért semmi nemű közönséges, vagy akár mely más teher alá ne merjék bocsátani, következőképen semminemű fizetést senkinek is tenni, melyet ha merészelnének, erővel is az uraság jussát meg nem oltalmazák, tehát nemcsak azon földek azonnal visszavétetnek tőlök, hanem negligentiájokból következő költsége, fáradsága az uraságnak rajtok desumaltatni fog.

között jobb érzése szerint nem nyilatkozhatván a dolgot halogatta. Ekkor Barkóczy püspök a helytartó-tanácsához folyamodott, mely keményen meghagyta a vármegyének, hogy az ügyben vizsgálatot tartson. A vizsgálatnak különösen a következő pontokra kell kiterjedni:

1. Mely időben, honnan jöttek a nyíregyházi lakosok?

8. Eképen az egész határ birodalma kezökbe bocsáttatván, következő természet szerint, hogy sem egyik sem másik uraság, sem azoknak tisztjek legkisebb majorságot nem fog üzni, sem pedig marha tartással pascuatiojokat elfoglalni; tartozni fognak ellenben:

9. Az városbeliek mind magok mostani, mind pedig jönnvendőben az uraság jövedelmének gyarapítására szükséges épületeket, vendégfogadót, mészárszéket, kereskedőknek való boltokat az uraság rendelése szerint tulajdon költségekkel s fáradságokkal építeni.

10. Tartoznak a határookra tökéletesen vigyázni, azoknak jórendbe vételére szükséges segedelemmel lenni, azoknak egyenlő élésére vigyázni.

11. A kezekbe bocsátott uraság jövedelmére jól számot tartani, bírák által számolni, az uraság által approbáltatni, s ha mi az épülettől elmaradt, magok közönséges javára s gyarapodására fordítani.

12. Szőlő helyet a kimutatandó helyen fogni és szorgalmasan építeni

13. Nem lészen az megirtakon kívül ezen helységben az uraságnak, egyéb jövedelme, hanem az épült és építendő minden bokr malomkőtől egy egy körmöczi aranyat fognak fizetni, mivel abból lévő jövedelmek bizonyos és nem hibázhatik.

14. Az uraság részéről pedig az megirt jövedelmeken kívül engedtetik közönséges szükségre fordítandó 3 forintig való büntetésre hatalom, és ámbátor —

15. A „jus gladium velek nem communicantur is.“ Sőt inkább az uraság székére adjudicáltatván, kötelességek lészen az bíráknak minden gonosztevőt, akár lakosok közül, akár idegent, az helységben, vagy annak határán találtassék, aztat megfogván az uraság tisztjének kezébe szolgáltatni.

16. A civilis, nem criminalis mindazáltal első revisiója a bíró és tanács auctoritására bizatik, ugy mindazáltal, hogy a megnem elégedő fél az uraságra (intra dominium) Appellálhassa, és annak revisiója szerint executiora, arról mindazonáltal jó protocullumot tartson a város és aztat minden dominalis szék alkalmatosságával, nyujtsa be az bíráknak, s tanács választásának, építésének idején a város lúdájába helyeztessék.

17. Vásári privilegiumot még az idén fog az uraság számokra szerezni, azért annak taxáját leteszik, jövedelme is a feljebb kötött eszten-

2. Mikor s ki által kezdetett a közvallás gyakorlása?

3. Mikép hozatott és tartatik a predikátor?

4. Milyen a templomház és a lelkész mi szolgálatokat tészen?

5. Hova szokott predikatori tisztében eljárni és ott mikép tartja az isteni szolgálatot?

dőkig kezekbe bocsáttatik, mely ámbár egy idejig helypénzből nem is fog szaporodni, az bor kelésből mindazonáltal ki fog jönni.

18. Assecuraltattak ellenben, hogy a taxaban az feljebb kötött esztendő után is megtartatnak, sőt az megirt beneficiumok is ennek utánna is, ámbár új alku mellett, mindazáltal ugyancsak tőlök el nem vétetnek, hanem általok administráltak az határ is megirt móddal nálók hagyatattik, sőt az királytelki pusztá is minden idegenek előtt nekik exarendaltatik Gróf Károlyi által is ha mely akar elidegenedett, akár új határ szerzetethetik számokra fordittatik, hogy ázáltal a gazdáknak mindszáma mind tehetség szaporittassék, gyarapittassék.

19. Erdőknek konservatioja keményen parancsoltatik s concredal'atik az bírának, fából való segedelem mindazáltal mindkét részről erga specialem commissionen ígértetik.

20. Mind az nemes vármegye előtt, mindmá akármely háborgatások ellen is minden tehetséggel megoltalmaztatik, sem zsidó, sem görög, sem más velek egyben nem férhető kereskedő, vagy másféle lakos közikbe nem egyelittetik, hanem természetekhez szokásokhoz illő móddal engedtetik meg a magok adminisztratioja.

21. Ha a mesteremberek szaporodnak czehes privilegium szereztetik akik szükségesebb becsületesebb mesterséget űznek, ezen felül való könnyebbségeket szerezni igyekezik az uraság, csak gyarapodásokon mesterkedjenek a bírók és lakosok.

22. Az megirtakon kívül az uraság semmit tartozásból nem kíván, hanem midőn tisztjei ottan vezérlésekre megfordulnak, s kivált törvények igazításában a szükséghez képest mulatoznak, s midőn akár egyik, akár másik uraság ottan megfordul, vagy azoknak parancsolatjából emberei megfordulnak, jó szív fogadással s forspontozással kedveskedni.

23. Mindkét rendbeli tisztekhez egyiránt figyelmetesség és engedelmesség, scissio távoztatása, botránkoztatásoknak bejelentetése, botránkoztató kicsapása ellenek való emberek szerzése s neveltetése, szomszédsággal való jóélés keményen parancsoltatik.

24. Mindezen punctumok, melyek most birtelen tétettek, bővebb magyarázással fognak kitétetni, minek utánna az exmittalt tisztek helyesebb vizsgálásból és relatióból bővebb vigasztalást vészen az uraság, — és az földek felmérése is a jelentett czél szerint véghez megyen. — Datum Nagy-Károly ap. 20, 1757. Károlyi Ferencz. m. p.

6. Menyi a katolikusok s menyi az evangélikusok száma?

A vármegye ezen parancsolatot vevén, a dolgot tovább nem halaszthatta, megtartotta teljes kimélettel a vizsgálatot, a lakosok számát összeíratta s a jelentést a helytartó tanácshoz felküldötte; el nem mulasztván ajánlani a nyiregyházai lakosok ügyét. Azonban ennek semmi sikere nem lett, sőt keményen meghagyatott, hogy a predikátor Nyiregyházáról eltávolíttassék, sőt még Szabolcsmegyéből is száműzessék. Gróf Károlyi vevén e rendeletet, azonnal meghagyta hogy a lelkész tüstént távozzék Nyiregyházáról s az oratorium is bontassék el.

Ezen parancsolatot vevén az új lakosok: a legközelebbi éjjel a nádtemplomot úgy szétszedték, hogy a helyét is alig lehetett feltalálni. A harangot Sulyán Ádámhoz vitték s ott egy széna boglya alá rejtették. Vandlik Debreczenbe távozott, ahol lakással és élelemmel ellátták, melyhez a nemes gróf is járult.

Egyik megpróbáltatás után a másiknak volt kitéve az új telepítvény. Nevezetesen alig távozott el Vandlik már a gróf 12 előkelő evangélikust magához hivatott N.-Károlyba, kikhez könyezve így szólt: „már én titeket tovább nem pártolhatlak! Im ő Felsége Mária Terézia levele, melyben az parancsoltatik, hogy evangelikus jobbágyaimat békével bocsássam el!“ El lehet képzelni azt a levertséget, mely a lakosokat eltöltötte, midőn e körülmény felől azokat Regulyi Sándor jegyző értesítette; azonban ezen aggodalom csakhamar oszladozni kezdett, mivel a gróf a 12 gazdát nemsokára ismét magához hívatta, s ily szavakkal vigasztalta meg őket: „fiaim! én titeket most aratás előtt jó lélekkel el nem bocsáthatlak, de azalatt ke-

ressetek magatoknak pártfogókat! Én magam is irok ügyetekben Prónay és Jeszenák bárókhoz; s a levelet nekik azonnal át is adta.

Károlyból hazatérvén ő Felségéhez küldtek követeket Bécsbe, de ez szerencsétlenül ütött ki; amenyiben Nádasdy maga elé idézte őket, kik midőn megjelentek: kérdezők Regulyitól: "Hova valók vagytok?" Az felel "Szabolcsmegyébe" — mire kiüzetett. Majd Mekis János bírótól kérdik lakását, mire ez zavarba jön s azt feleli „Zólyom vármegyébe.“ Majd Regulyit hívják ismét és keményen megdorgálják, hogy mert hazudni? mire ő uti levelét előmutatja; aztán elvették tőlök az ő felségéhez intézett folyamodást s megparancsolják, hogy azonnal hagyják el Bécset. A küldöttség most báró Jeszenákot keresi fel, ki szinte azt tanácsolja, hogy siessenek Bécset elhagyni. És jól is jártak, mert alig huzzák ki lábukat szállásukról, már a bécsi rendőrök keresték őket.

Valamint itt, t. i. Bécsben a jól értesült Barkóczy püspök keze működött, úgy itthon sem szűnt meg ezen vallásához erősen ragaszkodó főpap tovább is nyugtalanítani az új telepítvényeseket; így még 1754-ben 1754 újra megkereste a vármegyét, hogy a nyiregyházai ev. nép a legközelebbi kath. paptól tétessék a lelkiekben teljesen függővé; minélfogva az orosi pap mindent elkövetett, hogy az evangélikusokat a maga stolája alá vonja, de sikertelenül, mert az evangélikusok halaszthatatlan vallásos cselekményeiknél inkább a helybeli ref. lelkész szolgálatát vették igénybe.

Barkóczy püspök céljaira s törekvéseire igen tiszta világosságot vet azon levél, melyet ő az 1755-ik 1755 év június 13-ikáról Gróf Károlyi Ferenczhez intéz, a türelmetlenség egész fegyvertára villog ezen levélben

az evangelicusok ellen, midőn a többek között mondja: „könyebb egy olyan tartományt minemű Szabolcsvármegye, és majd egész Tiszántúl való része püspökségnek, az eddig ott nem gyakorlott mirigyétől Luther Mártonynak megoltalmazni, s tisztán tartani, mintsem attul, minekutánna egyszer számtalan lelkeket megrontya, és egy egész nagy és erős ujszálláson meggyökerezve, kiirtani s megfojtani.“ — Különben álljon itt alább a levél egész terjedelmében, mint egyik adata azon kor türelmetlenségének, távolról sem azon czélból hogy a feledés fátyla alá takart sérelmek a mult ködéből kibontakoztassanak, hanem egyedül azért, hogy egy vonást szolgáltatson azon kornak rajzához, melyben ez uttal történetem adatai mozognak.¹⁾

Az alább egész terjedelmében olvasható levélből láthatólag Barkóczy püspök mindenáron oda törekedett, hogy katholikus pap állittassék be Nyiregyházára, mégpedig oly czéllal, hogy ezáltal a lutheranusok megtéríttessenek, azonban a kath. lelkész behozatala még azután sokára sikerült.

1756 Ugyancsak Barkóczy egri püspök 1756-ban más czélból is intézett levelet a vármegyéhez, nevezetesen jelentetvén neki, hogy az evangelikusok, papok nem

¹⁾ Barkóczy Ferencz egri püspök levele gr. Károlyi Ferenczhez. „Méltóságos Gróf Fő-Ispány és Generalis drága jó Uram Bátyám! Gyanu pörben estem úgy látom. Exczellenziádnál, mintha azokban, a miket vagy Exczellenziádnak atyafiságos és pásztori szivességgel már egy esztendő óta, vagy a Felséges Udvarnak szoros püspöki tartozásomtól kinszerítetvén a Nyir-Egy-házi dologba irtam repraesentáltam néminémű módon vagy által hágtam volna eddig meg másolhatatlanul köztünk fön állott szoros barátságának határit, vagy eleget nem tettem volna ama kötelességnek, mellyel Exczellenziádnak úgy mint eddig oly különös figyelemességgel tisztelt s kedvelt véremnek java előmozdítására tartoztam. Mindazáltal meg nem itél reménlem Exczellenziád, ha azokat amiket hitelreméltó tudósításokból megtudtam, és szentséges vallásunknak veszedelmére célzóknak találtam, vagy Exczellenziádnak érezhetőb kinyilatkoztat-

lévén, a ref. pap szolgálatát veszik igénybe, a Leopoldi 1691-iki és a Karolina 1731-iki resolútiókra hivatkozva felhívja a magistratust, hogy a helvét hitvallásu lelkészt, „a királyi kegyelmes parancsolatnak ily vakmerő, (hogy t. i. lelkészi szolgálatokat végzett a lutheranusok között s azokért a stolát is felvette) által hágásától tiltsa el“ „Incl. Universitatem officiose requiro, dignetur primum ministerium Helveticum Nyiregyhásiensem a tam temeraria benignorum mandatorum regiorum transgressione autoritate magistratuali cohibere“) Ugyan ezen levélben több sérelmet is említ fel, nevezetesen, hogy a lutheranusok az orosz papot mezei munkája közben úgy megverték, hogy ágyba fekvő beteg lett, s kéri a tetteseknek megbüntetését ¹⁾ Ugy szintén követeli, hogy minden lelkészi szolgálatra néz-

tásokkal jelentetem, vagy minek utánna Exczellenzeziád részéről meg nem orvosoltattak a Felsőes Udvar eleiben alázatosan terjesztetem, bölcs ítéletével megfontolván, hogy a jó lelki Pásztornek lehetetlen béhúnt szemmel nézni, midőn juhái oly tezetes jóra igyekeznek, melyből következő veszedelmek s károk elkerülhetetlen. Jó dicséretes, és üdvösséges lehetet Exczellenzeziád szándéka, nem ellenzem, de ellenben tudom számtalan tapasztalásokból, hogy turpius ejicitur quam non admittitur hospes, könnyebb egy ollyas tartományt, minemü Szabolcs vármegye, és majd egész Tiszán tul való része püspökségemnek az eddig ott (ha Nagy-Bányát kivesszem) nem gyakorlott mirigyétül Luther Mártonynak meg olthalmazni s tisztán tartani, mintsem attul, minek utánna egyszer számtalan lelkeket megrontya, és egy egész nagy és erős uj-szálláson meg gyűkerezik, kiirtani s meg fojtani. Nagy jó nem tagadom az eretnekeknek Krisztus aklában való visszahozattatások, mert apostoli koronát érdemel. de nehéz sőt talán lehetetlen ezt az nagy jót csak reménleni is annak. aki nemcsak össze gyűjti az eretnekeket, de még annak is az oka, hogy eretnekségekben megerősíttessenek a tévelygésnek mesterei által, s onnant egyik regulája a keresztényi tökéletességnek non esse faciendum malum ut eveniat bonum. Tapasztallyuk naponként, hogy sokkal könnyebb a Lutheránusok megtérítése a Kálvinistákénál, ha el vannak ide s tova az igaz hívek között, de hogy egy roppant nagy kösségben való össze hozattatások, és egy Predikátornak szemétül szájátul való függések megtérítésekre alkalmatosság let volna valaha, példánk nincsen, mert vagy a földnek jósága és terhnek könnyüése gyűjtötte össze Nyir Egyházára ez

¹⁾ Gr. Károlyi I. L. ad. 44. nro 81.

ve az evangelicusok tartoznak az orosi parochus szolgálatait igénybe venni, kinek filijájához tartoznak, s a stolarekat is annak megfizetni.

Ezen rendelet következtében az orosi kath. lelkész csakugyan meg is jelent Nyiregyházán s „cololdalni“ járt házról házra.

Igy levén a dolog, a lakosok újra gróf Károlyihoz folyamodtak, ki ezen erőszakoskodás felett igen indignálódott s kijelentette, hogy mindaddig nem fog nyugodni, míg csak békét s kegyelmet nem nyer ő felségétől a szegény zaklatott nép számára.

A gróf csakugyan megtartotta ígérését, Bécsbe ment s csakugyan sikerült annyit kivinnie, hogy ezen-tul szabad legyen nekik a mindennapi könnyörgésekre összegyűlni és sátoros ünnepek alkalmával az ur vasesora kiszolgáltatása végett lelkészt is hívni.

uj coloniát, vagy az Lutheranus exercitiurnnak szabadsága; ha az első, nem kell tartani attul, hogy el széledgyenek, ha olly Catholicus lelki Pásztor alat lesznek, kinek instructiójában vagyon, hogy magát hozzájuk mindenekben a mik vallásokba jók alkalmaztassa, velek módgyok szerint énekellyen s könnyörögjön, a boszantható vallás versengésbe fent hagyjon, és csupán csak a hitnek fundamentomit és a keresztyéni tökéletességet tanicsa, kivált ha fundatiója másünnen lészen, és tőlők többet kérni nem fog a rend szerint való stolaris proventusoknál, melyekkel egyéb aránt is a szomszéd Catholicus Plebánusnak tartoznának, kinek alája vetye vannak mind a régibb, mind a mostani királyi resolútiók szerint; ha az utolsó, tehát bizonyos hogy mennél tovább eretnekségeknek szabad exercitiuna mellett maradnak, nehezeden fog annál inkább megtéri éseknek módgya, mind azért hogy a mindennapi tanítások által meg fognak erősödni tévelygéseklbe, mind azért hogy in ratione publici erősebb támaszok lészen és a praescriptióval is ol'almazhatni fogják magokat; melly ha ugy lészen, boldog Isten! menyi irtóztató konkollyal telik meg az Isten szántó földje azon az tartományon, mellyben eddig kiváltképen Exczellenziád dicsősséges eleje buzgósága és exczellenziád igyekezete által ez az konkoly bé nem csuszhatót, a többi eretnekségek pedig naprul napra jelesül fogytak. Volt más indító okom is, mellyre való nézve nemcsak hasznosnak, de szükségesnek is, és magoknak a mostani nyir-egyházi lakosoknak fölöttéb alkalmasnak itéltem egy tudós, mértékletes, és jámbor egyházi személynek Nyir-Egyházára való bé-helyeztetését, mert azon-kivül hogy a királyi kegyelmes resolútiók szerint a mint feljebb említém

A gróf haza jövet Zöldcsütörtökön Debreczenben Vandlikot felkerestette s megadván neki a kellő utasításokat az isteni tisztelet tartására nézve, husvétra Nyíregyházára küldte, hol a hivek az uraság csűriben összegyűlvén, a husvétot 4 napon keresztül nagy áhitatossággal megünnepelték, ugyanakkor a keresztleetlenül levő gyermekek megkereszteltettek, az új házasok összeadtak.

Az ünnepnapok után a gróf parancsolatjára néhányan Vandlikkal N.-Károlyba mentek, hol a gróf értésökre adta, hogy ezután iskola-tanítót tarthatnak, ki az éneklést s mindennapi könyörgést végezheti ugyan, de más papi szolgálatokba avatkozni nem szabad.

az egyházi dolgokban a szomszéd Papista Plebanustól függniök kell sokkal nagyobb alkalmatosságokra lészen, ha helyben papok lesz, aki az copulatiójokat, kereszteleseket, óllalásokat, temetéseket és a féléket végben viszi, fizetését pedig a stolán kívül ex fundatione Komáromiana szedni fogja, mintsem ha mind ezekben a szomszéd Plébánushoz folyamodniök kellene. Eset értésemre az is, hogy plus, minus tizenegy Pápista gazda minden cselédestül egyszersmind oda igyekezet s Exczellenenciád tiszteit assecurálta, hogy ha Pápista pap helyben lészen, nem sokára százonként szaporodni fognak a Pápista guzdák, jól lehet boldogtalanok voltak Exczellenenciád tisztei miat idvességes igyekezetekben, már ezt is Exczellenenciád bölcs ítéletére támasztom, ha nem volna e az ott levő Lutheránusok megtérésének ezerszer jobb módgya ez, ha Pápistákkal, kiknek papjok lenne, meg egyelednének, mintha szabad exercitiumok levén csak magok maradnának; s azért Exczellenenciádat újra az élő Istenre kérem s kinszeritem, hogy egy felől az Exczellenenciád által felvett módgyából a nyír-egyházi imopulationak származható botrányozásokat és veszedelmeit szentséges vallásunknak, másfelől pedig az én igyekezetemnek idvességes, könnyű és magoknak is az új lakosoknak hasznos és alkalmas mivoltát az abból okvetetlen remélhető lelki jókkal együtt buzgó keresztyéni szívére vévén, méltóztassék (míg valami állandóbrul és alkalmasbrul végezhetünk) kiküldöt Papomnak lakására és az Isteni szolgálatoknak gyakorlására azt az helyt engedni, melyet Exczellenenciád tisztei a Lutheránus Praedikátor-nak önként offeráltak, s ötöt kegyes protectiója alá venni, engem pedig azzal örökös szolgálatira ufolag lekötelezni, a ki atyafiságos grátiáiban elzárlott élek halok, Exczellenenciádnak engedelmes hív szolgálója, igaz vére, öcsese Gróf Barkóczy Ferencz, egri püspök manu propria. Fuor. Contrastiban 13 Juny 1755.

L. ad, 44, nro 81. gr. Károlyi levéltár. Bpest.

A gróf nemcsak ennyit tett, hanem a vármegyéhez is igen szép levelet intézett. Álljon itt a levél egész terjedelmében, mely nem csak a gróf nemes szivéről, hanem mély vallásos kedélyéről is egyiránt tanubizonyságot téshen: „Mivel ugy tetszett az Istennek, így szól a levél, — hogy megilletne kegyes kezeivel és tavalyi súlyos nyavalyámat ujabban reám bocsátaná; inkább illene és kellene ugyan annak kegyelme nyeresére forditanom teljes erőmet s időmet, mint sem a külső dolgokra vetnem csak elmémet is, mivel mind azon által ugy tetszett az Istennek, hogy ez világon gyermekségemtől fogva az közjóra vezérelné elmémet, s rendelné életem folyását abban anynyira megerősítene, hogy azt nem elébb, hanem ha életem fogyásával vethetném ki elmémből és szivemből; járulván ehhez az Tekintetes ns. vármegyéhez is vonzó nagy tekintetem s kötelességem meg nem ítéltetem remélem a Tek. Ns. Vármegyétől, hogy ha tulajdon tetszésével kegyesen resolvált s kiadott, homályt nem szenvedhető segedelmével kezdett és eddig szerzett hasznos gyarapításában szükséges védelmeért s hasonló haszonnal annak további üzésére kívántató segedelméért (értve a nyiregyházi szegény lakosokat) teljes tekintettel és bizodalommal a T. Ns. vármegyéhez folyamodni; Kérvén azért méltóztatnék a T. ns. vármegye szóval ez íránt nevemmel Szentiványi Consiliarius, uram által eleibe bővebben is terjesztendő kérésemet oly atyai szivvel, mint hazafi és közjóra czélzó szeretettel teszem, venni! S mind védelmemre, mind segedelmemre, önnön abból következő gyarapodására, s hasznára járulni és lenni, mely ebbeli magnanimitását és providentiáját nem csak magasztalnom, hanem meg is szolgálni kívánom, s el sem mulasztom.

Az alatt is atyafi, hazafi szeretetében s favorában ajánlott, maradtam december 11. 1757. Gr. Károlyi Ferencz. 1)^o“

Az 1757-ik évben hagyatott helyben végérvényesen Nyiregyháza benépesítése²⁾ ugyan ezen évben tet-1757tek előleges intézkedéseket a lakosok a határ felosztására. — Midőn ugyanis a határt mivelní már elegendő nép vala, tanácskoztak, hogy mikép oszszák fel azt. A felső vármegyéből jött lakosok forgó földekre akarták osztani; a szarvasiaknak pedig, akik hatalmasabbak voltak, a határt régi római nagy emberek szokása szerint, szállásokra tetszett felosztani. Egyrésztől azért, hogy Szarvason is szállásaik voltak, más részről pedig azért, hogy a határ hosszú csucsra terjedvén, a falutól messze esett és így a faluból való földmivelés és a falu alá különös szérús kertekbe való élethordást alkalmatlannak, terhesnek és veszedelmesnek lenni ítélték. Minél fogva mindnyájan közakarattal megegyeztek abban, hogy a határ állandó szántóföldekre és nyomásokra osztassék fel, amely nyomás forgó ugarföld gyanánt marhájuknak legelőül legyen. A határt tehát 3 részre osztják, melynek két harmadát szántóföldeknek, egy harmadát pedig nyomásnak hagyják. Így 1759-ben a szállásföldre méréséhez fogtak, és egy 30 öles kötéllel, melyet Czinkocski György nevű ember kiöllehetett, mérték. Egy ily 30 öles kötelnek szélességre való mérését egy kötéllalj földnek nevezték és 6 ilyen kötéllalj föld neveztetett egy „szállás föld“-nek. A falu szekérének kerekével is mérték a kötéllalj szélességét, mely ha 15-ször fordult egy „zsinkának“ (kötéllalj) neveztetett, négy zsinkának szélességét 120, hosszát pedig 630 ölre mérték, mely mérés szerint egy kötéllalj földnek

1) M. lev. Fasc. 58. nro 276.

2) M. lev. Fasc. 58. nro 270.

75600, egy köblös földnek pedig 1890 □ ölnek kellett lennie. A kik előkelőbbek voltak azoknak nem ritkán megnyújtották a kötelet, azért nagyobb némelyiknek szállása.

Bizonyos vitatkozás támadt a felett, hogy kik lehetnek ezen földeknek birtokosai? Mert a zsellérek és mesteremberek is követeltek just maguknak. A Kommunitás végre abban állapodott meg, hogy ezeknek föld s legeltetés nem adatik, sőt a birák által a zselléreknak még a sertéstartás is tiltatott, mivel ezen juss, meg van a földdel biró gazdáknak másutt is u. m. Debreczenben és Kassán. De eredetiképen is a mesterembereknek határ helyett és így szántóföld és pascuatio helyett, örökös kontraktusok 20-ik pontja szerint, mesterségökhöz szükséges privilegium szerzése ígértetett.

Továbbá a mesterséghez szükséges eszközöknek u. m. kaptának, tűnek, árnak, bicskának, téglázó-vasnak, s több efféle eszközöknek pascum nem szükséges, mert azokat legelni nem látta soha senki. El volt tehát határozva eredetiképen, hogy a miből földmivelő és mesterember élelmi módját keresné, egyik a másik kára nélkül eszközölje boldogságát. És mivel a gazdák egyenlően a földektől fizetést és szolgálatot praestáltak, aki praestálni vagy nem birt vagy nem akart, annak a földjét elvették. Így elvették a földet a „Sulyan szálláson“ Machanszki csizmadiától, és ezt a földet ma is „Csizmarkának“ hívják. És elvették többektől is, kik ezért az uriszékre folyamodtak, de semmit sem nyertek, mert az 1792-ik esztendőben az uriszék azt a végzést hozta, hogy „aki micsodás jusson a földhöz eddig jutott, azt azon jusson birja,“ egy Batiztuta nevű embert pedig, ki nemesi praerogativák

mellett szolgálni nem akart s a biráknak nem engedelmeskedett, nemcsak a városhól kiutasították, hanem még a határból is kitiltották. És ezen jogokat a földdel biró gazdák annyira gyakorolták, hogy a nemes familiák u. m. a Kovács, Tresztyánszky, Figura, Nagy stb. familiák nemességüket nem produkálták, csak aztán, midőn a nem nemesekkel összesógorosodtak s atyafisodtak, s a nem nemesekkel még a contributio-
kat is fizették s szolgálatokat is tettek egészen II. József idejéig 1780-ig.

Az előadottakból világos, hogy a földdel biró gazdák nemcsak az egész határt mindennemű beneficiumokkal birták, hanem jussaikat és szabadalmaikat teljes hatalommal oltalmazták és fentartották; sőt ha ezen jussaik, szabadságaik és rendtartásaik oltalmazása mellett valaki szerencsétlenségbe esett is, azt a mélt. Gróf Károlyi Ferencz mint egy nemes és igaz atya, ki a lakosokat gyakran hol kék, hol pedig zöld selyem magyar ingben házaikban is meg-meglátogatta, maga szárnya alá vevén, minden tehetsége szerint oltalmazta.

Azonban ez a derék és lelkes főúr már 1759-ben 1759 elhunyt, kinek köszönheti egyedül Nyiregyháza mai lételét és virágzását, hunyta után fia Antal gróf már nem viseltetett oly meleg szeretettel a telepítvény iránt, legalább bajaiban nem volt iránta oly jóságos atyai szívvvel, mint a boldogult apa.

1757-től kezdve darab ideig nyugalomban élhetett az új telepítvény. Vandlik Márton a papi szolgálatok teljesítésében nem háborgattatott, de már 1766-ban 1766 Beck János lelkészsége idejében, midőn a templomul használt urasági csüört nagyobbítani szándékoztak, még pedig megyei jóváhagyás mellett, a n.-kállói plébános

ismét protestatiót adott a vármegyéhez, de mivel ennek semmi sikere nem lett, nevezett plébános a püspökhöz írt, ez pedig a helytartó tanácsot kereste meg, melyre nemsokára jött a kemény rendelet a vármegyéhez, hogy az ügy vizsgáltassék meg, a predikátor pedig minden lelkészi szolgálatától tiltassék el.

A vármegye ismét nyilván kimutatta Nyiregyháza iránt való jó akaratát, a dolgot darab ideig halasztotta, csak is újabb megkeresésre tett annyit, hogy egy indokolt feliratban a Nádor kegyébe ajánlotta a Nyiregyháziakat.

Vizsgálatot tartatott a lakosok számára és vallására nézve, hogy kimutassa azt, hogy itt tulajdonképpen legnagyobb részben mindkét felekezetű evangélikusok laknak, s róm. katholicus a legrégibb időtől kezdve nem volt található.

1767 E tekintetben több tanu kihallgattatik 1767-ben ugyanis nemes Kereki Péter ur 59 éves, 48 éve nyiregyházai lakos vallja, „hogy bár 48 éve lakik Nyiregyházán, mindazáltal soha sem emlékezik, hogy nemcsak az 1754-ik esztendőben mikor a lutheranus tótok Nyiregyházát megszállották, valami contribuens romano cath. vallásu ember lakott volna itt, de még az előtt néhány esztendőknék elforgása előtt sem ismert egyebet egy csaplárnál, aki is esztendőknék elforgása előtt Zemplén vármegyébe, Vámos-ujfalu helységbelakóul által ment.“

Ugyanezt vallja Kereki András fejërtói residens az előtt nyiregyházai lakos, ugyancsak Iván Thódor.

Biri János 59 éves tanu vallja: „soha sem emlékezik, hogy ő excellentiája részén (a Károlyi birtok) pápista lakott volna. Báró Palocsayné önga Nyiregyházán levő részén, hogy Sipos Istvánon kívül több contribuens gazda lakott volna nem tudja. Az mely

esztendőben az lutheránusok Nyiregyházán megültenek, ugyan akkor néhány pápista emberek a szolgálatból kiállottanak; u. m. Bocskoros Mátyás, Kovács Jakab gulyás, Gombódás Márton, és Serfőző Péter, ki azóta már meg is halt.“¹⁾

Ily hiteles tanuvallomásokkal igazolt felterjesztésnek az lett az eredménye, hogy a helytartó-tanács még ugyan ezen év deczember 1-ső napján csak azt rendelte, hogy a vallás dolgában senki semmit ne merjen tenni, s ujitani.

A helytartó-tanács azonban már 1768-ban ismét¹⁷⁶⁸ eltiltja az evangelikus lelkészt a papi szolgálatoktól, s bár az evangelikusok a vármegyéhez, majd Mária Teréziához és II-ik Józsefhez is folyamodtak, csak ugyan az 1768-ik év október 30-ik napján behozatott Nyiregyházára Dolhay nevű kath. plebános, ki is itt azonnal minden lelkészi szolgálatot megkezdett a lutheránusok között, a lutheránus lelkész pedig minden papi szolgálattól eltiltatott.

Nagy volt e miatt a méltó elkeseredés a lutheránusok között; már-már tanácskozásokat tartottak, hogy Nyiregyházát itt hagyják s Szerémmegyébe költöznek; — a bölcsőbbek és higgatabbak azonban nem tettek le minden reményről; ugyan ezen év november 19-én a megyéhez adták be esedezésöket, majd Mária Terézia s II-ik Józsefhez ismét folyamodtak. Fölkeresték Gróf Károlyi Antalt is, de ez hideg válaszszal utasította el őket.

Végre maga a Királynő könyörölni látszott, elrendelvén a vármegyének, hogy vizsgálatot tartson és a lelkeket számláltassa össze. Ezen összeszámitás szerint volt akkor Nyiregyházán 3804. evangelikus.

¹⁾ Megyei levéltár F. 68. nro. 474.

Ezen eljárásnak annyi eredménye lett, hogy egy
 1770 1770. október 16-án kelt helytartó tanácsi leiratban
 tilalmaztatik, hogy a kath. lelkész nagyobb stolát ves-
 sen az evangélikusokra a szokottnál, de megengedettik,
 hogy ha a stola neki lefizettetik, szabad legyen az
 evangélikusoknak saját lelkészük papi szolgálatát igény-
 be venni.

Ezen rendelet kihirdettetvén, még ugyan azon év-
 ben lelkészt hívnak a lutheránusok, azonban beigta-
 tása ellen ismét óvás emeltetik, s mivel engedély el-
 lenére Tapolcsányi lelkész beigtattatott, ismét vizsgá-
 1771 lat rendeltetik el, 1771 márczius 25-kén, melynek kö-
 vetkeztében Tapolcsányi megintetik, hogy Nyiregyhá-
 zát hagyja el.

Többször nevezett lelkész személyesen ment ma-
 gát menteni a vármegyére, de minden siker nélkül,
 így mint lelkész nem működhetvén, rector név alatt
 maradt meg Nyiregyházán; így érte őt itt II-ik Jó-
 1781 zsef uralkodása, kinek 1781-ben kiadott türelmi pa-
 rancsa, a zaklatásoknak majdnem teljes mértékben
 1784 véget vetett; ugyannyira, hogy 1784 márczius 25-ikén
 a lutheránusok nagy lelkesedés közt elhelyezték temp-
 1786 lomuk alapkövét, s azt két év alatt felépítvén, 1786
 október 22-én nagy öröm és ájtatoskodások közben
 fel is szentelték.

Megjegyzendő, hogy az evangélikusok nádtemp-
 loma vagy is az urasági csűr ott volt, ahol a mosta-
 ni kath. templom áll, ezen hely a megye intézkedése
 folytán az építendő róm. kath. templom helyéül hagya-
 tott fel, a hol pedig a lutheránus templom áll, az
 egy temető domb volt; az épületnek hossza 24, szé-
 lessége 12 ölben határozott meg.

Főbiró volt azon időben Pápay György, tanácsnokok Benyiczki Nagy György, Pivko György, (törvénybíró) Liskány János, Ferencz Márton, Bencsik János, Tomis János, Kazár János, Fábry József, Hornyák András, ezek evangélikusok, és Muzsáy Mihály helv. hitv. vallásu. — Jegyző volt Regulyi Sándor, és Miszkeczy Mátyás, ki az alapkőbe letett emlékiratot fogalmazta.

II. FEJEZET.

1786—1837.

Vásári szabadalom. — Orosi szőlő alapítása. — Első váltság 1803. Francia háboru. — Zászlószentelés. — Az udvar Nyiregyházán. — Nagy inség 1815—1817. — Második váltság 1824. — Megye által készített statutum. — Ázsiai cholera. — Nagy tűzvész 1832. — Casino keletkezése. — Földrendés. — Magyarosodás jelei.

Bár Gr. Károlyi Antal mint buzgó katolikus, eleinte nem nagy pártfogója gyanánt mutatkozott Nyiregyházának, azonban Mária Thérézia elhunyván s II. József uralkodása kezdetével a hazai közszellem teljesen megváltozván, a felekezeti gyűlölködések meghaladván: nevezett főúr is több gondot fordított a Károlyi Ferencz által telepített s ennek következtében számban, erőben nőttön növekvő, s a környéken földmivelés, ipar, szorgalom és takarékoság által mindinkább gyarapodó s kiemelkedő Nyiregyházára, anyival is inkább, mivel ez által az ő birtokának is értéke, becse, növekedett; minélfogva nyomatékosan támogatá legfelsőbb helyen Nyiregyháza közönségének azon óhajtatását, hogy régi városi joga visszaadassék. Ezen folya-
modás meghallgattatást is nyert nemsokára, s II. József császár az 1786. év nov. 23-ik napjáról Bécsben 1786
kelt legfelsőbb rendeletében vásári szabadalmat ad Nyiregyházának, melyben kimondatik: „ut antelata

possessio Nyiregyháza a modo im-posterum futuris, ac perpetuis semper temporibus oppidi nomine gaudeat, atque pro tali habeatur declarata, intituleturque, ut insuper in eodem per nos praevio modo in oppidum elevato loco Nyiregyháza Quadruplicis ordinis annuales, nundinae seu fora annualia libera, et quidem primi ordinis die decima mensis januarii, secundi vero ordinis die vigesima sexto may, tertii tandem ordinis die octava septembris et demum quarti ordinis decima tertia decembris una cum hebdomadalibus nundinis die sabathi semper celebrandis“ ¹⁾ sat.

E szerint tehát Nyiregyháza örök időkre városnak nyilvánittatik, évenként négyszer vásártartásra felhatalmaztatik, jelesen január 10-én, május 26-án, 8-ik szeptemberben és deczember 13-án; heti vására pedig szombatnapra tétetik. A januári vásár a téli zord idők miatt alkalmatlan lévén: annak megváltoztatásaért folyamodtak, miért is V-ik Ferdinand 1838-ban kiadott privilegiumában ²⁾ megengedte, hogy az márcziusra, Tamás hetének hétfő és kedd napjaira tétessék át.

A szerdai hetivásár pedig 1854-ben lett engedélyezve Gömör főnök által.³⁾

1790 1790-ben 299 nyiregyházai lakos szerződést köt az orosi földes urakkal, azon földek iránt, hol most az „orosi szőlőskert van.“ Azokat a lakosok még azon évben be is ültették; azonban Nyiregyháza földes urai
1792 1792-ben uri széket tartván, megparancsoltatik a nyiregyházaiaknak, hogy a szőlő munkálással azonnal hagyjanak fel; ezt a lakosok nem tévén, ujabban meghagyatik nekik, hogy a szőlőt munkálni ne merészeljék, mert akik nem engedelmeskednek, nemcsak há-

¹⁾ Városi levéltár.

²⁾ Városi levéltár.

³⁾ Városi levéltár.

zaikból, hanem még a városból is kiűzetnek. Egyszersmind ezt a rendeletet az ev. templomra is kiszégeztették.

Ily szorongatott helyzetben a lakosok elsőben a földes urakhoz folyamodtak, kérvén őket, hogy miután a föld megvétele a földes uraság tudtával történt, most mikor már szőlők fáradtságuk után fizetne is valamit, ne kívánják ezt a nagy károsodást, mivel az egész terület már be is van ültetve, felárkolva. Így a földet a földes uraság vissza nem veheti, de különben is ők a regálét csonkitani nem fogják, mivel a bort a városba behozni nem akarják. Azonban ezen folyamodásnak semmi sikere nem lett; minél fogva a szőlő birtokos adófizetők Berzovický János, Hok Pál és Gyekó Pál megbízottjuk által a vármegyéhez folyamodnak, beterjesztik egyszersmind a földes urasághoz intézett folyamodást is. Minek azon kedvező eredménye lett, hogy a megye nevében Komjáthy Mihály főszolgabíró megtiltja a szőlőbirtokos adófizetők háborgatását 1792. jun. 18-án kelt rendeletében; így a lakosok az orosi szőlő birtokában meghagyatnak.)

1790-től kezdve a francia háboru előre vetett árnyéka foglalkoztatta a nemzetet s kormányát, az udvar mindent elkövetett a nemzet s különösen nagyjai megnyerésére s fellelkesítésére. Egy ily nagyszerű háboru megkezdésére s folytatására rendkívüli előkészületek tétettek. Minden megyében lovak szereztettek be. Így Szabolcsmegyében is nagy mennyiségű ló állomány vásároltatott, s a remondák Nyiregyházán helyeztetek el, melyeknek őrizése a nyiregyházai előjáróságra bízott, melyért a nyiregyházai bírák, 91 Rh. forintot és 3½ krt számítottak fel, ez összeg kifizetéseért 1801-ben adják be kérvényöket a megyéhez.) 1801

1) Megyei levéltár Fascic 8. nro 859.

2) Megyei levéltár Fascic 1. 789.

Ezen háborus zajban sem mulasztották el Nyiregyháza előre látó vezetői a város javáról gondoskodni.

Ugyanis megnyervén Nyiregyháza a városi czimet és jogot, a miveltebb s előkelőbb lakosok fájdalmasan tapasztalva azon gyakori kellemetlenségeket, melyeknek mint adófizetők kitétetve voltak, arra törekedtek, hogy mivel részint a telepítési okmányokban bizonyos mérvű szabadalmak foglaltatnak, részint a városi jogot már tényleg gyakorolják; minden jogaik a felsőbb hatóságok által is elismertessenek.

Már a telepítési patens levelekben kikötve volt, hogy a lakosok az egy arany fizetés mellett földjeiket szabadon birhatják, továbbá, hogy idegenek beleegyezésök nélkül közéjek nem telepedhetnek; végre hogy az ő szokások, természetökhöz illő móddal adminisztrálhatják magukat; ennélfogva uri székek és saját módjuk szerint igazgatták a város ügyeit.

Mindezekkel nem érte meg e szabadságra és teljes függetlenségre törekvő nép. Elöljárói buzdítására elhatározta, hogy a határnak egyik felerészét a Gróf Dessewffy családtól, örökbe vallás (perennalis fassio) mellett megváltja. A szándékot tett követte. A szorgalmas és takarékos lakosok nem riadtak vissza semmi áldozattól, csakhogy függetlenségüket biztosítsák. A Gróf Dessewffy családdal 800,000 váltó forintban egyeztett meg először s ez összeget ki is fizette 1803-ban daczára annak, hogy ugyanezen évben Nyiregyháza a „bellica cassába“ (hadi pénztár. hadi adó) 4630 frt 48 krt, a „domestica cassába“ 4358 frt 24 krajczárt fizetett,¹⁾ azonban az egyezés kötésekor Gr. Dessewffy Lajos még kiskoru volt, mihelyest azért a törvényes kort elérte protestatiot emelt a szerződés ellen, s ki-

¹⁾ Városi levéltár. Megyei rendeletek jkönyve.

jelenté, hogy ha a város vele ki nem egyezik, perrel fogja megtámadni. A városi előjáróság tehát Lajos gróffal új egyezsége lép, s pótváltságul 80,000 frtot köteles fizetni oly feltétel alatt, hogy ha több kiskoru testvérje nincs.

Azonban midőn az egyezséglevél bevallására Jászóra utazott a város küldöttsége, utközben világosságra jött, hogy még egy kiskoru testvér van, névszerint Mária; így Lajos gróf belenyugvásával a 80,000 forint felerészben neki, felerészben pedig a kiskoru Mária comtesse-nek fizettetett ki. Így tehát a Dessewffy családnak 880,000 váltó forint fizettetett örök váltságban, s ezen megváltott résznek tényleg azonnal földes uri jogaiba lépett, s abba az 1812-ik évben ápr. 10-én 4130. sz. alatt kelt helytartótanácsai végzés által törvényesen is beigtattatott.¹⁾

Eképen megkötöttetett ugyan az örök váltsági szerződés a Gróf Dessewffy családdal, azonban egyes mellékágbeli rokonok által még soká háborgattatott a város úgy, hogy ezen ügy csak 1844-ben ért végbefejezést.

1804-ben katona tartásra, a pénzadón kívül fizet városunk 310 p. m. gabonát, 1200 p. m. zabot, 8300 portio szénát, egyszersmind az itt szállásoló katonák számára kivántató ölfák elszállítása végett az aranyosi erdőre kirendeltetik Nyíregyházáról 100 szekér, ez évben a marhahus fontja 6½ váltó kr. bornyu és sertés hus 9 kr., szalonna 18 kr.

1805-ben a hadi pénztárba már 4481 frt 26 kr., 1805 házi pénztárba 4484 frt, összesen 8974 frt 52 kr fizetetik Nyíregyházáról.

A népesség ez időtájban tetemesen szaporodott beköltözés által, még pedig sokszor olyanok is jöttek

¹⁾ Városi levéltár. Szerződések. s anonim töredékjegyzetek.

be lakni, kik sem mesterségöket rendesen nem folytatták, sem pedig erkölcsi tekintetben nem tartoztak a kifogástalan emberek közé, minélfogva a választott közönség 1806-ban elhatározta, hogy mást senkit sem fogad be a város polgárának, hanem oly mesterembereket, mely mesterségek még itt nem folytattatnak, akik is polgárságukért fizetni fognak 15 rh. forintokat a város cassájába, számtartó urnak és improtollatioért 1—1 forintot, de a határban levő szállásbeli földet nekik venni szabad nem lészen, hanem a maguk mesterségökből éljenek.¹⁾

1807 1807-ben bíró választás tartatván, megválasztatik Markus Balázs.²⁾

Visszatérve a francia háborura, megyénkben, mint másfelé is a hazában ez időben nagy hullámokat vert a mozgalom, ez azonban csak anyiban érdekel bennünket, amennyiben városunkat is érintette.

A szabolcsmegyei ezred, melynek generálisa Báró Vay volt, 1137 katonát számlált. Nyiregyházáról a következők vettek részt benne: Belányi Pál, Ny. Kovács János, Diósi Mihály, Diósi István, Tresztyenszki György, ev. vallásuak, Szabó István, Tóth József reformatus, és Rácz János orosz vallásu. Az ezredben volt 88 r. kath. vallásu, 45 orosz, 5 evangélikus. 999 reformatus, melyből következtetni lehet a megye ekkori felekezeti arányára.

1809 Az ezred zászlója nagy ünnepélyességek között szenteltetett fel 1809. június havában. Mielőtt az ezred feleskettetett volna, Terhes Sámuel Nagyfalusi ref. lelkész nagyszabásu beszédet mondott, melyben a hazaszeretetet és az amellet felkelő nemes vitézek tulaj-

¹⁾ Városi jkönyv 1806.

²⁾ Városi jkönyv 1807.

donságait festette elragadó ékesszólással; ezt követte Osváth Lajos II-ik alispánnak, szokott szépségű beszéde, végre szintén gyönyörű beszédet mondott Dézsy György megyei főnótárius. Azután nagy lakomát tartottak, hol Bozóky István megyei tiszti ügyész hangulatteljes költeménye lelkesítette a közönséget. E szép költeményből pár strófát ide iktatok:

„Atyáink lelkei! Ti dicső árnyékok!
A kiket ölelnek mennyei hajlékok;
Árpád, István, Geiza, László s kit a dél, a
Dicsősségnek egén ragyogtatott Béla,
Károly, Lajos, Mátyás és te, kit a hadi —
Érdem halhatatlan nagygyá tett Hunyady!
Báthory, Kinizsy, Zrinyi, Tury s mások.
Kiket dicsőitnek atyáink hagyások!
Tekintsetek ti most azon sík térségre,
Melyről hadi tettek emeltek az égre,
S a haza szerelme rózsákból kötözött.
Koszoruja alatt szent öröмок között.
Jóváhagyó kegyes szemekkel lássátok.
Mint igyekszünk méltók lenni ti hozzátok.“

— — — — —
— — — — —

„Szaboles maradéki ezer esztendőnek
Lefolytán sok színét láttuk az időnek.
Által mentek rajtunk ezer változások,
Melyeket nem tudtak kiállani mások;
De mint az a kőszirt, mely a mély Dunának,
Közepén fészkelvén talpkövet magának,
Megvetve nézi a menykő ropogását,
Kiállja a vivó hadak csapkodását,
Neveti a zugó jégnek dühösségét,
Mely ormós oldalán találja fel végét.
Igy állott nemzetünk a veszélyek között;
Az merült el, nem ő, ki belé ütközött.“ sat.

Az egész ezred Nyiregyházán volt elhelyezve, itt tartattak a gyakorlatok is hónapokon keresztül, aug. 17-én indult ki az ezred Nyiregyházáról, e nap reggelén a Fejértó felé vezető utcza végén állott frontba a katonaság szakadó esőben, nem törődtek az esővel a

közeli helységekben lakó urak és asszonyságok, nagy számmal vettek részt a bucsuzásnál, végre a kürt harsant, az ezred megindult Fejértó felé, nem egy könyes szemet hagyva maga után.¹⁾

Ez ezred történetét megírni tisztünkhöz nem tartozik, azonban az akkori eseményekből meg kell említenünk annyit, hogy midőn a diadalmas Napoleon Bécsfelé közeledett, az egész udvar Budapestre költözött, majd a győri vereség hírére a Királyné Ferdinánd korona örökössel, a család nőtagjaival Munkácsra ment, ezen útjában Nyiregyházán is megszállott az
1809 udvar kíséretével juniushó valamelyik napján, (1809) midőn még a szabolcsmegyei ezred itthon volt. A városházánál volt a pár órai pihenés. Ugyanekkor Nyiregyházán velök lett volna Szent-István koronája is, mit sietve vittek az ellenség elől, a munkácsi várba.

Már elébb hoztattak bizonyos határozatok a város utczáinak szabályozására, mi kitetszik azon határozatból,
1810 mely 1810-ben hozatik, amiatt, hogy „az utcák sorában az építkezők még nem tartják a rendet,“ minélfogva „utca inspector“ rendeltetik, kinek tudta nélkül építeni szabad ne legyen. Ugyanekkor utca inspectorul rendeltetik Smal András. Ugyan ez évben állandó assessorokul rendeltetnek Sulyán József fő-, Reguli Gábor törv. bíró, a jegyző, Mányik Péter, Bogár Tamás, Márkus Balázs, Pleskó József és Gráf András, kimondatván, hogy aki a gyűlésen meg nem jelen 1 forintot fizet.²⁾

A béke még ugyanezen évben megkötöttvén, nyugalmasabb idők következtek az országra, a vallás gya-

¹⁾ Megyei levéltár Bozóky István naplója.

²⁾ Városi jkönyv. 1810-ről.

korlat is szabadon folyt, úgy hogy az 1811-ik év okt. 1811 21-én nagy és emlékezetes superintendentialis gyűlés tartatott Nyiregyházán az ágostai evangelicusok részéről, Szontagh Sámuel superintendens és Berzeviczy Gergely kerületi felügyelő elnöklete alatt, mely az egyháznak 1225 frt költségébe került, e gyűlés különösen arról nevezetes, hogy itt hirdettetett ki a Roth Teleky Grófné ev. iskolai stipendiumokra tett 100.000 forintos alapítványa, s itt fogadtatott el a Berzeviczy Gergely által készített „*Coordinatio ecclesiarum.*“ (egyházak rendszabályzata.) ¹⁾

Az 1813-ik évi rettenetes vizáradás alkalmával 1813 városunk előljárói és lakosai az elpusztult városok és falvak nyomorba jutott lakosai számára nagy mennyiségű pénzt és élelmi szert gyűjtöttek, és azt kellő időben a kívánt helyre szállítani siettek.

Ugyanezen évben az idegenek, csavargók beköltözése ellen azon üdvös és szigorú határozat hozatik, hogy a ki házához bármely idegent be mer fogadni bejelentés nélkül, kemény büntetésnek vettetik alá, akinél pedig, ha bár régibb időtől fogva is van ilyen, azonnal jelentse be kemény büntetésnek terhe alatt, még ha mester legény vagy cseléd is.²⁾ Bizony ma is felférne városunkban ilyenén intézkedés!!

Ettől fogva nevezetesebb eseményre nem akadtam városunk életéből egészen 1815-ig. Ez év és a követ- 1815 kezők szomorú lapot képeznek nemcsak városunk, hanem az egész ország történetében. Az inséges évek elsője 1815 volt, mikor a rossz termés miatt az élet ára nagyon felszökött, fokozódott ez 1816-ban, úgy hogy már ekkor egy köből gabona 50 sőt 60 forinton

¹⁾ Nagy Sámuel töredékjegyzetei.

²⁾ Városi jkönyv. 1813.

is kelt, a zab 30—35 forinton, a kukoricza 45—50 forinton; sőt már az 1817-ik év jun. és jul. havában a gabona ára 70—80 forintra emelkedett.

A lakosság legnagyobb része gyökereken és növényeken tengődött, ezeket főzték péppé s minden só és zsir nélkül költötték el. Erdélyből nagyszámmal
1817 jöttek 1817-ben oláhok s más lakosok Nyiregyházára is, elkényszeredve az inség és éhség miatt, de ezek legnagyobb részben a pázsiton döltek az éhhalál rettentő karjai közzé, iszonyatos képet mutatott a város környéke, bent sápadt arczu lézengő alakok, künt a város alatt csapatonként elcsigázott, haldokló és halott jövevények.

E mellett az éhségtől üldözött lakosok egymás vagyonának estek, loptak, raboltak annyira, hogy egyetlen nap se telt el lopás nélkül, úgy hogy a birák alig voltak képesek a panaszokat elintézni; sőt akadtak oly embertelenek is, kik a köznyomort felhasználva, embertelen uzsoráskodást vittek véghez. — E rettenetes éhség után bő aratás következvén: Istennek áldása csapássá vált a lakosokra nézve, mert a kiéhezett szegény emberek az új kenyeret mohón kapták, mely körülmény szintén nagymérvű betegséget és számos halálozást vont maga után.

Ez évben a csizmadia mester legények nagyon felszaporodtak a városban, minélfogva azon régibb háttározat, hogy azok 3 évi itt lakás után lakosításért folyamodhatnak, bizonytalan időre felfüggesztetett.¹⁾

A bőtermés után a lakosok anyagi helyzete megjavulván ősszel jelesül nov. második napján nagy lelkesedéssel ünnepelték meg az evangélikusok a reformatio háromszázados ünnepét.

¹⁾ Városi jegyzőkönyv.

Az 1818-ik évben nagy verekedés történt a nyíregyházai lakosok és az itt szállásoló Hamburg huszárok között. A verekedés a sas korcsmában történt, ez szóváltásból eredt s mindnagyobb mérveket öltött. mivel a katonatisztek e napon (apr. 26.) jobbadán a sóstón mulattak; a megye komissariusza id. Kovács András, ki a rendfenntartása végett a helyszínén megjelent jelentékeny sebet kapott, de súlyos sebet kaptak több lakosok és katonák egyaránt, a katonákra valamelyik ablakból lőttek is. — Benkő István főbíró a harangozat félre verette, így nagy nehezen végeszakadt a verekedésnek.

Az ügyben vegyes bizottság működött, mely a bűnösöket megbüntette.

Ezen évben a következő senatorok választattak meg 3 évre: Kovács András, Diossi Tamás, Mányik Péter, Benkő István, Sulyán József, Morovszki Márton, Schir Wenzel, Bodnár András, Angyalosi Pál, Risko György, Megyesi István, Barta György.

Ugyan ezen évben oly feljegyzésre méltó, bő szüret volt Nyíregyházán, minőre annak előtte nem emlékeztek a lakosok, alig tudták hova tenni Istennek áldását.

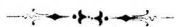
A most „vasuti“-nak nevezett temető 1822-ben 1822 nyitott meg.¹⁾

Ugyanezen évben, mart. 8-ik napján határozta el a tanács, hogy a Pál napi vásár, az akkori zord idők miatt, József nap tájára tétessék, — s a szerdai heti vásárok kinyerhetése czéljából illető helyre folyamodás intéztessék.²⁾ Decz. 12-én pedig Benkő István főbírónak, Belus András törvénybírónak megválasztatik.

¹⁾ Városi jegyzőkönyv.

²⁾ Városi jegyzőkönyv.

A választás aként ejtetett meg, hogy a város részéről volt egy kandidáló bizottság, mely ajánlott néhány egyént, ezekhez az uraság megbízottja szintén candidált, az így candidáltak közül a közönség szabadon választott.¹⁾

Meglevén már váltva a határ egyik része, a szabadság után vágyó lakosok előljáróiktól ösztönöztetve, a határ másik felerészének megváltását is elhatározták. E tekintetben Inczédi György, Benkő István akkori főbíró és társai álltak a dolgok élére; az ügyet a lakosok előtt felvilágosították, s midőn mindenki meg volt nyerve, a város gyűlésében az ügyet előterjesztették, hol az egyhangulag elfogadtatott; majd a városháza udvarára összegyűjtetett a lakosság, alig volt ki elmaradt volna, sőt még azok a férfiak is kik betegség vagy más ok miatt meg nem jelenhettek elküldték feleségeiket, így közakarattal és lelkesedéssel elhatározták bár mi áron biztosítani a maguk részére a határ másik felének is szabad birtoklását, s megszabadulni azon kellemetlenségektől, melyek köztők és a földes urak között nem ritkán előfordultak.

Folyamodást intéztek ennek következtében a lakosok a Károlyi grófokhoz, kérvén, hogy valamint ez előtt 20 évvel a gróf Dessewffy familia örököt vállott a lakosok részére, úgy ők is a maguk birtok részével hasonlót tenni méltóztatnának.

A grófok hajlandók lévén a kérés teljesítésére, az alku 730,000 váltó forintban meg is kötöttet, minek következtében a gróf Károlyi család jog igazgatója Réthei Roth József Nyiregyházára jött s itt 1824 ápril 13-ik napján 1824-ben a „perennalis fassio“ elkészítettetett, mire Benkő István főbíró, id. Kovács

¹⁾ Városi jegyzőkönyv.

András és a város akkori fiscalisa Dráskoczzy János, Pestre küldettek, kik előtt a gróf Károlyiak Szögyényi József personalis előtt, „örököt vallottak“

Az egyezségnek egyik pontja az volt, hogy a ki-alkudott summa egy igen nevezetes részét még azon év Sz.-Mihály napjára okvetlenül lefizesse a város; azonban ennyi pénz a város cassájában nem volt. A fáradhatatlan főbíró Benkő István tehát teljes ügyességét és erélyét kifejtette, hogy a megkivántató sum-
mát kellő időben nagyobb részben kölcsönökből elő-teremthesse. Fáradságát és buzgalmát kellő siker ko-
ronáztatva, a kikötött időre a kivánt rész az uraság
pénztárába a fent nevezett küldöttség által Pestre
felküldetett; — így a grófok osztatlan birtokának fele
része a curialis erdővel együtt 1824 október havában
ünnepélyesen resignáltatott Erdélyi N. jog igazgató
által; ki is az ez alkalomra meghívott számos vidéki
uraság, a vármegye küldöttsége és a lakosok nagy
sokaságának jelenlétében a piacon a róm. kath. temp-
lom észak keleti szegleténél a város előjáróinak ki-
nyilatkoztatta, a Károlyi grófok nevében küldetése
célját; Dézsy György megyei főjegyző ezután ékes
beszédet tartott, melyben egy részről a gróf Káro-
lyiak érdemét emelte ki, másrésről a város multját
vázolta; mire a város részéről ennek fiskalisa draskó-
czi Dráskoczzy János a következő beszédet tartotta:
„Tekintetes bonorum Director úr! Ezen város közön-
sége, midőn a tekintetes ur kezeiből a resignált jó-
szágot ezennel által venné: a méltóságos gróf Károlyi
háznak mind azon kegyességeért és pártfogásaért, me-
lyet szárnyai alatt ezen közönségnek eléitől fogva, mind
ekkorig tagadhatatlanul tapasztalnia szerencséje vala és
a melynek valamint kezdetét, úgy eddig való és mostani

állapotját is, egyszóval csaknem egész lételét köszönheti; mindezekért magát s jövődöbeli maradékát örökös háladatosságra érezvén lekötelezettnek lenni, amidőn én általam ez alkalmatossággal hálaadó alázatos köszönetét tenné, önön érzéséből eredő kedves kötelességének tartja a Méltóságos Gróf Károlyi familia szakadatlanul való virágzásáért ezentul is könyörögni és azáltal is magát, valamint ezen város előljáróit és lakosait jövődöre is a Méltóságos grófi familia nagyon becsült kegyességébe és szivességébe továbbra is alázatosan ajánlja.“ ¹⁾

Ezen teljes váltság emlékezetére a templomokban ünnepélyes isteni tiszteletek tartattak, a nép örömnepet ült s az ev. templom körül felállított mozsár ágyuk lövései hirdették az általános örömet.

Az örök váltság a városnak 1.610,000 r. forintba került, eltekintve az ezen ügygyel együtt járó mindenféle költségektől s mellékkiadásoktól, s ha figyelembe vesszük, hogy a Gróf Dessewffy család oldal rokonsága még 1839—1844-ig is folyvást háborgatta a várost, különösen a Báró Horeczky Vanderstädt és Ormosdi ágak, melyeknek még ujabban is fizetni kellett, nem nagyitunk, hogy ha a teljes váltsági összeget 2.000,000 forintra tesszük.

A Gróf Károlyi nemzettségtől történt örökváltságból esett egy ház után 64 p. forint, egy kötélallj föld után 68 p. forint, egy nyilas szőlő után 64 p. forint, egy nyilas kert után 50 p. forint.²⁾ A Dessewffy-féle váltságból nagyobb levén a summa, bizonyosan még nagyobb összeg vettettet ki, erre azonban adatot nem találtam; — de mind e nagy terheket örömmel fizette s áldozta a város közönsége, csak-

¹⁾ Városi levéltár és Nagy Sámuel töredékjegyzetei után.

²⁾ Városi levéltár.

hogy a mindennél drágább szabadságot és szabad birtoklást magának és az utódoknak biztosíthassa. Méltó kegyelettel kell viseltetnünk azon elődök iránt, kik annyi megpróbáltatások között is megállottak, s munka, takarékoság és szorgalom által a reájok akgatott terhek alatt annál biztosabban nőttek s emelkedtek, mint a terhek alatt növekvő pálma. Annál csodálatosabb, hogy Szabolcsmegye községei közül egynek se jutott eszébe annak idejébe, hogy magát megváltsa, s ügyeit ilyetén erélylyel rendezze.

Megnyervén a város eképen szabadságát, statutumokat készített magának, mely szerint ügyeit igazgatni óhajtá 1825-ben, s azokat a megye rendei elé ¹⁸²⁵ terjeszté megerősítés végett, azonban a megye a város statutumait egy küldöttség által felülvizsgáltatván, azokat teljes egészében megváltoztatta: erre csakhamar a város protestatiója következett, azonban a megye ezzel nem törődván, a bíró választást önkényüleg végrehajtotta.

1826-ban Szabolcsvármegye rendei a város ré- ¹⁸²⁶ szére készítettek ugyan rendszabályokat, a nevezett év jun. 6-án Nagy-Kállóban tartott gyűlésen, melyek ugyanazon év decz. 15-én ki is hirdették, azonban ezen rendszabályok készítésénél nem vették figyelembe a városnak oklevelekben biztosított jogai s kiváltságai; minélfogva ezeknek a megye által behozandó sérelmes rendeleteknek, újításoknak, változtatásoknak, a város lakosai protestálnak, ellene mondanak, abban meg nem egyeznek, fentartván azoknak a felsőség által leendő orvosoltatását,¹⁾ ugyancsak protestatiót nyújtanak be a város előjárói a jászói levéltárba az Inczedy György és Schulek Gáspár közt létre jött adás-vévesi szerződés ellen²⁾

¹⁾ Lásd városi levéltár.

²⁾ Lásd a jászói levéltár 1828 aug. 14-én kiadott bizonyság levelét, mely a következő: Tekéntetes Nemes Szabolts vármegyében helyhezetett

egyszersmind a következő évben terjedelmesen indokolt kérvényt intéz a város a magyar királyi helytartótanácsához, melyben hivatkozván a város jogaira, szabadalmaira, azon nagy áldozatokra, melyeket a lakosság hozott, hogy itt magának békés és nyugalmas otthont készíthessen: így rekeszti folyamodását: „Ese-
dezünk alássan cs. k. főherczegséged (a Nádor) és a főméltóságu m. k. helytartótanács előtt, hogy minden e részben alázatosan előterjesztett irományainknak bölcs és kegyes egyben vetése után, Az A. alatt foglalt és általunk több nemesi renden levő lakostársainknak is hozzájárulásokkal és megegyezésekkel kidolgozott és meggyőződésünk szerint óhajtott boldogságunk-

Szabad Nyiregyháza Mező Várossa Feő Birájának nemzeti Benkő István-
nak Vice Birájának Huray Jánosnak s általok a nevezett Város Tanácsá-
nak és közönségének nevében, és Személyében ezen Törvényesen hiteles
Helyen, nehogy az elhalgatás által a nevezett város Tanácsa és közönsége
a maga meg sértődésében meg egyezni láttzattasson világos ellent mon-
dás meg nem egyezés tiltás, és tilalmazás képpen előadatik: Miképpen
Nemzeti Intzedy György Ur 1825-ik Esztendő Augusztus hónap második
felében ezen Tekintetes Nemes Szabolts vármegyében fekvő Szabad
Nyiregyháza Mező Várossának nap-keleti oldalán a köz legelő, és Ó-temető
szomszédságokban lévő gyümölcsös kertért, és szinte ezen közönség hatá-
rában az Ó-szőlős kertben lévő egész nyilas szőlőért, néhai Szabad
Királyi Posony Várossában lakozott Tisztos Schulek Gáspár Professor urn-
nak a mint hallattzik 3500 Váltó Czédula Rftokat, minden kétségen kívül
azoknak örök-áron leendő meg vétele, és bírása czélasából, a nevezett
Város Tanácsának s közönségének a törvényen, örökös Contractussain, és
szakadatlan szokásan épült előre való bé jelentése s annak jóvá hagyása,
és Magisztratualis be protocoltatása nélkül valamint annak mind ekkoráig-
lan fenn tartott törvényes Jussai és szokásai meg vetésével lefizetvén azon
Javakat csupán bizonyos káptalanbéli be vallás és az Helybéli Nemesek
Tanácsában való későbbi s szokatlan be jelentés mellett el titkoltt czélra
elő-parantsolt, és magához vett két Eskütt embereknek bé folyásával,
kezei alá keríteni szándékoza. Mely cselekedete nemzeti Inczedy György
Urnak mindhogy mindezen kívül még annyiival is inkább nagyobb sé-
relmére és praejudiciumára szolgálna Szabad Nyiregyháza Mező Várossa
Tanácsának és közönségének, mint hogy a fent körül irtt gyümölcsös kert
néhai Tiszt Schulek János Predikátor Urnak a Contributionalis legelőből
precarie és Conditio alatt adattván ahhoz ezen Város Tanácsa és közön-
sége a maga tulajdonosságbeli Jussát mindenkoron fenn tartotta, azt más

ra vezető rendszabásainkat, amennyiben édes hazánk törvényeivel nem ellenkeznek, kegyesen helybenhagyni, vagy azok helyett olyakat kiadni méltóztasson, melyek örökös kontraktusainkkal megerősített jussainkat el nem rontván, állandó megmaradásunkat, és a közteher viselésére alkalmas voltunkba való megtartásunkat s az óhajtott boldogságunkra szükséges egyetértést, minden rendű lakostársaink között bátorságba helyeztesék. Kik is legmélyebb hálaadó örökös tisztelettel vagyunk“. sat.) Mindamellett egy évtizedig ezen szervezet szerint igazgattatott a város.

afféle birtokoktól meg különböztette s ismét Contributionalis Házhelyeknek ki osztására fenn hagyta; és továbbá minthogy az Hármias Törv. 1-o Rész 60-ik Czikk az 1659. 49. 1655. 34. p. cor. Törvényeken épült atyafiság, szomszédság, és polgári elsőségbeli Jussal bírónak előintések el mellőzése, ugy az 1608. 13. a. cor. 1647. 78. 1563. 62-ik Törvények rende-
léseik szerint observálandó szokások és rendszabások meg vetése az örök vallásoknak a Hármias Törvény III-ik 13-ik Czikkelyének ellenére a káptalanban való véghez vitele és ezen törvénytelen vételnek a helybeli Nemeselek Tanácsa előtt mint egyenesen a Tekintetes Vármegye által, a Nemeselek részekre ki-adott Rendszabások és Statutumok ellenére, s az bé vallásokra nézve egészen szokatlan s nem törvényes helyen lett bé jelentése a Contributionalis teher nagyobbodását a Törvényeknek meg sértését Nyiregyháza Várossa Tanácsának s közönségének a gyömöltös kert-
hez való tulajdonosságának Jussainak szokásainak és rendszabásainak ugy a Polgárok Jussainak megrontását és a Tekintetes Vármegyének a Hely-
beli Nemeselek részére ki adott Statutumok törvénytelen változtatását foglalván magában az ellen mint törvénytelen sérelmes és praejudiciosus lépések ellen protestálnak. és mindazoknak, melyek ezen lépések által Nyiregyháza Várossa Tanácsának s közönségének, és Polgárjainak most vagy jövőendőben sérelmére praejudiciumára szolgálandók és célozók világosan ellene mondván abban meg nem egyeznek az ellen solenniter protestálnak annak törvényes uton leendő orvosoltatását magoknak minden esetre fenn tartják a javaknak akarini módon való terheltetését deterioratióját el-tiltyák és tilalmazzák s ezen meg nem egyezéseket tiltásokat, és ellent mondasokat hitelesen feljegyeztetni s bé protocollaltatni és mindezekről a szokott hiteles Bizonyosság Levelet Szabad Nyiregyháza Várossa Tanácsa s közönsége Jussai jövőendőbeli bátorságára ki adattni kéri. Költ Szabad Nyiregyháza Várossában Julius Holdnap 28-dik nap-
ján 1828-ik esztendőben.

1) Megyei levéltár.

Ezen rendszabály szerint a város kormánya a „kiválasztott község“ (*selecta communitas*), a nemesek fő- és vicze birája és tanácsa között oszlott meg. A „*selecta communitas*“ holtig választatott, a nemesek fő és vice hadnagyával, nótáriusával a 12 tagból álló nemesi tanácssal és a város fiscalisával 60 tagból állott a tanács; innen neveztetett az „sexagintának.“

Az üléseken a nemesek hadnagya és főbiró elnököltek, a gyűlés idejét a főhadnagy és főbiró egyetértőleg tűzték ki. — Törvényes határozat hozatalára, mind a nemes tanács, mind a „*selecta communitas*“ kétharmad részének egyszerre s egy időben jelen kellett lennie, s minden tárgy felett szavazat többséggel kelle dönten, ha szavazatok egyenlősége állott elő, a nemesek hadnagya döntött; az elhaltak, vagy büntetés miatt elmozdítottak, vagy önként lemondottak helyére időről-időre valláskülönbség nélkül, úgy a nemesek, mint a nem nemesek közül lehetett választani, egyedül a házatlan zsellérek vétettek ki, a pótválasztások a főszolgabíró vezetése alatt ejtettek meg.

A tanácskozás jkönyvei csak akkor voltak hitelesek, ha mindkét elnök által aláíratnak, minden okmányok, ok- és kötlevelek egy hármassal zárral ellátott vasládában tartatni rendeltettek, melynek egyik kulcsa a nemesek hadnagyánál, a másik a főbirónál, a harmadik a község nótáriusánál állott; ez utóbbi a két elnökkel atyafiságos összeköttetésben nem álhatott. Arra is fel kellett ügyelni, amennyire lehetett, hogy a választott tanácsbeliek atyafiak ne legyenek, azért fenn volt tartva a választásoknál a főszolgabírónak kandidationalis joga.

A tanácsnak tevékenysége a város külső és belső gazdasági dolgait érdeklő minden tárgyakra kiterjed-

vén, mindenféle városi közjövedelemnek, — melynek mindig nyilvános árverés útján kellett eszközöltetni, — deputatiokat rendelt s tekintet nélkül a nemes, vagy nemtelen állapotra, perceptorokat, contra agenst, pusztá, erdő, malom, bor és serház inspectorokat, számvévőt, fő,- mező- és vásár birókat, sáfárt, város és major gazdát, utcza kapitányokat, esküdteket, saját hatás körében a város polgárai közül szavazattal többséggel választhatott. Felvehetett s fogadhatott város fiscalisát, notariust, orvost, cancellistat, város commisiariusát, quartélymestert, marha orvost, kiket a körülményekhez képest elbocsáthatott. Ezeken kívül a kisbirókat, hajdukat, tizedeseket, bakttereket, kocsisokat és béreseket a város részére kebeléből kinevezett deputatusai által fogadott.

Ha pénzt akart kölcsön adni, vagy venni, ezen intézkedése mindenkor a nemes vármegye helyben hagyásától tétetett függővé. A községi bírák és a tanácsbeliek minden évben választás alá estek.

A hozott határozatok végrehajtása a fő és város biróra és 12 tanácsbeli tagra bízott.

A városban mindenki megtelepülhet, a megrendelt formalitások megtartásával, egyedül a zsidók záratnak ki. A települők minden különbség nélkül 20 rforintot tartoznak fizetni.

Senki hat kötélalj földnél többet meg nem vásárolhatott s ha valaki többet vásárolt volna, a felül eső föld a város által sequestráltatott, s közprovisio alatt tartatni rendeltetett, mind addig, míg a megvásárló kifizetett pénzére ki nem elégítettetett, azután a város közhasznára elárvereztetett.

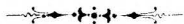
A meghatározott szállásbeli birtoknak mennyisége, egyedül örökösödés útján nevekedhetett meghatá-

rozatlanul; ámbár más részről a szállás földek egy kötélalj földnél kisebb részekre semmi osztály által nem oszlohattak, s innen azon esetben, ha azoknak kisebb menyiségre kellett oszlani, ha az osztózo testvérek közzül egyik se válthatta magához, azon esetben a birtok eladatott s a testvérek a pénzen osztoztak. Szállás földeket egyedül a házzal bíró gazdák vásárolhattak.

Ha* nemes embernek, vagy adófizetőnek is, adófizető ellen volt keresete, azt a városi tanács előtt folytatta, az ítélettel meg nem elégedő félnek ügyét a főszolgabíró elébe vinni szabadságában állott, s ha ezen ítéletben sem nyugodott meg, birtokon belül, vagy kívül, a mint az ítélet szólt, a vármegyéhez felbevezhetett.

A nemesek közt eredhető, vagy nemtelenek által nemesek ellen formálható keresetek pedig a nemesek statutumaiban kitett aprólékosabb tárgyakra nézve a nemes tanács előtt folytattattak és azokon kívül a nemesekre nézve a törvényes rendtartás mindenkor fenntartatott¹⁾ sat.

Látni való ezen kivonatóból, hogy a város lakossága sok oldalról kellemetlenül érintetett s önkormányzati joga számos és nyögös megszorításoknak vetetett alá; — miért is a jobbak szívében mindinkább kezdett érní az eszme, hogy a város részére ha bár a legfelsőbb helyen is szabadabb önkormányzati hatáskört biztosítsanak. — De szükség a dolgok sorrendjét megtartanom!

1831 Az 1831-ik esztendőben újabb csapás nehezedett városunkra s az egész országra. Az ázsiai cholera közélése döbbsentette meg a lakosságot. Kobilicz Dániel

¹⁾ Városi levéltár.

hozta meg első a hirt június 28-án hogy Tokajban cholera dühöng.

Nyiregyházán július 4-én volt az első cholera eset Sztreborni János volt az első áldozat. E halál eset után 14 napig pihenni látszott az „öldöklő angyal,” hogy annál nagyobb pusztítással lépjen fel. — Július 18-án két katona halt meg a katona kórházban, pár nappal ez után a serfőzőház istállójában, mely cholerasok kórházául átadomittatott, 3 ember halt meg, kik még azon éjjel a legnagyobb csendességben eltakarítottak.

Ettől fogva napi renden volt a folytonos halálozás. — Lányi kir. biztos által elrendeltetett, hogy Isteni tiszteleteket a templomokon kívül kell tartani. Az emberek általán véve Istenhez tértek a veszély idején, napokon keresztül áhitatoskodtak a hivek, könnyörögvén Istennek nagy buzgósággal, hogy forditaná el fenytő vesszejét.

Ez alatt sűrűen hulltak a cholera áldozatai, majdnem minden órának meg volt a maga halottja. A sírok folyvást készen álltak, némelyikbe három—négy halott is jutott; a halottak estvéneként vitettek ki. A harangozás eleinte megtiltatott, s a choleras halottakat senki sem kísérte ki a temetőbe, a nagy félelem miatt; a papok és kántorok eleinte csak a temető kapujában végezték a szent szolgálatokat, addig is pipázva mentek ki, de utóbb a temetőbe is bementek így a nép is lassanként bátorodott s mind nagyobb tömegekben kísérték ki a halottakat. A tanyai lakosok minden bejelentés nélkül temették el halottaikat, minél fogva halotti öröket kellett állítaniok. — Köztudomásu dolog, hogy az 1831-iki cholerában az ország több pontjain az orvosok, papok és zsidók el-

len lázongások történtek, mivel azon gyanu terjedt el, hogy ezek megmérgeznék a kutakat, sat.; azonban dicséretére legyen mondva Nyiregyháza értelmes, józan népének, itt ilyen és ehhez hasonló csendháborítások nem fordultak elő; mindössze az orvosok s gyógyszerészek ellen merültek fel gyéren az értelmetlenebb osztálynál gyanúsítások, de ezek is nyomtalanul elenyésztek. — Végre összefelé megszűnt a cholera; a tisztán cholerában elhaltak számát az összes felekezeteknél 1000-re lehet tenni. — A cholerában kimultak az oldaltemető dél-nyugoti szegletében nyugosznak. — Béke hamvaikon! ¹⁾

Nem volt elég az 1831-ik év csapása, a következő 1832 (1832) év újabb romlással ment át a város felett. Ugyanis aug. 11-én egy szombati napon délben tűzvész ütött ki a csillag utcának templom felé eső végén özv. Koch Pálnénál, kerékgyártó legénye vigyázatlansága miatt. Az erős szélben a lángok csakhamar a szomszéd házak tetejére csaptak, s azokról átomlott a lángfolyam a szomszéd utcára, s a kapitány házat csak a nagy fák óvták meg; azonban a tőszomszédságban levő malmok meggyuladtak, s a tűz nagy sebesen rohant le a debreczeni-utcának mind a két soron az evang. iskoláig. Ez alatt Kovács György házatól az Arnolt-utczáig, melyet valamint a róka-zugot és a Rózsa-utczát és a csillag-utcának nagy részét a lángok 2 óra alatt felemésztették; 138 ház égett le, nem számítva az ólakat s egyéb gazdasági épületeket. Az itt szállásoló katonák lelkiismeretes részt vettek az oltásban, miért a város által megjutalmaztattak. Másnap csak rövid istenitisztelek tartattak, mivel a lakosok a még folyvást emésztődő tűz oltására rendeltettek. A város a szegény leégettek között 1000 fo-

¹⁾ Ref. anyakönyv és Nagy Sámuel töredékjegyzetei.

rint segélyt osztatott ki; építkezéshez szükséges fát az erdőből elsőben a kártvallottaknak osztatott a város. noha pénzért. A lakosok ily rettenetes kárvallás után se szorultak idegen segélyre, a lakosok egymás segítségével nemsokára felépítették házaikat.¹⁾

Ezen év, mely egyrésztől ily csapás miatt lett emlékezetessé, más tekintetben is kiváló fontosságu Nyiregyháza újabb történetében. Ugyanis néhány művelt és lelkes lakosa e városnak áthatva attól a gondolattól, hogy csak a műveltség terjedése teheti egészben nagygyá és erőssé e várost, tanácskozást tartott egy „Magyar olvasó társaság“ létesítése céljából. A lelkesült szándékot mihamar tett követte s az 1832-ik 1832 év decz. 8-án meg is alakult az egylet, mely a mostani „cassino“ alapját képezi, 50 taggal, 4 pforint tagsági díjjal.

Az egylet mindenek feletti célja volt: „a magyar nyelvben leendő előhaladás, annak terjesztése.“ Ott látjuk a kezdeményezők között Martinyi Józsefet a város akkori fiskálisát, Inczedy Györgyöt, Galánffy Jánost, Elek Salamont, Takács Alajost, Jurányi Sámuel, Kovács Jánost sat. Az olvasó-egylet helyisége volt elsőben Martinyi lakása, azután a nagyvendéglő szobái, utóbb a Mezőssy-féle 1545. számú ház, azután a Sulyán József 1006-ik számú házának felső emelete használtatott helyiségül 1849-ig. Elnöke volt több évig Inczedy György, azután Elek Salamon, jegyzője sok ideig Galánffy János, pénztárnoka Takács Alajos, könyvtárnoka Jurányi Sámuel, később Kovács János sat.

1833-ban tartatott először az evangélikus egy- 1833 házban magyar confirmatio. Tregjar Pál iskola tanító

¹⁾ Nagy Sámuel jegyzetei után.

indítványára ugyanis elhatároztatott, hogy ezután a confirmandusok magyar nyelvben is oktattassanak. Így ezen évben Farbaki Dániel lelkész a tót ajku, Mikuss Sámuel lelkész pedig a magyar ajku növendékeket oktatta, s ugyan ezen husvét másod napján 27 gyermek járult a magyar confirmatióhoz, a tót confirmatióhoz pedig 69. Azóta ez a szokás folyvást fennáll és erősödik.

1834 A következő 1834-ik év ismét megdöbbentő eseményt irt be városunk történetébe. Ugyanis október 15-ik napján reggeli 8 óra előtt hatalmas földrengés vonult keresztül városunk alatt. A földrengést bizonyos addig ismeretlen földalatti zugás előzte meg, melynek hatása alatt az állatok különös nyugtalanságot árultak el, az emberi sziveket ellenálhatlan borzadály ragadta meg, sokan hajlékaikból az utcára futottak megtudni mi történik? s borzadva látták mint ingadoznak a házak és kémények, miként rázkódnak és mozognak a templomok és tornyok. A földrengés néhány másodpercz múlva megszűnt, azután sokan a középületekhez siettek, megtekinteni az okozott károkat, az ev. templom bolthajtásai a toronyhoz közel megrepedeztek, sok helyen a téglák is lehullóttak, ugyanekkor a régi ref. templom is megrepedt, több ház a városban megbomlott, sok kémény leomlott; e földrengést krónikásunk feljegyzése szerint akkor az azt megelőzőtt nagy szárazságnak tulajdonították, mert aug. 21-től nem volt eső egészen oct. 17-éig. Október 31-én ismét volt földrengés, de nem oly kártékony, mint az előbbi; noha az épületekben ez is nem csekély károkat okozott.¹⁾

¹⁾ Nagy Sámuel jegyzetei után.

1835-ben Balla Sámuel ifj. gyógyszerész itt kíván- 1835
ván pályáját folytatni, gyógytárnyitási engedélyért
folyamodott a vármegyéhez, az engedélyt meg is nyerte,
így nyitattott meg július 12-án a második gyógyszer-
tár Nyiregyházán.

Ugyanezen évnek május havában a piacz nagyob-
bitása céljából a város kisajátította az orosi-utcza
végén levő 4 házból álló házsor 10,000 váltó forintért,
mely hetivásárok alkalmával áruhelyül jelöltetett ki,
s e célra fordittatik mind e mai napig.

Július hónapban nagymérvű marhavész dühöngött
az ország némely pontjain, mely állatbetegség váro-
sunkból is több mint 2000 darab marhát ejtett el, a
vész itt augusztus utóljáig tartott, ugyanekkor nagy
szárazság uralkodott.¹⁾

Mint a magyarosodás jele méltó a feljegyzésre, hogy
az 1836-ik évben kezdetett meg a szokott városi hir- 1836
detéseknek magyar nyelven való felolvasása Kralo-
vánszki András albiró indítványára az ev. templom
előtt és azután tót nyelven megmagyaráztatott; ez
intézkedés ellen eleinte sokan zugolódtak, sőt meg-
botránkozván, a hirdetést nem is hallgatva elszéled-
tek; de mivel a tanács elve mellett következetesen
megmaradt: a nép lassanként ehhez is hozzá szokott.

Ugyanez év a rettenetes vérengzéssel végrehajtott
megyei tisztujtásról emlékezetes, midőn t. i. Nagy-
Kállóban Kállay Péter házát betörték s butorait elpusz-
titották, melynek 10 ember esett áldozatul. Sokan
Nyiregyházáról is átrándultak a csatahely és dulás
megtekintésére, de majd hogy ezek is rosszul nem
jártak, mert a verekedés még más nap is tartott
egész d. e. 11 óráig.

¹⁾ Nagy Sámuel jegyzetei után.

Nevezett év július 24-én evang. papszentelési ünnepély tartatott Nyiregyházán, mely iránt minden felekezet nagy érdeklődést mutatott, az ünnepély leírása ide nem tartozik, azonban nevezetes az, hogy a nagy pompával fogadott superintendentens mozsarak durrogása és harangok zugása között megérkezvén, a lelkészlakon a tót üdvözlét után, melyet Farbaki Dániel tartott, Kralovanszki András által magyar nyelven üdvözöltetvén, a superintendentens pár szót válaszolt magyarul is ugyan, azonban megvallván a magyar nyelvben való járatlanságát, tótul folytatta beszédét.

Ez év nyarán ismét huzamos aszály uralkodott, annyira, hogy nemcsak a kutak, hanem még a város határában levő tavak is kiszáradtak, annyira, hogy a lakosoknak Rakamazra s más községek határára kelle hordaniok a kendert áztatóba. Ugyanez év szept. 9-én rettenetes vihar dühöngött, mely több ház tetejét megbontotta, némely háztetőt összetört, kéményeket ledöntött sat; ugyanekkor szakította ketté a vihar a hegyallján a lizskai tornyót is.

III. F E J E Z E T.

1836—1847.

Privilegium kihirdetése. — Szervezkedés. — Tisztujítás. — A választottak névsora. — Bál a budapesti árviz károsultak javára. — Az ev. papok a tábla bírák közzé soroztatnak. — Tűzkár mentesítő intézet. — Első magyar superintendentensi körlevél. — Ujonczozás. — Nagy szárazság, inség. — Tisztujítás. — Intézkedés a város szabályozására. sat.

Mint említve volt feljebb, Nyiregyháza város gondolkodó fői, értelmesebb tagjai nem türhetvén, azon megszorításokat, melyeknek a megye által készített statutum által kitétetve lettek, következetesen készítették elő az ügyet, hogy teljes szabadságot nyerjenek magától a királytól.

A mozgalom élén Inczedy György áll, Báthy Károlylyal, Galánffy Dániellel, Haczel Antallal, Draskóczy Jánossal, Takács Alajossal, Pozsonyi Jánossal, Kovács Károlylyal, Kralovánszky Andrással és másokkal. — Ezeknek kezdeményezése és buzdítása folytán közösen elhatározták tehát 1836-ban, hogy „rendezett tanács és választott közönség alkotása“ s ezeknek hatásköre felől maguknak Királyi kiváltságért fognak folyamodni; ugyanekkor valának oly buzgó egyének is, mint Draskóczy János a többek között, — kik minden áron szabad királyi várossá akarták már akkor Nyiregyházát emelni; azonban az ellenpártnak, melynek élén Báthy Károly állott, sikerült többségre vergődni hosszas és heves vitatkozás után, különösen azon indokból, hogy ez utóbbi törekvés sokkal nagyobb költséget róvna a város vállaira, mintsem azt elviselni bírná, más részről még a létezőnél is megkötöttebb állapotokat. amenyiben minden legcsekélyebb ügyben a helytartó tanács jóváhagyását kellene kikérni. — Így a nagy többség megelégedett a királyi privilegiumért való folyamodással.

A folyamodás a maga útján felterjesztetvén, a privilegiumot Ferdinánd királytól kinyerték, ki azt az Ischl-i fürdőben az 1837-ik év kisasszonyhava 31-ik ¹⁸³⁷ napjáról keltezve irta alá. ¹⁾

¹⁾ Lásd egész terjedelmében. mely a következő: Szabad és Privilegiált Nyiregyháza Mező Városa Kegyelmes Királyi Privilegiumának Magyar fordítása.

^{11771/1031.} 1837. Mi Első Ferdinánd, Isten Kegyelméből Austria Császára, Magyar és Cseh Országoknak ezen néven Ötödik, Dalmát, Horvát, Tót, Gallicia és Lodoméria Országoknak Apostoli, Lombárdia, Velenceze és Illyria Királya, Austriai Feő Herceg, Lotharingia, Salzburg, Stájer, Karinthia, Carniolia, Felső és Alsó Silésia Hercege, Erdély Nagy Fejedelme, Morva Ország Mark-Grófja, Habsburg és Tirolis Grófja s'a't. s'a't. emlékezetül adjuk e jelen Levelünk rendiben jelentvén mindeneknek kiket illet, hogy Mi Szabolcs Vármegyébe kebelezett Nyir-Egyháza M. Városa

A hir, hogy Nyiregyháza megnyerte szabadalmát, megelőzte a királyi okmány megérkezését; leirhatatlan volt a lelkesült öröm, mely e hir hallattára áthatotta a város lakosainak minden rétegét. A város előljárói előkészületeket tettek a privilegium kihirdetésének emlékezetessé tételére.

1838 A privilegium kihirdetésének napjául az 1838-ik év január 22-ik napja tüzetett ki a vármegye által, Lakosainak abbéli alázatos esedezésükre, mely által a Tanács és Választott Község alkotása. 's ezeknek hatás köre felől magoknak kegyelmes kiváltságot (Privilegiumot) adatni esedeztek. — Mi Kegyelmes tekintetbe vevén, mely hasznos légyen a Királyokra és Fejedelmekre nézve a népeknek egy jól rendezett Tanács alatt, mely köréhez képest a mi legfelsőbb Királyi rendelkezéseinket végrehajtsa, a rendet és köz-bátorságot feltartsa, 's az ügyesbajosoknak igazságot szolgáltatasson, egybeseregése, 's mennyire reménylhető a gazdagságnak is, mint minden idő szükséges élet erének gyarapodása a Nyir-Egyháza M. Városában lévő egyes Lakosoknak, kiknek számát tizenhét ezerre felmenni kegyelmesen megértettük, visszsonos egyetértéséből reménylven azt is, hogy a Nyir-Egyházi Lakosok a mesterségeket és ipart mind inkább gyarapítani, leginkább ezen élet nemére adván magokat, mindennemű mesterembereket és műveseket kebelökbe befogadni, gyermekeiket is a mesterségekre és művészetekre nevelni, 's az ezekhez megkívántató tudományokba oktattatni kívánják, mind ezen a közjót és hasznót illető okoknál fogva, azon Szabólts Vármegyébe kebeleztet Nyir-Egyháza Városa Községének az esdeklett kegyelmes Kiváltságot (Privilegiumot) tellyes Királyi hatalmunknál és Jogunknál fogva következőkbe adjuk meg kegyelmesen:

Először. Egy Feő-, egy Al-Bíróból és 12 Tanátsnokokból állandó Városi Tanátsot kebelébe felállítani.

Másodszor. Akarjuk, hogy a Feő- és Al-Bíró minden három esztendőben a Választott Község Tagjai által, voksok többségével egyedül Tanátsnokokból választassanak, úgy hogy a már volt Feő- és Al-Bírák is újfent elválasztathassanak, a Tisztújítószerk Elnökét a Község folyamodására Szabólts Vármegye Feő-Ispánja fogja időről időre nevezni. a Feő és Al-Bírói hivatalokra való kijelélést úgy engedjük kegyelmesen tételni, hogy a Választott Község az azon időben hivataloskodó Bíráknak, Tanátsnokoknak, Jegyzőknek, Ügyészeknek kizárásával kebeléből egy tizenkét Tagokból álló Küldöttséget válasszon, mely a Tisztújítás-hoz Szabólts Vármegye Feő-Ispánja által különösen kinevezett Elnök alatt összeülven, a Feő- és Al-Bírói hivatalokra különkülön négy Tagokat fog kijelélteni.

Harmadszor. Kegyelmesen rendeljük, hogy a Tanátsnokok a Választott Község Tagjai és többi Polgárok közzül ugyan azon mód sze-

mindenki örömmel és feszült kíváncsisággal várta e nevezetes napot. A magistratus, a czéhek küldöttei és az egész lakosság ünnepi diszbe öltözött, — még az itt szállásoló uhlanus ezred tisztjei is részt vettek az örömben, amenyibeu egy uhlanus század teljes katonai diszben rukkolt ki, mindenki át érezte azt az örömet és lelkesítő jelentőséget, mely városunk életében e nappal az emelkedés és előre haladás uj ösvérint, mely a' Feő- és Al-Bíróra nézve a' 2-dik pontba megrendeltetett, választassanak, a' Tanátsnokok pedig holtokig legyenek elválasztva.

Negyedszer. A' Választott Közönség álland a' hasonlóan üléssel és voksal bírándó Feő-Jegyzőn és Feő-Ügyészen kívül hatvan Tagokból, a' Választott Közönség által vokсок többségével birtokos Lakosok közzül, minden vallásra, mely azomban még is törvényesen bevett legyen, és állapotra való tekintet nélkül, holtokig választandókból. — Ezen Közönség Tanátskozási Üléseit a' Nép-Szószóllójának, ki Polgár-Mesternek is nevezethetik. Elnöksége alatt tartandja, mellyben a' Nemesek Hadnagya is jelen lehet, — ezekbe az egész Város bődogságát tárgyzó fontosabb dolgokról tanátskozand, 's ezek iránti megállapodását a' belső Tanátsal írásba, — vagy pedig Elnökje 's ehez a' Választott közönségből még csatlolandó egyik vagy másik Tagja által közli, — e' felől rendes Jegyző Könyvet tartat, a' belső Tanátsnak helybenhagyás végett beadandót. — A' mi a' pénzbeli kiadásokat, és a' gazdálkodás folytatásának tárgyait illeti: kegyelmesen rendeljük, hogy ezekre nézve a' belső Tanáts a' rendszerezeken kívül semmi kiadást rendelő intézkedésekbe ne botsájtkozhasson, hanem tsak a' Választott Közönség eleve való meghalgatásával és ennek megegyezése hozzá járulásával. — Egyébiránt az atyafiságnak és sógorságnak tilalmazott grádusai a' Tanátsnokok vagy Választott Közönség Tagjai között a' Mi legfelsőbb Királyi Normalis rendelkezéseink értelmében lesznek megtartandók.

Ötödször. A' Tisztújítások mellett egyedül a' Választott Közönség Tagjai fognak voksal birni.

Hatodszor. Kegyelmesen rendeljük és akarjuk, hogy az elválasztandó Tagok, úgymint: Feő- és Al-Bíró, Tanátsnokok és Választott Közönség Tagjai mind azon személyes és erköltsi tulajdonságokkal birjanak, mellyek a' köz hívalatokra alkalmazandóktól törvény által megkívántatnak, minden vallásra való tekintet nélkül, tsak hogy az törvényesen bevett legyen.

Hetedszer. A' már gyakran említett Nyiregyháza Városában alkotandó Tanáts, felsőbb és alsóbb Tisztviselőinek és szolgálinak számát következőkbe határozzuk meg: Egy Feő-Bíró, egy Al-Bíró, egy Nép-Szószóllóját, Polgár-Mesteri névvel is nevezhető, 12 Tanátsnokokat, egy Feő-Jegyzőt, egy Al-Jegyzőt, egy Ügyészt, egy Pénz-Tár-

nyét nyitotta meg, a lelkesedés át származott a nagyok-ról a kicsinyekre, az ifjúság és gyermekesereg is vigadott örömben, szóval a város apraja és nagyja örömben uszott.

Délelőtti 10 órákor vonult fel a lelkesült közönség a városházához, a vármegye részéről Kállay Péter első alispán elnöklete alatt jelen voltak: Farkas Ignác, a megye főjegyzője, gróf Desseffy Emil és Kálmán, a nokot, egy Árvák Tiszti-Gyám-Attyát, egy Számvevőt, egy Lajstromozót, két Irnokokat, egy Feő-Orvost, egy sebészt, egy Bor-Inspectort, két Bor-Bírákat, egy Erdő-Inspectort, két Vásár-Bírókat, egy Forspont Comisáriust, kiket mindnyájokat a' közjövdelmekből akarjuk fizettetni. Megengedjük mindazonáltal ezen Városi Közönségnek azon esetre ha vagy a' népesedés, vagy pedig a' köz dolgok a' Hivatalbeli Személyek szaporítását megkívánnák, az ilyen esetet Nékünk előterjesztetni, és ez iránt a' további intézkedést alázatosan kikérni. A' Jegyző, Ügyész, Pénz-Tárnok, Számvevő, Árvák Tiszti-Gyám-Attya, Feő-Orvos, és Seborvos, valamint a' hozzájuk bővebben választandók, ha ezen szaporítás mindenkor eleve feljelentetvén, szükségesnek találtni fog, valamint az Irnokok és Kissebb rendű alsóbb Tisztviselők mindnyájan a' Választott Közönség által választassanak.

Nyóltzadszor. Kegyelmesen megadjuk a' Választott Közönségnek azon tehetőséget, hogy a' Tanács előterjesztésére jó magaviseletű akármedly állapotú Lakosokat a' Város Pénz-Tárába adandó mérsékletes taksa fizetés mellett, melyet a' Helybeliekre nézve egy aranyban, a' Vidékiekre nézve pedig ötven pengő forintokban állandónak kegyelmesen megállapítunk, Polgárok számába felvehessen, meg nem engedjük mindazonáltal, hogy ne talán Vidéki Lakosok tiszteletbeli Polgárokká neveztessenek. — mindnyájokat pedig, kik vagy a' Tanácsba és választott közönségbe, vagy a' Polgárok sorába béíratnak, 's ezeknek Hitvestársukat is, bárha valamely vétség miatt köz kereset és büntetés alá esendnének, a' csapatási testi büntetés alól legfelsőbb Cs. K. Kegyelmiünkből kegyelmesen menté tesszük.

Kifentzedszer. Megengedjük ezen felül és tehetőséget adunk azon Város Tanácsának mint első folyamodású Itélő-Széknek a' kebelebeli minden Polgároknak és nem Nemes Lakosoknak vagyombéli és személyes kereseteiket, a' vérbírálati vétségeket kivévn, melyek Szabólt Vármegye Törvényszéke által lesznek ítélandók, elítélni, azon vétségek mindazonáltal, melyeket a' vérbírói hatalommal nem bíró Földes-Uraságok fenýíthetnek és fenýíteni szoktak, a' Városi Tanács bírálata alá fognak tartozni. — a' Nemésekre nézve pedig csak a' Városi fekvő birtokok iránt fog bírószkodni, úgy hogy a' Neméseknek személyes keresetei, nem különben az ítgó vagyonok iránt ellenek támasztandó keresetek a' törvényes nemesi Itélő-Szék előtt lesznek intézendők. — A' Bírák számát, mel-

táblabírák és szomszédos földes urak között nagy számmal; továbbá a helyben állomásozó katonai tisztikar, mely ez alkalomra a városi előjáróság által meghivatott; Nyíregyháza előjárói és előkelősége teljes számmal és nagy számú közönség.

A gyűlést a megye alispánja nyitotta meg; tartalmas beszédben adván elő a küldöttség célját, utánna Farkas Ignác főjegyző ecsetelte azon fontos lépést, nek minden ítéles mellett megkelletik lenni, mint legalsóbbat kegyelmesen hét Személyekben állapítjuk meg. A' mennyiben pedig nekünk hitelen bejelentetett, hogy Nyir-Egyháza Városa mostan is minden örök-vallási általadásokat a' maga Tanácsa előtt szokott tenni, 's ennek gyakorlatában magát kegyelmesen megtartatni továbbra is kívánná. kegyelmesen megengedjük, hogy úgy a' Házak mint belső és külső Telekbeli Városi fekvő birtokok iránti örök-vallások is a' Városi Tanács előtt történjenek, akarjuk mindazonáltal, hogy a' Tanács e' végre különös Jegyző-könyvet tartani tartozzon, melybe minden örökvallás szorúl szóra beiktatandó lészen.

Tizedszer. Kegyelmesen rendeljük, hogy a' Városi Tanács előtt bévégzett, és a Perlekedők által annak rendi szerént fellyebb adott Perek az 1723: 74. Törvény Czikkely értelmében közvetlenül Szabólt Vármegye Törvény-Széke által vi'sgáltassanak meg, a' fellyebbvitel minden ezen Tanács Ítélt-Széke előtt folytatandó Perekben mindenkor birtokon belül engedtesen meg, a' törvényesen hozott, 's az Ország Törvényei szerint megvi'sgált ítéletek pedig a' kirendelt Városi Tanácsbeli által lesznek valóságosan végrehajthatók.

Tizenegydszer. A' Városi Tanács gondoskodni fog a' belső bátorságról és jó rendről, 's az ez iránt fennálló Ország törvényeit 's legfelsőbb Királyi rendelkezéseinket a' legszorosabban megfogja tartani, azok felül, mellyek előtte valósággal tudva vannak lelkiismeret szerint 's letett hite alatt bizonyítványokat adánd, úti leveleket a' Vármegye kebelére szorítottakat maga a' Tanács adhat ki. — Az Árvák vagyontait Leltár készítése mellett az illető számadók által a' leghelyesebben kezelteti, az általa kezeltetett Árvák vagyonaíról minden esztendőkbén számot kíván, azokat kellőképpen megvi'sgálja, az azokba észrevett hiányokat mulhatatlanul helyrehozza, 's az okozót kárnak megtéríttetését megrendeli, szóval minden károkat és akadályokat tulajdon felelőssége terhe alatt elhárít, 's az árvák személyeinek mindenképpen gondját viseli, 's ezeket és az Özvegyeket tartozó köteleessége szerént különösen védni fogja.

Tizenkettedszer. Kegyelmesen megengedjük azon Városi Tanácsnak azon tehetőséget, hogy hivatalos kiadásaiban tulajdon pecséttel élhessen, mellynek leírása következő: t. i. egy hengerített pecsét paizs környes vagy kerék formába felállítva, vízerányosan két térre hasítva, mellynek

mely városunk életében a királyi privilegium megnyerése által történt, végre Galánffy János ékes és tartalom dus beszédben vázolta a város örömét, üdvözölte azokat, kik városunk örömében részt venni sziveskedtek, befejezéseül azon hálát és köszönetet tolmácsolta érzékeny szavakban, melylyel városunk a fenséges uralkodó iránt sokszorosan le lett kötelezve azon kegyelmes tényeért, hogy városunkat ily mérvű atyai felsőbb égszínű téréen a' paizsnak mind két felőli részén magossan kinőtt és természetes színnel festett Nyirfák között van egy veres fedelű fehér Templom (Egyház) felemelkedett 's ezüst csillaggal tetéztet toronnyal. — magának t. i. azon Pr. Városnak nevezetét jel által kifejező — a' veresre festett alsó részen pedig egy búzavirág színű karmányba öltött emberi kar markában megért termésű arany kalászokat, mint az ottani mezei gazdaságnak legfőbb ágát tar va szemléltetik, a' paizson pedig felül fekszik egy gyöngyökkel és drága kövekkel ékesített közönséges arany korona, az egészet végezetre körülveszi fehér környezet arany szálakba foglalva, és környesen következő nagyobb betűkkel körül írva: Privilegiált Szabad Nyir-Egyháza Mező Városa Petsétje. 1837. A' mint mind ezek ezen Levelünk elején festésnek tanúlt kezével és mesterségével tulajdon és saját színeikkel szembetünöbben kifestve, és a' tekintők szeme eleibe világosabban helyezve szemléltetnek. A' volt régibb Petsétet pedig ezennel megszüntettnek nyilatkoz'atjuk.

Tizenharmadszor. A' Nyir-Egyházi Városi Közönség: Szabad és Privilegiált Nyir-Egyháza Városa Közönsége nevezettel fog élni.

Valamint pedig kegyelmesen megvárjuk, hogy Nyir-Egyháza Városunknak Tanácsa és egész Közönsége kegyelmes intézetinkhez magát szorosán tartani el nem mulasztja, úgy viszont az Ország minden Törvényhatóságainak, és minden bár melly rangú és rendű embereknek kegyelmesen meghagyjuk, hogy Nyir-Egyháza Városunknak Közönségét azon Közönségnek jelen Királyi kiváltságos Levelünk által kegyelmesen megadott felmentéseknek és jótékonyságoknak szabad használásába és gyakorlásába fel és megtartani tudják, tartozzanak és kötelesek légyenek. Melly dolognak emlékezetére és állandó erejéül jelen függő titkos Pecsétünkkel, mellyel mint Magyar Ország Apostoli Királya élünk, erősített Királyi Kiváltságos Levelünket azon Nyir-Egyháza Városa Közönségének kegyelmesen ki és megadni kívántuk. Költ valóban kedvelt hívünknek Tettes és Nsgos Gróf Erdődi Pálffy Fidél Vöröskőnek Örököse. Sz. István Apostoli Király jeles Rendének nagy Keresztes Vitézze, Aranykulcsosunk, és valóságos belső titkos Tanácsosunknak, Po'sony Kir. Várunk örökös Kapitányának, Po'sony Vármegye Örökös és Árva Vármegye Feő-Ispánjának, nem külömben Magyar Országunkban Udvari, valamint Sz.-István Apostoli Király jeles rendjebeli Kanczellárunknak — kezei által Felső

gondjaiba vevén, annak a törvények korlátai között szabadságot adományozott.

Ezek után a küldöttség, az akkor uralkodott hideg idő daczára, a városház elébe vonult, s ott Farkas Ignác megyei főjegyző hangosan felolvasta a szabadsalom levél teljes szövegét magyar fordításba, melyet a nép örömrivalgása fogadott.

E hivatalos eljárás végeztével az egész küldöttség a róm. kath. templomba vonult, hol katonai tisztelgés és diszlövések mellett, a hálaadó mise elvégeztetvén, 12 órakor a nagy közönség az ev. templomba ment, hol a zsufolásig megtelt hajó és karzatok a leghivebben mutatták az általános örömet és lelkesedést.

Kollman Sámuel megható orgona játéka után összhangzatos éneklés zengett fel, melynek végeztével Mikuss Sámuel, ev. lelkész tartott az ünnepélyhez méltó lelkesült szónoklatot magyar nyelven, mely közben a templomkörül elhelyezett mozsarak gyakran hallatták disz lövéseiket, predikacio után a „Tartsd meg Isten királyunkat” czimű himnusz énekeltetett szintén összhangzatosan.

Az áhítatosság bevégezte után, megitták az elmaradhatatlan magnum áldomást is, a nagyvendéglő nagytermében 230 személyre volt terítve, melyen a megye küldöttsége a szomszédos földes urak, a katonai tisztikar, a város tisztikara és intelligenciája, papok tanítók mindnyájan részt vettek e mellett a köz nép számára ismét 200 személyre volt terítve a csillag nevű korcsmában.

Austriában az Ischl Fördőben Kis-Asszony hava 31-ik napján. az Úrnak Ezer nyolczszáz harmincz hetedik — Magyar, Cseh és több Országunkbani Uralkodásunknak harmadik esztendejében. Ferdinánd m. k. Gróf Pálffy Fidélm. k. Czillich Károly m. k. Beiktattott az 1-ső rendű Királyi Könyvbe, mely bizonyittatik a' Lajstromozás és Levéltár Igazgatója Sztankovits Mátyás m. k. által. Hogy ezen fordítás a' deák eredetijével egyezik, bizonyítom Nyír-Egyházán December 9-én 1837. Galának János m. k. a' fent irt Város Feő-Jegyzője.

A piacon két bolthelyiségből csatornán folyt a bor, a boltok padjáról perez és nagymenyiségű dió szórót a nép közzé.

A diszlakomán természetesen a lelkes pohár köszöntések sem hiányzottak, de ha mindezeket bőven elbeszélni akarnók messzire érnők el e könyv végét.

Este fényes tánczvigalom következett, melyben nem csak a város, hanem a megye előkelőinek legdiszesebb része is jelen volt, oly tömött volt a tánczterem, hogy alig lehetett tánczolni. E pillanatban a legszebb egyetértés volt a város és megye közönsége között! . . Vajha a mult emléke ismét felkölténé e napjainkban végkép leáldozni látszó szép napokat! . . Ugy legyen!

Már február 13-ikán hozzá fogtak a szervezkedéshez, a „privilegium“ korlátai között, s rendelkezése szerint, a tisztikar és a tanács választása néhány napot vett igénybe, s a legnagyobb lelkesedéssel hajtott végre.

Az első választott városi közönség tagjai a következők voltak: (megjelölöm itt a vallást és foglalkozást is) Inczédy György, polgármester, ref. Táblabíró, hites ügyvéd; Hankovszky András ev. tehetős gazda; Marféczky András, ev. gazda; Fakusz Pál, ev. gazda; Süták Sámuel, ev. mester ember; id. Sulyán József, ev. gazda; Haczal Antal, r. kath. postahivatalnok; Zsiska Mihály, ev. mester ember; Bálint Mihály ev. m. e.; Krajecz János. ev. g.; Molnár János ev. g.; Bencs Mihály, ev. g.; Hibján Sámuel, ev. m. e.; Fándi András, ev. m. e.; Diósi Pál, r. kath. m. e.; Krubi Mihály, g. kath. g.; Gerliczky János, ev. g.; Kordován Pál, ev. g.; Machacs Márton, ev. g.; Hrabovszki Sámuel, ev. g.; Olaji János, ev. m. e.; Csajko József, r. kath.

m. e.; Risko György, g. kath. g.; — Török István, ref. m. e.; Szuchanszky István, ev. g.; Kovács Pál. (faba) ev. g.; Mányik József, ev. kereskedő; Elias Mihály, ev. g.; Andrejkovics Márton, ev. m. e.; Török Péter, ref. m. e.; Henzsely András, ev. g.; Gerhard János, ev. g.; Lakatos György, ev. g.; Velenczey Ferencz, r. kath. hitesügyvéd; Jeger Dániel, ev. második aljegyző; Friderikusz András, ev. m. e.; Tomasovszki Ádám, ev. g.; Paulusz Laczó János, ev. g.; Kovács Ferencz ev. táblabíró s hites ügyvéd; Bartha Sámuel, ev. m. e.; Babicz Mihály, ev. g.; Kerekréti András, ev. g.; Zelenyanszki Kovács János, ev. g.; Pozsonyi János, ev. Szabolcsmegegye főorvosa; Takács Alajos r. kath. sebész; András-csik András, r. kath. m. e.; id. Horváth Márton, ev. g.; Sohajda János, r. kath. g.; Simkovics Dániel, ev. m. e.; Tomasovszki András, ev. g.; Belyus András, ev. g.; Kobilicz Dániel, ev. gyógyszerész, Krajnyák János, ev. m. e.; Garaj Mihály, ev. g.; Mendek János r. k. m. e.; Augusztinyi Mihály, ev. g.; Graf Dániel, ev. m. e. Palicz Mihály, ev. g.; Fedor József, ev. kereskedő; Kollár Károly, ev. m. e.

Kovács Károly, ev. nemesek főhadnagya; Juhász Dániel, ev. borinspector; Szmolár József, ev. borbíró.

Belső tanács tagjai: Kralovánszki András főbíró, ev. katonatiszt; Tresztyanszky Sámuel albíró hites ügyvéd; Blahunka János; Draskóczy János hit. ügyvéd; id. Juhász Mihály; Markó János; Domján Sámuel hit. ügyvéd; Bodnár Antal, Barzó András, Regulyi Sámuel (törvénytudó) Sulyán Ádám (törvénytudó) tanácsnokok.)

Ezen évben igen fényes bál tartatott Nyíregyházán a budapesti árviz károsultak javára, melyen Gróf Teleki József főispán is részt vett, Kralovánszky And-

1) Nagy Sámuel jegyzetei után.

rás főbirónál volt szállva. A bál szépen jövedelmezett s a több hétig eszközölt házankénti gyűjtéssel együtt igen szép summával járult Nyiregyháza is a főváros fölsegéléséhez.

Május 3-ikán (1838) az ev. lelkészek Farbaki Dániel és Mikuss Sámuel a Kállóban tartott megye gyűlés alkalmával, Kralovánszki András és Tresztyanszki Sámuel birák által bemutatván tisztelgésöket a főispán előtt, Kralovánszki főbíró azon véleményének adott kifejezést, hogy az ev. lelkészek méltók volnának érdemeiknél fogva arra, hogy a táblabírák közé soroztatnának. A főispán ezt helyben hagyta annak kijelentésével, hogy ehez az szükséges, hogy nemesi rendből származtak legyen; mindaz által bár ez nem igazoltatott, nevezett lelkészek a táblabírók sorába iktattattak, s a szokásos esküt is letették; de nem sokára azon gyanu merülvén fel, hogy a magyar nyelvet a népközt nemcsak nem terjesztik, hanem a tót-párthoz szítanak, többé a megyei gyűlésre meg nem hívtak.

Ezen időben azonban, mint kronikásunk megjegyzi, a tót szelleműek között a „magyaromania“ magas fokon állott.¹⁾

Deczember 10-ik és 11-én éjjel az ev. templom megrabolgatott, azonban az elrablott tárgyak, mivel ezüsttel futtatott rézből voltak, megrongálva visszavettettek.

1839 A következő évben (1839) Sulyán Ádám egy tűzkár mentesítési intézetet tervezett a város számára, mely Inczédy polgármester által közzé tétetett, mely tervezet a kölcsönös segély és biztosítás alapjára volt

¹⁾ Nagy Sámuel jegyzetei után.

fektetve. Ezen tervezet néhány évig a gyakorlatban üdvös eredményeket hozott létre.

1840-ben ismét megrabolták az ev. templomot, 1840 az egyik perzselyt rabolták el.

Ugyanezen évben június 8-án jött Nyiregyházára az első magyar superintendensi körlevél, melyet körülbelől Komáromy József akkori esperes fordított magyar nyelvre, azon indokból, hogy az elébbeni tót körlevelet igen nagy indignációval fogadta a nyiregyházai egyháztanács intelligenciája, a hegyalljai esperesség is kijelentette, hogy mindig magyar körlevelet kíván a superintendenstől, sőt azt is kijelentette, hogy idegen nyelven küldött körlevelét feltöretlenül fogja visszaküldeni.

Az 1841-ik évben sok emlékezetes intézkedés történt városunkban; ugyanis:

Január 7-én tisztujítás tartatott, a megye kiküldötte Szólnoki Jármý Tamás elnöklete mellett. Egyhangulag elválasztatott polgármesternek újlag Inczedy György, azonban ez családi körülményeire való hivatkozással, daczára az iránta több ízben nyilvánuló lelkesült bizalomnak, határozottan s visszavonhatlanul lemondott. Utánna megválasztatott Hatzel Antal, ki szintén hosszas és több ízben megújuló kérelem után sem vállalván el a Polgármesterséget, a kijelölő bizottság a következőket jelölte ki: Suták Sámuel, Kovács Ferencz, Krajnyák János és Zsiska Mihály. — Közfelkiáltással elválasztatott ezek közül Suták Sámuel; főbirónak id. Tresztyánszki Sámuel; albiró kapitánynak Regulyi Sámuel; tisztigámna Benedikty Ágoston. — A kiegészített választott közönség tagjai a következők lettek: Főjegyző: Galának János, tiszti ügyész Szólnoki Jármý Menyhért; választott

polgárok: Inczedy György, Hankovszki András, Marficzki András, Jakus Pál, Hatzel Antal, Zsiska Mihály, Bálint Mihály, Krajecz János, Molnár János, Benes Mihály, Hibján Sámuel, Sándi András, Dióssy Pál, Hrubí Mihály, Gerliczki János, Kordován Pál, Machács Márton, Hrabovszki Sámuel, Olaj János, Csajka József, Risko György, Szuchanszki István, Mányik József, Eliás Mihály, Andrejkovits Márton, Török Péter, Henzsel András, Gerhardts János, Lakatos György, Velenczey Ferencz, Jéger Dániel, Tomasoyszi András, Laczó János, Kovács Ferencz, Kerekréti András, Zelenyanszki Kovács János, Pozsonyi János, Takács Alajos, Andráscsik András, id. Horváth Márton, Sohajda János, Sinkovics Dániel, Tomasoyszki András, Belus András, Kobilicz Dániel, Krajnyák János, Garaj Mihály, Mende János, Augusztinyi Mihály, Palicz Mihály, Fedor József, ezekhez jöttek az 1838-ban választottak közzül: Sulyán János, Antal György, Timár Sámuel, Habzsuda István, Lenhardt János, Balla Sámuel.¹⁾

Ugyanezen évben vétetik először czélba a belváros szabályozása. Hudacsek Pál mérnök lett megbizva a térkép elkészítésével, mely febr. 11-én mutattatik be a közönségnek, melynek alapján el is határoztatik az intézkedésnek esetről-esetre leendő keresztül vitele. S e czélból a teljes tervezet keresztül vitelével, a polgármester elnöklete alatt, Inczedy György, Galának Dániel, Jármay Menyhért, Hatzel Antal, Pozsonyi János, Kobilicz Dániel, Kovács Ferencz, Takács Alajos, Zsiska Mihály, Krajnyák János, Hankóvszky András, Balla Sámuel, Jakus Pál ki is küldetnek.²⁾

Ezen évben vették ki a lakosok, egymásért egyetemlegesen jótállva a gr. Dessewffy királytelki birtokát haszonbérbe.

¹⁾ Városi jegyzőkönyv.

²⁾ Városi jegyzőkönyv.

Azonban sokkal nevezetesebb ennél két fontos intézkedés; jelesül: ez évben elhatároztatott, hogy a város méltóságának megfelelő zenekar tartassék, minél fogva Redelhammer János, ki már elébb is oktatta a zenészeket kéri díjazásának megállapítását, mire a város előljárói kimondják, „hogy miután óhajtandó, hogy a városi hangászok a világgal haladjanak, e mellett közöttük jobb rendtartás is létezzék, e tárgyban tervezet készítésével, a polgármester elnöklete alatt, Inczédy, György, Hatzel Antal, Pozsonyi János, Kobilicz János és Takács Alajos megbizattak.

Továbbá ugyan ez évben maj. 10-én fogadtatott el az igen körül tekintő tűzrendőri szabályzat, melyből kitűnik, hogy már akkor rendes kormányosok képeztettek a tüzesetek alkalmára, s gyakori próbák tartattak, hogy a tűzoltásban összhangzó működés létesíthetessék, szóval látszik hogy már akkor a város atyáinak figyelme kiterjedt igen sok üdvös intézkedésre nézve.)

Ugyanezen évben, már elébb ugyan, mert febr. 21-ikén kezdetét vette városunkban a katona állítás az 1840-ik II. t. cz. alapján, melynek értelmében az újonczoknak megfelelő arányban leendő kiállítása a köztörvényhatóságokra bízott. Ehhez nagy előmunkálatok tétettek, az anyakönyvekből a katona-kötelesek összeirattak, azután sorshuzás eszközöltetett a város-házánál; azonban ez a mód kellő sikerre nem vezetvén, a toborzás alkalmaztatott, minél fogva a tanács felhívta a lelkészeket, hogy ezen esethez alkalmazott sz. beszédekben az ifjúságot a katonai pályára buzdítsák.

¹⁾ Városi jegyzőkönyv.

A toborzás az isteni tisztelet végeztével az ev. templom mellől indult meg. Kralovánszky András főbíró buzdító beszédet intézett a néphez lelkesen. katonásan; ennek végeztével a zenészek rá huzzák a „verbunkost“ Maurer Károly a város legszebb fiainak egyike a verbung élére állott, s megkezdett a toborzás. Néhány nap mulva 53 katonát állított Nyiregyháza. mindenik legény 10 pforintot kapott. A fiuk néhány nap mulva meg indítottak Debreczen felé. Így a katonaaállítás, melytől eleinte féltek, a legjobb renddel intéztetett el.

Ez az év különben egyike volt Nyiregyházára nézve a legsapásosabb évek egyikének. A szárazság ugyanis tavasztól kezdve egész nyáron keresztül tartott oly állandóul, hogy ezen idő alatt alig volt egy párszor egy-egy harmattal alig felérő permet eső. Ennélfogva ez az év annyira terméketlen volt, hogy sok gazda verejtékes munkája után alig takart be annyi, mennyi vetésre elegendő volt; a júliusi és augusztusi fulasztó meleg szelek mindent leperzselték, a kutakból a víz kiapadt s minden tó kiszáradt, ezért a szarvas marhákban a gazdák igen nagy kárt szenvedtek; a silányvetések a rendes aratási idő előtt két héttel arattattak le; a korán ért silány tengerit már aug. 20-ik napja körül törték; azonban a szüret, mely szintén igen jókor (már szeptember 3-ik hetében) bevégeztetett, igen gazdag termést és kitűnő minőségű bort adott. E csapás országos volt ugyan, de mondhatni leginkább a nyiregyháziakat sújtotta; mert itt a környékben is mindenütt jobb termés volt, mint Nyiregyházán úgy, hogy a legöregebb emberek se emlékeztek ily nagy szárazságra; ehez járultak a különböző betegségek, különösen a forró láz, mely különö-

sen a gyermekek közül szedte áldozatát. Már a szántás ideje bekövetkezett, azonban az óhajtott eső még sem érkezett meg, egészen ősz utóljáig.

Sokan a lakosok közül hirtelen elszegényedtek, a nyomor és inség általános mérveket öltött, mivel sok lakostól a még hátrányban levő váltásági terhek is ez alkalommal hajtattak be.

Ez aggodalmas helyzetben a lakosok Gróf Dessewffy Gusztávhoz folyamodtak, ki néhány ezer köből gabonát osztott ki, köblét 11 forintjával, a lakosok között, hitelbe, melyet az 1842-ik év sz.-mihály napján kellett megfizetni.

Október 27-ik napján ült együtt a vegyes küldöttség az ev. tanítóképezde (seminarium) dolgában; az egyházi felsőség részéről Komáromy József esperes és többen, a város részéről Draskoczy Sámuel. Kralovánszky, Inczédy, s mások. Az előzetes tanácskozás az ev. parochián történt, különösen az képezte a tanácskozás tárgyát, mikép lehetne e tanintézetet mielőbb létrehozni?

Azután a küldöttség helyiség után nézett, megvizsgáltatott a Hudaczek és Mezösy-féle ház, ez utóbbi alkalmasabbnak találtatván, megszerzése jó módjával el is rendeltetett.

A közebéd után a városházánál folytattatott a tanácskozás, a város előljárói a már felajánlott 20 holdnyi külső teleknél többet ajánlani csak azon feltétel alatt voltak hajlandók, ha a létesítendő seminariumban a váltó gazdaság is úgy fog taníttatni, hogy a nyiregyházai lakosok is ott tanulhassanak. A seminarium tudjuk, hogy a későbbi években itt működött is.

A város közönségének idevonatkozó határozata következő. „Az ezen városban felállítandó tanító képező intézet számára a Sulyán József szállása és a sz.-mihályi ut közötti pázsitból 1600 □ ölével számítandó 20 hold föld oly feltétel mellett határozatlik adatni, hogy azon földek, azon intézet által egyedül a mezei gazdálkodás ágainak gyakorlati oktatására használtassanak a helybeli lakosok s azok gyermekeinek minden vallás különbség nélkül megengedtessek azon intézetben a mezei gazdálkodás ágainak ugy elméleti, mint gyakorlati oktatásaiban tanulólag részt vehetni, s azon nem remélt esetre, ha vagy az intézet elenyészne, vagy a föld nem a fent kijelzett célra fordittatnék, ezen föld ismét visszaesendő lészen a város birtokába.“¹⁾

Ezen évben a város regále jogát, az összes keresmákkal, a Sóstó nélkül Gr. Dessewffy Emil veszi ki 15756 pforintért. A vásárvám 2264 pforintért, a malmok 6534 forintért adatnak haszonbérbe.

Ugyan ez évbe vásároltatik 4 drb budapesti láncz-hid részvény a város számára, mit Kobilicz eszközölt ki.

Ugyanezen évben a város elöljárósága egyezkedik egy országosan kinevezett küldöttséggel. Egy itt felállítandó nagy katonai kaszárnnya létesítése érdekében; ennek létesítését a város elöljárósága a legfőbb és legfontosabb óhajtasának jelenti ki határozatilag; az orsz. küldöttséggel együtt a városi küldöttség helyszini szemlét is tart és több pontokat megjelöl; végül a dolog érlelésére, a polgármester elnöklete alatt, Hatzel Antal, Kobilicz Dániel, Kovách Ferencz, Andrejkovics Márton, Takács Alajos, Hankószky András, Jakus Pál és Mányik József, tagokból álló küldöttséget bizza meg.

¹⁾ Városi j. könyv.

Több ok indította a város előljáróit ezen intézkedés megtételére, a fő ok bizonyosan az volt, hogy az akkor itt szállásoló egész két ezred katonaságnak állandó itt maradását biztosítsa; a másik az, hogy a lakosság a házankénti katona szállásolás kellemetlenségeitől megmeneküljön. Már akkor belátták azt, mily fontos érdek egy városra nézve a kaszárnya építés, azonban az még mind ez ideig is távol van a megvalósítástól.

Az 1842-ik évben ér véget a Dessewffy család ol-¹⁸⁴² dalágával a Horeczkyekkel folytatott per az örökbe vallást illetőleg, mikor is végösszegül 10.000 forint fizettetik a város által.

Ez évet ismét a nagy drágaság és inség teszi városunkra nézve szomoruan emlékezetessé; a mult évi terméketlenség miatt már febr. és márcz. hónapokban a gabona ára 12 pforintra emelkedett; ez ár sokakra nézve még elviselhetetlenebb volt, mint az elébbeni inségkor a 60 frt gabona ár, a rendkívüli pénzhiány miatt. Sok szegény család gyermekeivel együtt házról-házra koldulással mentette meg magát s övéit az éhhaláltól. Egy köből gabona ára már májusban 14 frt; juniushban 18—20, később 24 pforintra emelkedett.

Látva e rendkívüli inséget a derék Pozsonyi doctor, azon indítványt teszi, hogy miután — ugy mond — a mostani szűktermésű esztendőben már jelenleg is nagy szükség mutatkozik a város lakosai között, s ez napról-napra nevedezni fog, a képviselőség tisztehez tartozik a lakosok szükségén czélirányos intézkedések által eleve segiteni: „neveztessek tehát egy küldöttség, mely először a jelen tekintetéből haladék nélkül készítene egy tervet, mikép lehessen a szükséget szenvedő lakosokon már most segiteni; azután pe-

dig arra is adna véleményt, hogy hasonló szükségén jövődre nézve leendő segítség tekintetéből, mily legcélszerűsabbban lehetne egy takarékmagtár alapítani és fenntartani“. Az indítvány nagy tetszéssel fogadtatván: terv készítésére polgármester elnöklete alatt főjegyző, tiszti ügyész, Inczedy György, Hatzel Antal, Pozsonyi János, Kovács Ferencz, Velenczey Ferencz, Takács Alajos, Zsiska Mihály, Krajnyák János, Hankószky András, Andrejkovics Márton, Balla Sámuel, Jakus Pál, Tomasovszki András, Henzsel András és Sulyán János, a belső tanács megbizottaival kiküldetnek. Egyszersmind eltiltatik a vidékről bejött idegenek kéregetése.

Ugyan ez évben jó szőnyegre a városi kisedóvoda mikénti létesítésének kérdése, ezen ügy megvitatása is a fentebbi küldöttségre bizatik.

Ezen évben választatik meg árva gyámul Hibján Sámuel, ez azonban bővebb megfontolás után e hivatalról lemondván, helyette ifj. Juhász Mihály választatott meg.

A szegényügy és kisedóvoda felállítása ügyében kinevezett küldöttség munkálatát sűrűsen betérjesztette, s annak alapján az előbbi kérdésben kimondatott, hogy annak megítélésére, hogy ki valóban segedelemre szorult egy állandó küldöttség neveztessek ki, a városban könyöradományok gyűjtessenek, melyhez a város pénztára is járuljon, a tartozások befizetése a lakosokon az inséges időben ne szorittassék, a takarékmagtár felállítás céljából szereztessék be onnan, hol már ily intézmény fenn áll, alapszabály s annak alapján dolgoztassék ki tervezet.

A kisedóvodát illetőleg mindenenek előtt alapgyűjtés rendeltetett el, noha már ekkor annak felállítása elvben kimondatott.

Az ág. hitvallásuak tiszai egyházkerülete tárgyalván a városnak azon ajánlatát, hogy 20 hold földet kész adni a felállítandó tanítóképezdére, azon kijelentést tette, hogy az ohajtott czél előmozdítására, hogy ott a városi lakosságnak a mezei váltó gazdaság taníttassék, a felajánlott 20 hold föld kevés, minél fogva kér nagyobb áldozatot és más alkalmasabb helyen. A választott közönség, bővebb megfontolás után, az intézet számára 50.000 □ öl földet felajánl, oly feltétel mellett, hogy az csak az intézet felállítása után adatik által, az uri jog elismerése jeleül az egyház évenként 10 pkracezart fizet a város pénztárába, s azon nem remélt esetre, ha bármikor tapasztaltatnék, hogy a feltételül kikötött minta mezei gazdálkodás vagy éppen nem czélszerűleg taníttatnék, vagy pedig a gyakorlati oktatásban való tanulhatási részvételből a lakosok s azoknak gyermekei kizáratnának, ezen földek bármikor is, minden per nélkül, a városra visszaszállnak.

Az 1842-ik év aug. havában készült el teljesen az új városház, mikor az ó városház eladására intézkedés tétetik; egyszersmind, hogy az átköltözés ünnepegyessé és emlékezetessé tétessék, elhatároztatott, hogy ennek utánna a választott közönség ülései nyilvánosak lesznek, hasonlóul eljárni a belső tanács egész bizalommal felszólittatik, azonban a belső tanács több alapos indokból ezen felhivást nem teljesíti.

Ugyanez évben állapittatik meg a városi magtár alapszabályzata, s az alapnak gyűjtés útján való összeszerzése elhatároztatik.

Az ó városháza Benczur gyógyszerésznek adatott el 4100 pforintért, melyből 800 forintot lefizetni köte-

leztetett, a hátralevő summa 6 évi törlesztés mellett nála hagyatott.

Itt egyszer s mindenkorra elkell mondanom, hogy mily sajátságos volt ebben az időben a város közigazgatása. A választott közönség ugyanis határozatait a belsőtanács elé terjesztette s csakis annak jóváhagyása után voltak azok foganatosíthatók. Az ily eljárás nem ritkán éles surlódást vont maga után a két testület között; továbbá a nemesek külön igazgatták ügyeiket, a megye részéről küldöttség is lett nevezve, mely a nemesek és a polgárok közötti surlódást kiegyenlítse; azonban ennek nem sok sikere lett, úgy hogy a nemeseknek még az sem engedtetett meg, hogy a városházában tartsák tanácskozásaikat.

A város ezen időtájban nemcsak nagy bérletekben gazdálkodott és számos nagy pusztákat bérelt legeltetés végett, hanem a pénzzel is mintegy kereskedést űzött, nagyobb summákat vett fél és kölcsönzött ki; 1843-ban már egy nagyobb törlesztési kölcsön felvételéről tanácskozott, de e felett végleges határozat azon évben nem hozatott.

1844-ben előleges intézkedés tételik egy 300.000 forintos törlesztési kölcsön felvételére, melyre nézve Paulinyi János helybeli r. kath. esperes a közben járó. A hitelező megbízottja Kasza János budai ügyvéd, ki megbízója nevében azt kívánja a várostól, hogy birtokát irassa össze, mutassa elő a volt földes urassággal kötött szerződéseit, s a felől is mutasson bizonytságot, hogy a város ellen birtokot, vagy adósságot tárgyazó perek nincsenek folyamatban. Ez ügyben küldöttség küldetik Budára, hogy az illetővel élőszóval tanácskozzék és jelentést tegyen.

Ez évben erélyesen foglalkozik a város az orosi utcza szabályozásával, sőt e miatt összeütközés is történik a választott közönség és abelső tanács között; nevezetesen a közönség küldöttsége felhívja a tanácsot, hogy kiküldötteivel vegyen részt a helyszini szemlében és a vonal megállapításában, a belső tanács részvételét megtagadta, minélfogva a szabályozási vonalat maga a választott közönség állapítja meg. Ekkor a belső tanács nevében a kapitány a czövekeket kihuzgálja, mely tény felett a közönség nagy megütközésének ad kifejezést, s a szabályozási vonal csakugyan megállapittatik.

A felállíttatni, elhatározott kisededóvoda alaptőkéje javára a nyiregyházi ifjuság, mely különböző főiskolákból a szünnapokra haza érkezett, Nagy Sámuel tanító vezetése és igazgatása alatt, szini előadást rendezett, melynek tiszta jövedelme egyszázötven vforint és 34 kr volt, a közreműködésért ugy az ifjuságnak, mint különösen Nagy Sámuelnek a közgyűlés elismerését és köszönetét jegyzőkönyvileg is kifejezi.

Ugyancsak e szünnapok alatt Czupra András, Enyingi Lajos, Tresztyenszki Lajos, Huszágh Imre, Vad András, Suták Salamon, Kralovánszki László, Mráz Károly, Tregjár Erneszt, Sulyán Dániel, Homolya László, Farbaki Lőrincz, Kollman Gyula, Fabján Zsuzsanna, Kollman Vilma, Kollman Juliánna és Tóth Juliánna a felállítandó kisededóvoda javára két szinielőadást tartottak, s midőn a szép eredményről számadásaikat bemutatják, kéri, hogy az óhajtott kisededóvoda felállításáról tetleges lépésekkel jövőre is intézkedve, atyaiilag gondoskodják.

A közönség atyai örömmel fogadta az ifjuság ezen dicséretes buzgalmát, miszerint a szünnapokat, a

a késő nemzedékre oly jótékonyan kiható kisedővoda létesítésére fordítani nemcsak nemes lelküleg kitűzte; de teljes igyekezettel fel áldozta; méltó oka van ebben gyönyörködve szemlélni ifjainak zsendőbb korukhoz képest is a közügyben versenyző közre-munkálását; egyszersmind ezt annak is biztos zálogául tekintheti, hogy illetén ifjai koruk növekedésével egykor majd mint leendő polgárok ezen jóirányu lelkesedéssel, hasonló tettleges buzgalommal, a közügyek egyéb ágai-ban is működni fognak; miért is szives fáradozásaik méltánylatát a választott közönség jkönyvébe igtatni elhatározta, egyszersmind a kisedővó felállítása ügyében kinevezett küldöttséget munkálatának mielőbbi elkészítésére emlékeztette.

Ugyanez évben tervbe vétetik a főpiacz boltjai előtt kövezetjárda elkészittetése s e célból küldöttség bizatik meg, hogy a járda szélességét állapítsa meg és a munka keresztül-viteléről intézkedjék.

Szeptember havában a nagy törlesztési kölcsön ügyében kinevezett küldöttségek beterjesztik jelentéseiket; de ugyan ez időben Nyiregyházán időzött Karlovszki Lajos táblai ügyvéd, ki mint maga is ily törlesztési kölcsönökkel gyakran foglalkozó, teljes jó akarrattal felvilágosította a város polgármesterét a felől, hogy ily törlesztési kölcsönök a városra nézve nem előnyösek, de a jelentésekből is arról győződött meg az előljároság, hogy a 6%-ra kínált pénz a provizióval s egyéb járulékokkal 8 perczentig is felmegy, így elfogadta Karlovszkinak azon tanácsát, hogy maga a város alakítson egy külön törlesztési pénztárt; ez ügyben a választott közönség a következő feljegyzésre méltó határozatot hozta: „Az előterjesztett vélemény helyeseltetvén. miután a város pénzbeli viszonyainak jelen állásában

főgondjaihoz és kötelességeihez tartozik e választott közönségnek mielőbb hathatós módról gondoskodni, mely által a város évenként szaporodó tartozásai habár későbbben is, de egykor még is elenyésztessenek, — változhatatlan szilárdsággal kinyilatkoztatja, és jegyzőkönyvébe is megszeghetlen megtartás végett beigtatja ezen közönség, hogy minden hatalmában álló módokat előveend, mik által fizetési tartozásaitól megmenekülhessen, s ezen módokat már a legközelebbi 1845-ik év elejétől okvetlen foganatba veendi;“ s a tervezet elkészítésére küldöttséget nevez.

Mig a nevelés és közgazdászatterén eképen igyekszik a város előhaladni, másrésről egyesek az ipar fejlesztésére vannak emelő befolyással, így már ekkor egy r é z ö n t ő d é és veres rézműves műhely van működésben, melyet May Adolf még 1838-ban felállított; ezen műhelyben készültek jobbadán az ezen időben a vidéken is nagyszámban létezett s épült szeszgyári felszerelvények.

Egyszersmind ugyanakkor rendezés alá vétetik a beltér, a belső piacz s az áruhelyiségek meghatározására nézve tétetik czélszerű intézkedés.

Ugyanezen évben határozza el a város közönsége hogy az annyira jövedelmező dohány termelést a lakosokkal megkedveltetni fogja s erre nézve egy tekintélyes tagokból álló küldöttséget nevez ki.

A kisedóvoda ügyében elhatározza a város közönsége okt. 23-án, hogy az alaptőke szaporítása céljából minden kiosztandó egy hold földtől 2 garas vétessek. Egy állandó küldöttség neveztetik ki a kisedóvoda miként felállítására és a tőkék elhelyezésére nézve rendszabályt dolgozni, s általában minden a felállítandó kisedóvoda köréhez tartozó dolgokat figyelemben tartani, pénztárnokul pedig Puchi Pál megválasztatik.

Általában el lehet mondani, hogy ezen időben a városi magistratusnak mindenre kiterjedt figyelme, az intézők mindnyájan érzetével birtak annak, hogy ők egy nagy jövőjű, de még csak zsenge korát élő város élén állanak, s az általános intézkedések mellett főszólyt fektettek a lakosok vagyonosodására, az ipar, kereskedelem fejlesztésére, a város rendezésére, tűzrendszet, pusztai birtok kezelés, takarékmagtár gyarapítás, a város kölcsönügyének rendezése folyvást foglalkoztatta a hivatottakat; sőt még a személy és vagyonbiztonság érdekében is, folyvást éber figyelemmel örködtek. Így 1845-ben a vidéken történt rablások hírére, az állandó rendőri ügykezelés, rendkívüli intézkedésekkel bővítettett s a közönség biztonsága érdekében nem késtek oly egyének felajánlani intéző szolgálataikat, mint Inczedy György, Hatzel Márton, Takács Alajos sat. Majd gróf Dessewffy felhívó levelére a „magyar szövetséggyár“ gyarapítására teljes lelkesedéssel részvényeket vásárol a közönség, e tekintetben is örömmel áldozván a hazafiság oltárán.

Ugyanez évben a levéltár rendezésére magát Sinka Mihály ügyvéd, ki már más levéltárat is rendezett, jó módok és feltételek alatt felajánlja, a terv és rendezési költségek meg állapításával egy küldöttség biztatik meg.

A város főorvosa meghalván több ideig maga Takács Alajos végezte a városban a városi orvosi tisztelet, azonban az 1845-ik év július 11-én, elégtelen lévén Takács Alajos egyedül a betegeket ellátni, dr. Meskó Pál városi főorvossá megválasztatott.

Ugyanezen év. július 21-én a város előljárósága véglegesen elfogadja a város szabályzatára vonatkozó szervezetet.

Már évekkel ezelőtt foglalkozott a város a vizálló helyek lecsapolásának eszméjével, ezen évben pedig küldöttséget nevezett ki a tervezet elkészítésére és sürgős bemutatására.

Ezen év december havában nagy conflictus esett a választott közönség és a belső tanács között, még pedig a miatt, hogy a közönség kitűzte a határidőt a faosztásra és a számadások felülvizsgálására; a tanács azt kívánta, hogy a számadások felül vizsgálása ejtessék meg előbb, a közönség pedig előbbeni határozatát oda módosította, hogy ugyanegy nap történjék meg mindakettő. A tanács a főbirót odautasította, hogy a faosztási határozatot a hirdetésből törölje ki; a főbiró ily helyzetében lemondott hivataláról, és azt a választott közönségnek bejelentette, a polgármester gyűlést hirdetett, melybe a tanács tagjai meghivattak, hol aztán élő szóval a felvilágosítások megtörténtek, mire a főbiró lemondását visszavette. Ez úgy hosszasan tárgyalatvár, csakugyan a faosztás is a számadás megvizsgálása is azon napról elmaradt.

Daczára a fennebb olvasható azon elhatározásnak, mely szerint a város többé törlesztési nagy kölcsönt nem szándékozott felvenni, ugyanesak Karlovszki által, ki előbb a tanácsot adta a kölcsön fel nem vételére nézve, felszólíttatott, hogy egy 300.000 forintos kölcsönt a város számára előnyös feltételek mellett kiesszökölhet; a város előjárói csakugyan el is határozzák 200.000 frt kölcsön felvételét; azonban az ügy elintézése időt vevén igénybe, midőn a felvételre került volna a dolog, a Rotschild ház, mely a kölcsönt adta volna, pénzt vasutakba fektette, így a kölcsön felvételből nem lett ismét semmi.

1846 1846-ban elhatározottatott a beltéren különösen a városház két szegletén és a kapu felett éjjeli lámpák tartása és sötét éjjeleken leendő meggyújtása.

Ugyanez évben határoztatik el a kisedővoda felépítése, és alakulnak a nyiregyházi nemes szivű nők „jótékony nőegyletté“, első fellépésökkel hangverseny és tánczvigalom tartásával 600 vforintot hoznak össze a kórház javára s ez összeget kamatozás és növelés végett a város kezelése alá adják. A választott közönség „közlekedéssel és gerjedező örömmel“ értesül e tény felől, igen szép jegyzőkönyvben emeli ki a nők nemes szivűségét, a 600 forintot kezelése alá veszi s „nyiregyházi jótékony nőegylet tőkéje“ czimen külön kezeltetni rendeli, egyszersmind a nők buzgólkodását külön levélben megköszönni határozza.

Az általános tisztujítás ideje közelitvén, a város folyamodást intézett a főispáni helyetteshez tisztujító széki elnök kinevezése iránt, elnökül Csepei Zoltán János küldetett ki, kijelölő választmányi tagokul, mivel Suták Sámuel polgármester hivataláról határozottan lemondott, most nevezett polgármester, Inczedy György, Hatzel Antal, Kobilicz Dániel, Velenczey Ferencz, Takács Alajos, Hankószky András, Tomasószky András, Krajecz János, Bencs Mihály, Már földi András és Andrejkovics Márton, választattak meg.

Ezen előmunkálatok után elkövetkezett decz. 16-ik napja, mint a választásra kitűzött határidő; Zoltán János, mint választó széki elnök, a közönséget először az evang. templomba, azután a r. kath. templomba vezette, így a szentlélek segítségül hívása után, a választási elnök a városházánál megjelent a közönség éljenzése között, tartalom-dús ékes és lelkesítő beszéd

után a választást megnyitotta, majd az elnök a főjegyző által hálás tisztelettel üdvözöltetett.

Polgármesterségre Zsiska Mihály, Krajnyák János Török Péter és Balla Sámuel jelöltettek. Megválasztatott Zsiska Mihály, de mivel ez többszöri felszólítás után se vállalt hivatalt, azután Krajnyák János választatott meg 45 szavazat-többséggel s azonnal fel is eskettetett. Főbíróul Kralovánszky András választatott meg, albiró-kapitánynya Juhász Mihály, tiszti ügyészé, Majerszky Lajos, váltsági pénztárnokká Bartha Sámuel, adópénztárnoknak Tajnel Sámuel, árvagyámmá id. Tresztyenszki Sámuel, pusztai felügyelőnek Eliás Mihály, cserepgyári felügyelőnek Török Péter, város-gazdájának Hankószky János, erdőfelügyelőnek id. Henzsel András, szállásmesternek Kéler Sándor, mezőbírónak Balázs Ádám, irtokoknak Vadászy Dániel és Majerszky Dániel, közmunka felügyelőnek Kralovánszky Lajos, város hadnagyának Fedor József választattak meg.

E képen közmegelegedéssel megejtetvén a választás, Zoltán János igen szép beszéddel befejezte a választást, melyben az eddig szolgált tisztviselők iránt tolmácsolta a közönség elismerését, az ujonnan megválasztottakra pedig Isten áldását kerte, s a közönség szünni nem akaró éljenzései között a termet elhagyta.

Ez után diszes közebéd tartatott. Másnap a közönség egyhangulag elhatározta, hogy Zoltán János választási elnöknek a tisztujítás alkalmával tartott mindenkre általános elragadó hatást gyakorolt beszédét elkéri, hogy a levéltárban, mint általános becsesel bíró szónoki beszéd a jövődőség számára megőriztessék. — Zoltán János a város kérelmének en-

gedve beszédét meg is küldötte, mely a főjegyzőnek erre adott válaszával a levéltárban elhelyeztetett.

1847 Az 1847-ik évi febr. 22-ikén tartott gyűlésben tárgyalatott a levéltár rendezése ügyében kinevezett küldöttség jelentése, s megállapittatott a terv és a jutalom díjmenyisége, mely is 240 pforint évi díjjal 3 évre úgy állapittatott meg, hogy a lajstromozás és rendezés ez idő alatt befejeztessék; ezen állomásra nyilvános pályázat hirdettetett.

Ugyan ezen gyűlésen a polgármesteri időközi utalványozások tárgyalatván, világosságra jött, hogy a tisztujítás alkalmával tartott ebéd költsége 597 pfrt. 14 krt tett; minél fogva elhatároztatott, hogy hasonló alkalmakkor a pezsgő borok megrendelése, mely felette költséges, meg nem engedtetik.

Ezen időszakban, mint láttuk, a város előljárói öntudatosan haladtak a város fejlődése elébb vitelének nagy munkájában, nem zárkoztak el egyetlen oly eszmétől sem, melyről hitték, hogy valósitása által a város jólétét emelkedését előmozdithatják. Így a kórház, nőegylet, kisdédóvoda megalakult, a tanítóképző intézet közel állt a megvalósításához; gazdasági tekintetben részint a város jövedelmeit emelni, részint a polgárok anyagi jólétét előmozdítani igyekeztek.

Azonban nagy hátrányára volt az ügyvitelnek a választott közönség és a nemes tanács közötti folytonos zsurlódás, mely koronként egészen az elkeseredésig vitetett, gyakran egész gyűlések feleselésekből állottak; mindenik fél a privilégiumra hivatkozott s egy hajszálnyit sem akart, kivált a tanács eltérni a betűtől, mi által nem ritkán a közügy szenvedett.

Egyébiránt a közműveltségben való előhaladás már lohasztotta azon másik zsurlódást, mely a nemesek és a választott polgárok között évtizedeken keresztül tartott; a negyvenes évek hódító eszméi mind nagyobb tért foglaltak maguknak a szívekben s a következő nagy év hajnal-sugara nagy mértékben felolvasztotta az osztály-különbség és elzárkozottság kérgét.

